T. M.

KERESZTYÉN HITTUDOMÁNY.

AZ EGYHÁZI TANÍTÓI HÍVATALRA
KÉSZÜLŐ
TANÍTVÁNYINAK SZÁMOKRA
ÍRTA

SOMOSY JÁNOS,
A' Sáros-Pataki ref. anyaoskolában a' hittudomány-nak és az ó testamentomi szent könyvek' magyarázásának közönséges tanítója, Tek. Zemplén 's Torna Vármegyék' Táblabirája, 's a' magyar tudós társaság' levelező tagja.

Takách Mihályé

II. KÖTET.

S. PATAKON,
Nyomtatta Nádaskay András.
1838.

A' HITTUDOMÁNYNAK

HARMADIK RÉSZE.

A' SOTERIOLOGIA.

VAGY AZ ISTEN' VÉGZÉSÉRŐL 'S INTÉZETEIRŐL, HOGY AZ EMBEREKET JÉZUS ÁLTAL IDVEZÍTSE.

I. SZAKASZ.

AZ EMBERI NEMZET' ROMLOTTSÁGÁRÓL, MELLY ÁLL A' BŰNBEN 'S ENNEK SZOMORÚ KÖVETKEZÉSEIBEN.

II. SZAKASZ.

AZ ISTEN' KEGYELMES VÉGZÉSÉRŐL, HOGY AZ EMBEREKET A' ROMLOTTSÁGTÓL MEGSZABADÍTJA EGY RENDKIVÜLI ISTENI KÖVET 'S IDVEZÍTŐ ÁLTAL.

III. SZAKASZ.

AZ IDVEZÍTŐ' SZEMÉLYÉRŐL 'S AZ ÁLTALA VÉGREHAJTOTT VÁLTSÁG' MUNKÁJÁRÓL.

lap.

II. CZIKKELY.

Az Idvezítő által végrehajtott váltság' munkájáról.

IV. SZAKASZ.

IDVESSÉG' RENDJE (ORDO sive ŒCONOMIA SALUTIS).

I. CZIKKELY.

Azon feltételek, mellyeket a' bűnös embernek teljesíteni kell hogy a' Jézus által megszerzett boldogságra eljuthasson.

II. CZIKKELY.

Végre hajthatja e az ember magától az erkölcsi megjobbúlást vagy pedig szükséges e arra az Isten' különös segítsége.

V. SZAKASZ.

A' KEGYELEM' ESZKÖZEIRŐL ÉS AZ ANYASZENTEGYHÁZRÓL.

I. CZIKKELY.

Az Isten' beszédéről.

II. CZIKKELY.

A' Sákramentomokról.

I) A' KERESZTSÉGRŐL.

II) AZ ÚR' VACSORÁJÁRÓL.

III. CZIKKELY.

Az egyházról.

A' HITTUDOMÁNYNAK

NEGYEDIK RÉSZE

AZ ESCHATOLOGIA.

AZ UTOLSÓ DOLGOKRÓL VAGY A' VÁLTSÁG' MUNKÁJÁNAK BEVÉGZÉSÉRŐL.

KERESZTYÉN

HITTUDOMÁNY

(DOGMATICA THEOLOGIA).

A'

HITTUDOMÁNYNAK

HARMADIK RÉSZE

A' SOTERIOLOGIA.

AZ ISTEN' VÉGZÉSÉRŐL 'S INTÉZETEIRŐL, HOGY AZ EMBEREKET JÉZUS ÁLTAL IDVEZÍTSE.

---

§. 168.

A' Soteriologia' tárgya 's szakaszai.

A' Soteriologia (λογος περι της σωτηριας, tanítás az idvességről) előadja a' bűnös emberi nem' idvezítését tárgyazó végzését 's intézetét Istennek, melly a' Jézus Krisztus által hajtatott végre. Itt mindeneknek előtte gondolóra kell vennünk azon romlottságot, mellybe esett az ember a' bűn által (követvén a' római levélben foglaltatott tanítása' módját Pál apostolnak); hogy így a' Jézus Krisztus által megszerzett jótéteményeknek nagyságáról illendőleg gondolkodhassunk.

Ez a' része már a' Hittudománynak a' következő öt Szakaszt foglalja magában:

Az első szakasz tanít az emberi nemzet' romlottságáról, melly áll a' bűnben 's ennek szomorú következéseiben.

A' második az Isten' kegyelmes végzéséről, hogy az embereket a' romlottságtól megszabadítja egy rendkivűli isteni követ 's Idvezítő által.

A' harmadik az Idvezítő' személyéről 's az általa végrehajtott váltság' munkájáról.

A' negyedik az idvesség' rendjéről, vagy mit kell cselekednünk 's mit cselekedhetünk, hogy a' Jézus által megszerzett boldogságban részesűljünk.

Az ötödik a' kegyelem' eszközeiről, 's az ezeket fentartó intézetről.

I. SZAKASZ.

AZ EMBERI NEMZET' ROMLOTTSÁGÁRÓL, MELLY ÁLL A' BŰNBEN 'S ENNEK SZOMORÚ KÖVETKEZÉSEIBEN.

Literatura:

Michaëlis (Joh. Dav.) Gedanken über die Lehre der heil. Schrift von Sünde u. Genugthuung, als eine der Vernunft gemässe Lehre. Neue völlig umgearbeitete Aufl. Gött u. Brem. 1779.

(Tholuk) Die Lehre von der Sünde u. vom Versöhner, oder die wahre Weihe des Zweiflers. Hamb. 1829.

Schwager, über den Begriff Sünde u. Sünder. In den Materialien für alle Theile der Amtsführung eines Predigers 1. Theil. S, 131.

§. 169.

A' bűn' fogatja.

Az emberi nemzet' törzsökszüléi, midőn a' Teremtő' kezéből kijöttek, mind a' szent írás', mind a' józan ész' tanítása szerint (155. §.) tökéletesek s' bűn nélkűl voltak; most pedig a' szent írásnak a' mindennapi tapasztalattal egyező tanítása szerint nincs ollyan ember, a' ki néhánykor a' maga rendeltetésétől el ne távoznék, vagy ne vétkeznék.

Vétkezik az, a' ki előtte tudva lévő rendeltetésétől eltávozik; vagy, minthogy rendeltetésünket az Isten' törvényéből esmérhetjük meg, a' ki az Isten' törvényét tudva 's készakarva szegi meg. E' szerint a' bűnre három kívántatik: a) a' törvény' esmérete; b) szabadság, azaz, szabadon akarás (nem kikerülhetetlen kénytelenség); c) az esmért törvénnyel ellenkező érzés, vagy cselekedet.

Ezen nép- 's egyszerű fogatját találjuk a' bűnnek mind az ó, mind pedig az új testamentomi íróknál; jelesen mikor a' bűn a' következendőkkel íratik körűl: *a' bűn a' törvénynek megrontása* (ἡ ἁμαρτία ἐστιν ἡ ἀνομία) 1 Ján. 3, 4; vagy mikor ollyan kifejezésekkel tétetik ki, mellyek jelentenek-majd a' helyes úttól és czéltól való el-

távozást: חטאה, *ἁμαρτια*, סרה, שגגה; majd **elfordultságot**; רשע, עון, *ανο-μια, αδικια, παραβασις*; majd **pártütést** 's Istentől **elszakadást**: פשע, מרד, *ασε-βεια*; majd **esetet**: *παραπτωμα*; és végre **adósságot**: *οφειλημα*.

§. 170.

A' Bűn' eredete.

Fontos kérdésnek tartatott eleitől fogva, mi volna a' bűn' eredete, 's mint lehetne az Istén' tökéletességeivel megegyeztetni azt, hogy van bűn? Innen a' Dualismus, Gnosticismus, Hylozoismus. (§. 163.)

A' világi bölcsek' nagyobb része magyarázza a' cselekedeti bűnt

1) Az emberi határos értelemből, melly nem esméri tökéletesen az igazat, jót és helyest.—De innen csak egyes megtévedéseink magyaráztathatnak ki; nem pedig a' gyakori bűnhödés annak tudása mellett is, hogy mi rosszat cselekszünk.

2) A' testi érzékek' és ösztönök' erejekből 's az ezekből származó kívánságokból 's indúlatokból, mellyek a' jó felé hajló akaraton erőt vesznek.—De ez sem elégít ki. Mert ha az érzékiség' felülhatását az akaraton úgy nézzük mint eredetit, mint a' mi Istentől rendeltetett, úgy Isten lenne a' bűn' oka, 's a' bűn valami szükséges. Ha pedig úgy tekintjük azt mint természet elleni állapotot, mint nyavalyát, a' bűn' eredetéről szóló kerdés nincs megfejtve, hanem csak tovább taszítva: mert ekkor ismét ez a' kér-

dés adja elő magát, hogy származott az a' nyavalya, mellyet a' bűn előre feltesz? Még kevésbé magyaráztathatik ki a' bűn' eredete

3) A' rossz példákból és hibás nevelésből.—Mert ezek csak azt magyarázzák, hogy származik egy bűn másból, nem pedig azt, honnan az első bűn?

Az egyház a' bűn' eredetét magyarázza azon történetből, melly közönségesen Eset' azaz: bűn' históriájának szokott neveztetni.

§. 171.

Az eset' históriája.

Literatura.

Thiess (I. Otto) variarum de cap. III. Genes. recte explicando sententiarum spec. I. Lub. 1788.

Gaspar (Jo. Glieb) præs. Storr. diss. historico-exeget. in Geneseos cap. tertium. Tub. 1785.

Schulthesz(Jo.)Exegetisch-theolog. Forschungen. 1. B 1—4. Stück.

Eichorn (J. G.) Urgeschichte. l. I. Köt. az 589. l. 2-ter Th.

Flatt. Beitrag zur Aufklär. der Stelle Gen. 2. 17. u. d. Geschichte des Falls d. ersten Menschen. In s. vermischt. Versuchen. Leipz. 1785.

Junge vom Sündenfall u. dessen Folgen. In s. phil u. theol. Aufsätzen 2. Th. S. 357. ff.

Paulus l. I. Köt. az 589. l.

(Ammon) Neuer Versuch über das Mos. Philosophem vom Ursprunge des Bösen. S. Neues theol. Journal 3 Bd. S. 9. ff.

KERESZTYÉN

HITTUDOMÁNY

(DOGMATICA THEOLOGIA).

gyarázzák. Igy I. G. Rosenmüller, Hezel és Gamborg koppenhágai oktató.

Az elsőnek állítása szerint készült ez a' Mózes' ideje előtt, 's talám Ábrahám volt a' szerzője, Jákób pedig Egyiptusba levitte. A' második Mózest véli szerzőjének, a' kitől az betűs írásba is foglaltatott. Az utolsó pedig valamelly egyiptusi emléken (talám obeliscuson) álló képjeli írásból származtatja, melly eredetileg az Isis', Osiris' és Horus' történeteit ábrázolta; de későbben a' Jehovára, Ádámra és Évára vitetett által. — De ezen magyarázat' ellenére azt lehet mondani:

1) A' Rosenmüller' értelme szerént az a' képjeli írás Ábrahámtól származott volna; de divatban volt e ez az írásneme Égyiptuson kivűl, nem bizonyos. A' Hezel' értelme megállhatna annyiban, hogy Mózes, a' ki Égyiptusban nagy gonddal neveltetett, érthette a' képjeli írás' mesterségét; de kifutása után első lakhelyéből gyakorlotta e, megmutatva nincsen.

2) Ez a' documentum nem égyiptusi, hanem inkább ásiai eredetű. Ezt mutatják a) az Isten' Jehova Elohim neve, mellyek közzűl csak az első és nem az utolsó volt Égyiptusban esmérętes. b) ezen documentum szerént az első ember' lakhelye nem Égyiptus, hanem Ásia, a' mit pedig a' maga régiségével kérkedő égyiptusi (l. Justinus hist. II, 1) író nem mondott volna.

3) Maga a' képjeli magyarázat' különbsége sem ajáulja ezen véleményt.

IV) Megtörtént dolognak tartották azt, a' mit Mózes az első szülék' esetéről beszél, minden zsidó magyarázók; valamint a' keresztyén tudósok között is ez volt a' közönségesebb értelem, legalább a' fő dologra nézve. Mert alig ha találtatott olly írásmagyarázó, a' ki minden egyes kifejezést tulajdon értelemben vett volna. Már Augustinus is így szól (de genesi contra Manichæos II. 1. 2.) a' Mózes' első könyve III-dik részéről: figuratum et ænigmaticum, et sine blasphemia vix secundum literam explicari posse.

A' tulajdon értelem' bizonyítására a' következő okokkal élnek: 1) az eset' históriáját Mózes megtörtént dolgokkal, a' zsidó nép' történeteivel kötötte össze. 2) Maga az új testamentom is megtörtént dolognak veszi az esetet, különösen Pál apostol a' Jézus által megszerzett jótétemények' világosítására használja a' római level' V, 12.

Egyébiránt ez az egész kérdés: az' eset' históriáját megtörtént dolognak, példázatnak, regének 's a' t. kell e vennünk vagy sem? nem a hittudományra, hanem inkább a' szent írás' magyarázatjára tartozó: Mert a' hittudomány minden illyen elbeszélésből csak a' fő dolgot, melly itt a' bűn' eredete, veszi ki. Azt pedig kénytelenek vagyunk megvallani, hogy ez az elbeszélés, — legyen az megtörtént dolog vagy csak erkölcsi költészet, vagy akármi más, — a' leghívebb festése az ember' megtörténni szokott elcsábíttatásának, melly még ma is az

érzéki dolgok' ránk hatása által esik meg. Ebből az elbeszélésből tehát nem csak azt tanuljuk meg, hogy jött elsőben a' bűn a' világra, hanem azt is, hogy származik még ma is a' bűn 's melly szomorúk ennek következései; úgyhogy az Ádám' esetében kiki a' maga tulajdon esetének 's bűnhödésének leghívebb rajzolatját találhatja. — Mi egyébiránt a' feljebb előhozott okoknál fogva azt hisszük, hogy ezt az elbeszélést úgy kell vennünk a' fő dologra nézve, mint a' mi valósággal megtörtént; 's a' Mózes' előadása, ha az régi köntöséből, melly az emberi nem' csecsemői állapotjához van alkalmaztatva, kivetkeztetik, a' következendő igazságokat foglalja magában:

a) Isten semmi módon sem oka a' bűnnek; sőt

b) Minthogy az első párembert tisztának teremté, 's önrendeltetésének esméretére oktatása által vezérlé, maga az a' gondolat az első emberben, hogy vétkezzék 's jó attyának törvényét általhágja, őbenne irtózást ébreszthete.

c) A' kétkedés ezen isteni törvény' jóságáról, — mellyről ugyan az első párember belsőképen meg volt győződve; de alsóbb tehetségeinek korlátoztatásnak látszék, — volt az első kísértés a' bűnre, — a' hitlenség pedig annak végrehajtása.

d) Ezen bűnnek, valamint akármelly más tudattal végrehajtott első bűnnek, következése volt az első ember' egész mivoltának megháborítása 's akadályozása, melly

kitünteté magát a' gondolkodás' fonákságában, az akarás' gyengeségében 's beteges mozdúlàtiban, a' lelkiesméret' nyugtalanságában, félelemben és szégyenben.

e) Az ember' belső állapotja megváltozván, Istennek mint atyának 's nevelőnek változtatnia kellett az ő külső állapotját is: mert a' mi az ártatlanra nézve jótétemény, az arra nézve, a' kinek fenyítékre 's határba szorításra van szüksége, kisértő és veszedelmes. 1 Móz. 3, 16—24.

f) Ezen megromlott külső és belső állapot része lón a' maradéknak is, minthogy az okozat az oknál tökéletesb nem lehet. Végezetre

g) Az az elbeszélés ezt a' gondolatot ébreszti bennünk, hogy az Isten' folyvást tartó vezérlésének az a' czélja, hogy az embereket az ő erkölcsi 's természeti romlottságokból, mellybe a' bűn által alásüllyedének, eredetileg az ő számokra rendelt állapotjokra vezesse vissza.

Némelly mellékes körűlállásokat pedig abból magyarázünk, hogy a' minden munkák' legrégibbjében az író a' maga előadását az emberi nemzet' csecsemői állapotjához alkalmaztatta. Illyen az állatokkal való beszélgetés, melly a' természetes 's el nem finomított fejlésű embereknek különösnek sem látszik. A' gyermekek, sőt néhánykor a' felnevekedtek is az élet nélküli dolgokat, jelesen az állatokat megszólítják, feleleteket is hozzá gondolják. Innen az ézópusi mesék a' hajdán korban nagyobb benyomás-

sal hathattak, mint ma az emberekre. Ide tartozik továbba az Isten' beszéde, mellynek a' régi hős időkben több példáit találjuk. — Mi volt az a' parancsolat, mellyet az első párember általhágott, mit kell érteni a' csábító kigyón? külömbözők a' tudósok' vélekedéseik. — Azoknak kedvekért, kik az illyenekben gyönyörködnek, lássuk miért tiltá meg Isten a' jó' és gonosz' tudása' fája' gyümölcse' ételét az első párembernek, 's mit értenek a' tudósok a' csábító kigyón?

§. 172.

Miért tiltá meg Isten az első párembernek, hogy a' jó és gonosz' tudása' fája' gyümölcséből ne ennének?

Erre a' kérdésre nézve kétfelé mennek a' tudósok.

Az első értelem szerént, Isten ezen tilalom által az első párember' engedelmességét akarta megpróbálni, 's őket az engedelmességre szoktatni. Szükséges is volt ez, az ember' erkölcsi erejének gyakorlására, hogy meglátszanék, valyon a' főva1óság' parancsolatja iránti engedelmességnek nagyobb ereje lessz e az első páremberre, mint a' megtiltott dolog' csábító ingerlésének.

Mások azt állítják, hogy ezen tilalom' okát abban kell keresnünk, mivel ezen fának gyümölcse mérges 's az emberi testre nézve kártékony befolyású volt. Ezen véleményt a' következendő okokkal támogatják:

1) Ha ezt az okot vesszük fel, nem mondhatjuk többé, hogy ez puszta kéjből származó parancsolat, sőt inkább úgy fogjuk tekinteni, mint atyai jó tanácsot, melly által a' még tapasztalatlan ember ezen fa' mérges gyümölcsére nézve vigyázatra inteték.

2) Igy egyszerre világos lesz, hogy vesztegethette meg ezen gyümölcs' étele a különben ép emberi természetet; sőt a' származás által a' természet' rendes törvénye szerint, a' méreg' erejének a' maradékra is által kellet plántáltatnia.

3) Mi lehet hihetőbb, mint hogy a' paradicsom' olly sok fáji 's növevényi között mérges is találtatott.

De már az egyházi atyák közzül is sokan megvetették ezt a' véleményt. — Azt mondja az antiochiai Theophilus, a' paradicsomban találtató jó' és gonosz' tudása' fája' gyümölcse nem volt halálos; hanem az engedetlenség okozá a' halált. De ellene is volna a' tiltott fa' mérges gyümölcsének munkálatja minden józan physiologiának. Micsoda különös méreg az, melly eredetiben leggyengébb; azután mindég inkább inkább erősödik. A' törzsökszülék' élete századokig nyult, holott bennek kellett volna leghathatósbnak lenni a' méreg' erejének; a' maradékban rövidült meg az életidő, holott pedig a' gyakori áltplántáltatás által csökkenni kellett volna a' méreg' erejének. — Végezetre közönségesen mondja a' kert' minden fájiról Mózes az első könyv' II-dik része' 9-dik versében,

hogy a' szem azokban gyönyörködött 's jók voltak az eledelre, nem tesz kivételt a' jó' és gonosz' tudása' fája' gyümölcsére nézve sem. És így nem volt okok a' tudósoknak, hogy az első véleménytől elálljanak.

A' tiltott fa Mózesnél **jó' és gonosz' tudása' fájának** (עץ הדעת טוב ורע) neveztetik. **Jót és gonoszt** tudni annyit tesz a' zsidó nyelvben: külömbséget tenni a' jó' és rossz között. Minthogy már az első szülék, minekelőtte a' tiltott fa' gyümölcséből ettek volna, csak jót tudtak, 's a' parancsolat' általhágása után kezdtek esmérni rosszat: méltán neveztethetett ez a' fa jó' és gonosz' tudása' fájának. — Nevezik ezt némellyek kísértő vagy próbáló fának is.

§. 173.

Az eset' külső 's belső okai.

Az eset' külső okát a' belsőtől megkülömböztethetjük.

A' **külső** okot Mózes kígyónak nevezi; de külömböznek a' tudósok, mit kelljen a' csábító kígyón érteni.

1) Némellyek közönséges kígyót értenek; de arra a' nehézségre, hogy beszélhetett hát Évával az a' közönséges kígyó, külömbözőleg felelnek.

Némellyek azt regélik Josephus historicus után, hogy a' kígyók az eset előtt beszéltek, vagy még most is beszélnek, ha szinte mi nem értjük; de Éva a' vele született nagy böleseségénél fogva értette őket.

De ez csak annyi hitelt érdemel, a' mennyit a' rabbinusok' illy forma költeménye, t. i. hogy a' paradicsomban a' kígyónak sok lábai voltak; de az eset után elveszté azokat. — A' Zoroaster' tanítása szerént Ahriman is kígyó alakban setétíté meg a' világosság' országát.

Mások pedig így vélekednek, a' kígyó Évával nem beszélt tulajdonképen, hanem csak alkalmat szolgáltatott, hogy Évában bizonyos gondolatok ébredjenek, 's ez már a' hajdan' kifejezése szerént úgy adatik elő, mint a' kígyó' beszélgetése Évával. Ez épen ollyan mint mikor azt olvassuk a' Zsolt. 19, 2. 3. *az egek hirdetik az erős Isten' dicsőségét; és az ő kezeinek munkáját a' kiterjesztett erősség. Az egymás után következő napok bőséggel predikálják az igét, és az egymás után való éjszakák bölcseségre tanítanak.* — Ki venné már tulajdonképen a' szent költő' szavait? Mi volt a' kígyó' cselekedete, mellyel Évában az evés' vágyát felébreszté, arról így gondolkodnak: a' kígyó gyakran ett a' tilalmas fa' gyümölcséből, talán épen azért, minthogy az rendes eledele lehetett a' kígyónak; ekkor tehát illyen gondolatok ébredhettek az Éva' szívében: nem irígységből tiltá e el minket Isten a' gyümölcsfa' ételétől, hogy ne legyünk ollyanok mint ő; íme ez az állat is eszik abból, még sem hal meg. — Ez a' gondolkodásmód nem idegen ugyan a' szent írók' szólásától; de azért ez is puszta kéjes 's meg nem mutatott vélemény marad.

2) Mások azt mondják, hogy az ördög a' kígyóval élt mint eszközzel czéljának végrehajtására, (metonymia subjecti pro adjuncto). Ez a' Bochart' értelme. Vagy pedig hogy a' Sátán kígyó alakban jelent meg Évának, a' mint Schmid Sebestyén vélekedett.

3) Mások végre itt metaphorát találván, azt állítják, hogy ott semmi kígyó sem volt, hanem az ördög hasonlatosság szerént neveztetik kígyónak, a' mennyiben csavargó beszéde által színlette be magát Évánál; a' minthogy illy hasonlatossági szólásokat az új testamentomban is találunk; Heródes neveztetik *rókának* Luk. 13, 32; a' farizeusok *viperák' fajzatinak* Máté 3, 7. Azonban a' büntetés, melly 1 Móz. 3, 14. 15. találtatik, a' kígyóra mint puszta eszközre 's oktalan állatra nem alkalmaztatható; de nem is büntetés az, mint a' hason járás 's a' t. hanem inkább az ő természetére tartozó; hasonlatossági kígyóra pedig igen jól magyaráztathatnak, elvettetett 's útálatos állapotját jelentvén.

A' két utolsó velemények közzűl akármellyikhez csatoljuk magunkat, annyi bizonyos, hogy a' zsidók a' Jézus' ideje előtt hitték, hogy az ördögnek is része volt az első szülék' elcsábításában, és hogy ez az új testamentomnak is világos tanítása. Ezt olvassuk a Bölcses. 2, 24. *az ördög' irígysége által jött be a' halál a' világba, és ő általa halunk meg mindnyájan.* Ide czéloz maga Jézus is, azt mondván Ján. 8, 44. az ör-

dögről: *az eleitől fogva ember öldöklő volt, és az igazságban nem állott meg: mert nincsen ő benne igazság, valamennyiszer hazugságot szól, az ő magáéból szól: mert hazug ő és hazugságnak attya* [1]). Itt az ördög neveztetik a) *ember öldöklőnek eleitől fogva*, a' mennyiben első szüléinket az első bűnre csábítá, 's ez által a' halált, mint ezen bűn' büntetését behozá a' világra; b) *hazugnak*, még pedig *hazugság' attyának*, az-az, első hazugnak, minthogy az első szüléknek hazudott. — Voltak mindazáltal ollyanok is, kik úgy vélekedtek, hogy Jézus a' Kain' gyilkosságára czélozva, nevezi az ördögöt ember öldöklőnek és hazugnak, mellynek bebizonyítására felhozzák 1 Ján. 3, 12. a' hol azt mondja az apostol: *Ez a' régi parancsolat, hogy szeressük egymást, nem úgy mint Kain, ki ama' gonosztól vala és megölé az ő attyafiát*. De ezen a' helyen nincs arről szó, hogy része volt az ördögnek azon atyafi gyilkosságban; hanem csak annyi foglaltatik benne, hogy Kain az ő gondolkozására nézve az ördöghöz hasonlított: mert ezt teszi ez a' kifejezés: *εκ του πονηρου ειναι*. Azonban a' szent írás az irígységet teszi a' Kain' gyilkossága' okának, nem a' hazugságot; nem is történt mindjárt a' teremtés

[1]) Ján. 8, 44. Εκεινος *ανθρωποκτονος ην απ' αρχης, και εν τη αληθεια ουχ ἑστηκεν, ὁτι ουκ εστιν αληθεια εν αυτῳ. Ὁταν λαλει το ψευδος, εκ των ιδιων λαλει· ὁτι ψευστης εστι, και ὁ πατηρ αυτου.*

után; és így a' Jézus' szavai ezen történetre nem illenek. Az eset' történetére czéloz hihetőleg Pál is 2 Kor. 11, 3. azt mondván: *ama kígyó csalá el Évát az ő álnokságával* (εν τῃ πανȣργιᾳ ἀυτȣ): mert álnokság nem illik közönséges kígyóra; és mikor az ördög *ama régi kígyó*nak (ὁ οφις ὁ αρχαιος) neveztetik Jel. 12, 9.

Belső oka volt az első bűnnek a kívánság, melly elnyomá a' szívben a kötelesség' érzését.

§. 174.

Az eset' következései.

Az eset' vagy az első bűn' (peccatum originis) következéseit beszéli Mózes IIIdik rész' 7. és köv verseiben. Nem mondja hogy az első páremberből az eset által minden jó tulajdonságok, kegyesség 's isteni félelem egyszerre kitöröltettek. Mert látjuk, hogy az Isten' esmérete 's tisztelete az eset után is fenmaradt az Ádám' maradékai közt; sőt az első bűnt nyomba követé a' bánkódás és a' szégyen, melly szinte azt mutatja, hogy az erkölcsiség' 's a' jó érzés' szikrája nem aludt ki még egészen az ő szívekből. Némelly theologus azt állítja, hogy az első szülék egészen elvesztették az Isten' képét; más pedig tagadja. Mind a' két félnek lehet igaza, a' szerént a' mint az Isten' képét vagy szorosb vagy szélesb értelemben vesszük, úgy hogy az inkább szó- mint dologvitatkozás.

A' törzsökszülékre nézve az első bűn' következése volt a' genesis szerént:

a) Az erők' 's hajlandóságok' aránylatának felbomlása, és azon felülható erő, mellyet azóta az érzékek az ész felett gyakorolnak. Mert épen ezen aránylatban állott a' Mózes' értelme szerént az ártatlansági állapot' fő jelessége. — Ezt adja elő világosan a' 7-dik versben: *ekkor mind a' kettőnek szemeik megnyilatkozának 's megesmérék, hogy meztelenek volnának*; azaz, szokatlan erejű érzéki ösztönöket vevének magokban észre, mellyeken többé nem uralkodhatának; ezt követte a' szégyen, épen úgy, mint ma is az ártatlan ifjakban, midőn bennek az első ösztönök felébrednek.

b) Más rosszak is említtetnek mint az első bűn' következései. Örömest úgy nézzük általjában a' természeti rosszakat, nyomorúságokat, mint erkölcsi hibáink' 's bűneink' következéseit. Ez a' gyakori tapasztalaton alapúl, jóllehet egyes esetekben sokszor megcsalódunk ítéletünkben. — Az embertől az ártatlanság' állapotjában elmaradtak minden bajok, miden gondok; de majd a' bűnös elől eltűnék a' boldog éden, 's a' következő nyomorúságokat úgy tekinté, mint az eset' következéseit és az Isten' büntetéseit. Innen a' 8-dik vers szerént Isten mint bíró menydörgések közt jelenik meg az ítéletre; az ember megretten (természetes következése annak tudásának, hogy ő rosszat cselekedett) el akar rejtezkedni

Isten elől, ha szinte tudja hogy az lehetetlen. — Nehezen megy rá, hogy bűnét megesmérje, megbánja 's megvallja, kopasz mentségeket keres, 's a' bűnt egyik a' másikra hárítja. Éva a' kígyóra, Ádám Évára; sőt Ádám ezen szókkal: *az asszony a' kit nekem adál*, magára az Istenre. De mindenek felett a' halál említtetik, mint a' törvény' általhágásának következése 's büntetése a' 2-dik rész' 17. versében ezekkel: *meghalván meghalsz*, mellyet Symmachus helyesen magyaráz: θνητος εση moriundi obnoxius eris necessitati; a' 3-dik rész' 19. versében pedig ezzel: *mígnem földé lészesz, a' mellyből vétettél; mert por vagy és porrá kell lenned.* Itt csak a' test' halandóságáról van szó, úgy hogy ide a' theologusok' kölönböztetései: testi, lelki 's örök halál nem illenek.

A' maradékra általment a) a' bűnre való hajlandóság, eredendő bűn (vitiositas, peccatum originale); b) a' halál. Ezt ugyan az eset' históriája nem mondja világosan; de tanítja az új testamentom, valamint a' természet' ezen törvényéből is következik: a' millyen az ok, ollyan az okozat. De hogy az Ádám' bűne nekünk tulajdoníttatnék, a' szent írásban, valamint symbolicus könyvünkben sem taníttatik.

§. 175.

Az eredeti romlottság' léte 's természete az új testamentom' tanítása szerént.

Literatura.

Michaëlis I. a' 4. lap.

Seiler (Georg. Fridr.) von der Erbsünde od. d. natürl. Verderben des Menschen. Erl. 1779.

Pfaff (C. M.) vindiciæ dictor. V. et N. T. de peccato orig. diss. duæ. Tub. 1727. sq.

Hane (P. H.) Ueber Röm. 7, 7.—8, 8. In s. Schriftерklärungen.

Leun (J. G. F.) einige Bemerkk. üb. d. Plan u. Inhalt des 7-ten Kap. des Briefes an d. Römer. Giesz. 1795.

Ueb. d. Zweck d. Stelle. Röm. 7, 7—25. In Schmidts Bibl. für Kritik u. Exeg. d. N. T. 2. B. 3. St.

Ammon (Chstoph. Frid.) Excurs. E. de corpore humano, peccati sede, Rom. 7, 15. sqq. in edit. epist. ad Roman. Koppiana. Götting.

Schulthesz (Jo.) Revision des kirchl. Lehrbegriffs. I. St. Zürch 1823.

Taylor (Joh) schriftmäszige Lehre von d. Erbsünde. Aus d. Engl. Erfurt u. Leipzig. 1769.

Cramer I. A. exercitat. de peccato originali adversus J. Taylor. Havn. 1777.

Funk (C. L.) Menschennatur u. Menschengrösze in uns u. für Alle erreichbar. 2 Thle. Leipz. 1799.

Az emberi romlottságról tanítván, különbséget kell tennünk a' bűn közt, a' mennyiben az úgy tűnik fel, mint rendes; de múlékony, jelenet minden emberi individuum' fejlődési idejében, és mint rendetlen maradandó jelenet fejlődési korunkon túl. Az új

testamentom nem mondja, hogy az ember úgy születik mint bűnös 's kárhozat' edénye, hanem inkább ártatlan 's bűn nélkűl való Mát. 19, 13—15. Márk 10, 13—16. Luk. 18, 15—17. A' bűn pedig akkor tűnik fel elsőben, mikor az okosság az Isten' törvényének esméretére jut Róm. 7, 7, mert az okossági és érzéki indító okok akkor jőnek összeütközésbe egymással Róm, 7, 14—25. Gal. 5, 17—25. De az embernek ezen fejtődzési korában a' gyermek Jézus' példája szerént Luk, 2, 40. *nevekedni 's erősödni* kellene *lélekben 's bölcseségben*, 's el kellene hagynunk a' gyermekit, 's a' gyermeki korban uralkodni szokott érzéki ösztönökről le kellene mondanunk 1 Kor. 13, 11. Már az új testamentom is azt tekinti az ember' rendeltetésének, hogy csak az ész' indító okainak engedelmeskedjék 's általa az Isten' képét magában megújítsa Éfez. 4, 24. Kol. 3, 9, 10. 1 Pét. 1, 15. 2 Pét. 1, 4. 1 Ján, 5, 18. a' bűnt pedig egészen levetkezze. Hogy pedig bírunk erővel 's tehetséggel, hogy az okossági indító okok' előterjesztéseit magunkban felébresszük 's erősítsük: ellenben az érzékiségéit erőtelenítsük 's egészen is elnyomjuk, következik nem csak azon helyekből, mellyekben felszólíttatunk, hogy az Isten' törvényét tartsuk mindenkor szemünk előtt, hanem azt mutatja a' Jézus' tulajdon példája is a' megkísértés' históriájában Mát. 4, 1. köv. Luk. 4, 1. köv. hol az érzéki indító oknak mindenkor erkölcsi tétetik ellenébe Azt is meg-

esméri az új testamentom, hogy minden akarás és cselekvés függ a' mi előterjesztéseinktől; és így az erényes cselekedet az erkölcsi indító okok' tudtára emelt világosságától Mát. 6, 22. köv. Ján. 1, 12. Eféz. 4, 17. köv. Csak azt nevezi szabadnak, a' ki állhatatosan erkölcsi indító okoknál fogva határozván el magát, a' bűntől megszabadúl Ján. 8, 32. köv. Róm. 6, 16—22. 1 Kor. 3, 17. Jak. 1, 25. 2 Pét. 2, 19.

Mikor már szó van az eredendő bünről, nem értjük rajta a' bűn' rendes feltűnését a' fejlési korban; hanem azon rendetlen jelenetet, hogy ezen fejlési kor' elmultával is feltűnik a' bűn; még pedig mint rendetlen ragaszkodás a rosszhoz, mint erőtlenség, mellynek többé lenni nem kellene. A'mi már az új testamentom' tanítását illeti, azt állítja

1) Egyezőleg a' tapasztalattal, hogy minden emberek bűnösök és hogy senki sem dicsekedhetik azzal, hogy minden bűnöktől ment volna. Azt mondja János; *Ha azt mondjuk, hogy mi bennünk bün nincsen, magunkat megcsaljuk és igazság mi bennünk nincsen*, 1 Ján. 1, 8. *Az írás* (t. i. az ó testamentom) *mindeneket a' bün alá rekesztett* (azaz, kijelentette, hogy mindenek bűnösök 's büntetésre méltók) *hogy az ígéret adatnék a' Jézus Krisztusban való hit által a' hívőknek* Gal. 3, 22. [1]) De ugyan ez taníttatik

---

[1]) Gal. 3, 22. Συνεκλεισεν ἡ γϱαφη τα παντα ὑπο ἁμαϱτιαν, ἱνα ἡ επαγγελια εκ πιϛεως Ιησȣ Χϱιϛȣ δοϑῃ τοις πιϛευȣσι.

a' Róm. II. 's III-dik részeiben is, a' hol az appstol azt a' tételt mutogatja, hogy a zsidóknak szintúgy mint a' pogányoknak szükségek van az Isten' kegyelmére, minthogy mindnyáján bűnösök, következésképen az Isten' jótetszésével nem dicsekedhetnek. Egyez ezzel az ó testamentom' tanítása is: *Nincsen egy igaz ember is e' földön, ki jót cselekednék és nem vétkeznék* Pred. 7, 20. *Nincsen ember a' ki nem vétkeznék* 1 Kir. 8, 46. *Ki mondhatná ezt: tiszta az én szívem tiszta vagyok az én bűneimtől?* Péld. 20, 9; sőt azt is tanítja az ó testamentom, hogy a' hajlandóság a' bűnre mindjárt az eszmélettel kifejtőzik. Noé az özönvíz után áldozván a' Jehovának, *mondá az Úr az ő szívében: nem átkozom meg többé a' földet az emberért, jóllehet az ember' szívének gondolatja gonosz az ő ifjúságától fogva, és többé el nem vesztem mind az élő állatokat, a' mint most cselekedtem* 1 Móz. 8, 21. *Elidegenültek a' hitetlenek az ő annyok' méhétől fogva, tévelygettek az ő annyok' méhétől fogva* (מִבֶּטֶן) *szólván hazugságot* Zsolt. 58, 4.

De az okát is előadja az új testamentom, miért van bűn a' fejlődési koron túl is az emberekben, kikben annak többé lenni nem kellene: 's feltalálja azt

2) Az érzékiségnek engedett felülható erőben (Jak. 1, 13 — 15.) 's hijányában az akarat' szilárdságának, hogy magát mindenkor a' megesmert erkölcsi indító okok szerént határozza el. Minthogy már a' test az érzékekkel az érzéki indító okok' eszkö-

ze, a' test az, a' mi úgy tekintetik, mint a' bűn' rendetlen tartósságának kútfeje. De ezt a' tanítást csak Pál apostolnál találjuk, jelesen a' Róm. 7, 14—25. Ebben a' helyben az első személy, mellyben beszél az apostol szónoki-kép; az én minden egyes ember' typusa, 's épen innen jön ki már, hogy ő nem sok, hanem minden emberekről beszél, 's olly tételt ád elő, mellyet a' minden idők' tapasztolata is bizonyít. Külömben a' bűnt, 's annak büntetéseit ki nem terjeszthette volna Róm. 5, 12. minden emberekre. — Ezen helyben már a' következendő tételek foglaltatnak:

a) Van bennünk vonszódás a' törvénytelenre, a' bűnre, 17. 20, v; hol ἁμαρτια nem jelent egyes vétkes cselekedeteket (peccatum in concreto); hanem vonszódást a' bűnre (vitiositatem), mint megtetszik a' 8. 9. 11. versekből, különösen pedig a' 20-ból hol *gonoszt cselekedni* (κακα πράσσειν és így bűn in concreto), a' ἁμαρτια ból mint okból húzatik le. De következik ez a' második állatásból is

b) Hogy ez a' hajlandóság a' bűnre nem valami mulandó és történetes, hanem maradandó, 's fészke a' test. Mert azt mondja az apostol a' 17. 20. versekben, hogy az lakozik az emberben, azaz, mindenkor benne van, még pedig *a' testben* (εν τῃ σαρκι 18. v.), *a' tagokban* (εν τοις μελεσι 23. v. v. ö. 24. verset 8, 3). Azért nevezi már az apostol 8, 6. 7. és a' Gal. 5, 16. 17 az erkölcsi romlottságot testnek (σαρξ), a' meg

nem jobbultakat 's a' test' kényére halgatókat *testieknek* (σαρκικυς) Róm. 7, 14. 8, 5. — De

Nem határozza meg az apostol, hogy ez a' bűnre való hajlandóság, mellynek törekvése (φρονημα Róm. 8, 7.) általjában erkölcstelen, mennyiben létezik a' testben, s hogy hat ki az a' testből. Hogy az apostol ebből a' vélekedésből indult volna ki, hogy az anyag, következőleg a' test is rossz, nem hihető: mert ez a' vélekedés nem volt meg a' farizéusoknál; a' feltámadás' hitágazatjával is, mellyet az apostol világosan tanított, ellenkezésben volna: sőt inkább onnan, hogy az érzékiség, melly az akaratón erőt vesz, a' testhez tartozik. — Továbbá

d) Tanítja az apostol, hogy az a' természeti vonszódás a' rosszra felülható erőt gyakorol az okosságon, annyira hogy a' közönséges, meg nem javult ember, haszinte esméri 's helybehagyja is a' jót, még is vétkezik 7, 15—23.

e) Ez a' bűnre való hajlandóság bennünk marad mind halálig, 7, 24. 's csak a' testel vetkezzük le a' halálban; a' keresztyénnek ugyan kötelessége már ebben az életben is a' testet megöldökölni, azaz, erejét 's hatását gyengíteni, hogy a' tökéletességre jutván, benne többé ne találtassék, 7, 24. Gal. 5, 24. Épen ezt mondja az apostol Gal 5, 16. 17. a' hol azt, a' mi a' római levélben *testben lévő bűn* (αμαρτια εν σαρκι) nevezi *test kívánságának* (επιθυμια σαρκος, prava libido e corpore nata, carnis concupiscentia,

a' honnan a' concupiscentia szó a' hittudományba is felvétetett); melly nem csak mindenféle vétkeket (19—21. versek) szűl, hanem a' lélekkél (*πνευματι* 17. v.) szűnetlenűl tusakodik, 's rajta többnyire erőt is vesz.

Hogy ez a' bűnre való hajlandóság velünk születik 's a nemzés által terjed, Pál ugyan nem mondja nyilván; de következik azon állítása' természetéből, hogy az az érzékiségen alapszik. Az ó testamentomban is az Zsolt. 51, 7. *Ímé én álnokságban fogantattam, és az én anyám bünben melegített engemet*, az a' gondolat foglaltatik, hogy az emberben megvan születésétől fogva az a' hajlandóság, melly őtét erkölcstelen cselekedetekre ragadja. Abból mindazáltal, a' mit mond az apostol, kilátszik, hogy a' lelket magát megromlottnak nem tekinti, ú. m. a' mellynek tehetséget tulajdonít a' jónak esmérésére 's akarására; hanem csak annyit állít, hogy a' testtől függő érzéki indító okok felűlható erővel bírnak.

§. 176.

Az eredeti romlottság' (eredendő bűn') eredete 's büntetései.

Literatura.

Töllner (J. G.) Ueber Röm. 5, 12—19. In s. theol. Untersuchungen. 1. B. 2. St. S. 95. ff.

Jost (Fr. A.) Versuch einer Erklärung d. Stelle Röm. 5, 12—21. In Schmidts Bib-

liothek für Krit. u. Exeg. des N. T. 2. B. 2. St. S. 257. ff.

Flatt Bemerkk. üb. d. Hypothese, dasz Paulus Röm. 5, 12. ff. sich zu jüdischen Meinungen accommodirt habe. In Süskinds Magazin 13. St. S. 68—97.

Schott (H. A.) progr. in veram ap. Pauli sententiam de commmuni moriendi necessitate ex Adami peccato, oriunda e loco ep. ad Rom. 5, 12 — 14. recte eruendam inquiritur. Vit. 1811.

Az emberi nemzet' törzsökszüléinek esetét, mellyből származtatja a' keresztyén egyház a' bűn' és a' halál eredetét, az új testamentom is említi 2 Kor. 11, 3. 1 Tim. 2, 14; 's nevezi azt *esetnek* (παραπτωμα), *általhágásnak* (παραβασις), *engedetlenségnek* (παρακοη) Róm. 5, 12 — 19. Ezen neveztek az Ádám' első bűnén, a' tiltott fa' gyümölcséből való evésen kivűl egyebet nem jelenthetnek: mert nem csak az, hogy mindenütt egyes számban 's névtársal fordulnak elő, annak jelentésére, hogy egy határozott cselekedetről van szó; hanem a' 14. versben nyilván az *Ádám' esetének* (ἡ παραβασις Αδαμ) neveztetik; a' 19. versben pedig a' Jézus' engedelmességének (ὑπακοη) t. i. hogy ő Isten' akaratja szerént a' keresztfán megholt Filip. 2, 8. tétetik ellenébe. Itt hát ezen kifejezéseken az Ádám' első bűnét kell értenünk; de az eset' bővebb környűlállásait, a' millyenek a' kígyó' beszéde Évával, a' paradicsom 's a t. nem említi.

Az Ádám' ezen első bűnéből húzza már le Pál apostol a' bűn' és a' halál' eredetét a' Róm. 5, 12. köv. verseiben: mert csak ez az egy hely az az új testamentomban, mellyben erről a' tárgyról szó van. *Annakokáért miképen egy ember által jött a' világra a' bűn, és a' bűn által a' halál, és a' képen minden emberekre a' halál elhatott, mivel mindnyájan vétkeztek. Mert a' törvényig vala a bűn a' világon, a' bűn pedig nem tulajdoníttatik az embernek, mikor semmi törvény nincsen. A' halál pedig uralkodott Ádámtól fogva Mózesig, azok ellen is, kik nem vétkeztek vala az Ádám' esetének hasonlatossága szerént, ki ama következendőnek ábrázatja vala* [1]. — Ezen hely' értelmére jegyezzük meg a' következendőket: a) ἡ ἁμαρτια (a' 12. versben) nem jelent cselekvési bűnöket közönségesen (peccata actualia), hanem hajlandóságot a' bűnre (vitiositatem), mellyről Pál a' VI. és VII-dik részekben bővebben szól, in-

---

1) Róm. 5, 12—14. Δια τυτο ὥσπερ δι' ἑνος ανθρωπυ ἡ ἁμαρτια εις τον κοσμον, εισηλθε, και δια της ἁμαρτιας ὁ θανατος, και ὑτως εις παντας ανθρωπυς ὁ θανατος διηλθεν, εφ' ᾧ παντες ἡμαρτον. 13. αχρι γαρ νομυ ἁμαρτια ην εν κοσμῳ, ἁμαρτια δε υκ ελλογειται μη οντος νομυ· 14. αλλ' εβασιλευσεν ὁ θανατος απο Αδαμ μεχρι Μωυσεως και επι τυς μη ἁμαρτησαντας επι τῳ ὁμοιωματι της παραβασεως Αδαμ, ὅς εστι τυπος τυ μελλοντος.

nen előtte áll a' névtárs is. b) κοσμος a' 12-dik versben, minden emberek, παντες ανθρωποι a' mi mindjárt utánna következik; 'εισερχεσθαι közönségessé, uralkodóvá lenni. c) εἰς ανθρωπος a' 12-dik versben, a' 14. köv. versek, és 1 Kor. 15, 21, 22. szerént Ádám. d) και ὅτως, a' 12. versben, vitetik a' halál okozásnak ugyanazonosságára a' ἁμαρτια által; azaz, a mint Ádám halandó lett a' ἁμαρτια által, úgy szinte más emberek is halandók, minthogy mindnyájan vétkeznek. e) a' 13, 's 14-dik versekben pedig ez a' gondolat foglaltatik: az a' hajlandóság a' bűnre (ἡ ἁμαρτια a 12-dik versben), mindenkor vétkes cselekedeteknek szűlő annya (ἁμαρτια a' 13-dik versben névtárs nélkűl), mellyeknek, ha szinte az isteni törvény' kihirdettetése előtt vétkeseknek nem esmértettek is, halál volt a' következések mindenkor. Mert ελογειται nem azt teszi: imputatur a Deo; hanem: refertur ab hominibus ad peccata, azaz, habetur, agnoscitur peccatum f) θανατος jelent ugyan sokszor mindenféle nyomorúságot, örök büntetést, 's így akarnák ezt itt is sokan magyarázni; de hogy ez itt testi halált jelentsen, mutatja a' Mózes' első könyve' 3, 19. előjövő magyarázatja a' halálnak: *por vagy, és porrá kell lenned*, mellyre az apostol figyelemmel volt. De azt mutatja a' 1 Kor. 15, 21- 22. *mert mivelhogy ember által vagyon a' halál, a' halottaknak feltámadások is ember által vagyon. Mert miképen Ádámban mindnyájan meghalnak, azonképen a' Krisztusban mindnyájan mege-*

levéníttetnek. [1]) Itt a' halál a' halottak' feltámadásának tétetvén ellenébe, a'. halálon testi halált kell értenünk.

Az egész hely' értelme már ez lessz: Valamint az Ádám' engedetlensége (13. 17.—19. v.) által, a' vonszódás a' bűnre, s annak következése a' halál, közönségessé, uralkodóvá lett az emberek közt; a' szerént a' halál most is közönséges, minthogy mindenek bűnösök. Mert a' Mózes' törvényének kiadatásáig is gyakorlá a' bűn az ő uralkodását az emberekben, jóllehet az emberek nem esmérék azt bűnnek, mível még nem volt törvények. Uralkodék mindazáltal a halál (az emberekben létező *ἁμαρτια*, és az ebből keletkező rossz cselekedetek miatt, 7, 17. köv.) Ádámtól fogva Mózesig (épen ollyan közönségesen mint most), ha szinte az emberek nem positivus törvény' általhágása által vétkeztek, mint Ádám, (a ki t. i. tudta azt, hogy vétkezett). Az Apostol tehát ezt a gondolatot kívánta előadni: hogy az Ádám által eredett hajlandósag a bűnre, ha szinte az ember annak büntetésre méltó voltáról nem győzettetett is meg isteni törvény által, oka a' halálnak, 's abból akarja kimagyarázni, miért halnak meg minden emberek, jóllehet

---

[1]) 1 Kor. 15, 21. Επειδη γαρ δι' ανθρωπȣ ὁ θανατος και δι' ανθρωπȣ αναστασις νεκρων. 22. Ὡσπερ γαρ εν τῳ Αδαμ παντες αποθνησκȣσιν, ȣτω και εν τῳ Χριστῳ παντες ζωοποιηθησονται.

nem vezettetnek az isteni törvény által egyiránt mindenek bűnös voltok' esméretére. Az egész helyet a' római levél' czélja szerént kell felfognunk, melly is az, hogy a' zsidókból lett keresztyéneknek bebizonyítsa, hogy az idvesség a' Krisztusban, az örök élet, a' pogányoknak is rendeltetett. Ezt az V-dik részben abból is megmutatja az apostol, mivel a' pogányok (jóllehet nekik Mózes által az Isten' törvénye ki nem hirdettetett, következőleg úgy tetszheték, hogy bűnökért nem érdemelnek büntetést) alá voltak vetve a' halálnak, szintúgy mint a' zsidók. — Minthogy már ti zsidók, így okoskodik Pál, a' bűnt és a' halált azért vélitek közönségesnek, mivel a' pogányok is vétkeztek Ádámnak nyomdokai után: meg kell engednetek azt is, hogy a' bűntől és haláltól való váltság a' második Ádám a' Messiás által, (nem csak ti reátok terjed ki, hanem az a' pogányokra is tartozik. — A' millyen közönséges a' bűn és a' halál, épen olly közönségesnek kell lennie a' bűnt és a' halált eltörlő váltságnak is. l. 1 Kor. 15. 21. is.

De jegyezzük meg, hogy Pál apostol a' bűnre való hajlandóságot magában (ἁμαρτια in abstracto) büntetésre méltónak sehol sem mondja, hanem csak a' mennyiben az magát kimutatja vétkes eselekedetek által (in concreto). Ezt kell megjegyeznünk az Eféz. 2, 3. is. Ugyan is minekutánna azt mondá az apostol, hogy a' keresztyének minekelőtte bevették a' keresztyén vallást, 's a' szent Lélek által megjobbíttattak (és

így az ő elébbeni természeti állapotjok-ban), épen ollyan bűnösök voltak, mint minden más (a' Lélek által meg nem jobbított) emberek, hozzá teszi: *és valánk természet szerént a' haragnak fijai mint egyebek is.* (*και ημεν τεκνα φυσει οργης ως και οἱ λοιποι*). Itt a *φυσει* szó közönséges nyelvszokás szerént nem jelenthet egyebet születési mivoltunknál, a' kijelentés' és az Isten' Lelke' befolyása nélkűl. A' büntetés már itt is azon vétkes cselekedetekre (peccata in concreto) vitetik, mellyeket a' keresztyének hajdan cselekedtek, míg még a' keresztyén vallást el nem fogadták.

Azon egybefüggésre nézve, melly az Ádám' első bűne 's a' következő bűnök és az innen eredő halál között van, az apostol magát határozottan s közelebbről ki nem magyarázza. Hogy ő a' kettő közt nem gondolt szükséges okkapcsolatot, azaz, ollyant, minthogy Ádám vétkezett, más embereknek is szükségesképen vétkezniek kell (mellyet a' theologusok abból akartak megmutatni, hogy az Ádám' esete által az ember' egész természete megvesztegettetett), már az ellentételből is nyilván van. Ugyan is valamint az összeköttetés a' váltság 's a' bűnösök között nem szükségesképen való, 's a' váltság nem tartozik általjában mindenekre, hanem csak azokra, kik a' Megváltóhoz ragaszkodnak: úgy szinte nem lesznek Ádám miatt bűnösök mindenek, hanem csak azok, kik hozzá csatolják magokat a' bűnre nézve. De kitetszik az magából a' kifejezésből is,

mellyel él az apostól a' Róm. V. részében: előadván mi az, á' mi az első és a' második Ádámról általmegyen másokra. Ő itt a' *δια* elóljáróhoz nem accusativust köt, a' mikor az rendesen a' végbevivő okot jelenti, hanem általjában genitivust, melly jelent eszközlést, alkalomszolgáltatást az előállásra, a' nélkül hogy az egyikről a' másikra az általhatás' szükségességének fogatját magába foglalná. Az apostól' értelme szerint tehát kezdete ugyan a' bűnnek az Ádám' esete, mellyet a' folytonos bünhödés nyomba követ; de nem épen 's egyedűl azért, minthogy Ádám az első lépést megtette; hanem mivel az ő kezdetéhez más együtt munkálkodó okok is, mint az érzékiség (*σαρξ*), tudatlanság s a' t. hozzájárulnak, és mivel kiki az előbbeni példákat követi; de a' mit nem tartoznék 's ki is kerülhetne. — Az apostol tehát semmit sem tud arról, hogy az eredendő bűn Istentől büntetésűl csapatott az első ember' fejéhez, vagy hogy az eset által az első embernek minden jó tulajdonságai hirtelen eltöröltettek, és hogy az Isten' képe általjában elveszett; hanem csupán csak annyit állít, hogy a' közönséges bűnhödési szokás az Ádám' idejétől fogva az első bűn' alkalmával 's eszközlése által állott elő, a' nélkűl hogy más okok ezzel kirekesztetnének.

De igaz ez a' bűn' és a' halál' egybefüggésére nézve is. Ugyan is mikor azt mondja, hogy a' halál, mint büntetés követi a' bünt Róm. 5, 16. 18, és hogy az az Ádám'

első vétke által eláradott minden emberekre 15, 17. v. nem azt akarja azzal jelenteni, hogy a' halál az Ádám' első bűnéért érdekel minden embereket; hanem csak annyit, hogy az Ádám' esete volt az emberek' halálának alkalma 's első oka, mivel ők mint Ádám mindnyájan bűnösökké lettek. Itt is genitivus áll a' $\delta\iota\alpha$ mellett, 's jelent eszközt 's alkalomszolgáltatást. Az egybefüggés tehát az Ádám' esete és a' halál között nem szükségesképen való; azaz, abból, minthogy Ádám vétkezett, nem következik, hogy minden ő maradékainak szükségesképen 's' feltétetlen meg kell halniok. Sőt inkább a' minden emberekben meglévő bünhödési szokás (ἡ ἁμαρτια) az, melly halált hoz Róm. 5, 12. 21. Valamint már a' megmenekedést a' testi haláltól, ha az emberek nem vétkeztek volna, nem úgy tekintenénk, mint az ő testeknek tulajdonságát, hanem mint az isteni kegyelem' szabad ajándékát; úgy szinte a' halál alá vettetést is nem úgy kell néznünk, mint a' bűn' természetes következését; hanem mint positiva büntetését Istennek, ki a' bűnös embereket azon ő jótéteményére nem találá többé méltóknak. Közönségessé lévén már az emberekben a' bünhödési szokás (ἡ ἁμαρτια), megvoná Isten tőlök a' maga kegyelembeli ajándékát, a' megmenekedést a' haláltól; de nem úgy mintha a' halál az első emberek' első bűnének, vagy az esetnek büntetése volna. Voltak ugyan ollyanok, kik azt állíták, hogy Isten az Ádám' első vétkét minden ő mara-

dékainak tulajdonítja, 's őket azért meg büntetí, de erről a' következő czikkelyben lessz szó.

§. 177.

Az Ádám' büne' tulajdonítása (imputatio peccati adamitici.)

A' Pál apostol' tanítása szerént Róm. 5, 12. a' bűnre való hajlandóság és a' halál Ádámról jött által az ő maradékaira; de az általhatás' módját határozatlan hagyja. — Ezt tehát úgy gondolhatjuk, a' mint az nekünk leghihetőbbnek látszik. Gondolhatjuk nevezetesen ezen természeti törvény szerént: minden magához hasonlót nemz; a' millyen az ok, ollyan az okozat. Előjőn ez a' törvény a' szent írásban is. Azt mondja Jób 14, 4: *Ki adhat tisztát a' tisztátalanból? senki sem.* Magyaráztathatnak így a' Jézus' szavai is: *a' mi testtől születik, test az*, Ján. 3, 6. Világosan taníttatik 1 Móz. 5, 3. hogy Ádám az ő fiját Sethet az ő képére 's hasonlatosságára nemzette; mellyből következik, hogy Ádám bünre hajlandó 's halandó lévén, midőn Sethet nemzé, magzatjának is ollyannak kellett lennie.

De Augustinus tovább ment, azt állítván hogy Isten a' törzsökszülék' első vétkét minden ő maradékainak tulajdonítja, és azért őket is bünteti (imputatio peccati adamitici). Ezen állítását építette Augustinus Pál apostolnak ama szavain: Róm. 5, 12. ἐφ' ᾧ παντες ἡμαρτον, mellyet a' vulgata így ád: in quo (scil. Adamo) omnes peccarunt. De ez a' magyarázat nem állhat

meg. Mert azon okokon kivűl, mellyek az előbbeni §-ben felhozattak a) a' ἑνος ανθρωπȣ kifejezés igen távol esvén a' ᾡ visszahozótól, az Adamo pótléknak itt helye nem lehet; b) nincs rá példa, hogy ez a' kifejezés ἁμαρτανειν επι τινι illyen értelemben vétetnék: vétkezni valakivel együtt, vagy valakiben, és által. — Sőt ha Ádámra vinnénk is a' ᾡ visszahozót, inkább így kellene fordítanunk: a' ki után, post quem (az időről), vagy a' kinek példája szerént (secundum quem); c) kell hát vennünk az εφ' ᾡ kifejezést abban az értelemben, mellyben veszik azt a' profanus és az új testamentomi írók (2 Kor. 5, 4. Filip. 4, 10.) is: mivelhogy (quandoquidem, propterea quod) mindenek vétkezni szoktak, úgyhogy ez a' כאשר 1 Móz. 39, 9. zsidó kifejezésnek felel meg; 's a' kifejezés' értelme ez lész: közönséges a' halál, minthogy a' hajlandóság a' bűnre, és az ebből eredő cselekvési bűnök közönségesek. De lehetne az εφ' ᾡ kitételt így is magyarázni: azon feltétel alatt ha ők mindnyájan vétkeznek, a' minthogy vétkeznek is.

De erre a' kérdésre hogy vétkeztünk mi Ádámban, 's hogy büntettetünk meg az ő bűnéért, nem egyképen felelnek.

1) Azt mondja Augustinus, minden emberek úgy büntettetnek meg, úgy halnak meg mint Ádám, következésképen minden embereknek Ádámmal együtt kellett vétkezniek. — Meghalnak ugyan minden emberek mint Ádám; de nem az Ádám' vét-

kéert, hanem mivel ők szintúgy vétkeznek mint Ádám, és így innen az Ádám bűne' tulajdonítása nem következik.

2) Augustinus szerént az Ádám' maradéki méltán büntettetnek: mert benne voltak az Ádám' ágyékában (Adamus fuit caput seminale totius generis humani), mikor ő vétkezett. Ennek megmutatására felhozzák Zsid. 7, 4—10. hol az mondatik, hogy Ábrahámmal együtt Lévi is tizedet ada Melkisédeknek, minthogy Lévi az Ábrahám' ágyékában volt a' tizedadáskor. — De ez a' zsidók' vélekedéséhez képest csak világosítás' okáért hozatik fel, 's ez pusztán csak emberszorító okoskodás, mellyre hitágazatot alapítnunk nem lehet. De maga a' zsidókhoz küldött levél' írója is érzé, hogy ő magát kelletinél keményebben fejezé ki: mert azt lágyítani kívánta ezzel: *hogy úgy szóljak*, (ὡς επος ειπειν). Azomban ebből az is következnék, hogy Ádám olta minden mi őseink' vétkei nekünk tulajdoníttathatnának, a' mit a' tulajdonítás' oltalmazói sem állítanak. De már magában is helytelen állítás ez: mert születés előtt nincsen helye a' tulajdonításnak.

3) Coccéjus az ő követőivel együtt, úgy nézi Ádámot, mint az egész emberi nemzet' szövetséges fejét s képviselőjét (caput fœderale et repræsentativum totius generis humani); s azt mondják, hogy a' mit Ádám cselekedett, az emberi nemzet' képében cselekedte, 's így a' cselekedet' következését viselni az egész emberi-nem tartozik. Hogy

pedig Isten Ádámmal szövetséget kötött azt a' Hós. 6, 7. akarják megmutatni: *de ők mint Ádám megszegték az én szövetségemet.* — De a' Hóseás' helyére nézve kérdésbe tehetjük, a' zsidó á d á m szó nem közös név (nomen appellativum) e? ekkor a' lenne az értelem: de ők megszegték az én törvényemet mint emberek, azaz, mint az emberek szoktak cselekedni; a' mint azt a' LXX, syrus, és magyar fordító Károli Gáspár vették; továbbá az á d á m szót nem így kell e olvasnunk E d o m, mint az e d o m i t á k, a' mint Michaëlis vélekedék. Továbbá ברית nem jelent itt szövetséget, hanem parancsolatot, Isten' törvényét: mert tulajdonképen halandó Istennel nem szövetkezhetik. De ha szövetségnek vennénk is, hol van arról szó, hogy Ádám az emberi nemzet' képviselője volt; tudni kellett volna' azt Ádámnak, 's ekkor talám vígyázóbb lett volna, 's mikor vette a' maradéktól ezen képviselőségi felhatalmazást.

4). Isten szabad kéj szerént bánhat az emberekkel, ő felette van annak a' mi ránk emberekre nézve igazságos R ó m. 11, 32. — De ez az állatás valódi istenkáromlás. Az isteni akarat' szabadsága szentség; a' mi ellenkezik a' mi fogatunkal az igazságosról, az Isten előtt sem látszhatik igazságosnak. Azomban ezen okoskodás szerént szintúgy tulajdoníthatná Isten nekünk nem csak az Ádám' bűnét: hanem minden mi őseinknek, sőt még a' rossz angyaloknak bűnei-

ket is. De a' Róm. 11, 32. nem is bizonyítja az Isten' feljebb említett szabad tetszését: mert ott csak azt mondja az apostol, hogy a' zsidók az evangyéliom' megvetése által alkalmatosságot szolgáltattak annak terjedésére a' pogányok között. — Nem mondja hogy Isten rosszat cselekszik, hogy jó jőjjön ki belőle; hanem jót hoz ki Isten az emberi szabadságból eredő rosszból is.

5) Az emberek épen úgy vétkezvén mint Ádám, cselekedetekkel az ő bűnét helybehagyják; a' mit pedig helybehagyunk, az nekünk tulajdoníttathatik (imputatio facti). — Kiki csak a' maga bűne' büntetését hordozza; ha pedig az, a' ki a' rosszban mást követ, a' maga büntetésén kivűl, a' maga csábítójának bűntetését is hordozná, a' csábítónál keményebben büntettetnék, melly mind a' józan észszel, mind az erkölcsi érzéssel ellenkezik.

b) Utoljára azt mondják, hogy Isten a' középtudás szerént (scientia media, l. a' 98. §.) tudta, hogy az Ádám' helyén minden ő maradékai épen úgy vétkeztek volna mint ő, következésképen az Ádám' bűnét minden ő maradékainak tulajdoníthatja, 's úgy bánhat velek, mintha magok tették volna az első bűnt (imputatio metaphysica). — De elkövetett bűnnek veheti e Isten az olly tettet, melly el fogott volna követtetni? Azomban ebből következnék, hogy Isten nekünk igen sok bűnöket, mellyeket más körülmények között megcsele-

kedhettünk volna, 's a' mellyek most elménkbe sem ötlenek, tulajdoníthatna.

Azt a' tulajdonítást, mellyet Augustinus tanított, közvetetlen és megelőző tulajdonításnak (imputatio immediata seu antecedens) nevezik a' theologusok. De Placæus közvetett vagy követő tulajdonítást (imputatio mediata vagy consequens) állított. Azon romlottságnál fogva, melly a' származás' rendén Ádámról minden ő maradékaira általment, úgymond, ezek mindnyájan méltán számláltathatnak a' bűnös Ádámhoz, 's méltán büntettetnek. Mások végre azt a' tulajdonítást védik, melly a' törvénytudományban imputatio juris nevet visel; azaz, az Ádám' bűnéből következő rosszak az ő maradékait is érdeklik azon természeti összeköttetésnél fogva, melly Ádám és az ő maradékai közt van. Illyen tulajdonítást lehet csak állítanunk, ha ugyan az tulajdonításnak neveztethetik. De még jobb lenne felhagynunk a' tulajdonítás szóval: mert szoros értelmében ellene van mind a' józanokosságnak, mind pedig a' szent írásnak. Az okosság meg nem engedheti, hogy ott tulajdonítás volna, a' hol szabadság, annyival inkább személyes létel nincsen (non entis nulla sunt prædicata). De ellene van ennek a' szent írás is. Azt mondja Ezék. 18, 20 *A' fiú nem viseli az atyának álnokságát, sem az atya a' fiúnak álnokságát.* Nincs ennek ellene mikor a' tíz parancsolatban ez mondatik: *Meglátogatom az atyáknak vétkeket a' fiakban harmad és negyed íziglen,*

azokban a' kik engemet gyűlölnek, 2 Móz. 20, 5: mert itt ollyanokról van szó, kik a' rosszban az ő attyok' nyomdokán járnak. Az új testamentom is azt tanítja: *Isten megfizet mindennek az ő cselekedetei szerént* Róm. 2, 6. 's több más helyeken. A' helvétziai vallástétel is csak ennyit mond e' tárgyról: „qualis est factus Adamus a lapsu, tales „sunt omnes, qui ex ipso prognati sunt, „peccato, morti, variisque obnoxii calami„tatibus."

§. 178.

Az eredendő bűnről szóló hitágazat' históriája.

Literatura.

Walch (C. G.) hist. doctrinæ de peccato originis. Jen. 1738.

Wiggers (Gust. Friedr.) Versuch einer pragmat. Darstellung des Augustinianismus u. Pelagianismus von dem Anfange der pelagianischen Streitigkeiten bis zur dritten ökumenischen Synode. Berl. 1821.

Az eredendő bűnről szóló hitágazat' históriájában megkülömböztethetünk három időszakaszt. Az első az Augusztinus' idejéig terjed; a' második Augustinustól a' reformátióig, a' harmadik pedig a' reformátiótól a' mai időkig.

Első időszakasz — A' gnosticusok és manicheusok abban találták a' bűn' okát, mivel a' lélek anyaggal a' mindenféle rossznak fészkével van egyesülve. — A' görög egyházi atyák a' halált tekinték kiváltképen az első bűn' következésének, jóllehet

azt némellyike nem annyira büntetésnek, mint inkább jótéteménynek tartá. Az Ádám' bűnének tulajdonítása, az emberrel együtt született általános erkölcsi tehetetlenség, a' régi görög egyházi atyák előtt egészen esméretlen volt; 's az Ádám' esetét úgy tekintik ugyan, mint első bűnt, mint kezdetet a' bűnhődésben; de nem úgy mint okát a' folytonos közönséges bűnhődési hajlandóságnak. Sőt inkább teljes szabadságot tulajdonítának az embernek, 's az eset által történt Isten képe' elvesztét nálok nem találjuk. A' nagyobb rész elfogadta ugyan, hogy az ember az eset olta könnyebben elcsábíttathatik; 's illyen értelemben volt Methodius is. Idővel is ezen előterjesztések maradtak az uralkodók a' görög egyházban, 's kiváltképen Chrysostomus által fejtettek ki összefüggésben. Az alexandriai Kelemen, Origenes kikkel a' fő dologban a' két Gergely 's Ephräm syrus is egyeztek, még a' halandóságot sem tarták az eset' következésének, hanem szükséges természeti törvénynek, 's határozottan tanították, hogy sem az Ádám' bűne nem tulajdoníttatik a' többi embereknek, sem a' hajlandóság a' bűnre nem terjed. Origenes ugyan tanítá, hogy van bűnre való hajlandóság az emberben születésétől fogva; de ő azt az előbbeni lét állapotjából (præexistentianismus 153. §.) húzza le.

Az Augustinus előtt élt deák egyházi atyák kiválképen két fő ágra oszlanak. Az egyik rész egy értelemben volt mindenben

a' görög egyházi atyákkal; a' másik rész csatlá magát Tertulliánushoz, ki a' régibb egyházi atyák közzűl leginkább közelíte az Augustinus által későbben kifejtett nézlethez: sőt bizonyos tekintetben ennek első alapját megvetette. Ő nála ugyan, mint a' ki a' traduciánismushoz (153. §.) ragaszkodék, előjön már a' vitium originis vagy naturale animæ malum kifejezés, mellyet az Ádám' vétkétől primordiale malum nyilván megkülömböztet, 's úgy látszik, hogy már ő az Ádám' bűne tulajdonîtását is elfogadta; de azért messze távolyga még a' Tertulliánus' nézlete az Augustinusétól. Nem tanitá azt a' mit Augustinus, hogy az ember általjában tehetetlen minden jóra; nyîlván kimondá, hogy még a' csecsemők, mint mentek a' bűnhödéstől, nem méltók a' büntetésére. Tertulliánust követték Cypriánus, Ambrósius és mások. A' bűn' fészkének egyébiránt a' régibb egyházi atyák' nagyobb része, Origenest némelly más kevesekkel kivévén, a' testet állîtá.

Második időszakasz. Az V-dik száząd' elején Pelágius britanniai barát, Cœlestius és Juliánus nevezetesb követőivel im ezeket tanitotta:

1) Ádám az ő bűnével csak magának ártott. — Maradékai olly ártatlanoknak és szabad akaratúaknak születnek, a' millyen Ádám volt a' paradicsomban. Ádámot csak annyiban tarthatjuk bűn' okának, a' mennyiben először vétkezett és rosszra adott

példát: mert a' bűn' egyetlen kútfeje a' csábítás és rossz példa.

2) A' halál nem a' bűn' büntetése; hanem alkotásunk' következése, 's Ádám meghalt volna, ha nem vétkezett volna is.

3) Isten, a' ki az embereknek a' magok vétkeiket is megbocsátja, nem tulajdoníthatja nekik az Ádámét.

Pelágiusnak ellene költ a' hippói püspök Augustinus. Állításai ezek:

1) Ádámban minden maradékai vétkeztek, 's az Ádám' esete által az Isten' képe és a' szabad akarat elveszett, 's helyébe jött a' bűnre való meggyőzhetetlen hajlandóság, mellynek fészke kiváltképen a' lélek, 's a' nemzés által terjed el.

2) Az Ádám' vétke okozta, hogy minden ember meghal.

3) Az Ádámról maradékira általmenő eredendő bűn (vitium seu peccatum originis vel originale), melly a' rossz kívánságban, 's az érzéki hajlandóságok' felűlható erejében mutatja ki magát, már magában is örök büntetésre tesz méltókká minden embereket, még a' csecsemőket is, hanemha a' keresztség és a' szent Lélek által újonnan születtetnek. Az eredendő bűn és a' halál úgy csapatott az emberi nemzet' fejéhez, mint büntetése az Ádám' első bűnének, melly minden ő maradékainak tulajdoníttatik. Igen természetes, hogy e' mellett azt is kellett állítani Augustinusnak, hogy az ember az eset után általjában tehetetlen minden jóra, szabad akaratját (li-

berum arbitrium) egészen elvesztette, 's javúlása csupán csak az isteni kegyelem' munkája által eszközölhető.

Mind Pelágius, mind Augustinus úgy hivék, hogy az ő tanítások az előttök élt egyházi atyák' nézetével egyező; holott pedig egyiknek sem volt ebben igaza. Mert a' későbbi görög atyák tanították legalább azt, hogy a' testi halál az eset' következése: sőt némellyek attól sem idegenkedtek, hogy ebből bizonyos erkölcsi rosszabbúlás is következett, a' mit pedig Pelágius tagadott; a' deák atyák pedig nem tanították, hogy az Ádám' bűne a' maradéknak tulajdoníttatik, hogy a' szabad akarat elveszett, és hogy a' csecsemők már születésekkor kárhozat' edényei, a' mit pedig Augustinus állított. Augustinuson nem lehet csudálkoznunk: mert ő nem értvén görögűl, a' görög egyházi atyák' írásait nem olvashatá, következésképen véleményeket sem tudhatá. Az Augustinus' értelme győze ugyan több zsinatokban, ú. m. a carthágóiakban, mellyek 412, 416, 418-ban tartattak, a' mileveiben 416-ban, sőt az efézusi közönséges egyházi gyűlésben is 431-ben; de azért a' keleti egyház attól mindenkor idegenkedett: sőt nyugoton is találkoztak ollyanok, kik azt lágyítva adták elő, az úgy nevezett Semipelágiánusok vagy Massiliánusok. Neveket vették Galliának Massilia (Marseille) városától, a' hol ezen lágyított értelem' védői Cassianus, Faustus, Vincentius és Gennádius szerzetesek lak-

tak. Értelmek e' volt: Ádámról általment ugyan bizonyos erkölcsi erőtlenség, hajlandóság a' rosszra és a' testi halál minden emberekre; de nem úgy mint az Ádám' első vétkének büntetése: de azért most is bírunk szabad akarattal, a' jobbúlást tulajdon erőnkből elkezdhetjük; de hogy abban előmenjünk, 's hogy azt végrehajtsuk, rendkivűli isteni kegyelemre van szükségünk. Bár mennyire irtóztak is ettől eleinte némelly orthodoxus tanítók; de majd a' VIdik század olta annyira elterjedt, hogy ez közönséges vélekedés lőn, jóllehet azt hinnék, hogy Augustinussal vagynak egy értelemben. A' scholasticusok' nagy része is a' semipelagiánismusnak hódolt, ha szinte nehánykor némelly módosításokkal. Legnagyobb befolyású volt az Anselmus által kezdett lágyítása az Augustinus' értelmének. Ő azon munkájában, mellynek czímje ez: de conceptu virginali, az eredendő bűnt, mellyet Augustinus vagyonságnak (positivum) vett, megfosztásnak tekintvén, így magyarázza, hogy az nuditas justitiæ debitæ, vagy defectus justitiæ originalis, melly hijány mindnyájunknak vétkűl tulajdoníttatik; de nem abban a' mértékben, mintha magunk vétkeztünk volna. Anselmust követték a' fő dologra nézve Duns Scotus és az ő pártja, tanítván, hogy az Isten' képének, vagy az eredeti igazságnak (justitia originalis) mint az Isten' természet feletti kegyelembeli ajándékának elvesztése mellett maga az ember' természete sérthetetlen maradt,

's tagadták a' rosszra való hajlandóságot (concupiscentia prava) mint az eredendő bűnnek szükséges rossz következését. Mások, mint Hugo de sancto Victore (a' XII-dik században), Bonaventura (a' XIII-ban), az aquinói Tamás, 's mások az eredendő bűnt részszerént vagyonságnak, részszerént megfosztásnak tekintvén, azt állíták: hogy a' defectus justitiæ debitæ a' formaléja, a' concupiscentia prava pedig a' materiáléja az eredendő bűnnek. Mások pedig jóllehet kisebb számmal, a' tiszta augustinianismust követték, mint a' lombárdiai Péter. Ha szinte legközönségesb volt az eredendő bűnnek tagadós felfogása, mellyet Duns Scotus hoza fel; mindazonáltal jőnek elő a' scholasticusoknál más lágyító nézetek is; de mind a' mellett is keményebb állításokkal vegyítve. Illyen már az is némellyeknél, hogy a' meg nem kereszteltetett csecsemők az örök idvességre nem juthatnak. A' mi az eredendő bűn' terjedését illeti, erre nézve háromféle értelem divatozott. Némellyek nemzés általi terjedést (per traducem) tanították; mások azt állíták, hogy a' test rontja meg a' lelket; mások ismét mint Anselmus és az aquinói Tamás a' tulajdonításból minden Ádám' maradékinak magyarázzák. Vitatkozás volt a' scholasticusok között a' Paschásius Radbertus által felhozott *szeplőtelen fogantatásáról Máriának* (de immaculata conceptione beatæ virginis Mariæ), mellyet sok nagy hírű scholasticusok, mint szent Bernard, nagy Al-

bert, az aquinói Tamás, Bonaventura és mások tagadtak, mások ismét állítottak; sőt 1140-ben tiszteletére innep is rendeltetett. Végre a' Scotisták' és a' Franciscánusok' törekedése arra vitte a' dolgot, hogy ez mint hitágazat a bázeli zsinatban 1439-ben, későbben a' trientiben is megerősíttetett, 's ezen hitágazatra nézve a' jesuiták is kezet fogtak a' franciscánusokkal.

A' harmadik időszakasz. A' reformátió' idejében a' scholasticusok által módosított semipelagiánismus lévén uralkodó a' keresztyén egyházban, 's ez szolgálván leginkább alapúl a' búcsúknak (indulgengentiæ), jó cselekedetek' érdemének 's a' t. ezt támadák meg a' reformátorok 's magok a' szoros augustiniánismushoz térték. A' trienti zsinat ugyan megvetette a' protestánsok' értelmét az eredendő bűnről; de határozni nem merészlett, hogy sem a' dominicánusokat, sem a' franciscánusokat fel ne ingerelje. Legnagyobb kedvességet talált az eredendő bűnről a' Bellárminus' értelme, mellyet de amissione gratiæ, et statu peccati czímű munkájában adott elő. — Az ő értelme ez: az eredendő bűn nem vagyonsági rossz, nem teljes tehetetlenség a' jóra; hanem pusztán hijánya a' természetfeletti kegyelem-ajándéknak, az originalis justitiának, melly által az ember a' rosszra való természeti hajlandóságnak elleneállhatna; és így az eredeti igazság' elvesztése által csak meggyengült az ember. A' kegyesekben ébredező kívánságok nem

vétkek: mert az eredendő bűn nem bűn többé a' hivőkben.

Hogy Luther szorosan ragaszkodott Augustinushoz, mutatja az Erasmus ellen írt de servo arbitrio czímű könyve; Flacius pedig a' heves vitatkozásban elragadtatván, azt állította, hogy az eredendő bűn az ember állatját (substantia) teszi; de ez a' vélekedés a' concordiæ formulában mint manicheismus megvettetett. — Calvinus is szorosan követte az Augustinus' értelmét az eredendő bűnről 's összekötvén vele az általános eleveelrendelésről szóló tanítását is, következetesb volt rendszerében a' Luther' követőinél. De Zvingli eltávozott az Augustinus' értelmétől, a' mint ez kitetszik a' Gvalthertől Zvingli mellett írt mentő beszédének következő szavaiból: „cum suam „de originali peccato sententiam proferre „cogeretur, illud non aliud quam morbum „illum esse dixit, qui hæreditario jure, ab „Adamo, primo omnium nostrum parente, „in nos derivatus est. Per morbum autem „se naturæ vitium intelligere fatebatur, „quod quis citra culpam suam vel per ge„nerationem, vel aliis de causis contraxit. „Ex his illud colligebat non temere, origi„nale peccatum damnationem non adferre „infantibus, quibus fideles parentes conti„gissent."

A' Socin' követői általjában tagadják az eredendő bűnt; 's a' bűn' eredetét az emberi természet' határozottságából magyarázzák. — A' régibb keresztségismétlők azt

tanították, hogy a' Jézus' halála által az eredendő bűn foganatlanná lett, 's tagadják hogy a' rosszra való hajlandóság az emberben bűn 's büntetésre méltó volna. Az arminiánusok megesmerik, hogy az ember erőtlen 's tökéletlen, 's ezt valamint a' halált is az első bűn' következésének tekintik; de tagadják hogy az ember általjában tehetetlen minden jóra, valamint ezen erőtlenség's tehetetlenség tulajdonítását is; a' természetes erőtlenséget és halált úgy tekintik pusztán, mint ollyan szerencsétlenséget, melly az Ádám' maradékit érdekli, mivel vele mint ollyanok összeköttetésben vagynak. A' református és evangelicus theologusok között is sokan eltávoztak az Augustinus' kemény nézletétől. Zvingliről már volt szó, valamint Placæusról is. — Whitby és Taylor az Ádám' esetéből egyenesen csak a' testi halált származtatják, de a' halandóság meggondolásából külömbféle indúlatok származván bennünk, általok a' bűnre is hajlandókká tétetünk. Az evangelicusok közzűl Aegidius Hunnius úgy vélé: lehetne állítani eredendő bűnt az Ádám' bűne' tulajdonításának állítása nélkűl is, melly értelmet sok mások is elfogadtak; mások pedig az Ádám' bűne' tulajdonítását az exegesisből és philosophiából vett erősségekkel igyekeztek megalapítani, mellyek közzűl a' közép tudásból vett erősség legtöbb kedvelőket talált. Megkülömböztették imputatio in reatum et pœnam, pontosabban kifejték az eredendő bűn és a'

cselekedeti bűnök közt lévő külömbséget; sok felosztásokat hoztak be az utolsókra, és az ezekből származó bűnhödési állapotokra nézve. Már a' Wolfot követő theologusok is lágyítva adák elő az eredendő bűnről szóló czikkelyt, sokan pedig egészen felhagytak vele az újabb időben, mint Eberhárd, Töllner, Steinbart, Jerusalem, Löffler, és csak kevesen Seiler, Storr, Reinhárd védelmezék; de ezek is eltávoztak az egyház' régi értelmétől, mint Reinhárd, a' ki tagadta az Ádám' bűne' tulajdonítását; mások ismét az eredendő bűnt pusztán a' testben helyheztették. Döderlein, Eckermann, Henke, Ammon az érzékiség felülható erejét, mellyet ők innata vitiositas nevezettel neveznek, úgy tekintik mint természetest, 's nem történetesen előállottat; 's erre lehet vinnünk a' Kánt által elfogadott malum radicalét is, az emberi természetben. Áll ez azt mondja ő a) az emberi szív' erőtlenségében, melly szerént az elfogadott erkölcsi maximákat nem követi mindenkor állhatatosan; b) a' szív' tisztátalanságában, hogy a' kötelességi parancsolatot nem tiszta erkölcsi indító okokból; hanem az önnhaszon' sugalatiból követi: c) a' rosszféjűségben, azaz, a' maximák iránti önkényben, mellynél fogva a' cselekvés' erkölcsi indító okai az erkölcstelenéknek utánnok tétetnek.

§. 179.

Az eredendő bűn' vizsgálata a' józan ész' világánál.

Az eredendő bűnről szóló hitágazat, elválasztatván tőle, a' mivel a' tudósoktól megtoldatott, 's a' mit a' szent írásból megmutatni nem lehet, a' következendő három tételekben sarkallik: 1) Az emberi természetben olly erkölcsi romlottság vert fészket, hogy az érzéki ösztönök felülható erőt gyakorolnak sokszor az okos akaraton. 2) Ez az állapot nem eredeti, hanem időben állott elő; de már az első páremberrel kezdődött. 3) Az érzékiség' ezen beteges ingerelhetősége a' nemzés által tenyészik.

1) A' mi az első állatást illeti: hogy t. i. az emberi nemzet illy romlottsági állapotban van, mellyben az nem teremtetett, bizonyítja a' bűn közönséges volta, 's minden századok' panasza az erkölcsi romlottságról. Ezen panaszkodik Socrates Plátónál, Plátó maga is, Aristoteles, Cicero, Seneca és mások, kiknek ide tartozó mondásaikat összeszedték Tob. Pfanner systema theologiæ gentilis purioris. IX, 7. és Niemeyer Briefe an christl. Religionslehrer 3-ter Theil. S. 104. czímű munkájikban. Ide tartoznak a' 'régiek' rövid mondásaik is: communis hominum labes. Cic. Vitiis nemo sine nascitur, optimus ille est, qui minimis urgetur. Hor.

Nitimur in vetitum semper cupimusque negata.

és a' Medéa' szavai:

— — — Si possem sanior essem.
Sed trahit invitam nova vis; aliudque cupido,
Mens aliud svadet. Video meliora proboque,
Deteriora sequor. — — — *Ovid.*

Cebes az emberi élet' táblájában azt mondja: hogy az ajtónál az embereket a' csábítás (ἀπάτη) fogadja. Socrates Plátónál oda nyilatkozik, hogy a' gyermekek természetiképen nem jók (φυσει ουκ αγαθοι), innen őket nevelni kell a' jóra; de a' leggondosb nevelés sem foganatos mindenkor.

De a' józanokosság is megesméri, hogy az ember most nem az épségi, hanem inkább a' romlottsági állapotban van. Mert az embernek nem lehet más rendeltetése annál, hogy ő az igaz' és a' jó' törvényeihez alkalmaztatván életét, a' nagyobb tökéletességre, és az ebből keletkező boldogságra emelkedjék. Ez pedig csak úgy eshetik meg, ha az okosság ezen törvényeket megesméri, 's mint Istentől származtakat élte' sinórmértékévé tészi. — Ha már az okosság általános uralkodást gyakorol az érzékiségen 's természeti ösztönökön, ha csak arra törekszik a' mit az észjónak 's helyesnek esmér, akkor az ember épségi állapotban van; ha pedig az érzékiség' 's a' természeti ösztönök felülhatnak az okosságon, az romlottsági állapot. Minthogy már azt tanítja a' tapasztalat, hogy az érzékiség 's az abból folyó testi ösztönök, a' mennyire a' história terjed, felülhatást gyakoroltak az okosságon, következik, hogy az emberi nemzet nem

épségi, hanem romlottsági állapotban van. De itt nyomadékosb kérdés támad.

2) Volt e az emberiség valaha, p. o. a' teremtéskor illy' épségi állapotban; a' romlottság időben állott e elő; vagy az épségi állapot nem ollyan e, mellynek az Isten' czélja szerént időben 's lassanként kell előállani? Valyon az emberek nem az ő földi pályájok' határánál érik e el ezen épségi állapotot, és így nem az e az eredeti állapot, mellyben az érzékiség az okosságon felülhatást gyakorol? Ezen kérdés' eldöntésétől függ az eredendő bűnről szóló hitágazatja a' keresztyén egyháznak. — A' Pál apostol' tanítása szerént ezen épségi állapotban volt az első ember; de abból ön hibája miatt kiesvén, általment a' romlottságba, mellyből Isten az embereket Jézus által kívánja kiszabadítani.

A' józan ész az Isten' tökéletességeinek gondolóra vétele által szinte igen hajlandó ezen tétel' elfogadására, hogy Isten az első párembert épségi állapotban teremtette; azaz, okossága uralkodást gyakorolhata a' természeti ösztönökön (justitia originalis), és a' természeti ösztönök, vagy a' kívánási és érzési tehetségek olly boldog egyarányban állottak (æquale temperamentum qualitatum corporis), melly azoknak vezéreltetését az okosság által elősegélé. Következik ez először az Isten' jóságából. Az Isten' jósága ugyan az minden ő teremtései iránt; ha tehát más állatokat ép állapotban teremtett, illyenben kellett neki az embert is terem-

tenie, annyival inkább mivel az feltétele az ember' boldogságának. — De az ő bölcsesége is azt hozza magával: mert e' volt a' legalkalmatosabb eszköz a' czél' elérésére, mellyre az ember teremtetett. Minthogy már az emberi nemzetet általjában véve nem találjuk többé azon épségi állapotban, el kellett annak valamikor vesznie. Történt pedig ez minden históriának előtte, még az első páremberben: mert sehol sem találtatik olly nép, melly az ő épségi állapotjában maradt volna, és már a' legrégibb história is az emberi nem' elfajultságán panaszkodik. — Ez a' romlottság pedig nem egyszerre, hanem apródonként ismételt erkölcsi hibák által állott elő. Ugyan is ezek által lett erősb az érzési 's kívánási tehetség, a' mint ma is tanítja a' tapasztalás, az okosságnál; a' természeti ösztönök erőre kaptak, szenvedélyekké váltak, és az érzékiség urává lőn az okosságnak, a' helyett hogy általa engedte volna magát vezettetni. Ezen épségi állapotból való kiesésnek kezdete volt az első bűn, a' gyakori bűnök pedig előállását eszközölték.

Ha a' históriát megtudakozzuk, a' régi népek' hagyományai is arra vezetnek minket, hogy eredetileg az emberi nemzet épségi állapotban (arany idő) volt; de attól csak hamar eltávozott, és épen azért az emberi nemzet' normális élethossza megrövidült, és a' természeti ösztönök' rendetlensége betegséget, erőtlenséget, nagyobb physicai ingerelhetőséget és korán való halált okozott.

Minthogy már az újabb időben a' hihetőségnek nagy polczára emeltetett az a' vélekedés, hogy az ember' életének normális hosszasága két vagy három annyit is tehetne, mint a' mennyi az most. (l. 1. Köt. 681. lap. a.); és minthogy az erkölcsi romlottságnak a' test' megrontására is nagy behatása van, 's a' testben lévő rendetlenségek az erkölcsiségnek is károsok; úgy tetszik, hogy az ösvilág' ezen hagyományait sem vethetjük meg. — De

3) Valyon terjedhet e egy illyen romlottság a' nemzés által, 's vele születhetik e a' későbbi ivadékkal? — Hogy az erkölcsi 's testi fajultság általmehet a' nemzés által a' maradékra, 's valóban is általmegyen épen nem hihetetlen, Mert a) ez az elv: az okozat az oknál nem lehet tökéletesb, úgy látszik a' nemzésre is rá illik. — Bírhatnak ugyan a' magzatok némelly egyes tökéletességekkel, mellyek a' szülékben nem találtatnak, a' mennyiben a' két nem' egyesülése által a' magzatokban olly tulajdonságok származhatnak, mellyek a' nemzők közzűl egyben sem találtatnak, legalább nem ugyanazon mértékben, (a' mi kivált az értelmi erőkről igaz); de közönségesen csak ugyan rá illik a' nemzésre: a' millyen az ok, ollyan az okozat, a' millyen a' mag, ollyan lész a' gyümölcs. Ide járúl b) a' külömböző emberfajtáktól (race) nemzett egyvelékeknek (p. o. creoloknak) lelki 's testi maradandó sajátságok; c) az a' tapasztalat, hogy a' test' minémüségei gyengeség

vagy erő, nagyság vagy kicsinység, — hajlandóság bizonyos nyavalyákra, őrültségre, hosszú életre, — idomok bizonyos művészetekre, — szintúgy a' lélek sajátságai, p. o. jó vagy rossz szívűség, szelídség vagy vadság, könyörűletesség vagy kegyetlenség gyakran a' nemzés által tenyésznek kivált egész nemzeteknél. Végre d) figyelmet érdemel itt több familiáknak gyakorta tapasztalt elfajultsága, p. o. némelly uralkodó házaknak, sőt egész népeknek is, mint a' görögöknek 's rómaiaknak az ő alászállások idejében, és az elkorcsosodás, melly akkor történik, ha közelről való vérszerénti atyafiak többször házasodnak össze. — Az erkölcsi 's testi romlottság terjedése pedig annál bizonyosabban megtörténik, mennél inkább melengeti magában a' maradék a' rá általszállott hibás szerkezetet, az időről időre öregbedést is vehet, végre pedig uralkodó sajátsággá változhatik.

Mindazáltal ne véljük mintha ez az elfajultság valamelly kül- 's belterjesen (extensive et intensive) szorosan meghatározott romlottság, vagy pedig csupán csak az első bűn' gyümölcse volna. Sőt inkább úgy kell tekintenünk mint minden következő bűnök' okozatját, mint minéműséget, a' melly sem nem minden időben, sem nem minden egyes személyekben egyenlő mértékben létezétt vagy létezik, és így a' melly öregbedhetik: de, ha az ember magát erkölcsileg míveli, kissebbedhetik is. Méltán állítják tehát a' theologusok, hogy az nem

mivolti sajátsága; hanem csak eseti minéműsége (accidens) az embernek; de még kevésbé fogadhatjuk el a' Flacius' véleményét, ki azt az ember' állatjának (substantia) mondotta. Hogy visszavezettessék az emberi nemzet az ő eredeti állapotjára, ez már a' nevelés' és keresztyén vallás' czélja. A' kijelentés által az emberi nemzet általjában véve meg nem szűnik tökéletesedni, és az ő eredeti állapotjához — mellyet eredetileg minden egyes személy életében elérhetne, köteleztetik is elérni; — közelíteni. Az egyeseket pedig megszabadítja Isten az eredendő bűn' következéseitől az engesztelési intézet által.

De az emberi lélek' egyszerűségével sem ütközik össze az az állítás, hogy a' romlottság a' nemzés által tenyészik. Mert a' test' és lélek' összeköttetése olly belső, hogy a' kettő egymásra kölcsönösen hat, 's a' test' rendetlenségei a' lélekre is befolyással vagynak. De a' tapasztalat is tanítja a' lelki tulajdonságok' terjedését a' nemzés által, 's az egyes emberi lelkek' teremtése is nem közvetetlen, hanem közvetve a' nemzés által történik. Következetes állatása tehát ez a' theologusoknak, hogy Jézusban, a' ki mind testére, mind lelkére nézve közvetetlen Istentől teremtetett, eredendő-bűn nem volt.

Ezen romlottságnak már háromféle következéseit különböztethetjük meg, ú. m. erkölcsit, testit és metaphysicait.

Erkölcsi következése: uralkodó

készség a' bűnre, melly az egyes személyekben kevésbé vagy jobban kifejtődzik, egyes erkölcstelen cselekedetekben kitörik, 's az okosságtól a' kormányt kiragadja. — De itt három esetet gondolhatunk, vagy a) hogy az okosság ma is bír eredeti tökélletességével, de nem bír az erőre kapott érzékiséggel; vagy b) hogy az érzékiség változás nélkűl maradt, az okosság pedig gyengült; vagy c) mind a' kettő változást szenvedett, még pedig az érzékiség erősödött, az okosság pedig erőtlenedett. A' theologusok az utolsót állítják; innen az egyház mindég azt tanította, hogy a' test és a' lélek volna fészke az eredendő bűnnek. De egyre megy a' dolog, akár azt állítsuk, hogy csak maga szenvedett az okosság az eredendő bűn által, akár azt mondjuk hogy csak viszonyosan az erősödött érzékiségre nézve erőtlenedett meg. Mindenkor megmarad ez a' tétel: az okosság az érzékiségen, a' mint kellene, a' maga uralkodását nem gyakorolhatja.

Testi következése a' romlottságnak az, hogy az ember a' természeti ösztönök' rendetlensége 's ereje, és az ebből származó erkölcsi rendetlenségek által a' betegségnek 's testi erőtlenségnek vettetett alája, 's lassanként megszűnik elérni az ő normális életidejét.

Metaphysicai következése abban áll, hogy az ember részszerént élte' megrövidűlése, részszerént a' bűn miatt, nem lehetvén ollyan tökéletes a' földön, a' mil-

lyen eredetiképen lehetett; de tartozott volna is lenni az Isten' czélja szerént, eleibe írott rendeltetésétől eltávozott, 's következésképen a' neki határozott tökéletesb létre is alkalmatlanná lett. Mert hogy az erkölcsi világ, mellynek csak kis-részét teszik az emberek, zavarba ne jöjjön, szükséges hogy Isten ama közönséges törvényt: minden teremtés, melly az ő rendeltetésétől eltávozik, nyomorult lész és végromlást szenved, az emberekre is alkalmazza, 's a' jövendő élet boldogságát tőlök megvonja. De ez csak akkor történik, ha azon romlottság ellen nem tusakodunk, hanem annak meghódolunk.

Ezek szerént már így írhatnánk körűl az eredeti romlottságot vagy eredendő bűnt; apródonként származó, mind öregbedhető, mind fogyható romlottsága vagy elfajultsága az emberi nemzetnek, melly szerént a' maga ösztöneit, kívánságait az okosság' törvényeinek nem vethetvén alá mindenkor, 's eltelvén bűnre való hajlandósággal, mind testi erejét megfogyasztotta, mind földi életét megrövidítette, és magát egy más életben neki rendelt boldogságra méltatlanná tette. — Ha így határozzuk meg az eredendő bűnt, elenyésznek minden nehézségek, mellyek ellene szoktak felhozatni.

Felhozzák ellenvetésűl némellyek:

1) Istennek, hogy az eredendő bűn' közönséges elterjedését meggátolná, több páremberεket kellett volna teremteni, így kö-

zülök legalább egy pár maradékaival együtt megmaradt volna az ő épségi állapotjában.— De az egész emberi nemzetnek származása egy párembertől fontos volt erkölcsi okoknál fogva (l. 1. Köt. 651. lap.); több páremberek sem lehettek tökéletesbek mint az első párember, ha ugyan azon természettel birtak volna; de végezétre ez által az emberi nemzet' egy része még inkább elfajúlhatott volna, melly ismét új panaszra szolgáltatna alkalmat.

2) Az érzékiség' felűlható erejét 's a' bűn' eredetét kimagyarázhatjuk az emberi természet' mivolti tulajdonságaiból, nincsen tehát okunk, hogy még egy különös történetesen előállott romlottságot állítsunk, és így az első párember nem volt tökéletes: sőt tőkéletlenebb volt mint ma az emberek, 's ezen tökéletlenségi állapotot eredetinek nézhetjük. — Erre így felelünk: a történetes is, mihelyest az, az emberi nemzet' közönséges tulajdonává lész, nem úgy látszik e nekünk mint valami mivolti és eredeti, következőleg amazt ettől meg sem külömböztethetjük. És épen a' történik a' minden emberekkel köz romlottságra nézve is. De valyon nem teszik e hihetővé mind a' tapasztalatból, mind a' józanokosságból vett okok, hogy az első párember épségi állapotban teremtetett? Végezetre nincs e aránytalanság a' nekünk engedtetett életidő, és a' mi földi tökéletesedési rendeltetésünk közt? Ugyan is mikor az ember a' legbátrabb lépésekkel halad elő

az igaz' és a' jó' esméretében, tapasztalása az érettséget, charactere az állando erősséget, megnyerte, mikor már erejét megtanúlta használni; előáll a' vénség, sebes lépésekkel közelít a' halál, megakadályozza munkásságát, minekelőtte azzá lenne a' minek neki lennie kellene e' világra nézve. Mi lehetett volna egy Newtonból, Leibnitzből és Kántból, ha ők addig élhettek volna, a' meddig hihetőleg az ember' életének határa terjed? Isten az ő czéljai' elérésére nem szokott élni tökéletlen eszközökkel; következésképen az az aránytalanság, melly van a' mi földi lételünk' feladatja, és ennek megfejtésére nekünk engedtetett idő között, úgy látszik nem eredeti rendelése Istennek, hanem idővel későbben állott elő.

§. 180.

A' szent írás' tanításának az erkölcsi romlottságról összevetése a' Pelágius' 's Augustinus' értelmével.

A' szent írás' tanítása szerént minden emberek visszaélvén szabadságokkal, melly kútfeje még ma is minden rossznak, egy lélek-erkölcsi betegség', erőtlenség' 's romlottság' állapotjába estek, mellyből csak a' könyörűlő Isten által szabadúlhatnak ki. Egyezőleg tanítja ezt a' história és a' tapasztalat. Mert ott a' hová az isteni kijelentés el nem hatott, a' legnagyobb tudományos s polgári míveltség mellett is vallásos setétséget 's bálványimádást veszünk észre. Ide süllyedünk vissza, ha az evangyéliomi

tudomány emberi találmányokkal elegyittetik; nem találtatott még ollyan ember, a' kiben ezen érkölcsi betegség észre nem vétetett volna. — A' szent írás' ezen tanításával ellenkezésben van mind a' Pelágius' nézete, ki az emberi természetet ma is általjában épnek 's az eredetivel egyezőnek hirdeté; mind pedig az Augustinusé, a' ki azt a' felsőbb lelki életre nézve általjában holtnak, tehetetlennek és így egészen megromlottnak állítá.

Ha Pelágiusnak 's az ő régibb 's újabb követőjinek értelme helyes volna, úgy nem volna szükség különös isteni kijelentésre, Idvezítőre; úgy ki kellene tudnunk mutatni, hogy az emberi természet' ép erejinek munkálatai, ú. m. a' vallásos igazság 's míveltség ott is feltaláltatnak, a' hová az isteni kijelentés el nem hatott; 's végre legalább azoknak, kik az emberi természetről illy fenten értenek, tökéleteseknek 's bűnnélkülieknek kellene lenniek, hogy ne lobbantathatnék szemekre hogy nincs meg bennek legalább a' jó akarat, ha az ő állítások szerént, ők is, szinte mint minden emberek, a' bűn' kikerülésére elegendő tehetséggel vagynak felruházva.

Ha pedig az Augustinus' értelme igaz volna, úgy még csak szó sem lehetne felsőbb lelki erőkről az emberben, az ő saját felsőbb lelki munkásságáról, 's a' természeti ember' tulajdon bűnhödéséről (a' mi pedig Máté 23, 37. és másutt taníttatik). De ellene van ez a' históriának, tapasztalat-

nak és a' szent írás' tanításainak is, u. m. a' mellyekből kijön, hogy a' pogányoknak is volt természeti vallások, ha szinte tökéletlen, hogy ők azt gyakorolták, 's egy jobb esméretre, felsőbb tökéletességre vágyakodtak. A' Róm 1, 19. ezt mondja az apostol: hogy a' pogányok az Istent az ő munkájiból megesmérhették, 's épen azért nevezi őket magok menthetetleneknek; a' 2, 14. tanítja, hogy a' pogányok' szívekbe be van írva az erkölcsi törvény 's a' törvénnyel egyezőleg cselekedhetnek; a' százados Kornélius' példájából látjuk, hogy a' pogányokban is megvolt egy tisztább 's tökéletesb vallás utánni sohajtozás Csel. 10, 1. köv. A' Róm. 7, 15. köv. nyilván kitetszik, hogy van tehetsége az embernek az erkölcsi jó' megesmérésére 's helybehagyására; de az ember igen erótlen, hogy azt kövesse, a mit az ő okossága jónak esmer és hogy kívánságain uralkodjék. — Ha az Augustinus' értelme helyes, ki nem lehetne magyaráznunk, hogy az embereknek pusztán természeti fejtőzések mellett is, miért olly külömbüző lélek-erkölcsi állapotjok 's viszonyok a' kijelentésre nézve, úgyhogy ennek munkálatainak elfogadására némellyek alkalmatlanok, mások pedig jobban vagy kevésbé képesek (Máté 13, 3. köv. 19. köv.): Ez a' jelenet azt mutatja, hogy nincs az ember hijjával a' felsőbb erőknek, mellyek a' közönséges isteni kegyelemtől segíttetvén, magokban is kifejtőzhetnek, jóllehet ezen fejtőzés, különös isteni kijelentés nélkűl, az

ember' vallásos szükségeinek soha meg nem felelhet. '

Ezen gondolatok szolgáltattak alkalmat a' külömben helyes hitű, kivált evangélicus theologusoknak, hogy az eset után megmaradt erőkről (de viribus residuis post lapsum) és az újjá nem születtek' külömböző bűnhődési állapotjokról (status peccantium) beszélnének, a' nélkűl talám hogy tudnák, hogy Augustinussal összeütköznek.

Mind a' két nézet, mind az augustinianismus, mind a' pelágianismus helyes tételekből indult ki; de a' következtetése mind a kettőnek hibás volt. Augustinus ebből indult ki, hogy az embernek érdeme nincs, nem is lehet, 's ez helyes is; de hibásan következtette, hogy az ember általjában megromlott 's tehetetlen minden jóra. Pelágius ellenben ezen helyes tételből, hogy az ember szabadnak, ártatlannak születik, hibásan folytatá hogy az ember magának érdemet szerezhet. A' semipelagianismus a' két nézet' hamis következtetéseit kívánta volna összeegyeztetni. — A reformátorokat leginkább a' jó cselekedetek' érdeméről való hibás vélekedés, melly a' scholasticusok által módosított semipelagianismusból önként folyt, téríté vissza az Augustinus' értelmére.

A' mi symbolicus könyveinkben is az Augustinus' értelme foglaltatik; de azt nem tanítják, hogy Isten az Ádám' első vétkét nekünk tulajdonítaná, és hogy Isten az eredendő bűnt büntetésűl csapta volna minden

ő maradékinak fejéhez; de hogy az Isten' kegyelme nélkül alkalmatlanok vagyunk minden jóra, abban Augustinussal egyet értenek.

Azt mondja a' helvétziai vallástétel a' VIII. rész 2-dik czikkelyében: „a' bűnön értjük az embernek azt a' vele született romlottságát, melly ama mi első szüléinkről mindnyájunkra áradott, vagy általszármazott, melly szerént a' megveszett kívánságokba bemerültek és a' jótól elfordultak, minden gonoszra pedig hajlandók lévén, teljesek vagyunk egyszersmind minden gonoszsággal, hitetlenséggel, az Istennek útálásával és gyűlölésével, semmi jót magunktól nem cselekedhetünk, sőt még nem is gondolhatunk."

A' palatinátusi catechismus' 5-dik kérdésére adott feleletben ezt olvassuk: „Természettel hajlandó vagyok az Istennek és felebarátomnak gyűlölésére." A' 8-dik kérdésre pedig: „Úgy annyira megromlottunk e, hogy a' jónak megcselekedésére szinte alkalmatlanok vagyunk, minden gonoszra pedig hajlandók? így felel: Bizonyára úgy vagyon, hanemha a' szent Lélek által újonnan születtetünk."

Minthogy sokan ezeken megütköznek, jegyezzük meg Szikszai György (Természeti és Keresztyén vallás 2-dik kiadás 188 — 191. lapokon) után a' következendőket:

1) Úgy látszik, hogy ezeket nem értették minden emberekről közönségesen: mert

kárhoztatják a' manicheusokat, kik megfosztották az embert minden munkálkodásra való tehetségtől, és mintegy kővé és tőkévé tették. Hanem

2) Csak az ollyan emberekről, kik a' magok indúlatjaiknak s kívánságaiknak hatalma alatt lévén, megrögzöttek a' gonoszban. Hogy pedig még is közönségesen szólanak, azt azért cselekedték, hogy kijelentődnék az, hogy minden emberek ollyan állapotban volnának a' romlottság miatt, ha a' nevelés, intés, fenyítés, okos meggondolás, kivált pedig az isteni kegyelem nem segítene rajtok.

3) Mikor a' mondatik, hogy semmi jót magunktól nem cselekedhetünk: sőt nem is gondolhatunk, és hogy minden jóra alkalmatlanok vagyunk, nem kell értenünk mindenféle jó cselekedetről, mintha semmi jót nem cselekedhetnék az ember a' maga természeti erejével. Mert az ellenkezik a' tapasztalással, melly azt mutatja, hogy sok jóra alkalmatos lehet az ember természete szerént is, mint mutatja sok pogányok' példája. — Azt tehát csak ollyan cselekedetekről kell értenünk, mellyeket keresztyén virtusoknak nevezhetünk. E' mellett annyiban is igaz ez, mivel nincsen egy ember is a' kiben ollykor ollykor idegenség, kedvetlenség ne származnék hol egy, hol más jóhoz a' romlottság miatt.

4) Mikor a' mondatik, hogy az ember minden gonoszra hajlandó; nem azt teszi, hogy akármelly bünt kész volna megcsele-

kedni minden ember, mivel az lehetetlen, minthogy a' bűnök is gyakran egymással ellenkeznek. Hanem az azt teszi, hogy olly nagy a' természeti romlottság, hogy nincsen ollyan bűn, a' melly, ha alkalmatosság adódik reá, egykor vagy máskor hozzá ne férne az emberhez, ha másunnan nem segíttetünk.

5) Midőn a' mondatik, hogy az ember természettel hajlandó az Istennek és felebarátjának gyűlölésére, az nem azt teszi, hogy természetére tartozik az az embernek. Hanem hogy az emberi természethez ollyan romlottság van ragadva, hogy ha csak attól hordoztatnék s igazgattatnék, mindenkor gyűlölné az Istent és felebarátját. — Egyéb iránt ez a' kifejezés azt is tehetné, hogy az ember restesebb az Isten és felebarátja iránti kötelességeinek teljesítésében, mint önhaszna' kimunkálásában: mert a' megelőző kérdésben a' törvény' summájáról Isten 's felebarátunk szeretetéről van szó. Itt hát gyűlölni annyi, mint nem annyira szeretni, mint Luk. 14, 26. v. ö. Máté 10, 37. melly értelemben a' felelet tökéletesen igaz.

§. 181.

Hogy kell tanítani az eredendő bűnről az egyházi tanítónak a' nép előtt?

Az eredendő bűnről szóló czikkelyét a' keresztyén vallásnak, a' mennyiben az a' szent íráson alapszik, és a' mennyi ottan róla taníttatik, az egyházi tanító halgatással nem mellőzheti, sőt gyakorlólag is használ-

hatja azt, hogy 1) a' jobbúlásra nézve kártékony testi bátorságtól elrettentse halgatóit; 2) hogy a' bűn' káros következéseit a' jövendő maradékra nézve is nyilvánvalóvá tegye; 3) hogy a' bűntől annál nagyobb irtódzással töltse el a' szívet; 4) hogy megfelelhessünk azon nehézségekre, mellyek az emberi élet' rövidségéből és sokaknak korán való halálából vétetnek az isteni gondviselés ellen; 5) hogy megmutattassék melly igen szükségesek a' státusban a' nemzet' erkölcsi 's természeti nemesítését czélzó vallásos jobbító intézetek, 's minden erkölcsi lágymelegség (indifferentismus) mennyire veszedelmes; 6) hogy világosságra hozattassék a' Jézus által végrehajtott váltság' munkájának fontos volta, és az Isten' szeretetének nagysága; és 7) hogy annál nagyobb engedelmességre ébresztessünk az evangyéliomi tudomány 's azon intézetek iránt, mellyeknek czéljok az emberi nemzet' szabadítása. — De vígyázzon a' lelki tanító, hogy ezen hitágazat' előadása erkölcsi visszaélésre ne szolgáltasson alkalmat, 's hogy az ember' erkölcsi romlottságát kelletinél durvább színekkel ne fesse; hanem arra figyelmeztesse halgatóit, hogy a' keresztyén ember megjobbulhat erkölcsileg, a' minthogy tartozik is megjobbúlni, ha azt szívesen akarja és ha az arra engedtetett kegyelem' eszközeit hasznonra fordítja.

§. 182.

Cselekedeti bűnök (peccata actualia).

Az eredendő bűnből származnak a' cselekedeti bűnök, 's jegyzik a' törvénnyel ellenkező egyes cselekedeteket. Ezek elosztatnak:

1) A' tárgyra nézve: mert Isten ellen, magunk ellen, 's mások ellen követtethetnek el.

2) A' tiltó vagy parancsoló törvényre nézve: megtevési, megcselekvési bűnök (peccata commissionis s. positiva), midőn a' tiltó törvényt megrontjuk; 's elhagyási, elmulasztási bűnök (peccata omissionis s. negativa) midőn a' parancsoló törvényt nem teljesítjük

3) A' végbevitel' módjára nézve: először materiáját tekintvén; a' bűnök belsők (pecc. interna), a' léleknek a' törvénnyel ellenkező mozgásai, p. o. gondolatok, indúlatok; külsők (pecc. externa), a' törvénnyel ellenkező cselekvések. Másodszor, a' formát tekintvén, a' bűnök vagy olly cselekedetek, mellyek már magokban is vétkesek (peccata per se s. absoluta); vagy midőn a' cselekedet valamelly hozzájáruló környűlállás által lész vétkes (peccata per accidens, s. relativa).

4) A' cselekedet' kissebb vagy nagyobb büntetésre méltó voltára nézve: vagy szántszándékos bűnök (peccata voluntaria s. proaeretica), midőn a' törvényt tudva 's akarva hágjuk által; és nem szántszándékosok (peccata in-

voluntaria) midőn a' törvényt nem világosan értve, vagy csekedetünket jól meg nem gondolva, rontjuk meg. Ezen utolsók vagy tudatlansági bűnök (pecc. ignorantiæ); a' tudatlanság pedig két nemű: meggyőzhető (vincibilis) és meg nem győzhető (invincibilis) 's ez nem tulajdoníttathatik Ján. 15, 22. 24: vagy gondatlansági bűnök (pecc. præcipitantiæ), ha a' cselekedetet a' végbevitel után vesszük gondolóra; vagy erőtlenségiek (pec. infirmitatis); ezek származnak az uralkodó hajlandóságoknak felűlhatásából az akaraton.

El szokták még osztani a' bűnöket kissebb vagy nagyobb büntetésre méltó voltokra nézve halálos és nemhalálos (peccata mortalia et non mortalia); égre kiáltó és égre nem kiáltó (peccata cœlum clamantia et muta); megbocsátható és meg nem bocsátható (peccata venialia et non venialia) bűnökre.

a) Mit kelljen érteni a' halálos és nem halálos bűnökön, nem egyezők a' theologusok' vólekedéseik. Döderlein az elsőn ollyan bűnöket ért, mellyek által az ember magát a' keresztyén egyháztól elszakasztja; mások pedig értik a' meg nem jobbultak' meg nem bocsátható és így örök kárhozatot érdemlő bűneiket. A' nem halálosokon pedig az ollyan bűnöket, mellyek által az újjászülettek nem esnek ki a' kegyelem' állapotjából. A' régi egyház azokat a' bűnöket értette rajtok, mellyek a' pœnitentia' feltétele alatt megbocsáttattak. A' ha-

lálos bűn' nevezete van véve 1 Ján. 5, 16—18 a' hol emlékezet van halálra és nem halálra való bűnről (ἁμαρτια προς θανατον, és ἁμαρτια μη προς θανατον), 's az mondatik, hogy az elsőért *nem kell könyörögni.* Hihetőképen jelenti ez a' meg nem jobbultaknak nagy bűnöket, mellynek megbocsátásáért könyörögni haszontalan, minthogy az illyen csak a' megjobbúlás' feltétele alatt bocsáttathatik meg; a' feltétel' teljesítése nélkül az esedezés annak bocsánatjáért, tulajdonképen valamelly erkölcstelen várást foglalna magában.

b) *Égre kiáltó bűnök.* Ez a' kifejezés is a' szent írásból vétetett, a' hol az közönségesen ollyan bűnöket jelent, mellyek mintegy meghívják Istent a' bosszúállásra; vagy a' mellyek különösen megérdemlik az Isten' büntetéseit. Minthogy már négyszer jön elő ez a' kifejezés a' szent írásban, négy illyen bűnöket számlálnak ama vers szerént:

Clamitat in cœlum vox sangvinis (1 Móz. 4, 10.) et Sodomorum (18, 20).
Vox oppressorum (2 Móz. 3, 7. 9.) merces detenta laborum (Jak. 5, 4.)

c) A' megbocsátható és meg nem bocsátható bűnök' osztályozására alkalmatosságot szolgáltatott a' szent Lélek ellen való bűn, mellyről azt mondja Jézus, hogy meg nem bocsáttatik. — De mit kell ezen bűnön érteni, külömböző az értelem. Némellyek értik rajta a' szent Lélek' istenségének tagadását; mások az igaznak esmért 's

elfogadott keresztyén vallásnak elhagyását; mások pedig a' szív' bezárlását a' szent Lélek' munkásságának. Abban megegyeztek, hogy ez a' bűn nem bocsáttatik meg; innen sokakban szorongató félelem támada, nem estek e ők ezen bűnbe. De a' feljebb említett magyarázàtok szabad kéjűek; mert azon szent írásbeli helyek, mellyekből a' nevezet vétetett, más magyarázatra vezérelnek. Szó van erről Máté 12, 31. köv. Márk 3, 28—30. Luk. 12, 10. 's neveztetik a' *szent Lélek' káromlásának*, (βλασφήμια τȣ πνευματος). A' farizeusok látván a' Jézus' sok csudatételeit, mellyeket ő *isteni erő által* (εν πνευματι Θεȣ, Lukácsnál εν δακτυλῳ Θεȣ) vive végbe, hogy a'köznépet Jézustól elvonnák, azt állíták, hogy ő a' Belzebub' ereje által hajt'ja végre azokat. Azt akarja már mondani Jézus, a' ki illy sok csudatétek által sem győződik meg az ő messiásságáról, sőt kész illy szemtelen rágalmazásra is vetemedni, méltán úgy nézettethetik mint a' ki soha sem jobbúl meg, 's nem nyerheti meg bűne' bocsánatját. — Ezen magyarázat szerént szent Lélek ellen való bűnbe már ma senki sem eshetik: mert arra megkívántatnék, hogy tulajdon szemeivel látná a' Jézus' csudáit, még is elfojtaná szívében erőszakosan a' lelkiesméret' szavát. — Mikor pedig azt mondja Jézus, hogy a' szent Lélek ellen való bűn meg nem bocsáttatik, vihetjük azt vagy az Istenre, vagy magára Jézusra. Ha az Istenre visszük, ezt fogja tenni: bizonyosan megbüntettetik; ha Jézusra visszük,

akkor kettőt tehet, ú. m. először: azt a' bűnt a' Messiás meg nem bocsáthatja, mert nem ő, hanem a' szent Lélek a' megsértetett fél; vagy másodszor, a' meg nem bocsátás' következése értetődvén, a' Messiás' vagy az Isten' országába be nem mehet: mert jóllehet meggyőződik a' Jézus messiási méltóságáról; de azért maga tulajdon meggyőződésének ellene szegűl.

A' theologusok a' szent írás' kifejezései után a' bűnhödő embernek négy állapotját különmböztetik meg:

1) A' szolgaság' állapotját (status servitutis); ennek akkor van helye, ha az ember tiszteletben tartja ugyan az Isten' törvényét; de azért az érzéki hajlandóság felűlható erőt gyakorolván rajta, jó magaelhatározásait 's feltételeit nem teljesíti.

2) A bátorság' állapotját (status securitatis 2. Tim. 2, 26.) a' midőn az ember érzéseinek 's cselekedeteinek ellenkezését az Iston' törvényével meg nem esméri.

3) A' tettetés', vagy képmutatás' állapotját (status hypocriseos 2 Tim. 3, 5. Tit. I, 16.) midőn áz ember az erény' álorczája alatt megcsalja mind magát, mind másokat.

4) A' megkeményedés' állapotját (status obdurationis, Máté 13, 14. Róm. 11, 7. 2 Kor. 3, 14.) midőn az ember lemondván a' törvény iránti tiszteletről, állapotját változtatni sem kívánja.

Ezeknek ellenekbe tétetik a' szabadság' vagy kegyelem' állapotja (status li-

bertatis s. gratiæ Róm. 6, 14—18. Ján. 8, 32.) az az állapot, midőn az ember erzéseire 's maga viseletére nézve az Isten' törvényével nagyobb nagyobb összehangzásba jönni törekedik.

De a' cselekedeti bűnökről bővebben szólani az erkölcsi tudományra tartozik.

II. SZAKASZ.

AZ ISTEN' KEGYELMES VEGZÉSÉRŐL, HOGY AZ EMBEREKET A' ROMLOTTSÁGBÓL MEGSZABADÍTJA EGY RENDKIVÜLI ISTENI KÖVET 'S IDVEZÍTŐ ÁLTAL.

Literatura.

Ammon (Chstph. Fr.) Excurs. de voluntate Dei absoluta etc. ex mente Pauli, Rom. 9, 1—23. epist. ad Rom. edit. Koppian.

(Krause) progr. de rationalismo eccl. nostræ in doctrina de prædestinatione. — Regiom. 1814.

Bretschneider (K. G.) Aphorismen über d. Union der beiden evangel. Kirchen in Teutschland, ihre gemeinschaftl. Abendmahlsfeier u. d. Unterschied ihrer Lehre. Gotha 1819.

Schleiermacher (F.) über d. Lehre von d. Erwählung, besonders in Beziehung auf Bretschneiders Aphorismen; in der theol. Zeitschrift. 1 Hft. Berlin 1819.

Bretschneider (K. G.) Die Lehre Calvins u. der reformirten Kirche von d.

göttlichen Vorherbestimmung dargestellt u. nach der neuesten Vertheidigung derselben durch Schleiermacher beleuchtet. In der Oppositionschrift von Schröter u. Klein. 4. B. S. 1—83.

De Wette (W. M. L.) Ueber d. Lehre von d. Erwählung, in Beziehung auf Schleiermachers Abhandlung darüber in dieser Zeitschrift. In d. theol. Zeitschrift 2-tes Heft. Berlin 1820.

§. 183.

Ezen isteni végzés' foglalatja.

A' romlottság miatt alkalmatlanná lett az emberi nemzet, hogy a' maga rendeltetésének, melly is az erkölcsi tökéletesség, megfeleljen, 's következésképen méltatlanná azon boldogságra, melly a' halál után Istentől az ő számára rendeltetett. De minthogy Isten a' maga czéljával az emberi nem' boldogításával fel nem hagyhat, öröktől fogva elvégezte, hogy intézetet tegyen az eredeti romlottság' eltörlésére 's az emberek' boldogítására az ő törvénye' szentségének megsértése nélkűl. Ezen végzését Istennek nevezhetjük előrendelésnek (prædestinatio), ha szinte a' szó a' dolog' kifejezésére nem a' legalkalmatosabb is. Ez a' végzése Istennek a' Jézus Krisztus által hajtatott végre (prædestinatio in Christó est facta); 's kivétel nélkűl tartozik minden emberekre (prædestinatio est universalis). — Áll ez a' végzés két részekből, ú. m. az eredeti romlottság', és annak szomorú követ-

kézéseinek eltörléséből, vagy más szókkal: az emberi nemzet' megjobbításából 's idvezítéséből.

Hogy az eredeti romlottság eltöröltessék, 's az emberek megjobbíttassanak, elvégezte Isten öröktől fogva, hogy egy jobbító vallásos intézetet állít fel, melly által az emberi nemzet apródonként jobbúl, 's a' romlottság kissebbedik. A' mennyiben már ezen intézet' felállítása nem az embertől, hanem az Isten' szabad 's kegyelmes akaratjától függött, annyiban az emberi nemzet' megjobbítása általjában az Istén' munkája, és az Isten' végzésének mívelete. Az egyesek' megjobbítása annyiban nézettethetik Isten' munkájának, a' mennyiben ezen közönséges intézete által a' megjobbúlást rájok nézve lehetségessé, vagy könnyebbé tette.

Ezen végzés' második része, t. i. hogy a' romlottság' büntetései eltöröltetnének, 's az emberek romlottságok mellett is az örök boldogságban részt vennének, a' Jézus' engesztelő halála által eszközöltetett. Ez szint ollyan közönséges, mint az eredeti romlottság; azaz, kiterjed minden emberekre. A' Jézus' engesztelő halálának már az a' következése, hogy az egyesek a' romlottság mellett is boldogok lehetnek. Az Isten' első végzése t. i. a' keresztyén vallás' felállításáról, feltétel nélkűl való. De a' második végzésnek foganatos volta két feltételektől függ: 1) hogy az emberek ezen engesztelési intézet' szükséges voltát megesmérjék (hit, fides, πιστις); 2) hogy a' szá-

mokra rendelt eszközöket hasznokra fordítsák, 's a' bennek lévő romlottságot fogyasztani igyekezzenek (erkölcs, megtérés, μετανοια). Arra nézve már a' ki e' kettős feltételnek eleget tészen, az Isten' végzése foganatos lész, 's az illyen az elválasztattak közzé tartozik (electus), az illyent Isten megigazítja (justificat), azaz, bűnei' büntetéseit elengedi, sőt meg is dicsőíti (glorificat), azaz, az örök boldogságban részelteti; a' ki pedig e' kettős feltételnek meg nem felel, az megvettetett (reprobatus). Röviden ennyiből áll Istennek az emberek' örök állapotjokat tárgyazó végzése (prædestinatio).

§. 184.

Az emberek' jövendő állapotját tárgyazó isteni végzés' hitágazatjának históriája.

A' viszketeges emberi elme, elfeledvén hogy az Isten' útai végére mehetetlenek (Róm. 11,33—6), mintha az Isten' örök végzésiben neki tanácsosa volt volna, azt is meg akará határozni, mi volt az ő indító oka (causa impulsiva , hogy némellyeket örök idvességre, némellyeket örök kárhozatra határozott.

Némellyek azt állították, hogy Isten, az első bűn által kárhozat alá esett egész emberi nemzetből, hogy a' maga könyörülő jóságának bizonyságát adná, nem azoknak magok viseletét tekintvén, hanem szabados tetszéséből, némellyeket idvességre választott el; hogy pedig büntető igazságát tün-

dököltetné, nem azoknak jövendő rossz magok viseletét tekintvén, hanem szabados tetszéséből némellyeket kárhozatra határozott; 's az ezen értelemben vett isteni végzés **általános előrendelésnek** (prædestinatio absoluta) neveztetik. — Mások ellenben azt tanították, hogy Isten bizonyos feltételek szerént, mellyek az embertől függnek; de a' mellyeket Isten előre ellátott, határozta meg kinek-kinek jövendő életbeli boldog vagy boldogtalan sorsát; **feltételes előrendelés** (prædestinatio conditionata vagy hypothetica).

Augustinus általános előrendelést, Pelágius ellenben követőivel 's a' semipelágiánusok a' feltételest tanították. Az Augustinus' tudománya későbben csak némelly egyes tudósoktól pártoltaték, a' millyenek voltak némelly adrumetti szerzetesek Áfrikában 430. táján, Prosper aquitanicus (†460. körűl), Lúcidus presbyter (†490.), Fulgentius Ferrandus 's a' t; sőt későbben annyira el vala felejtve, hogy midőn azt egy Gottschalk (Godeschalcus) nevű szerzetes a' IX-dik században ismét megújítá, a' moguntziai zsinat őtet 848-ban örökös fogságra kárhoztatta.

A' római cath. theologusok e' részben meghasonlottak: a' thomisták (dominicánusok) és jansenisták az Augustinus' értelmét követték: a' scotisták (franciscánusok) 's molinisták (jesuiták) a' feltételes előrendelés mellett állottak.

A' protestáns egyházban is meghason-

lottak a' theologusok: Luther és Melánchthon előbb Augustinust követték, megtetszik ez Luthernek az eszes Erásmus ellen írt munkájából: de servo arbitrio; a' helvétziai reformátorok pedig, nevezetesen Oecolampádius (Hausschein) a' szelídebb értelmet. De később a' két felekezet megváltoztatá állását. Melánchthon eltávozék Augustinustól, 's Luther sem szóla ellene, 's így az őtet követők közt közönséges hitágazattá lett a' feltételes előrendelés; a' reformátusok ellenben a' Cálvin' és Béza' tekintete miatt, Oecolampádius mellől az Augustinus' felére térteķ által.

Az általános előrendelés' barátjai a következő kérdésekre nézve különböznek a' feltételes előrendelés' védelmezőitől:

1) Közönséges e az isteni kegyelem vagy nem közönséges?

2) Az előrendelés nem e hogy a' választást és a' megvetést mint fajokat magában foglalja, vagy az előrendelés és elválasztas talán egyet teszen?

3) Minémű okoknál fogva határozott Isten némellyeket idvességre, másokat kárhozatra? tárgyi vagy személyi okoknál fogva e?

Az első kérdésre nézve a' feltételes előrendelés' barátjai így felelnek: az isteni kegyelem közönséges (gratia est universalis); azaz, Isten akarja, hogy mindenek idvezüljenek, hív mindeneket a jobbúlásra 's boldogságra, senkitől sem vonja meg jobbító kegyelmét; de azon feltétel alatt, hogy az emberek az Isten' akaratját foganat nélkűl való-

vá ne tegyék az által, hogy a' jobbító kegyelemnek ellene állanák. Az általános előrendelés' állítói azt hiszik, hogy a' kegyelem nem közönséges (gratia est particularis); azaz, hogy Isten nem mindennek, hanem csak némellyeknek rendelt örök boldogságot, csak némellyekkel közli jobbító kegyelmét, és hogy ember Istennek ezt a' végzését semmiképen meg nem változtathatja.

A' második kérdésre: az evangelicusok az előrendelést és az elválasztást egy jelentésűeknek veszik: mert 1) az előrendelés (προοριζειν) szó a' szent írásban csak az idvezűlendőkről mondatik; 2) ha Isten az embereket kárhozatra előrendelte, úgy a' kárhozat' okára a' bűnre is, a' mi kemény állítás volna: mert úgy maga Isten lenne a' bűn' oka. — Az általanos előrendelés' oltalmazói ellenben azt mondják, hogy az előrendelés nem (genus), 's az elválasztást és megvetést mint fajokat magában foglalja. Mert 1) az előrendelés az a' végzése Istennek, mellyet az emberek' jövendő életbeli állapotjokról hozott; úgy de a' végzés az embereknek nem csak szerencsés állapotjokra terjed ki, hanem a' szerencsétlenre is; az előrendelés is tehát. 2) E' szó előrendelte (προωρισε) a' rossz cselekedetekről is mondatik a' szent írásban Csel. 4, 27. 28: *Egybegyültenek a' te szent Fijad ellen Heródes, Pontzius Pilátus, a' pogányokkal és az Izráel népével, hogy végbevigyék, a' mellyeket a' te kezed és a' te tanácsod előre elvégezett volt (προωρισε), hogy meg kelljen cselekedniek.* —

2) Jőnek elő kifejezések, mellyek egyet jelentenek a' megvetéssel 1 Thess. 5, 9: *nem rendelt minket az Isten haragra, hanem az idvességnek elvételére;* Róm. 9, 22: *haragnak edényei.*

A' harmadik kérdésre: a' feltételes előrendelés' védelmezői, Istennek az elválasztásban 's megvetésben tárgyi okokat (causa objectiva) tulajdonítottak; azaz, hogy Isten az elválasztottakat előre ellátott hitekért, vagy a' kegyelemnek előre ellátott ellent nem állásért, és az előre ellátott jóságos cselekedetekért (melly utolsó némelly római catholicusok' tanítása) rendelte idvességre; valamint a' megvetés történt az előre ellátott hitlenségért vagy a' kegyelemnek előre ellátott ellentállásért. — Az általános előrendelés' állítói pedig azt mondják, hogy Isten személyi okoknál (causæ subjectivæ) fogva rendelte el az emberek' jövendőbeli állapotjokat; azaz, minden tekintet nélkűl azoknak magokviseletekre, egyedűl azért, mert úgy tetszék Istennek, hogy ez idvezűljön, amaz elkárhozzék.

A' református theologusok' nagy része hajdan az előrendelésre nézve megegyezett abban, hogy az Isten' jobbító kegyelmében csak azok részesülnek, kiket Isten öröktől fogva szabados tetszéséből választott az idvességre; de az isteni végzések' rendjére nézve külömböznek egymástól. Némellyek az előrendelés' végzését eleibe teszik az esetről hozott végzésnek (decretum præde-

stinationis ponunt ante vel supra decretum lapsus) innen, a' supralapsariusok' vagy antelapsariusok' nevezete: mások az esetről hozott végzést teszik elsőbbnek, az előrendelés felől hozottat későbbinek, 's innen az infra- vagy postlapsarius' név. A' supralapsarius tehát a' teremtést és esetet úgy nézi mint az előrendelés' eszközeit, a' mit az infralapsarius meg nem enged.

A' supralapsariusok' értelme ez: 1) Isten elvégezte, hogy könyörületességét némelly bűnösök' idvezítésében, 's igaz voltát némelly mások' kárhoztatásokban nyilvánná tegye. — Hogy e' czélját elérje, elvégezte: 2) hogy embert fog teremteni: 3) hogy annak esetét ellenzeni nem fogja, és hogy azt minden maradékinak vétkül tulajdonítja; 4) hogy a' Krisztust megváltóúl küldi azoknak, a' kikben könyörülő voltát megbizonyítani akarta: 's az illyeknek hitet fog adni, azokat megigazítja, megszenteli, és az örök boldogságban részelteti: ellenben a' kikben igaz voltát akarta megbizonyítani, azoknak nem ád hitet, 's bűneikért őket örökre elkárhoztatja. — Ezeknek vélekedések szerént az előrendelés' tárgya a' még nem teremtetett 's el nem esett ember. Így gondolkodtak Béza, Perkins, Gomarus (malleus hæreticorum), Maccovius, Voëtius és mások; de ez a' vélekedés a' reformátusoknak semmi symbolicus könyvökbe be nem ment.

Az infralapsariusok ismét parti-

cularisták vagy universalisták. — A' particularisták a' Krisztus' elküldetéséről való végzést, melly csak az elválasztattakra tartozik, 's innen van a' nevek is, utánna teszik az előrendelésről való végzésnek: az universalisták pedig az Isten' végzését az elküldendő Messiás iránt, melly minden emberekre tartozik, elébe teszik az előrendelésről való végzésnek. — Egyébiránt az universalista infralapsáriusok megegyeznek abban a' particularista infralapsáriusokkal, sőt a' supralapsáriusokkal is, hogy az idvezűlendők és elkárhozandók közt lévő külömbség egyedűl az Isten' szabad tetszésétől' függ: hogy a' hit, mellyet senki nem szerez a' maga igyekezete által, hanem a' melly ingyen kegyelemből adatik annak, a' kinek adatik, az elválasztottakban ellentállhatatlanúl gerjed, hogy az illyenek a' kegyelem' állapotjából ki nem eshetnek (perseverantia sanctorum in fide): ellenben a' megvettettek a' magok hitlenségekben változhatatlanúl megmaradnak.

A' particularista infralapsariusok így rendelik el az Isten' végzéseit: 1) Elvégezte Isten, hogy embert teremt; 2) hogy annak előre ellátott esetét megengedi; 3) hogy az elestek közzűl némellyeket kegyelemből az idvességre elválasszon; némellyeket bűnös voltokban meghagyjon 's elkárhoztasson; 4) hogy az elválasztottaknak idvezítőt rendeljen, ki az ő igaz voltának a' törvény' álthágásáért eleget tegyen, hogy külsőképen mindeneket, de hatható-

san csak a' választottakat az idvességre meghívja, és csak ezeket idvezítse — Ezeknek vélekedések szerént az előrendelés' tárgya volt az Ádámban elesett ember: 's abban egyet értenek a' supralapsariusokkal, hogy Isten a' magá Fiját csak az elválasztottakért adta. Illy értelemben voltak Spanhemius Fridrik, Polyander, Rivetus, Coccéjus, Turretinus Ferencz és némellyek szerént Cálvinus is. Ezt a' vélekedést fogadta el a' belga confessio, a' dordrechti zsinat, a' XXXIX czikkelyekből álló ángoly vallástétel és a' presbyteriánusok' hitvallása, valamint a' csengeri zsinat is.

Az universalista infralapsariusok ismét kétfélék, a' szerént a' mint a' 3-dik tételt a' Krisztus elküldetése felől vagy feltételesen, vagy feltétel nélkűl fejezik ki. Az elsőbbek neveztetnek hypotheticus universalista infralapsariusoknak; az utolsóbbak: categoricus universalista infralapsariusoknak.

A' hypotheticus universalista infralapsariusok' vélekedése ez: 1) Isten, hogy a' maga dicsőségét kinyilatkoztassa, elvégezte hogy embert teremt, 's azt mind azon ajándékokkal meg fogja áldani, mellyek elegendők arra, hogy megmaradhasson eredeti tiszta és boldog állapotjában; 2) hogy az első ember' esetét meg fogja engedni; 3) hogy Szabadítót küld, ki az Isten' igaz volta' megsértése nélkűl mindeneket megtart, ha ő benne hisznek; hogy mindeneket valójában 's hat-

hatósan hívat meg ezen küldötte által, hogy ebben hidjenek. — De látván hogy az emberek a' bennek lévő, 's rájok a' származás által kiterjedett romlottság miatt, az ő Küldöttében hinni nem fognak, elvégezte 4) hogy ezen közönségesen meghívattak közzűl, csak némellyeket válasszon el a' Krisztusért és a' Krisztus által, hogy csak némellyeknek ajándékozzon hitet, és ezen hit által csak némellyeket idvezítsen. — Ezek tehát két végzést külömböztettek meg, tudniillik közönségest és különöst. Az első szerént elvégeztetett, hogy a' Krisztusért mindenek megtartassanak, ha hisznek és megjobbúlnak; — a' második szerént, hogy Isten csak némellyeknek adja a' maga belső és hathatós kegyelmét, melly az idvesség' megnyerésére szükséges. — A' hypotheticus universalismus utoljára particularismuson végződik. — Ezen értelem' tanítója volt Camero; bővebben kifejtette Amyraldus, 's ehez ragaszkodtak Capellus, Vitringa, Venema 's a' t.

A' categoricus universalista infralapsariusok' értelme szerént a' Krisztus Megváltóúl mindeneknek rendeltetett, hogy őbenne hidjenek, nem (a' mint a' hypotheticus universalisták állítják) ha őbenne hisznek. A' brandenburgi theologusok így értettek, 's ezt javalták a' brandenburgi György Vilhelm választó' meghagyásából a' dordrechti zsinatban is. — Az universalista infralapsariusok sze-

rént az előrendelés' tárgya az elesett és nem hívő ember.

Az előadattakból kitetszik, hogy a' református theologusok' ezen universalismusa egészen külömböző az evangelicus theologusok' universalismusától; de azért a' reformátusok közt is találtattak, kik a' közönséges kegyelemre nézve az evangelicusokkal egy értelemben voltak; így Bullinger, Musculus, Castellio, Gvalther, Claudius, Dallæus, Jablonski, és mások.

A' helvétusok, a' tiszteletes Turretinus Alfonsus ideje olta, vagy egészen felhagytak a' régi párticulárismussal, vagy az egész kérdést fontosság nélkűl valónak tartották. — A' németországi református újabb theologusokról épen ezt lehet mondani, nevezetesen Endemann, ámbár egyebekben az orthodoxiához ragaszkodott, úgy igyekezett ezen hitágazatot előadni, hogy a' józanokosságba ne ütközzék. Ő az Isten' végzését illy rendel gondolja: 1) elvégezte Isten, hogy embert teremt, alkalmatost a' vallásra, jóra és boldogságra, de a' ki eleshetik; 2) hogy megengedje az ember' esetét és az ebből származó romlottságot; 3) hogy mindenekre kiterjeszti közönséges kegyelmét; 4) hogy azokat a' kik felől előre ellátta, hogy helyesen fognak élni a' közönséges kegyelemmel, idvezíti, azoknak Megváltóúl rendeli a' Krisztust, a' maga megtérítő kegyelmében őket részelteti, 's az örök boldogságra eljuttatja; ellenben azokat, a' kik felől ellátta, hogy ezen közön-

séges kegyelemmel rosszúl fognak élni, magoknak hagyja és kárhoztatja. — Egyébiránt Endemann összeegyeztette ezen vélekedésével azon tételeket, mellyek az általános előrendelésból folynak, nevezetesen a) hogy a' Krisztus csak az idvességre elválasztottakért halt meg; b) hogy az emberek az Isten' jobbító kegyelmének ellent nem állhatnak (gratia est irresistibilis); midőn pedig a' szent írás azt mondja, hogy az ember az Isten' kegyelmének ellene áll, azon a' közönséges kegyelmet érti; c) hogy az elválasztattak a' kegyelem' állapotjából ki nem eshetnek (perseverantia sanctorum).

A' mi időnkben a' Cálvin' értelmét újra védni igyekezett Schleiermacher; de Ammonban, Bretschneiderben, de Wettében 's a' t. hatalmas ellenfelekre talált. — Majd az ő hittudományrendszerében olly módosítással terjeszté azt elő, melly közelíte Zoroasternek 's Origenesnek vélekedéséhez, minden dolgoknak előbbeni állapotjokra leendő visszaállíttatásokról. — Az ő értelme ez: Isten elvégezte öröktől fogva, hogy minden embereket csak a' Krisztusért, és az ő benne vetett hit által boldogítson. A' kik már itt e földön ő benne hisznek, idvezülnek, 's ezek az elválasztattak; de azért nem következik, hogy már azok örökre kizárattattak az idvességből, kik Jézusban ez életben nem hisznek: mert ezek is jóllehet más időben, és még most előttünk megfoghatatlan titokteljes befolyása által a' Krisztusnak, a' váltságban részt

vesznek. Ugyan is a' jövendő élet csak egy új pályája a' mi fejtőzésünknek, 's az elkárhoztak' állapotja nem egyéb a' Krisztus' országába leendő későbbi befogadtatásnál. Az isteni idvezítő erő kivétel nélkűl munkálkodik mindenekre, egyben elébb, másban később. Mikor és hogy munkálkodik, az függ az Isten' szabad, de bölcs tetszésétől, 's ennyiben állít már Schleiermacher általános előrendelést.

§. 185.

Megvizsgálása a' feltételes 's általános előrendelést hivők' közt lévő különbségnek a' szent írás' tanítása szerint.

a) Közönséges vagy részletes kegyelem taníttatik e a' szent írásban?

A' mindenkit idvezíteni akaró isteni kegyelmet világos szókkal tanítja az új testámentom. Nevezetesen 1 Tim. 2, 4: *azt akarja Isten, hogy mindenek idvezüljenek, és hogy az igazság' esméretére jussanak.* — Tit. 2, 11: *megjelent Istennek amaz idvezítő kegyelme mindeneknek.* — 2 Pét. 3, 9: *nem akarja az Úr, hogy valakik elvesszenek, hanem hogy mindnyájan megtérésre igyekezzenek.* 1 Ján. 2, 2: a' Krisztus *a' mi bűneinkért engesztelő áldozat, nem csak a' mi bűneinkért, hanem az egész világnak bűneiért is.* — 1 Ján. 4, 16: *az Isten szeretet.* — Baváriának rajnai tartományaiban lakó egyesült evangélicusok az előrendelést és kegyelmet illető hitágazatokra nézve ezen szent

írásbeli helyekből indultak ki. Lásd Kirchenzeitung 1825. a' XXV-dik szám alatt.

Az Augustinus' vélekedése pedig: hogy Isten az emberi nemzetnek csak egyik részét rendelte idvességre, és hogy csak ezeket világosítja 's jobbítja meg, csak ezeknek ajándékoz hitet: a' másik részt pedig megvetette, megvakítja, megkeményíti, világosan sehol sem taníttatik a' szent írásban; azt csak némelly ó 's új testamentomi egyes mondásokból 's példákból szokták következtetni.

1) Az ó testamentomból felszokták hozni azokat a' helyeket, mellyekben mondatik, hogy *Isten némellyeket megkeményített, megvakított*, p. o. Faraót 2 Móz. 4, 21. 7, 3. 9, 16. és az Izráellel hadakozó népeket Jós. 11, 20. — De

a) Az illy szólásokat a' keletiek' tüzes szólásaikból kell felfejteni, kiknél az engedés és az alkalmatosság' szolgáltatás, a' végbevitellel felcseréltetik. Hogy ez helyes magyarázat, abból is megtetszik, mivel Faraóról több helyeken olvassuk, hogy ő maga keményíté meg a' maga szívét 2 Móz. 7, 13. 8, 15. 28. 32. 9, 34.

b) Nincs ezekben a' helyekben szó a' halál után a' Krisztus által elérettetendő boldogságról, és az örök kárhozatról; hanem csak a' földi szerencséről 's ennek tudásáról, mi hasznos, mi nem a' földi boldogságra nézve.

c) Ha taníttatik is az ó testamentomban a' particularismus, abból az új testamen-

tomra következést húzni nem lehet: mert ez a' particularismus eltöröltetett a keresztyén vallás által. Az ó testamentomban csak az Ábrahám' maradéka volt az Isten' választott népe; de a' Krisztus' gyülekezetének zsidó 's pogány, külömbség nélkül tagja lehet Máté 28, 19.

De azt mondják itt: azon ó testamentomi helyek, mellyekben taníttatik, hogy *Isten némellyeket megvakít, megkeményít*, az új testamentomban is felidéztetnek, 's tulajdon értelemben vétetnek: jelesen Ján. 12, 39. 40. a' hol azt mondja az apostol, hogy a' zsidók a' Jézus' csudáinak látása mellett is, azért nem vették be Jézust Messiásnak, hogy beteljesednék (ἵνα πληρωθῇ) a' próféta' jövendőlése: *megvakítá az ő szemeiket* (τετυφλωκεν αυτων τες οφθαλμες) *és megkeményíté az ő szíveket* (πεπωρωκεν αυτων την καρδιαν) *hogy ne lássanak szemeikkel, ne értsenek szívekkel.* — De erre azt mondjuk: ez a' kifejezés: *hogy beteljesednék* (ἵνα πληρωθῇ), *mivelhogy mondotta* (ὅτι ειπε), ezt teszi: itt is teljesedést ért a' mit a' próféta mondott. Továbbá azt kérdhetjük: hogy kell kipótolni ezen szókat: megvakította, megkeményítette? legközönségesebb értelem ez: az Isten; de ekkor megengedőleg kell magyaráznunk; vagy pedig így: előre megmondotta, mert a' ki jövendől, cselekedni mondatik valamit. De így is pótolhatnánk: ez a' nép (ὁ λαος ετος); akkor αυτων τον οφθαλμον, és αυτων την καρδιαν lész e' helyett: ἀυτων τον οφθαλμον és ἀυτων την

καρδιαν, azaz, ez a' nép maga vakítá meg az ő szemeit, maga keményíté meg az ő szívét; a' mi jelenti a' nép' makacsságát, megátalkodottságát. De ha a' 43-dik verset is megtekintjük, kijön hogy a' zsidók az igazságot nem azért vetétték meg, mivel Isten őket megvakította, hanem az ő hitetlenségek' oka magokban volt: *mert inkább szerették az emberek' dicőségét, mint az Isten' dicsőségét.*

2) Az új testamentomból felhozzák a' Jézus' szavait a) Máté 20, 16. és több más helyeken: *Sokan vagynak a hívatalosok, de kevesen a' választottak.* —

De ez nem mondatik minden emberekről, hanem csak a' zsidókról, 's a hely ezt teszi: meghívattak minden zsidók, hogy a' Jézus által felállíttatandó Isten országának tagjai légyenek; de a' neki engedelmeskedők' száma igen kicsin. Mert az εκλεκτος szó, melly az új testamentomban olly gyakran előfordúl, épen nem azokat jelenti, a' kiket az Isten szabad tetszés szerént kiválasztott az örök boldogságra, hanem csak a' keresztyéneket; gyakran pedig azokat, kiket Isten szeret, és jótéteményeire méltóztatott.

b) Azon szavait Jézusnak Luk. 13, 23 —27 a' hol azt mondja, hogy sokan igyekeznek bemenni a' mennyeknek országába, de nem mehetnek, mivel eljön az idő, a' mikor az ajtó be lész előttök zárva. — De ezekből nem következik, hogy azért nem mehetnek be, mivel kárhozatra vagy-

nak rendelve; hanem, *mivel* (a' 27-dik vers szerént) *hamisságot cselekesznek*. Sőt a' Jézus' szavai előre felteszik, hogy volt idő, mikor ezek is bemehettek volna, 's azért záratott el előttök az ajtó, mert idejében be nem mentek. 'S a' szó a' megjobbulni nem akaró zsidóknak van mondva, kik úgy hitték, hogy nekik javúlás nélkűl is van jusok a' Messiás' országa' boldogságához, minthogy ők maradékai Ábrahámnak.

A' reformátusok' symbolicus könyvei is közönséges kegyelmet állítanak; nevezetesen a' helvétziai vallástétel (XI rész, 14. czikk.) e' szókkal: „Tanítjuk és hisszük, hogy a' mi Urunk Jézus Krisztus az emberi nemzetségnek, és így az egész világnak örökkévaló Megtartója." — Ugyan így a' heidelbergi catechismus is a' XXXVII-dik kérdésben: „Mit hissz mikor ezt mondod: szenyede? — Hiszem, hogy ő teljes életének idejében is ugyan, míg e' földön lakott, de főképen halálakor az Istennek az egész emberi nemzet' bűnei ellen való haragját az ő testében és lelkében szenvedte." Ide látszik hajlani a' dordrechti zsinat is, bár az árminiánusok ellen az általános előrendelést megalapította: „Satisfactio Christi est infiniti valoris et pretii, abundeque sufficiens ad totius mundi peccata expianda. Quod autem multi per evangelium vocati non resipiscunt, néc in Christo credunt, sed in infidelitate pereunt, non fit hostiæ Christi in cruce oblatæ defectu vel insufficientia, sed propria ipsorum culpa." Cap. II.

§. 186.

b) Igaz értelmé ez előrendelni 's elválasztani szóknak.

Ezek a' szók: *προορίζειν*, mellyet a' vulgáta prædestinare szóval fordított és *εκλεγεσθαι* (בחר) *kiválasztani* más értelemben vétetnek a' hittudományi rendszerben, másban ismét a' szent írásban.

A' hittudományban jelentik az emberek' jövendő életbeli állapotját tárgyazó isteni végzést.

A' szent írásban pedig nem jelentik a' boldogságra vagy kárhozatra lett választatást; hanem

1) Az ó testamentomban mondatnak az Izráel' fijainak más népek közzűl lett kiválasztatásáról a' theocratiára, 's az Isten' szövetségéről az Izráellel, melly szerént ez az ő sajátja, 's a' földi boldogságnak mások felett részese; s ez vezet minket az új testamentomi hasonló helyek' valódi értelmére. Ugyan is Jézus és az apostolok az ó szövetséget az újjal, az Isten' ó testamentomi népét a' keresztyénekkel, az Izráelnek ígért polgári szerencsét az Isten' országának boldogságával cserélvén fel, az *εκλεγεσθαι*, *εκλογη*, *ὁριζειν* szókat a' keresztyénekről a' szabad választás' 's elérendelés' értelmébeli veszik; de ezen választást nem viszik a' keresztyének közzűl némellyeknek a' hitre 's idvességre; másoknak a' hitlenségre 's kárhozatra lett kiválasztatásokra; hanem az egyeseknek a' pogány és zsidó vallásból a' keresztyénségre 's annak boldogságára lett

elhívatására. És ha már a' keresztyének az új testamentomban meghívattaknak, elórendelteknek nevezttetnek, az annyit tész: zsidók és pogányok, a kikhez a' keresztyén vallás elhatott. Így jelent már εκλεγομαι a' keresztyén vallásra 's annak boldogságára lett meghívattatást Márk 13, 20. Jak. 2, 5; a' Jézus' közvetetlen tanítványinak társaságába beállást Ján. 6, 70. 13, 18. 15, 16. 19. *nem ti választottatok engemet, hanem én választottalak titeket.* Εκλογη pedig annyi mint κλησις meghívattatás, kiválasztatás a' keresztyén vallásra 's annak boldogságára Róm. 11, 5; és a' 7-dik versben: ἡ δε εκλογη επετυχεν electio, vocatio ad salutem contigit scil omnibus, οἱ δε λοιποι επωρωθησαν, *de a többiek megkeményedtek*; azaz, mindenek meghívattak ugyan a' keresztyén vallásra, de csak kevesen fogadák el a' meghívást, a' többiek pedig megátalkodtak; innen εκλογη és κλησις egymással össze is köttetnek 2 Pét. 1, 10. Εκλεκτοι végre, meghívattak a' zsidók és pogányok közzúl a' keresztyén vallásra, 's annak boldogságára Máté 20, 16. 22, 14. 24, 22. 24. 31. Róm. 8, 33. Kol. 3, 12. vagy általjában keresztyének 2 Tim. 2, 10. Tit. 1, 1. 1 Pét. 1, 1. — A' Máté 20, 1—16. a' mint a' 19, 30-dik verséből kitűnik, arról szól, hogy azok, kik Jézust másoknál elébb kezdték követni, semmi különös megjutalmaztatást nem kívánhatnak, 's εκλεκτοι a 16-dik versben nem a' keresztyének, hanem a' zsidók közzúl kiválasztattak; és κλητοι nem keresztyének, kiket

a' szent Lélek meghív a' jobbúlásra; hanem zsidók, kiket felszólít a' Jézus, hogy őtet esmernék Messiásnak 's követnék. Szintúgy Máté 22, 1. köv. szó van a' Jézus' tisztelőinek gyülekezetébe leendő beállásról, vagy Jézusban mint Messiásban vetett hitről, 's a' példázat' czélja annak megmutatása, hogy minekutánna a' zsidók Jézust mint Messiást megvetették, az evangyéliomnak a' pogányok között kellett hirdettetnie.

§. 187.

c) Taníttatik e az új testamentomban hogy Isten csak szabados tetszéséből határozta légyen meg az emberek' jövendő életbeli sorsát.

Azok a' helyek, mellyekkel az általános előrendelést szokták védelmezni, kétfélék: vagy ollyanok, mellyekben nincs szó az idvességre, vagy kárhozatra, hanem a' keresztyén vallás' bevételére, és annak jótéteményeivel való élésre, vagy egyszersmind az apostoli hívatalra lett elválasztásról: vagy pedig ollyanok, mellyekben szó van ugyan az idvességre való elválasztásról; de azt nem mutatják, hogy az Isten némellyeket az örök boldogságra, másokat az örök kárhozatra szabados tetszéséből választott el, nem tekintvén magok' viseleteket.

Hajdan fő helyeknek tartották az általános előrendelésre nézve a' Róm. 8, 28—30. a' IX-dik részt, a' 11, 3—11. Eféz. 1, 3—12. 2 Tim. 1, 8. 9. Máté 25, 34. Csel. 13, 48. 1 Pét. 2, 8.

a) Róm. 8, 28—30: *Tudjuk hogy azoknak, kik az Istent szeretik, mindenek egyaránt javokra vagynak; azoknák kik az ő végzése szerént hívatalosok. Mert á' kiket öröktől fogva tudott, azokat el is választotta, hogy az ő fijának ábrázatjához légyenek hasonlatosok, hogy ő elsőszülött légyen a' sok atyafiak között. A' kiket pedig elválasztott, azokat el is hívta; a' kiket elhívott, azokat megigazította; a' kiket pedig megigazított, azokat meg is dicsőítette* [1]) — De ebbből a' helyből sem az általános, sem a' feltételes előrendelés ki nem jön. Mert itt csak azt adja elő az apostol, hogy nem történetből, hanem az' Isten' örök végzéséből van az, hogy a' rómaiak a' Jézus' tisztelőinek gyülekezetébe való beállásra meghívattak; és így a' nyomorúságok, mellyek őket ez életben érdeklik, az ő örök boldogságoknak akadályúl nem szolgálhatnak: sőt azok is az ő javokra szolgálnak. Az egyes kifejezésekre jegyezzük meg: a' 28-dik versben *mindenek* (παντα) a' nyomorúságokra vitetődik; — *συνεργειν* együtt munkálódni, segí-

[1]) Róm. 8, 28—30: *Οιδαμεν, ὁτι τοις αγαπωσι τον θεον, παντα συνεργει εις αγαθον, τοις κατα προθεσιν κλητοις ϗσιν.* 29 v. *ὁτι, ὓς προεγνω, και προωρισε συμμορφϗς της εικονος τϗ υἱϗ αυτϗ, εις το ειναι αυτον πρωτοτοκον εν πολλοις αδελφοις.* 30 v. *ὁυς δε προωρισε τϗτϗς και εκαλεσε· και ὓς εκαλεσε τϗτϗς και εδικαιωσεν· ὓς δε εδικαιωσε τϗτϗς και εδοξασε.*

teni, hasznára lenni. — *Azoknak kik az ő végzése szerént hívatalosok*, azaz, kik az ő végzéséből keresztyének: mert *προθεσις* mind a' pogány, mind a' zsidó íróknál feltételes akarat, végzet; *κλητος* hívatalos, keresztyén. — A' 29-dik vers bővebben megmagyarázta ezen kifejezést: *κλητοι κατα προθεσιν*. Itt előjön a' *προγινωσκειν* szó, mellynek értelmére nézve külömböznek a' tudósok. A' feltételes előrendelés' baráti így magyarázzák: előtudni, azaz, a' kik felől tudta Isten előre, hogy hinni fognak; az általános előrendelés' oltalmazói pedig a' zsidó ידע szó' erejénél fogva így magyarázzák: szerette, kegyelmére méltatá, még pedig általános végzéséből. Ezen utolsók közelebb járnak a' szó' igaz értelméhez, mert az annyit tesz: elvégezni, mint *προγνωσις* végzés; de azért abból az általános előrendelés nem következik: mert az csak a' *κατα προθεσιν κλητοι* kifejezés' magyarázatja ebben az értelemben: mert a' kiket Isten öröktől fogva a' Krisztus' tanítványivá vagy keresztyénekké rendelt; de nem mondatik általános végzésnél fogva, azok felől elvégezte (*προωρισε*) azt is, hogy az ő Fijának ábrázatjához hasonlatosok légyenek; vagy pedig az ábrázat (*εικων*) szót körűlírásnak vévén: az ő Fijához. 'S ez már az emberi kifejtőzésnek valamint az Isten' felőlünk hozott örök rendelésének is czélja. *Εις το ειναι αυτον πρωτοτοκον εν πολλοις αδελφοις* öszszeszorítva e' helyett van: *εις το ειναι ἡμας αδελφους αυτου, αυτον δε πρωτοτοκον*, azaz, hogy

mi légyünk a' Krisztus' attyafiai a' mennyiben ötet követni igyekezünk; ő pedig legyen elsőszülött vagy fő: mert a' példa főbb a' másolatnál. Elsőszülött mint a' zsídó בכור fő, a' mi különösen becsültetik. — A' 30-dik vers' értelme: Azokat pedig, kik felől elvégezte, hogy az ő Fijához hasonlók légyenek, idővel meg is hívja (εκαλεσε) az ő Fija' országában való beállásra. (καλειν annyi, mint az evangyéliom' hirdetése által meghívni a' keresztyén vallás' bevételére, és nem a' kegyelem' belső mukássága által megjobbítani, mint az általános előrendelés' oltalmazói akarják). Ezen meghívásnak, ha azt elfogadjuk, következése a' bűnök' büntetésének elengedése (εδικαιωσε) 's részeltetés a' dicsőségben (εδοξασε). — Hogy pedig az apostol úgy adja elő a' dolgot, mint megtörténtet, az az oka: mert az bizonyosan meg fog történni, a' mit Isten elvégezett.

Szokták nevezni a' régibb theologusok ezt a' helyet idvesség' arany lánczának (aurea catena salutis), minthogy benne az idvesség' rendje (ordo salutis) foglaltatik.

b) A' legnagyobb erősséget az általános előrendelésre nézve a' római levél' IX-dik részében keresték, a' hol ezen kemény kifejezések olvastatnak: *Jákóbot szerettem, Ésaut pedig gyűlöltem. — A' kin akar könyörülni könyörül, a' kit pedig meg akar keményíteni, megkeményíti. — Nem az akaróé, sem nem a' futóé, hanem a' könyörülő Istené.*

De ebben a' részben nincs szó az általános elórendelésről, hanem a' mint az összefüggésből, különösen pedig a' 30—32 versekből kijön, az apostol ezt a' különösnek látszó dolgot fejtegeti, mint történhetett az, hogy a keresztyén gyülekezetnek nagyobb részét azok teszik, a' kik az előtt pogányok voltak (a' XI-dik rész' 3—11. verséig is épen erről van szó), nem a' zsidók, kiknek a' Messiás különösen rendeltetett 4-dik v. — Ennek két okát hozza fel az apostol. Első ez: szabad volt Istennek a' pogány népeket is részeltetni a' keresztyén vallás' jótéteményeiben: mert az ő szeretete semmi külső tekintethez sem köttetett 13—16. versig. Második oka: mivel a' zsidók, a' nekiek rendeltetett Messiást megvetették 32. 33. versek.

Az első ok' világosítására már három példát hoz fel az apostol, ú. m. 1) az Ésau' és Jákób', 2) a' Mózes', 3) pedig a' Faraó' példáját.

1) Ézsauról és Jákóbról azt mondja Isten: *Jákóbot szerettem, Ésaut pedig gyűlöltem; és a nagyobbik szolgál a' kisseb bik-nek* 13. v. – Ez a' kifejezés: *Jákóbot szerettem, Ézsaut gyűlöltem*, ezt teszi: inkább szerettem Jákóbot mint Ézsaut. Mert *gyűlölni* (μισειν) ezt teszi: nem szeretni annyira, megtetszik ez a' Jézus' ezen szavaiból: *a' ki nem gyűlöli az ő attyát és annyát* Luk. 14, 26. melly a' parallelus helyen Máté 10, 37. ezzel magyaráztatik: *a' ki inkább*

szereti az ő attyát és annyát mint engemet (ὁ φιλων ὑπερ με), nem méltó az én hozzám.

De ebben a' példában nem azt mondja az apostol, hogy Isten Jákóbot az ő szabad tetszéséből az idvességre, Ézsaut pedig a' kárhozatra rendelte; hanem csak azt, hogy Isten az ő szabad tetszéséből több földi jót közle Jákóbbal és az ő maradékával, mint Ézsauval és a' tőle származott edomiták-kal. Az elsőnek kövér, a' másodiknak terméketlen föld engedtetett a' lakozásra, és az edomiták meghódoltak az Izráelnek a' Dávid' uralkodása alatt; ez pedig történt az Isten' szabados végzése szerént (*ἱνα ἡ κατ' εκλογην προθεσις τȣ Θεȣ μενη*), 11. v. Ez a' kifejezés *προθεσις κατ' εκλογην*, választás szerénti végzés, csak ennek körűlírása: szabad végzés (*ελευθερα προθεσις*): mert a' hol választás van, kell ott lenni szabadságnak.

2) A' második példa a' Mózes' példája, melly a' 15-dik versben jön elő, 's az Isten' ezen szavai hozatnak fel: *könyörülök azon a' kin könyörültem, és kegyelmességet cselekszem azzal a' kihez kegyelmes voltam*; az-az, szabadon cselekszem azt, senki sem kénszeríthet engemet. Ezen szavak felhozatnak 2 Móz. 33, 19. a' hol ezt kéri Mózes a' Jehovától, mutatná meg neki a' maga dicsőségét. De minthogy halandó az Istent nem láthatja, Isten azt ígéré neki, hogy a' maga jelenlétének jelét fogja adni neki, 's akkor hallattak már a' feljebb felidézett szavak. Itt nincs hát szó a' Mózes' örök idvességéről.

3) A' harmadik példa, mellyet felhoz az apostol a' 17-dik versben a' Faraó' példája. Itt ezen szók jönek elő az ó testamentomból: *e' végre támasztottalak tégedet* (εξηγειρα σε, királlyá tettelek), *hogy megmutassam benned az én hatalmamat*; azaz, azért tettelek tégedet hatalmas királlyá, hogy nyilvánvalóvá lenne benned az én hatalmam. Mert mennél felsőbb polczról bukik le valaki: annál szembe ötlőbb bizonysága az, az Isten' hatalmának. — Itt is csak külső világi szerencséről, nem az idvességre szabad tetszés szerénti elválasztásról van szó.

Ebben a' helyben is azt mondja hát az apostol, az Isten' szabados tetszésétől függ az, kik légyenek keresztyének, kik nem; de nem az idvességre vagy kárhozatra való rendeltetés.

c) Az Eféz. 1, 3—12. azt adja elő az apostol, melly nagy elsőség légyen az, hogy Isten az efézusi keresztyéneket választá ki mások felett, hogy a' Jézus' tisztelői lennének 's az ő jótéteményeiben részesülnének; 's itt jőnek már elő a' következendő kifejezések a' 4-dik versben: *miképen választott minket ő benne* (t. i. a' Krisztusban) *minekelőtte a' világnak fundamentoma felvettetnék* (azaz, öröktől fogva), *hogy légyünk szentek és fedhetetlenek ő előtte*[1]) azaz légyünk keresztyének: mert a' keresz-

[1]) Eféz. 1, 4: καθως εξελεξατο ἡμας εν αυτῳ προ καταβολης κοσμου, ειναι ἡμας ἁγιους και αμωμους κατ' ενωπιον αυτου.

tyén vallás' megalapításának czélja az előhaladás a' szent, 's fedhetetlen életben. Az 5-dik versben: *Ki választott minket, kiket fijaivá fogadna a' Jézus Krisztus által ő magának, az ő akaratjának jó kedve szerént* [5]). *Fiúvá fogadtatás* (υἱοθεσια) az új testamentomban jelenti a' keresztyének' méltóságát; valamint az ó testamentomban *Isten' fijának lenni* (το ειναι υιον θεȣ) jelenti a' zsidók' elsőségét más nemzetek felett,— εις αυτον annyi mint αυτῳ ő magának mint a' zsidóban לו, 's a' υιοθεσια szóra vitetik,— ευδοκια τȣ θεληματὸς kegyelmes vagy pedig szabadakarat. — A' 11-dik versben: *eleve elrendeltetvén annak végezése szerént, ki mindeneket cselekszik az ő akaratjának tanácsából.* [4]). βȣλη-τȣ θεληματος szabadakarat.

Ebben a' helyben tehát az taníttatik, hogy az Isten' szabad akaratja annak oka, hogy az efézusiak elválasztattak öröktől fogva a' keresztyén vallás' bevételére, 's annak jótéteményeivel való élésre: ide értvén, ha megfelelnek azon feltételeknek, mellyek alatt ez a' jótétemény ajánltatik. Itt sincs hát arról szó, hogy Isten az ő szabad tetszéséből némelly efézusiakat az örök boldogságra, másokat a' kárhozatra határo-

---

[5]) 5. v. προορισας ἡμας εις υἱοθεσιαν δια Ιησȣ Χριστȣ εις αυτον, κατα την ευδοκιαν τȣ θεληματος αυτȣ.

[4]) 11. v. προορισθεντες κατα προθεσιν τȣ τα παντα ενεργȣντος, κατα την βȣλην τȣ θεληματος αυτȣ.

zott volna, nem lévén figyelemmel az ő jövendő magokviseletekre.

d) Mikor pedig azt mondja Pál Timotheusnak a' 2-dik levél' 1, 9. versében: *ki* (t. i. az Isten) *megtartott minket, és hívott szent hívatallal nem a' mi cselekedeteink szerént, hanem az ő végezése és kegyelme szerént, melly adatott minekünk a' Jézus Krisztusban örök időknek előtte;* vinnünk kell azokat Pálra 's Timotheusra, mint mutatja az 5-dik és 8-dik vers, és így a' tanítói hívatalra, 's ez az értelmek: midőn Pál és Timotheus meghívattak a' keresztyén vallásra és a' tanítói hívatalra (ezt teszi itt σωζειν és καλειν), Isten nem tekintette az ő érdemeket, hanem történt ez az ő kegyelmes végzéséből.

De ezen helyekből illyen ellenvetést alakítanak: csak ugyan taníttatik a' szent Írásban, hogy Isten némellyeket a' maga szabad tetszése szerént választott el a' keresztyén vallás' bevételére; úgyde a' keresztyén vallás' bevételére lett elválasztatás közvetve az idvességre lett elválasztatás, minthogy az idvesség keresztyéneknek rendeltetett: és így az idvességre lett elválasztatás is csupán csak az Isten' szabados tetszésétől függ.

De hogy ezen következtetésnek ereje lenne, szükség volna megmutatni: 1) hogy minden, a' ki nem keresztyén, elkárhozik, a' mit a' szent írás sehol nem tanít (l. a' 229. §-t); 2) hogy minden keresztyén idvezűl, a' mit az általános előrendelés' baráti sem akarnak védelmezni; 3) csak annyi-

ban tulajdoníttatik Istennek szabad tetszés a' keresztyén vallásra leendő elválasztásban is, a' mennyiben nem csak a' zsidók, hanem 'a' pogányok közzűl is választott magának hiveket. Egyébiránt több helyeken taníttatik az is, hogy azért nem lettek némellyek keresztyénekké, 's a' keresztyén vallás' jótéteményeiben nem részesülhettek, minthogy ők a' nékiek hirdetett tudományt megvetették.

e) Máté 25, 34: *Jertek el én atyámnak áldottai! bírjátak az országot, melly készíttetett tinéktek a' világ' fundamentomának megvettetése elött.* — Itt mondatik ugyan, hogy az idvesség öröktől fogva rendeltetett az idvezűlendőknek; de nem hogy Isten nem tekintette, jók vagy rosszak voltak e. Sőt a' 35. versből, hol az idvezűlendők' jelei előszámláltatnak: *mert éheztem és ennem adtatok; szomjúhoztam és innom adtatok* 's a' t, az ellenkezőt látjuk.

f) Csel. 13, 48: *Valakik az örök életre választattak valának, hivének* (επιστευσαν, ὁσοι ησαν τεταγμενοι εις ζωην αιωνιον. — De itt rendelni (τασσειν) nem vitetik világosan az Istenre. Ezt is teheti tehát: a' kik alkalmatosokká tétettek (mint deákul a' dispositi), tudniillik az apostolok' tanításai által. Egyébiránt a' 46-dik versben előforduló ellentételből, melly a' zsidóknak mondatott: *magatokat méltatlanoknak ítélitek az örök életre*, következik, hogy a' pogányok' örök életre lett elválasztatásoknak fő oka a' hirdetett tudomány' bevétele.

g) Végezetre felhozzák 1 Pét. 2, 7. 8. mellyben emlékezet van a' Krisztusról mint szegeletkőről, 's az mondatik: *Néktek azért, kik hisztek, tisztességtekre vagyon: a' hitetleneknek pedig, a' kő, mellyet megvetettek az építők, az lett a' szegeletnek fejévé és ütközetnek kövévé, és botránkozásnak kősziklájává. Azoknak tudniillik, kik megütköznek az Igében és hitetlenek; mellyre rendeltettek is* [s]). Azt mondják már az általános előrendelés' védelmezői, itt nyilván taníttatik, hogy a' hitlenek' nem hivésének oka az Isten' végezése, vagy, azért nem hisznek, mert Isten végezte felőlök hogy ne hidjenek. — De az ετεθησαν szó nem az απειθεντες, hanem a' προσκοπτειν szóra vitetik; 's a' hely' értelme ez lész; örök végzése Istennek, hogy a' kik a' mennyei tudománynak nem engedelmeskednek, sőt azzal ellenkeznek, terjedését gátolni igyekeznek, az által magokra végső veszedelmet vonjanak.

§. 188.

Az általános előrendelés hivésének viszonya a' józanokosságra és az erkölcsiségre.

Az általános előrendelés ellenkezik az Isten' tökéletességeivel, különösen:

---

[s]) 1 Pét. 2, 7. 8. *ὑμιν εν ἡ τιμη τοις πιστευεσιν· απειθεσι δε-λιθον ὁν απεδοκιμασαν ὁι οικοδομεντες, ἑτος εγενηθη εις κεφαλην γωνιας, — και λιθος προσκομματος και πετρα σκανδαλε·* 8. v. *οἱ προσκοπτεσι, τῳ λογῳ απειθεντες, εις ὁ και ετεθησαν.*

1) Jóságával: mert így az emberi nemzetnek egy része csak azért jutna örök kárhozatra, mert Isten őket a' maga szabad akaratja szerént arra rendelte.

2) Igazságos voltával: melly azt kívánja, hogy a' jutalom és büntetés kinekkinek erkölcsi magaviseletéhez legyen mérsékelve.

3) Bölcseségével: mert így Isten hirdetteti 's kiszolgáltatja az idvesség' eszközeit, mindent serkent az azok' használására, és még sem nézné, ki mint él azokkal.

4) Az okos valóságok' teremtésében magának kitűzött czéljával, melly ez volt, hogy azok az erkölcsiségben való előhaladás által boldogságra juthassanak. — Ha némellyeket örök boldogságra, némellyeket örök kárhozatra egyedűl azért rendelt volna, mert magának tetszett ezt idvezíteni, azt kárhoztatni, úgy a' czél ellen cselekedett.

De káros lehet az általános előrendelés' hivése az erkölcsiség' gyarapodására nézve is, 's hijában igyekeznénk azt holmi elmésségekkel palástolni. Haszталan hoznánk itt fel Augustinusnak, Cálvinusnak 's az általános előrendelést hivő más jeles férfiaknak erényteljes életeket: mert ez csak azon tapasztalati megtörtént dolognak szolgálna bizonyításúl, hogy az erkölcsi érzésnek nagyobb ereje 's hatása van gyakorta, mint a hibás nézletnek, 's ez utolsónak az emberiség' szerencséjére

nincs mindenkor befolyása az életre. — Káros lehet az általános előrendelés' hivése

1) Arra nézve, a' ki magát megjobbúltnak érzi annyira, hogy ő magát az elválasztottak közzé számlálhatja: mert ezt könnyen a' gonosz életre való testi bátorságra 's kevélységre vezetheti. — Őbenne ugyan is illy gondolatok ébredhetnek: téged Isten elválasztott, megjobbított; és így az idvesség tenéked rendeltetett. A' mi pedig neked rendeltetett, az tőled el nem vétethetik; te többé nem vétkezhetsz, de ha vétkeznél is, az az Isten' felőled tett változhatatlan végzését meg nem változtatná.

2) Arra nézve, kiben az erény és a' bűn még egymás ellen tusakodnak: mert azt szintúgy testi bátorságra vagy a' jóban való restesűlésre vezethetné, illy gondolatok ébredvén benne: tebenned még tusakodnak egymással az erény és a' bűn az elsőségen; de ha elhatározta Isten, hogy a' jó győzzön benned, az meg is fog történni bizonyosan még halálod előtt, minden te törekedésed nélkűl is, különben is te-magad arra semmit sem tehetsz. Mind addig tehát míg az isteni kegyelem által meg nem jobbíttatol, követheted kívánságaidat, 's azzal az Isten' végzését meg nem változtathatod. Ha pedig az az Isten' végzése, hogy téged meg ne jobbítson, ne idvezítsen: úgy elkárhozol, vagy vétkezel vagy sem. Hasztalan volna akarnod valamit, a' mit Isten nem akar: mert azt soha sem hajthatnád végre.

3) De arra nézve is káros lehet még, a'

ki meg van győződve az ő sok bűneiről, 's érzi tehetetlenségét, hogy a' bűn' rabságából kimenekedjék: mert azt kétségbe ejtheti, így okoskodván: az én sok bűneim, mellyeken erőt nem veheték, de az Isten sem akarja hogy rajtok erőt vegyek, annak jelei, hogy én a' megvettettek' száma közzé tartozom. Isten engem a' kárhozatra teremtett; ő keményíte meg, hogy kárhozat' edénye legyek, 's hogy a' maga hatalmát, igazságos voltát az én elkárhoztatásomban megbizonyítsa. Ha szinte tehát kívánok is idvezűlni, nem idvezülhetek, ha szinte Isten idvezíthetne is, de nem akar; miért nem akar, nem tudom, de az okát sem szabad tudakoznom.

§. 189.

A' mi értelmünk az előrendelésről.

Mi az általános és a' feltételes előrendelést állítók' értelmeket összekötjük, s ezt mondjuk: Istennek midőn az emberek' jövendő életbeli boldog vagy boldogtalan állapotjokat öröktől fogva meghatározta, voltak mind subjectivus, mind objectivus okai: azaz, figyelmezett mind a' maga tökéletességeire, mind az emberek' jövendő magokviseletekre. De minthogy az is az Isten' tökéletességei közzé tartozik, hogy az emberek' magokviseletekre figyelmetes légyen; vagy minthogy az objectivus ok is a' subjectivusból keletkezik, ebben az értelemben bátran állíthatunk általános előrendelést; de nem ollyant, mellynek egyedűli

böl az Isten' szabados tetszése, hanem e-gyütt véve minden ő tökéletességei, annyival is inkább, mivel az Isten' tökéletességei el nem választathatnak egymástól. Abbán hibáztak már az általános előrendelés' buzgó oltalmazói, hogy az Isten' szabad tetszését mint az elválasztás' 's megvetés' indító okát különösen kiemelték az Isten' többi tökéletességei közzűl; ámbár azt is meg kell vallanunk, hogy midőn Augustinus és Cálvinus az általános előrendelés mellett állottak, az Isten' szabados tetszésétől az Isten' bölcs és igazságos okait nem kívanták elválasztani, mint megtetszik mind a' kettőnek szavaiból. Augustinus (epistola LIX ad Paulinum) ezt mondja: „Causa „hujus rei potest esse occulta: injusta au„tem esse non potest.“ — Cálvinus (de occulta Dei providentia mindjárt az elején): „Quamquam mihi Dei voluntas sum„ma est causa: ubique tamen doceo, ubi „in ejus consiliis ratio non apparet, apud „eum tamen esse absconditam, ut nihil ni„si juste et sapienter decreverit. Itaque „quidquid de absoluta potestate nu„gantur scholastici, non solum repudio, sed „etiam detestor, quia justitiam ejus ab im„perio separat.

III. SZAKASZ.

AZ IDVEZÍTŐ' SZEMÉLYÉRŐL 'S AZ ÁLTALA VÉGREHAJTOTT VÁLTSÁG' MUNKÁJÁRÓL.

---

§. 190.

Bévezetés és a' szakasz' felosztása.

Isten mint az emberi nem' szerető attya, minden időben és minden nemzetségek között gondoskodott arról, hogy az emberek boldogok legyenek. Szívekbe önté az erkölcsi törvényt Róm. 2, 14. 15. hogy ahoz rendeljék cselekedeteiket. Midőn pedig bűnbe és az által veszélybe rohantak, gondja vólt hogy szabaduljanak ki. Nevezetesen:

1) Több nemzetségek között bölcs embereket támasztá, kik tanításaik 's példájik által jobb útra vezetnék a' velek egy időben élőket.

2) A' maga akaratját sok rendben és sokképen kijelentette a' törzsökszüléknek és a' zsidó népnek Mózes és a' próféták által.

3) Végre az időnek teljességében elküldé az ő Fiját, kit az emberi nemzetnek öröktől fogva idvezítőül rendelt Zsid. 1, 1.

E' szakaszban szó lész 1) azon felséges személyről, még pedig neveiről, tulajdonságairól, történeteiről, megaláztatási 's felmagasztaltási állapotja szerént; 2) az Idvezítőnek az emberi nemzet' szabadítására véghezvitt munkájáról, közbenjárói hivatalának hármas tiszte szerént.

I) CZIKKELY.

Az Idvezítő személyéről.

§. 191.

I) Nevei a' szent írásban 's megmutatása hogy a' názáretbeli Jézus a' Messiás.

1) Nevei.

Az a' felséges személy, kit Isten rendelt, hogy általa az embereket a' bűntől és annak szomorú következéseitől megszabadítaná, a' szent írásban neveztetik a) *Jézusnak* (ישוע salus és יהושע Jehova est salus), melly annyit tesz mint szabadító (σωτηρ Máté 1, 21. — is est soter qui salutem dedit Cic. in Verrem II, 63). A' zsidó név Józsua, és ez a' közönséges Jézus, egyike volt a' zsidók között szokásban lévő tulajdon neveknek. b) *Krisztusnak* (Χριστος), melly az ő hívatalát jelenti, 's megfelel a' zsidó Messiás (משיח felkent, király) szónak. c) *Isten' fijának* (υιος τȣ θεȣ) l. 118. §. d) *Úrnak* (κυριος) kivált az apostoli levelekben. e) *Ember' fijának* (υιος τȣ ανθρωπȣ), melly egyet tesz a' Messiás nevezettel Ján. 1, 50—2. De mit tegyen ez a' kifejezés tulajdonképen, nem egyező a' tudósok' értelme. Némellyek így magyarázzák: homo contemtissimus, infimus; mások ismét homo præstantissimus, promissus Messiás, 's ez az utolsó hihetőbb Ján. 5, 27; 's vétethetett a' Dán. 7, 13. előjövő בר אנש kifejezésből. Hogy Jézus maga magát ezen több jelentésű nevezettel nevezi, — melly közönsége-

sen embert is jelenthet; de ollyakra is ruháztatott, a' kik másokat felűlhaladták, mint jelesen a' proféták l. Ezék. 2, 1. 4, 1. — az volt oka: mert Jézusnak hívatala kezdetében nem volt czélja világosan kimondani, hogy ő Messiás, nehogy zendűlést támasszon; hanem azt akará, hogy ezt a' zsidók az ő tanításaiból és cselekedeteiből húzzák ki. — Foglalatosságaira nézve neveztetik *szabadítónak* (σωτηρ); *közbenjárónak* (μεσιτης); *utolsó Ádámnak* (εσχατος αδαμ, mint a' rabbinusoknál a' Messiás אדם האחרון); *második embernek* (δευτερος ανθρωπος), mert Ádám az embereknek halált, ő életet adott; *pásztornak* (ποιμην); *főpapnak* (αρχιερευς μεγας), *úrnak* (δεσποτης).

§. 192.

2) A' názáretbeli Jézus az igaz Messiás.

Literatura.

Kidder (Rich.) Beweis, dass Jesus der wahre Messias sey. Aus d. Eng. 2 Theile. Rostock 1754.

Crusius (Christn. Aug.) Hypomnemata ad theol. propheticam P. I. introductionem generalem ad theolog. proph. complexa. P. II. hypomnemata ad textus selectos e libris Mosis et prophetis prioribus, nec non ad Psalm. Dav. omnes complexa P. III. et ult. Crusii commentar. in Jesaiam cur. Chr. Fr. Petzold.

(Köcher Herm. Friedr.) Messianische Briefe zur Ehre der christl. Relig. u. des a. Test. Jena 1785.

Less (G.) Prüfung der gemeinen Theorie von Weissag. überhaupt u. der bibl. insbesondere. Der 2-te Anhang zu seinem Werke über die Religion. 2. B. S. 863—874.

Seiler (Georg. Fried.) Die Weissagung u. ihre Erfüllung aus der heilig. Schrift dargestellt. Erl. 1794.

Konynenburg (J.) Untersuchung über die Natur der alttestament. Weissagg. auf den Messias. Eine v. d. Taylorischen theol. Gesellsch. zu Harlem ausserordentl. gekr. Preisschr. A. d. Holl. übers. Lingen 1795.

Hengstenberg (E. W.) Christologia des alten Testaments, und Commentar über die messianischen Weissagungen der Propheten 3 Thle. Berl. 1829. ff.

Sebestyén István Messiologia. Budán 1835.

Az ő nevekedési helyétől Názárettől neveztetett názáretbeli Jézus, a' ki a' Dionysius exiguus közönségesen elfogadott, de nem átaljában pontos számlálása szerént (mert 6 esztendővel számlál kevesebbet mint kellene) Róma' építtetésének 753-dik, az Augustus' uralkodásának pedig 45-dik esztendejében, Júdának Bethlehem nevezetű városában, a' Dávid' nemzetségéből származó szűz Máriától született, 's a' kit a' római tiszttartó Pontzius Pilátus a' Tiberius' uralkodása alatt a' zsidó nép unszolásából keresztre feszíttetett — azt állítja magáról, hogy ő a' Messiás; de ez volt az ő tanítványainak is értelme.

Ha már ezt a' kérdést vizsgáljuk, va-

lyon a' názáretbeli Jézus volt e a' Messiás, vagy az Istentől küldetett szabadítója az emberí nemzetnek, kiindúlhatunk:

1) Az ó testamentomi prófeták' jövendőléseiben található esmértető bélyegeiből a' Messiásnak. Mert ha a' názáretbeli Jézus volt az a' felséges személy, ki az Isten' örök végzéséből előállott az emberi nemzet' boldogítására: úgy bizonyosan ő benne kellett teljesedését érni mind annak a' mit a' próféták a' Messiásról előre megmondottak (l. a' 35-dik §-t.) — Ez az ó testamentomi jövendölésekből vétetett erősség nem csak a' hitetlen zsidókra nézve használható; hanem még a' keresztyénekre nézve is bizonyító erővel bír, kik az ó testamentomban teljesedésbe ment jövendöléseket találnak. — De kiindúlhatunk

2) Az általa taníttatott 's gyakorlatba vett vallás- 's erkölcstudomány' belső mivoltának, az ő czéljának, jótékony munkálatainak, fedhetetlen életének 's isteni követségét igazló rendkivűli történeteinek vizsgálásából. (l. a' 27—39. §.) Ebből ugyan is illyen következtetést húzhatunk: ha czélja volt Istennek, hogy az emberi nemzetet egy rendkivűli követe által boldogítsa, az a' názáretbeli Jézuson kivűl más nem lehet, úgy mint a' kinek az egész emberi nemzetre nézve a' legnagyobb érdeme van azok között, kik valaha e' földön éltek, sőt e' tekintetben felette van minden hasonlításnak.

§. 193.

Ó testamentomi messiási jövendőlések.

a) Közönséges vonások a' Messiásról az ó testamentomi régibb könyvekben.

A' messiási jövendőlésekben is épen azt a' lépcsőzetet találjuk, mellyet általjában a' kijelentésben láttunk. A' mi elsőben csak közönségesen 's halavány vonásokkal rajzoltatik, majd későbben a' Messiás' megjelenése' idejének közeledésével határozottabban és szembeötlőbb színekkel festetik ki. Már a' kegyes pátriárkáknak, sőt úgy látszik a' törzsökszüléknek is vígasztalásúl szolgált az az ígéret, hogy Isten az embereket, különösen a' kegyeseket az ő követei, jelesen pedig egy különös követe által rendkívűli módon fogja boldogítani. De ki lész ez a' követ? mikor jelenik meg? nekik ki nem jelentetett; úgyhogy ők a' mint a Zsid. 11, 13. szól, csak homályban, csak *távolról nézik vala az ígéreteket* (πορρωθεν ιδοντες τας επαγγελιας). De majd a' királyok', különösen pedig zsidóország' alászállásának idejétől fogva a' prófétáknál a' Messiásról határozottabb jövendőléseket találunk, mellyek az ő megjelenésének környűlményeit, az ő foglalatosságait 's történeteit eleven színekkel festvén a' megjelenendő szabadítóra való esmerést elősegélék.

Azon helyek között, mellyekben közönségesen tétetik ígéret az emberi nemzet' boldogításáról

a) Legrégibb helynek tartatik 1 Móz. 3, 15: *Ellenkezést szerzek te közötted és az*

asszonyiállat között: a' te magod és az ő magva között: az megrontja a' te fejedet, te pedig mardosod annak sarkát. Itt a' kérdés ez: kit kell értenünk a' kígyó' fejét megtörő asszonyiállat' magván? Közönségesen értik rajta a' Messiást, 's lehet is azt az értelmet gyámolítani 1 Móz. 4, 25. a' hol a' *mag* (זרע) a maradék közzúl egyet, fiat jelent. De ellene van ezen magyarázatnak ez a' kifejezés: a' *kígyónak magva*, melly collective vétetődik, mellyből következik, hogy az asszonyiállat-magvát is collective kell vennünk, értvén rajta minden embereket. Ez lész már az egész vers' értelme: te nagy sebet ejtél ugyan most az asszonyiállaton; 's a' tiéid (a' setétség' országához tartozók) ez után sem szűnnek meg leseket hányni az asszonyiállat' maradékának. De te 's hozzád tartozóid, minden törekedéstek mellett is az embereken csak gyógyulható sebet ejthettek (*sarkát mardosod*); ellenben az asszonyiállat' maradéka teljes győzedelmet vész végtére rajtad (*megrontja a te fejedet*). — Elég vígasztalást találhattak a' törzsökszülék ezen ígéretben, mellynek értelme ez, a' mint Krummacher szól: az isteni fog végtére diadalmat venni, — az esetet követi a' váltság — 's az emberi nemnek újra felnyílik a' bezárt éden, — ha szinte nem tudák még most, a' mi később jelenteték ki, hogy? és ki által fog az megtörténni? Igy értették ezt a' helyet a' Targum, mind a' Jónátháné, mind a' jerusálemi, (ide czéloz ta-

lán Pál is Róm. 16, 20.), Calvinus, Herder, Storr 's a' már említett Krummacher; 's ebben az értelemben is nevezhetjük ezt a' helyet az egyházi atyák után protoevangeliumnak.

b) Második ide tartozó hely az, mellyben a' zsidó nép' törzsökszüléinek Ábrahámnak, Izsáknak és Jákóbnak ez az ígéret adatott: *tebenned*, vagy: *a' te magodban*, vagy pedig: *tebenned és a' te magodban áldatnak meg a' föld' minden nemzetségei.* Az elsőt olvassuk 1 Móz. 12, 3. midőn parancsoltatik Ábrahámnak, hogy régi hazájából a' Kanaán' földére költözzék, és 1 Móz. 18, 18. mikor ugyan csak Ábrahámnak a' Sodoma' pusztúlása megjelenteték. A' második előfordúl 1 Móz. 22, 18. midőn Ábrahám az ő egyetlenegy fiját Izsákot kész vala megáldozni, és 1 Móz. 26, 4. hol ez az ígéret Izsáknak is megújíttatik. A' harmadikat olvassuk 1 Móz 28, 14. mikor Jákób Mesopotámiába indúló vala. — Az utolsó kifejezést már *tebenned és a' te magodban*, így kell magyaráznunk: tebenned, azaz, a' te magodban; úgy hogy itt az és, az úgy nevezett magyarázó és (vau exegeticum). — De mi az a' boldogság, melly az Ábrahám' és az ő maradékai' magva által a' föld' minden nemzetségeire áradand? — Földi boldogság nem lehet: mert a' Jákób' fijai inkább veszedelmet mint áldást árasztának több tartományokra 1 Móz. 34, 30. Az áldáson tehát lelki áldást kell értenünk, illyen az egy Isten-

hivés' (monotheismus) elterjesztése; 's ekkor a' mag szót collective kell vennünk, mint Róm 4, 13. De vihetjük azt egy személyre is, mint Gal. 3, 16. értvén rajta a' Messiást: mert a' Krisztus nyilván mondja Ján. 8, 56. hogy Ábrahám a' Messiás' *napjának* és *születésének örvendezett*; de az új testamentomi írók is a' Messiásra magyarázzák azon ó testamentomi helyeket.

c) A' harmadik hely előjön 1 Móz 49, 10: *Nem vétetik el Júdától a' pálcza, és a' törvénytevő az ő lábaitól, mígnem eljő a' Siló, és sok népek gyülnek őhozzája.* — Az új testamentom ugyan ezt a' helyet, mint messiási jövendőlést sehol sem idézi fel; de a' zsidók közzűl már a' cháldæus paraphrasta, a' tálmud és a' rabbik közzűl nem kevesen a' Messiásra viszik azt, valamint az egyházi atyák közzűl Justinus mártyr, Augustinus és mások. — De mit tegyen a' síló szó, nem egy az értelem. Luther hősnek (Held) fordítja; Jónáthán, kivel Cálvinus is egyetért, Knapp, ezzel magyarázzák: az ő maradéka, fija, azaz, a' Júda' nagy maradéka. De leghihetőbb a' שילה szónak ez az értelme: nyugalom, 's concrete nyugalomszerző; úgyhogy a' síló egyet jelentsen az Ésa. 9, 6. előjövő *békesség' fejedelme* nevezettel, mely szintúgy egy a' Messiás nevei közzűl. — De akármi legyen is a' síló szó' értelme, a' többi ezen helyben igen jól illik a' Messiásra; és ha már Ábrahám is várt illyen szabadítót 's örvendeze a' Messiás' napjának a' Jézus' szavai

szerént, igaz lész az, az ő unokájáról is. Itt hát azt mondja Jákób: nem vétetik el Júdától a' királyi pálcza, azaz, a' Júda' nemzetségénél, jóllehet ő nem elsőszülött, marad a' hatalom a' többi nemzetségek felett; sok nagy vezéreket, királyokat ád ő a' nemzetnek a' Messiás' megjelenéseig is, mígnem a' tőle származandó sílóhoz sok népek gyűlnek, azaz, neki a' zsidókon kivűl más népek is meghódolnak és őhozzá ragaszkodnak. — Ezen magyarázat szerént az is megmondatik itt, az Izráel' 12 nemzetségei közzűl mellyiktől fog származni a' Messiás.

d) Negyedik ide tartozó hely 5 Móz. 18, 18; a' hol azt mondja a' Jehova Mózesnek: *Prófétát támasztok nekik az ő attyokfiai közzül mint tégedet, és az én igéretem adom annak szájába, és megmond nekik mindeneket, a' mellyeket parancsolandok neki.*

Itt az a' kérdés, hogy kell vennünk a' próféta szót, 's kit kell alatta értenünk? a' Messiást e magát, vagy pedig minden Mózes után következő prófétákat, és így a' Messiást is? Az egybefüggés az utolsót javallja. Ugyan is a) tilalmazza itt Mózes az Izráel' fijainak, hogy a' pogányok' varázslóira 's jövendőmondóira ne halgassanak, felhozván indító okúl: mert támaszt Isten minden időben a' zsidók közt prófétákat, kik nekik az Isten' akaratját kijelentik. — b) Nem lenne erő ezen tilalomban: ne halgassatok a' varázslókra 's jövendőmondókra, mert eljön majd több századok múlva

a' Messiás. c) Erre mutatnak a' 20, 21, 22. versek is, előadván azon jegyeket, mellyek által az igaz prófétákat az álprófétáktól megkülömböztethetjük.

A' kik ezt a' jövendőlést pusztán a' Messiásra viszik, kizárván minden más prófétákat, sürgetik kiváltképen a' *mint tégedet* kifejezést; minthogy az mondatik, hogy Mózeshez hasonló próféta soha sem támada Izráelben 4 Móz. 12, 6. 5 Móz. 34, 10. — De a' *mint tégedet* szót nem kell olly szélesen kiterjesztenünk, hogy jelentse az Mózesnek minden jelességeit; hanem azt az egybefüggésnél fogva csak arra kell vinnünk, Mózeshez hasonló prófétát, kinek Isten a' maga akaratját szintúgy kijelenti mint Mózesnek, és á' ki azt a' népnek változtatás nélkűl tudtára adja. De a' Messiásra is vitetik ez a' jövendőlés: mert ő is próféta, még pedig a' zsidó nép közzűl Istentől támasztott legtökéletesebb próféta, kinek megvetését Isten keményen megbünteté. Méltán magyarázza hát mind Péter apostol Csel. 3, 23. mind szent István martyr 7, 37. ezen helyet a' Krisztusra, úgymint a' kiben ezen jövendőlés a' legfelségesb értelemben beteljesedett

e) Ide tartozik az a' hely is 2 Sám. 7, 16. hol Náthán próféta Dávidnak az Isten' parancsolatjából ezt ígéri: *állandó lészen a' te házad, és a' te országod mind örökké tiéd lészen, és a' te királyi széked erős lészen, mind örökké.* Való ugyan, hogy ez a' kifejezés *mind örökké*, a' zsidó szólás szerént

csak igen hosszú időt jelenthetne, nevezetesen azon több mint 500 esztendőt mellynek lefolyása alatt a' Dávid familiajából származott királyok uralkodtak a' Juda' országában; de ha az ezen ígéretet fejtegető LXXII és LXXXIX-dik zsoltárokat veszszük fel magyarázatunk' alapjáúl, mellyekben a' *mind örökké* kifejezés ezekkel magyaráztatik: *míg a' nap és föld lesznek; mint a' nap és mint a' hold megmarad mind örökké*, nyilvánvaló lész, hogy azon a' kifejezésen örökkevalóságot kell érteni, és hogy a' templomot építő fiúról szóló ígérethez a Salamon' familiájából származó Messiás' országlásának örökkévalósága is hozzá köttetik.

§. 194.

b) Világosb jövendőlések a' Messiásról a' későbbi ó testamentomi könyvekben.

Mennél inkább közelíte a' Messiás' megjelenese, annál világosb jövendőléseket, találunk a' későbben élt prófétáknál a' Messiás' megjelenésének környűlményeiről, az ő foglalatosságiról 's történeteiről, úgyhogy ezekből még inkább kitűnik, hogy az a' megígért isteni követ nem más, hanem a' názáretbeli Jézus volt.

1) Megjelenésének környülményeiben

a) Az időt tekintvén, megtörtént az a' második templom' fennállása alatt. Azt mondja Hagg. 2, 9: *Nagyobb lészen ennek a' második háznak dicsősége, hogy nem az első háznak;* az oka az, mert fennállása alatt kezdődik a' messiási idő. Malak. 3, 1:

Ímé én elküldöm az én angyalomat, és megtisztítja az útat én előttem, és mindjárást eljő az ő templomába az Úr, a' kit ti keresték, és a' szövetségnek követe, a' kit kívántok, ímé eljő, azt mondja a' seregeknek Ura. Itt kettő taníttatik: α) hogy a' Messiásnak lész előljáró postája, 's ez volt keresztelő János, β) az ő jövetele megtörténik a' második templom' fennállása alatt. — Dán. 9, 24—27. hetven heteket említ, mellyeknek eltelések alatt ki kell vágattatnia a' Messiásnak; akárhogy értsük azon heteket 's akár honnan számláljuk, bizonyos, hogy a' 70 heteknek el kellett már telniek.

b) Születése helye Bethlehem. Mik. 5, 2. így szól: *te Efratának Bethleheme, jóllehet kicsiny város vagy a' Júdának fő városai között: mindazonáltal tebelőled származik énnekem, a' ki Izráelben uralkodó lészen: kinek kijövetelei eleitől fogva, örök időktől fogva vagynak.*

c) Nemzetségére 's familiájára nezve: származni kellett a' Messiásnak a' Jesse' vagy a' Dávid' nemzetségéből. Így jövendől Ésa. 11, 1: *az Izsai törzsökéből egy vesszőszál származik, és az ő gyökereiből egy virágszál nevekedik;* a' 10-dik versben: *ahoz a' ki az Izsai gyökeréből, sok népeknek zászlójok lészen.* Jerém. 23, 5. és 33, 15. *a' Dávid' magva,* Ezék. 34, 23. *az én szolgám Dávid,* Hós. 3, 5. *Dávid király* nevezet is ugyan azon származásra mutatnak.

d) Szűztől kellett születni a' Messiásnak az Ésa. 7, 14. jövendőlése szerént:

Imé egy szűz fogad az ő méhében, és szül fiat, és nevezi azt Immánuelnek. — Mind ezek a' názáretbeli Jézusban teljesedést értek az evangyéliom szerént.

2) Foglalatosságára nézve megjövendőltetett, hogy a' Messiás megszabadítja az embereket a' lelki inségtől, tudatlanságtól, a' bűn' szolgaságától, vezeti őket az igaz szabadságra, békességre, boldogságra, 's elterjeszti az Isten' esméretét és az igaz vallást. Előjőnek ezek Ésa. 2, 2. köv. 9, 1—7. 11, 1. köv. 35, 5. köv. 42, 1. köv. Jer. 23, 5. köv. 31, 31. köv. 33, 15. köv Ezék. 34, 23. köv. Épen ezen reménységet fejezi ki az öreg Simeon is ezen szókban; *Mostan bocsátod el a' te szolgádat Uram, békességgel, a te beszéded szerént: mert látták az én szemeim a' te Idvezítődet, mellyet készítettél minden népeknek szemeik előtt: a' pogány népeknek megvilágosíttatásokra való világosságot, és a' te népednek az Izráelnek dicsőséget* Luk. 2, 29 — 32. Sőt még a' samariai asszony is ollyan Messiást várt, a' ki a' tökéletes igazságra, az igaz vallásra megtanítja az embereket Ján. 4, 25. Különösen megemlítik azt a'. környűlállástuksta' próféták, hogy a' pogányok veszik be elsőben a' Messiás' vallását; de későbben minden zsidók is őhozzá térnek Hós. 3, 5. v. ö. Ésa. 11, 10. köv. 65, 1. köv. v. ö. 60, 1. köv

3) Utolsó történeteit a' mi illeti: megjövendölték a' próféták, hogy a' zsidó nép a' Messiást kínos halállal megöli, de az a' halálból, melly engesztelő áldozatúl szol-

gál az emberekért, megszabadúl, új életre jön, 's dicsőségesen fog országolni. Előjön ez a' jövendőlés a' XVI, XXII-dik zsoltárban. 's Ésa. 52, 13.—53, 12. Az utolsó helyen szó van a' *Jehova' szolgájáról*, 's leíratik megaláztatása, megvettetése, halála, felmagasztaltatása, tudománya' elterjedése 's a' t. Igaz ugyan, hogy arról: kit kell értenünk a' Jehova' szolgáján, nem egy az értelem. De meg kell vallanunk, hogy azok, mellyek itt a' Jehova' szolgájáról mondatnak, a' Messiáson kivűl másra senkire sem illenek; az új testamentom is az Ésaiás' helyét a' názáretbeli Jézusra magyarázza Mát. 8, 17. Ján. 12, 38. Csel. 8, 32. Róm. 10, 16. 1 Pét. 2, 22. 23.

Kérdésbe szokták ugyan tenni az újabb tudósok: a' Jézus' idejében vagy az előtt tudtak e a' zsidók valamit a' szenvedő Messiásról? 's a' kérdésre állatólag felelnek Schöttgen, Stäudlin, Schmidt, Pölitz, Berthold; tagadólag ellenben: Döderlein, Ammon, Bauer, Eckermann, Gabler és de Wette.

A' tagadók' erőssége ez: nincs annak nyoma az ó testamentomi apocryphus könyvekben, sőt az új testamentom is ellene van. Mert

1) Hogy a' Jézus' tanítványinak sem volt megfogások a' szenvedő Messiásról, megtetszik onnan, hogy a' Jézus' beszédeit, mellyekben a' maga halálára czélzott, nem értették, sőt a' Jézus halálakor felhagytak általjában azon reményekkel, hogy ő

volna a' Messiás Máté 16, 22. Luk. 18, 34. Ján. 12, 27. köv. Luk. 24, 21.

2) A' nép azt hitte Ján. 12, 34: hogy a' Messiás örökké fog élni, 's különösnek látszék előtte, hogy Jézus, a' ki magát Messiásnak adá ki, a' maga haláláról beszél.

3) A' megfeszíttetett Messiásról szóló tudomány nem lett volna, a' mint az apostol szól 1 Kor. 1, 23. *a' zsidóknak botránkozás*, ha azt várták volna, hogy ő szenved 's meghal; hanem ha a' *botránkozást* (σκανδαλον a' halál nemében, ú. m. a' gyalázatos keresztfában keressük.

De ezekre az erősségekre így felelhetünk: igaz ugyan, hogy a' zsidók' nagyobb része, sőt magok az apostolok is a' farizeusokkal és sadduceusokkal együtt azt hitték, hogy a' Messiás meg nem halhat, 's innen magok az apostolok sem érték gyakran azon szavait Jézusnak, mellyekben ő a' maga haláláról beszélt; de azért innen nem következik, hogy a szenvedő 's engesztelő Messiás' ideája általjában esméretlen lett volna a' zsidók előtt. Azt mondja Zakariás pap az ő fija keresztelő János felől: *te pedig kis gyermek a' magasságos Isten' prófétájának hivattatol: mert az Úrnak előtte jársz, hogy az ő útait megkészítsed, és az idvesség' esméretére megtanítsad az ő népét, 'melly vagyon az ő büneiknek bocsánatjok által* Luk. 1, 76 77. Zakariás tehát úgy nézte a' Messiást, mint a' ki az igaz vallást helyre állítja, az erkölcsöt megjobbítja 's a' nép' bűneit eltörli. Keresztelő Já-

nes pedig úgy tekinti Jézust, mint *áldozatra való bárányt, a' ki a' világ' bűneit elveszi* J á n. 1, 29. 36. — De végezetre úgy is vélekedtek a' zsidók, hogy a' Messiás el fog töröltni minden áldozatokat; következésképen azt is kellett hinniek, hogy a' Messiás magát az egész népért áldozatúl adja, hogy ő meghal, minekelőtte az ő fő méltósága nyilvánvalóvá lenne, és az övéit boldogíthatná.

§. 195.

Példázatok (typi) a' Messiásról.

Szokták erősséget venni a' régi theologusok annak megmutatására, hogy a' názáretbeli Jézus az igaz Messiás, az őbenne teljesedést ért ó testamentomi példázatokból is, azaz, jelképes előleges kijeleléseiből a' jövendő Messiásnak, az ő tetteinek, történeteinek, 's az általa felállított engesztelő intézetnek. Görög neve τυπος; — melly jelenti tulajdonképen valamelly tárgynak lenyomás által előállított képét, jelent továbbá példát, (mintát, modell), melly szerént valami készűl, mint p. o. Z s i d. 8, 5. τυπος σκηνης. Minthogy pedig az eredeti és a' másolat között a' legnagyobb hasonlatosság szokott lenni, jelenti typus két különböző dolgoknak egymáshoz való hasonlatosságát is, mint R ó m. 5, 14. a' hol Ádám a' második Ádám' példázatjának neveztetik; az új testamentom él ezen értelemben a' *σκια árnyék*, 's *υποδειγμα* szókkal is Z s i d. 8, 5. A' mi a' példázatnak megfelel, neveztetik ellenképnek, képmásának (*αντι τυπον*),

testnek (σωμα) is, ellenébe tétetvén az *árnyéknak*.

Hogy illy jelképes tanítások jőnek elő az ó testamentomban, már előlegesen is várhatjuk; úgymint a' melly tanításmód a' keletiek' ízlésekkel, 's gondolkozásokkal igen megegyezett. De maga az ó testamentom is példát mutat erre több helyeken, nevezetesen Zsolt. 40, 7. köv. Az új testamentomi írók pedig világosan tanítják, hogy a' Mózes és más próféták által isteni parancsolatból felállított intézeteket úgy kell tekintenünk, mint Istentől magától czélba vett előkészületeket 's rámutatásokat az eljövendő Világidvezítőre, az ó intézeteire és az ő jótéteményeire.* Az áldozatok, engesztelő intézetek s más ó testamentomi rendelések tulajdonképen nem magokért állíttattak fel, hanem, hogy, egy jövendő tökéletesb intézetnek példázati lennének. Erre vezetnek minket sok kifejezések és képek a keresztelő János' és a Jézus tanításaiban, jelesen az áldozatról, húsvéti bárányról; az apostolok pedig ezen vitetést világosan is tanítják Kolos. 2, 17. Róm. 3, 21. a' Galatákhoz írt levélben Zsid. VIII. IX. X. 's következő részeiben Ján. 19, 36. De ezen jelképi jövendőlések' felkeresésében s fejtegetésében igen könnyen messze mehetünk, úgyhogy egész törekedésünk haszontalan csalóka játékká fajulhat; mellynek példáját találjuk az egyházi atyáknak és a Coccéjus' nyomdokit követő XVII-dik századbeli protestáns theologusoknak munkájiban. Ki-

kerüljük ezt a) ha csak azokat vesszük fel jelképi jövendőléseknek, mellyeket az új testamentom is ollyanoknak tekint; b) ha a' hasonlatosságot nem terjesztjük tovább, mint maga az új testamentom. El szokták osztani ezen példázatokat személyesekre (typi personales) midőn bizonyos személyek, p. o. királyok, próféták, papok ábrázolták a' Messiást: és dolog példázatokra (typi reales); ide tartoznak a' szertartásos isteni tisztelet, az áldozatok, 's Mózesnek más intézetei. Hogy Isten az illy ó testamentomi intézetek' jövendőre menő czélját nem jelenté ki mindjárt, abból még nem következik, hogy nem lett volna Istennek valamelly czélja azoknak felállításában. Elég ha kijelentetett a' czél akkor, mikor már az emberi nemzet annak megértésére alkalmatossá lőn.

II) A' világ' Idvezítőjének tulajdonságai.

§. 196.

A' világ' Idvezítője Isten és ember egy személyben.

Az a' felséges személy, kit rendelt Isten az emberi nemzet' Idvezítőjének a' Jézus Krisztus, Isten és ember egy személyben (θεανθρωπος vagy θεανδρος az egyház' kifejezése szerént). Hogy a' szent írásban úgy adatik elő ez a' személy, mint a' kiben egy felségesb természet egyesült az emberivel, láttuk a' 116. §-tól a' 124-kig. Itt szó lész az ő emberi természetéről, 's millyen

összeköttetésben van a' két természet egymással az új testamentom' tanítása szerént.

§. 197.

A' Jézus Krisztus valóságos ember.

Az új testamentom úgy írja le Jézust, mint valóságos embert. Mert 1) embernek (ανθρωπος, ανηρ) neveztetik: *Egy a' közbenjáró Isten között és emberek között, az ember Krisztus Jézus* 1 Tim. 2, 5. Ján. 8, 40. Csel. 17, 31. 's a' vele egy időben élők is úgy hitték Máté 26, 72. Márk 15, 39; 2) úgy íratik le mint a' ki a' Dávid' famíliájából származott, a' ki asszonyiállattól született; 3) mert neki emberi test (σαρξ vagy σαρξ και αιμα) tulajdoníttatik, melly érez, megéhezik, szenved és meghal; 4) mert neki emberi lélek tulajdoníttatik, azaz, ollyan, mellynek tehetségei öregbednek, melly nem tuda némellyeket, sőt maga is tulajdonít magának emberi lelket Máté 26 38. Márk 23, 46.

Mindjárt az első században külömböző vélekedések voltak a' Jézus' emberi természetéről, valamint az ő személyéről is. A' palæstinai zsidókból alakúlt keresztyén gyülekezetek, legalább sokan közzűlök, kik későbben ebionitáknak 's nazarénusoknak neveztettek, tagadák a' Jézus' Istenségét, 's őt puszta embernek állíták; de a' kiknek a' János és Pál' oskolájából kijött keresztyének ellenmondottak. — Némelly pártjai a' gnosticusoknak, a' manicheusok 's priscillianisták tagadák, hogy Jézusnak va-

jószágos emberi teste lett volna : hanem csak valami testnek látszó (caro putativa, phantasma corporis, σωμα εν δοκησει), a' honnan eredtek a' docetae, opinarii, phantasiastae nevezetek. Mások az V-dik században, mint Bardesanes, Apollinaris és a' paulicziánusok úgy vélekedtek, hogy Jézusnak mennyei teste volt, melly nem a' Mária' állományából alakult, hanem csak általment rajta, mint valamelly csatornán. Az újabb időkben pedig némelly ábrándozók, név szerént Böhme Jakab, a' quakerek, Petersen, Poiret és Bourignon Antonin azt állíták, hogy Jézusnak minekelőtte emberré lett volna, ezen földi testén kivűl, mellyet az ő annya' méhében vett fel, mennyei teste is volt. Sőt az elsőbb századokban némellyek, mint az alexándriai Kelemen, Origenes úgy vélék, hogy a' Jézus' teste különbözött a' mienktől vagy mindég vagy legalább menybemenetele után, 's mások hogy Jézus semmi fájdalmat sem érzett, a' honnan lett az απαθεις nevezet, de a' mi nem egyéb a' docéták véleményének módosításánál. Tántálkoztak ollyak is, kik mint a' semiáriánusok, Jézusnak emberi lelket (ψυχη) nem tulajdonítottak, 's innen vették az apsychi (αψυχοι) nevezeteket; mások pedig mint az apollinaristák azt hitték, hogy volt Jézusnak érző lelke (ψυχη); de nem volt okoskodó emberi lelke (νους) és hogy azt benne az isteni λογος pótolta ki.

§. 108.

A' Jézus' emberi természetének jelességei.

Mint a' Jézus' emberi természetének különös jelességei úgy tekintethetnek:

1) Hogy ő nem származott emberi atyától, hanem Istentől a' szent Léleknek ereje által alakíttatott az ő annyának méhében, honnan Isten' Fijának neveztetett. Ezt mondják a' Jézus' élete' leírásában Máté 1, 20 és Luk. 1, 35; de nem határozzák meg, hogy állott elő a' Jézus' emberi természete. Mert ez a' szófordúlati kifejezés Lukácsnál *megárnyékozni* (*επισκιαζειν* inumbrare) csak munkásságot (se conjunxit) jelent közönségesen. A régi egyház ragaszkodék szorosan a' szókhoz: *asszonyiállattól lett* (*γενομενος εκ γυναικος*) Gal. 4, 4 natus ex Maria virgine, a' mint van az apóstoli hitvallásban. — Némellyek a' ból (*εκ* ex) utóljárót tulajdon értelmében vették, 's úgy vélekedtek, hogy Jézus a' Mária' testi állományából alakult, holott pedig ez csak annyit tett, hogy ő a' Mária' méhében fogantatott, 's Máriától született: mert a' zsidó kifejezés született asszonyiállattól, embert jelent közönségesen. A' docéták úgy vélekedtek, hogy Jézus ugyan Máriától (*διά Μαριας* a Maria) született; de nem a' Mária állatjából (*εκ Μαριας*) alakíttatott, úgy hogy Mária csak vehiculum volt, a' ki által Jézus, ki már az előtt is volt, a' világra jött. A' Jézussal egy időben élők, semmit sem tudván az ő természet

felette fogantatásáról, azt hitték, hogy ő a' József fija Luk. 3, 23. Máté 13, 55. Ján. 6, 42. 1, 46. Innen vettek már alkalmat némelly eretnekek a' régi egyházban, Cerinthus, Carpocrates, és az ebioniták' egy része, annak állítására, hogy József valóságos attya volt Jézusnak, melly véleményt Walther megújítá a' mi időnkben a' következendő okoknál fogva:

a) Jézus természetesen is fogantatható tott. — De ezen erősség ezen a' kétes tételen alapúl, hogy Isten mindenkor csak természeti erők által munkálkodhatik.

b) A' Róm. 9, 5. szerént Jézus a' törzsökatyáktól Ábrahámtól, Izsáktól, Jákóbtól 's a' t. származott, és így nekie Ábrahámtól származott attyának kellett lennie. — De Jézus Mária által származott az Ábrahám' nemzetségéből, 's mint a' Mária fija volt Jézus az Ábrahám' és a' Dávid' maradéka.

c) Pál azt mondja Gal. 4, 4. hogy Jézus *asszonytól* (εκ γυναικος) nem pedig szűztől (εκ παρθενυ) *lett.* — De a' Jézus' születésekor Mária már asszony (γυνη) volt, a' József feleséget Máté 1, 24; azomban ez a' szó γυνη mint a' zsidó אשה I Móz. 2, 23. jelent közönségesen asszonyembert, vagy fehér személyt, a' mint mi szólunk.

d) János a' Jézus' csudás fogantatását Cerinthus ellen, a' ki azt tagadá, az ő evangyéliomában nem védelmezi, és így János Cerinthussal egy értelemben volt. — De nincsen megmutatva, hogy János a' maga

evangyéliomát Cerinthus ellen írta, azomban az ő hallgatásából semmit sem következtethetünk.

e) Jézus nevezi magát ember' fijának, holott pedig Ádám, mint a' ki csudálatosan teremtetett Istentől, *Isten' fijának* neveztetik Luk. 3, 38. — De ezen kifejezés *az ember' fija* (υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου) Dán. 7, 13. 14. annyit tesz mint Messiás, vagy Ezékiel szerént Istentől küldetett tanító vagy próféta.

f) A' zsidók is úgy hitték, hogy Jézus a' József' fija. — De ezen vélekedésnek ellene mond Luk. 3, 23.

Fontosb ellenvetés az, hogy a' Jézus' csudás fogantatásáról csak Lukács és Máté emlékeznek. Lukácsnak, minthogy nem apostol, nincs annyi hitele, mint a' többieknek; Máténak két első részei pedig gyanúsok. — De Lukácsnak teljes hitelessége van: mert az ő munkái a' régi egyházi atyák' bizonyításai szerént Pál apostoltól helybehagyattak; a' Máté két elsőbb részének valódisága ellen felhozatni szokott erősségek pedig nem ollyanok, hogy rajtok bátran építhetnénk. Sőt azoknak valódiságát mutatják α) mivel azok csaknem minden kéziratokban megvagynak; β) a' régi egyházi atyák előtt esméretesek; γ) Celsus is esmérte a' Jézus' Máténál előfordúló nemzetségi származását.

2) Második jelessége a' Jézus' emberi természetének, hogy ő benne nem volt eredendő bűn. — De erre csak egy szent írásbeli helyet hozhatunk fel, ú. m. Zsid. 4,

15, összevetve a' 7, 28. Az első helyen e' van: *nem olly fő papunk van, ki a' mi erőtlenségeinken meg nem indúlhatna, hanem a' ki megpróbált mint mi mindeneket, a' bűntől megválva.* Itt a' ἁμαρτια szó, hihetőleg nem cselekedeti bűn (peccatum actuale), hanem hajlandóság a' bűnre; mert itt nem annyira a' Jézus' cselekedeteiről mint inkább természetéről van szó; 's ez a' kifejezés a' *bűntől megválva* (χωρις ἁμαρτιας) jelent kivételt a' már mondottakra nézve, úgy hogy a' hely' értelme ez lész: a' mi fő papunk mind azt érezte, tapasztalta (πειραζεσθαι experiri) a' mit mi emberek szoktunk érezni 's tapasztalni, kivévén, hogy őbenne nem volt hajlandóság a' bűnre. Ezt bizonyítja a' 7, 28. is; a' hol a' ἁμαρτια helyett előjön ez a' szó *erőtlenség* (ασθενεια); ez pedig χωρις ἁμαρτιας a' τετελειωμενος *legtökéletesb* szóval magyaráztatik. De azért hogy Jézus ment volt az eredendő bűntől, hogy testére nézve halhatatlan volt az írás nem mondja: mert a' J á n. 10, 17. 18. csak annyi foglaltatik, hogy ő önként veté alá magát az erőszakos és nem természetes halálnak. Szintúgy halgat az írás a' Jézus' testének különös szépségéről, mellyet sok theologusok annyira magasztaltak.

3) A' harmadik t. i. hogy Jézus nem vétkezett, nem annyira az ő természeti tulajdonságaihoz mint inkább élete' mivoltához tartozik. Ezt bizonyítják a' Jézus' egész élete és számtalan helyek Z s i d. 7, 26 — 28. 1 J á n. 3, 5. 1 P é t. 1, 19. 2, 22. 2 K o r.

5, 21; és már ezen jelessége miatt Jézus nekünk a' követésre példány gyanánt szolgálhat.

Erre a' kérdésre pedig: vétkezhetett e Jézus? (possibilitas peccandi), bizonyosan állatólag kell felelnünk. Mert a) ha valóságos ember volt, ha szinte ment volt is az eredendő büntől, a' bűn' kisértéteinek ki volt tétetve: mert a' bűn' lehetőségétől, csak maga a' legtökéletesb valóság ment: b) mert különben engedelmességéért Istentől jutalmat nem érdemelne; c) példájának követésére nem köteleztetnénk.

§. 199.

Az Isten' fija és az ember Jézus egy személyben egyesült.

Jóllehet az új testamentom Jézusnak valóságos emberi természetet a' mienkel egyezőt, az Istén' Fijának pedig vagy λογος-nak isteni természetet tulajdonít; úgy szól mindazonáltal róla mindenütt mint egy személyről, 's nevezi Krisztusnak, Isten' Fijának 's a' t. mert a' bevett θεανθρωπος nevezet az írásban nem találtatik. Az Isten' Fiját tehát és az ember Jézust úgy kell egyesülve gondolnunk az új testamentom' tanítása szerént, hogy a' két természet egy személyt formált.

§. 200.

A' két természet' egyesülésének mivolta.

A' két természetek' egyesülésének módjáról az új testamentom semmit sem mond;

hanem olly kifejezésekkel él, mellyek jelentik közönségesen az isteni és emberi egyesűlését. Annyi mindazáltal kijön a' szent írásból, hogy ezen egyesűlésben az isteni természetet munkásnak, az emberit pedig szenvedőnek kell gondolnunk.

Pál apostol ezen egyesűlést a' következendő kifejezésekkel teszi ki: 1) *Isten jelent meg testben* (Θεος εφανερωθη εν σαρκι) 1 Tim. 3, 16. 2) *A' ki Isten' formájában volt, szolgai formát vett magára, hasonlatossá lett az emberekhez és emberi ábrázatban találtatott* Filip. 2, 6—8. (l. 1 Köt. 510. köv. lap) 3) *Az Istén' Fija asszonyiállattól lett* (ὁ υιος Θεȣ γενωμενος εκ γυναικος) Gal. 4, 4. 4) *Isten az ő Fiját elbocsátotta bűnös testnek hasonlatosságában* (ὁ Θεος τον ἑαυτȣ υἱον πεμψας εν ὁμοιωματι σαρκος ἁμαρτιας) Róm. 8, 3. Hogy ez a' szó *hasonlatosság* (ὁμοιωμα) nem valamelly tündér testet, test formát; hanem általjában embert (σαρξ a' rész az egészért vétetvén) jelent, mutatja a' ἁμαρτια hozzátétel, azaz, ollyan test, melly mint akármelly más emberi test a' halálnak mint a' bűn' büntetésének alávettetett; és a' Zsid. 4, 15. hol a' Jézus' hasonlatosságát (ὁμοιωμα) más emberekhez csak az egy bűn nem léte külömbözteti.

Egyezőleg fejezi ki magát János is Pál apostollal, midőn ezt mondja: *az Íge testté lett* (ὁ λογος σαρξ εγενετο) Ján. 1, 14; melly kifejezés nem azt teszi: az isteni λογος emberré változott, hanem emberrel egyesíté magát, εν σαρκι ηλθεν mint 1 Ján.

4, 2. olvassuk; megjelent mint látható isteńség (numen adspectabile), innen hozzá is tétetik *és láttuk mi is az ő dicsőségét.* — Épen arra vitetik Ján. 16, 28. *jönni a' világra* (ερχεσθαι εις τον κοσμον), melly épen annyi, mint ερχεσθαι εν σαρκι; megtetszik ez Ján. 6, 62. a' hol ezek a' szók: *a' hol volt az előtt* (όπυ ην το προτερον) mutatják, hogy Jézus tulajdonít magának lételt már születése előtt is. Épen ezt mondja 1 Ján. 1, 1. 2. *az élet* (azaz, az élet' oka), *melly az Atyánál vala, megjelent nekünk.*

Ezek szerént már az Isten' Fijának testben lett megjelenését kitehetjük az ενσαρκωσις és a' Filip. 2, 7. szerént a' λαμβανειν szóval; de azzal maga a' dolog, az isteni természetnek egyesülése az emberivel nem lesz világosabb: hanem ránk nézve megfoghatatlan marad Annyi világos az új testamentomból, hogy a' két természeteknek olly egyesűlése taníttatik, melly szerént csak egy a' személy, egy a Krisztus; de benne a' két természet isteni és emberi egyesülve vagynak. Nevezik ezt a' theologusok személyi egyesűlésnek (naturarum duarum unio personalis sive hypostatica). De az időre nézve, mikor történt a' két természet' egyesűlése, Pál és János határozatlan hagyják. De ezen kifejezések: *az Ige testé lett; Isten jelent meg testben; asszonyiállattól lett;* a' Jézus' születésének idejére mutatnak. De azért meg nem határozhatjuk, a' fogantatáskor vagy

a' születéskor történt e az isteni λογὸς egyesűlése az emberi természettel.

Az elsőbb századokban a' két természetek' egyesűlése' módjáról nem volt még határozott vélekedés, és csak a' szent írás' kifejezései mellet maradtak; az egyesűlés' kifejezésére pedig az ενσαρκωσις, αναληψις (assumtio), προσληπψις, ανθρωπησις, ενσωματωσις (corporatio) ἑνωσις szókkal éltek; 's Jézusban megkülömböztették e' kettőt: λογος és σαρξ; úgy tekintvén ezt, mint amannak műszerét (σκευος, ὀργανον). Több egyházi atyák, mint Tertulliánus, Cypriánus és a' nazianzumi Gergely olly formán fejezék ki magokat, mintha a' λογος és az emberi természet összezavárodtak volna egymással, a' συγκρασις, μεταβολη, μεταποιησις, ανακρασις, misceri, mixtura szókkal élvén; de ez a' nézet a' sirmiumi zsinatban megvettetett, későbben pedig forma szerént kárhoztatott. De még ekkor nem volt megállapíttatott szó a' természetek' kifejezésére, 's a' substantia, natura, ὑποστασις és φυσις szókkal egyvelgesen éltek, mint egy értelműkkel. Ezen határozatlanság szűlte már a' Nestórius' eretnekségét is.

Nestórius (konstántinápolyi pátriárcha az V-dik században) azzal vádoltatott, hogy ő két személyt formált a két természetből, elrontván a' személyes egyesűlést, az akarat' és munkásság' puszta erkölcsi egyességet tanítván a' két természet közt. De úgy látszik, hogy ez a' veszekedés inkább szó, mint dologbeli volt, 's inkább csak következ-

tetés Nestóriusnak azon állításából, hogy Máriát nem lehetne nevezni Isten' annyának (θεοτοκος, deipara), hanem csak Krisztus' annyának (χριστοτοκος, christipara). Proclus és Cyrillus az alexándriai püspök, voltak a' Nestórius' legdühösb ellenségei; 's arra vitték a' dolgot, hogy a' Nestórius értelme, vagy legalább a' mivel őt terhelték, a' III-dik közönséges egyházi gyűlésben Efézusban 431-ben az ifjabb Theodósius alatt átok alá vettetett.

A' vítatkozás' hevessége Nestórius ellen, annyíra ragadá Eutychest, a' ki egy Konstantinápoly mellett lévő klastrom apátja volt, hogy ő a' Nestórius' eretnekségével, ellenkező eretnekségbe esett, azt állítván, hogy az emberi természet az egyesülés által az istenitől elnyelettetett; úgyhogy csak egy természet volna Jézusban, 's nem mondhatnánk, hogy a' Krisztus két természetekből (εκ δυο φυσεων) állana, 's velünk emberekkel ugyan azon állatú (ὁμουσιος) volna. Sokan ugyan úgy vélekednek, hogy ez puszta következtetése a' ὑποστασις és φυσις szók' meg nem különböztetett értelmeknek, holott pedig ezeket már ekkor határozott értelemben vették, értvén a' ὑποστασις szón a' személyt, a' φυσις-en a' természetet. De még is aligha menthetjük Eutychest; annyi legalább bizonyos, hogy az ő követői, a' monophysiták (egy természet'vallók) kik Syriában, Árméniában, Egyiptusban 's Æthiopiában nagy számmal voltak, így értettek. Ezek későbben két részre szakadtak; de

majd Jákób edessai püspök által újra egyesíttettek, kitől vették a' Jakobíta nevezetet. Vagynak még ma. is illyenek, hasszinte nem olly nagy számmal a' megnevezett tartományokban.

Eutyches arra vivé a' dolgot mesterkedései által, hogy az ő értelme mint helyes megállapíttatott a' 2-dik efézusi zsinatban 449-dik esztendőben, melly latrocinalis synodus (συνοδος ληστρικη ettől a' szótól ληΐα préda, ληιζω prédálok) név alatt jön; de majd a' Márcián császár' rendeléséből a' Chálcédonban tartatott IV-dik közönséges zsinatban 451-ben, az Eutyches' értelme megvettetett, 's a' Jézus' személyét tárgyazó hitágazat a' következendő módon meghatároztatott: a) a' Krisztusban két természetek (φυσεις) egyesültek egy személyben (ὑποστασις), s az ő emberi természete a' bűntól megválva a' mi természetünkel ugyanazon állatú (ὁμοουσιος). b) a' két természetek egy személyben egyesültek elválhatatlanúl (ἀχωριστως inseparabiliter) 's megoszolhatatlanúl (αδιαιρετως indivise) 's ez Nestórius ellen végeztetett. Eutyches ellen pedig ez, hogy az egyesűlés lett összeelegyedés nélkűl (ασυγχυτως citra permixtionem, confusionem) és elváltozás nélkűl (ατρεπτως inconvertibiliter).

A' monophysiták' eretnekségéből származott a' monotheletáké 622-dikben, kiváltképen Paulus és Sergius által, kik így okoskodtak: ha csak egy természet van a' Krisztusban, igen természetes, hogy neki

csak egy akaratot tulajdonítsunk; a' honnan van a' monotheleta (ebből μονος és θελω) nevezet is. Az e' felől támadt veszekedéseknek Heráclius császár 638-ban egy rendelése által (mellynek εκθεσις i. e. expositio fidei' a' neve) kívánt volna véget vetni; de minthogy maga a' rendelés még nagyobb zürzavarra szolgáltatott alkalmat, kénytelen volt azt III-dik Constáns a' Heráclius' unokája egy más rendelés által (mellynek neve τυπος) 648-ban eltörleni; mígnem végre az egyház 680-ban Constantinus Pogonatus alatt a' Konstántinápolyban tartott VI-dik közönséges zsinatiban a' monotheléták' értelmét kárhoztatta. De azért illyen értelemben ma is vagynak sokan a' Libánus' környékén, 's valami Maro nevű püspöktől maronitáknak neveztetnek. — Élipandusnak toledói érseknek és Félixnek urgeli püspöknek 783-dikban felhozott azon vélekedése, hogy az ember Jézus csak nevezettel Isten (Deus nuncupativus) 's fiúvá fogadás (adoptio) által lett Isten' fija, a' honnan származott az adoptiani nevezet, kárhozat alá vettetett a' nagy Károly császár által Regenspurgban 792-ben és a' ménusi Frankfurtban 794-ben tartatott egyházi gyűlésekben.

§. 201.

A' két természet' személyi egyesűlésének következései.

A' Krisztusban lévő két természet' személyi egyesűlésének az a' következése, hogy a' szent írásban

1) Az egész személyről nem csak valami ollyan mondatik a' mi tulajdonképen csak az egyik természetre illik, hanem az isteni természetnek in concreto az emberi természet' sajátságai, és viszont az emberi természetnek in concreto, az isteni természetnek sajátságai tulajdoníttatnak. — A' theologusok nevezik ezt idiomatum communicationak, azaz, a' különbböző természeteket illető tulajdonságok közlődésének; az ezt előadó tételeket pedig idiomatica propositióknak, minthogy *ἰδίωμα* tulajdonságot (attributum) jelent. — Itt hát háromféle tételeket különböztethetünk meg:

a) Ollyanokat, mellyeknek subjectuma az egész személy, prædicatuma pedig vagy az isteni vagy pedig az emberi természet' sajátsága. Ezt nevezik *ἀντίδοσις*-nak a' sajátságok kölcsönös közlésének vagy általadásának, p. o. *Uram! te tudsz mindeneket* Ján. 21, 17: itt a' subjectum a' két természetet egyesítő személy, a' prædicatum az isteni természetnek mindentudósága — *Avagy nem kellett e szenvedni a' Krisztusnak?* Luk. 24, 26; itt a' subjectum szinte az egész személy, a' prædicatum a' szenvedés, az emberi természet' sajátsága.

b) Ollyan tételeket, mellyeknek subjectuma az isteni természet in concreto, a' prædicatum pedig az emberi természet' sajátsága, p. o. *a' dicsőségnek Ura megfeszíttetett* 1 Kor. 2, 8. Ezt nevezik *ἰδιοποίησις*-nek, azaz, sajátításnak.

c) Ollyan tételeket, mellyeknek subjectuma az emberi természet in concreto, prædicatuma az isteni természet' sajátsága, p. o. *az ember' fija leszállott menyből* Ján. 3, 13. Ezt nevezik az isteniek' közlésének, κοινωνια των θειων, divinorum (sc. idiomatum) communio.

De a' szent írás' ezen helyeiből nem következik, hogy egyik természet' tulajdonai a' másikkal valósággal közöltettek volna: mert az nem egyéb kölcsönözött értelmű mondásnál, αλλοιωσις Zvinglinek, melly szerént egyik rész a' másikért, vagy a' rész az egészért tétetik, mellynek a' beszédben számtalan példái fordúlnak elő. Nem volt hát oka Luthernek, hogy ezt az ördög' álorczájának, valamint az egyesség' formulájának sem, hogy azt a' Jézus' káromlásának nevezze. Mert a' természetek' tulajdonságainak valóságos közlődése egymással, a' két természetek' összezavarására, vagy az Eutyches' értelmére vezetne minket. Az evangelicus theologusok, hogy a' Krisztus' testének valóságos jelenlétét az úri vacsorában megmutatnák a' Zvingli követői ellen, a' tulajdonságok' közlődéséből indúltak ki, nevezetesen azon állításból, hogy az isteni természet némelly tulajdonságai, p. o. mindentudóság, mindenütt-jelenvalóság, közöltettek a' Jézus' emberi természetével, a' mit a' református theologusok kereken tagadtak. — Maga Luther is állítá elsőben, Zvinglivel vitatkozván, a' Krisztus' testének mindenütt-jelenvalóságát (ubi-

quitas corporis Christi); de később azzal felhagyott. Az ő halála után sürgették azt Brencz és Andreæ tübingai theologusok; majd Chemnicz azon munkájában, mellynek czímje ez: de duabus in Christo naturis, a' tulajdonságok' közlődéséről szóló egész tudományt nagy pontossággal kifejtette, melly annakutánna azon alakban a' concordiæ formulába is általvétetett. De ha az emberi természettel közöltettek az isteni természet' tulajdonságai, az istenivel is kellett volna közöltetni az emberi természet' tulajdonságainak; de a' mit az evangelicusok sem állítanak azon cánon szerént: quæ Christus in tempore accepit, ea non secundum divinitatem (sed secundum humanitatem) accepit. De hogy a' Krisztus' emberi természetével az isteni természet' tulajdonságai nem közöltettek, megtetszik onnan: mert ő mint ember nem volt mindentudó, nem tudta az ítélet' napját; nem volt mindenható, a' szenvedésekben az isteni segítségért esedezett, nem volt mindenütt-jelenvaló, maga mondja: *szegények mindenkor lésznek veletek; de én nem mindenkor lészek veletek* Máté 26, 11. A' mai evangelicus theologusok a' tulajdonságok' közlődéséről szóló tudományt, nem úgy adják elő többé mint hitágazatot, hanem mint régi vélekedést; közönségessé lévén az a' meggyőződés, hogy sem nem tanácsos, sem nem hasznos a' keresztyén vallásra nézve pontos meghatározása valamelly hitágazatnak, mellyről a' szent írás

hallgat, és a' mellyet az okosság meg nem foghat.

2) Minthogy a' váltság' munkájára tartozókat az egész személy vitte véghez, azok a' szent írásban hol az egyik, hol a' másik természetnek tulajdoníttatnak; innen Jézusnak a' váltságra végbevitt munkái neveztetnek a' theologusoknál actiones θεανδρικαί, a' részvétele pedig mind a' két természetnek a' közbenjárói híyatalban communicatio apotelesmatum; ettől αποτελεσμα a' váltság' munkájára tartozó. A' szent írás a' váltság' munkáját tulajdonítja mind a' Krisztus' emberi, mind az ő isteni természetének. Az első taníttatik 1 Tim. 2, 5, 6 *Egy a' közbenjáró, Isten között és emberek között, az ember Krisztus Jézus, ki adta önnön magát váltságúl mindenekért.* A' második taníttatik Róm. 8. 32: *az Isten az ő tulajdon Fijának nem kedvezett; hanem adta azt miérettünk mindnyájan.* — És így hibázott. Osiánder königsbergi oktató 1549, a' ki Jézust csak isteni természetére nézve mondá megváltónak; hibázott az ő tiszti társa Stankarus is, ki Jézust annak csak emberi természetére nézve esmerte.

3) A' Krisztusban az emberi természet az ő isteni természetével lett egyesűlés által olly ajándékokkal bírt, mellyekkel ember külömben nem bír: nagyobb bölcseséggel, szentséggel, vétketlenséggel. Ezt nevezik charismatum communicationak, azaz, ajándékok' közlésének.

§. 202.

Az új testamentom' tanítása az isteni és emberi természet' egyesűlésének okairól a' Jézus' személyében.

Az isteni és emberi természet' egyesűlésének okairól a' Jézus' személyében, az új testamentom ezt mondja:

1) Az Isten' Fijának emberi alakban kellett, megjelenni hogy meghalhasson, és az embereket az ő halála által a' bűntől megszabadíthassa Zsid. 2, 14. Róm. 8. 3. Hogy pedig

2) Az Isten' fija az emberi nemzet' idvezítésére elküldetett, ez a' legnyilvánosabb bizonysága az Isten' szeretetének az emberek iránt Ján. 3, 16. Róm. 8, 32. 1 Ján. 4, 9: 's ebből már ez a' kötelesség foly reánk nézve, hogy a' Jézus' tanítását elfogadjuk, parancsolatinak engedelmeskedjünk, és ötet mint Isten' Fiját tiszteljük Ján. 5, 18—24; minthogy neki mint ollyannak a' legtökéletesb szemléleti ésmérete van Istenről, a' mennyei dolgokról Ján. 1, 18. 6, 46, és az ő oktatásainak a' legigazabbaknak 's legtökéletesebbeknek kell lenniek Zsid. 1, 1. Ján. 3, 36.

De hogy a' közbenjárónak Isten és emberek között, szükségesképen istenembernek kellett lenni, arról az új testamentomban semmit sem találunk.

A' mi az Isten Fija' testben lett megjelenésének okait illeti, csak hamar feljött az a' vélekedés, hogy Isten az embereket csak

az ő Fijának elküldése által szabadíthatá meg. Tertulliánus a' két természeteknek szükségességét abban találja, mivel a' Krisztusnak mint közbenjárónak Isten és az emberek között, mind a' kétfél' természettel kellett bírni. Irenéus abban keresi az emberi természet' szükségességét a' közbenjáróban, mivel csak úgy igazságos a' sátán' meggyőzettetése, ha az ember által történik, mivel ember csábíttatott el; hogy pedig tökéletes bizonyosságunk légyen a' megszerzett idvességről, annak egyszersmind Istennek is kellett lennie. Lactántius úgy vélekedik: a' Krisztusnak embernek kellett lenni, hogy a maga törvényeit maga is megtartsa, 's ön példája által megmutassa, hogy azoknak teljesítése nem lehetetlen; Istennek azért, hogy tökéletes erényt gyakorolhasson.

De legnagyobb kedvességet talált az a' nézlet, mellyet Anselmus cur Deus homo? czímű munkájában a XI. században kifejtett. Ő aztállítja: Isten a' bűnt el nem engedheti elégtétel nélkül; 's az elégtételnek végetlennek kell lenni, minthogy az ember végetlen valóság' törvényét rontotta meg; végetlen elégtétel pedig csak Istentől származhatik. De embernek is kellett lenni az elégtévő személynek, mivel másképen büntetéseket az emberek helyett nem szenvedhetett volna. E' volt az uralkodó nézet, mígnem a' theologusok a szent írás' tanítására térvén vissza, úgy kezdék nézni a' Jézus' elküldettetését, mint Istennek sza-

bad végzését, a' nélkül, hogy ezen végzés' okainak vizsgálásába bocsátkoznának.

III) A' világ' Idvezítőjének történetei megaláztatásának 's felmagasztaltatásának állapotja szerént.

§. 203.

A' Krisztus' megaláztatásának és felmagasztaltatásának állapotjáról közönségesen.

A' Jézus Krisztus' életének történeteit két fő időszakaszokra szokták osztani a' theologusok. Az első magában foglalja az ő történeteit születésétől fogva az ő haláláig, 's ezt megaláztatás' álapotjának (status exinanitionis) nevezik; a' Zsid. 5, 7. *testnek napjai* (ἡμεραι σαρκος); Csel. 8, 33. *alázatosság* (ταπεινωσις); 1 Pét. 1, 11. *szenvedések* (παθηματα): a' második pedig kezdődvén az ő feltámadásával, ezt és az ezt követő történeteit foglalja magában, felmagasztaltatás' állapotja (status exaltationis, δοξα, τιμη), Csel. 2, 33. *felmagasztaltatni* (ὑπερυψωσθαι).

A' megaláztatás' 's felmagasztaltatás' nevezete vétetett Filip. 2, 5—11: *az az indúlat légyen bennetek* 's a' t. (l. I Köt. 516. köv. lapokon). Itt azt mondja az apostol, hogy a Krisztus, jóllehet isteni méltósággal bírt (εν μορφη Θεȣ ὑπαρχων), ezen méltóságával élni nem akart, hanem magát megalázta (ἑαυτον εκενωσε, a' 8-dik vers szerént pedig εταπεινωσεν ἑαυτον); itt hát κενȣν nem azt teszi: magát megüresítette (evacuavit se), hanem mint a' zsidó הֵרִיק, ma-

gát megalázta, ettől עָנָו alázatos, nyomorult, megvettetett volt. Ez a' maga megalázása, pedig Jézusnak abban állott, hogy a) Isten' szolgájává 's követévé lett (μορφην δȣλȣ λαβων; — δȣλος annyi mint עבד követ), jóllehet Istennel egyenlő (ισα Θεῳ) volt; b) hogy pedig Isten' szolgájává, követéve lehessen, emberré lett (εν ὁμοιωματι ανθρωπων γενομενος και σχηματι ἑυρεθεις ὡς ανθρωπος); még pedig c) alacsony sorsú, nyomorult ember (ταπεινος), d) a' mennyiben magát a' keresztfán való kínos halálnak is alája vetette. — Röviden: az Isten' Fija' megalázódása abban állott, hogy jóllehet isteni méltósággal bírt, megjelent emberi testben, 's ezen alakban az Istentől rábízott munkát végrehajtotta 's az Isten' végzése szerént a' kereszt' kínos halálát is elszenvedte. Arról tehát hogy az ember Jézus birt minden isteni tökéletességekkel; de azokkal vagy soha sem, vagy csak néhánykor élt, az apostol semmit nem mond. De nem is lehetett illy vélekedésben az apostol: mert a' felmagasztaltatást úgy nézi a' 9-dik verstől fogva mint jutalmát az ő maga megalázódásának. — Ugyan ezt mondja az apostol, haszinte kevesb szókkal a' 2 Kor. 8, 9. *a' Krisztus szegénnyé lett* (επτωχευσε), azaz, nyomorult emberi testben megjelent, *mikor gazdag volna* (πλȣσιος ων), azaz, a' ki isteni méltósággal bírt, Mert a' πτωχευειν szó a' zsidó szólás szerént megfelel ennek εταπεινωσε ἑαυτον, ez pedig πλȣσιος mint az elsőbb' ellentétele, ennek εν

μοϱφη θεν 'ειναι. — A' zsidókhoz küldött levél 2, 9. szerént, ez a' megaláztatás abban állott, hogy az Isten' Fija, ki mint ollyan, felségesb volt minden angyaloknál; egy kevés ideig alább alázván magát azoknál, emberré lett s a' keresztˈ halálát is elszenvedte. Ezen megaláztatási állapotnak pedig az Isten' czélja szerént, az Isten' Fija magat alávetette Gal. 4, 4. 5. hogy megb..lhasson és az embereket Istennel megbékéltethesse. Innen ez az állapot úgy adatik elő, mint Isten iránti engedelmesség, ha szinte más helyeken az is taníttatik, hogy az Isten' Fija az emberi nemzet iránt való szeretetből, ezen tervben megegyezett, 's önként veté alá magát ezen megaláztatásnak.

Ezen engedelmességéért a' Filip. 2, 9—11. szerént a' Krisztus az ő feltámadása után mindeneknek urává tétetett Istentől, 's adaték neki fénnyel 's dicsőséggel összeköttetett méltóság (ονομα, δοξα), de a' melly neveztetik örömnek (χαϱα) is, mint jutalma a' Jézus' szenvedéseinek. Midőn hát a' szent írás úgy tekinti ezen méltóságot, mint jutalmat; ellent mond azon állításnak, hogy az emberi természet a' természetek' közlődése által részesíttetett volna az isteni méltóságban. Röviden: a' felmagasztaltatott Krisztus' méltósága (δοξα) abban áll a' szent írás' tanítása szerént, hogy ő urává tétetett mindeneknek. Ezért nevezik már az apostolok a' Krisztust jelesen Úrnak (κυϱιος), kinek *hatalom adatott mennyen és földön*, Máté 28, 18. azaz, mindeneken; 's ennél

fogva az embereknek parancsol, cselekedeteiket megítéli 's mint úr az emberektől tiszteltetik.

§. 204.

A' Krisztus' megaláztatásának állapotjáról közönségesen, 's annak lépcsői.

A' Krisztus' megaláztatásának állapotjában bizonyos lépcsőket vesznek fel a' theologusok; de előszámlálásokban meg nem egyeznek, némellyek négy, mások öt, mások ismét hét lépcsőket számlálnak.

Ezen lépcsőkre jegyezzük meg közönségesen: Jézus azon történetei, mellyek az emberrélét' viszonyából szükségesképen folynak, a' megaláztatás' állapotjához nem számláltathatnak; minthogy azok az emberrélét' szükséges következései. Illyenek, a' fogantatás, születés, a' gyermeki kor tehetetlensége, szülék iránti tisztelet, maga alá vetése a' polgári törvényeknek 's intézeteknek, a' természetes halál és az eltemettetés, melly ez utolsónak következése. Sőt úgy tekinthetjük az eltemettetést Jézusra nézve, a' ki a' gonosztévők halálával holt meg, mint valami tisztességest. Ellenben a' fárizéusoktól, írástudóktól, papoktól kiállott üldöztetést, az erőszakos halált 's ezzel egybefüggő szenvedéseket ide számlálhatjuk, úgy mint a' mellyek az emberrélétből nem folynak szükségesképen. Sok ezek közzűl, a' mi a' megaláztatáshoz számláltatik, inkább a' históriára, mint a' hittudományra tartozván, különösen szólunk a'

Jézus' haláláról, mint a' melly a' váltság' munkajának alapúl szolgál, és a' Krisztus' poklokra szállásáról, mellyről az értelmek eleitől fogva különbözők voltak.

§. 205.

A' Jézus' halála mint megtörtént dolog.

A' Jézus' halála igen fontos történet; már magá e' gondolat, meghaini az egész emberi nemzet' javára bámulásra ragad De' kitetszik ez azon környűlállásokból is, mellyek azt megelőzték, 's követték. Gyakran beszélt Jézus arról tanítványaival 's azt megjövendőlte Máté 16, 21. 17, 22. Ján. 3, 14. 15. 's ennek emlékezetére szerezte a' szent vacsorát. Szomorúság és gyötrődés lepte meg, mikor a' szenvedés' órája elkövetkezett. *Szomorú az én lelkem mind halálig*, így szól tanítványinak Márk 14 34; mennyei' attyához pedig így könyörög: *atyám! ha lehetséges, múljék el e' pohár én tőlem, mindazáltal ne úgy légyen a' mint én akarom, hanem a mint te* Máté 26, 39. Ez a' kifejezés: *pohár* a' zsidó szólás szérént halált jelent: mert a' zsidók a' halált személyesítvén, mérges poharat adtak a' kezébe. Minthogy Jézus valóságos emberi természettel bírt, nem csudálhatjuk hogy őbenne is emberi érzések voltak, 's hogy a' keresztfa' halálától félt. Sőt azok is kik most őt minden igaz ok nélkűl állhatatlansággal vádolják, bizonyosan és méltán az ábrándozók közzé számlálnák, ha ezen nagy kínokat hideg vérrel állotta volna ki. De akkor is

megnyugszik az Isten' akaratján, 's megerősödöttnek érzi magát könyörgése után, melly ezekkel tétetik ki: angyal jelenék meg neki, melly őtet bárorítá Luk. 22, 43.

De kitetszik a Jézus' halálának fontossága, az ő halálakor történt környűlállásokból is. A' keresztfán példáját mutatá a legfelségesb erényeknek. A' legérzékenyebb fájdalmak között is könyörög ellenségeiért, *Atyám bocsásd meg nekiek, mert nem tudják mit cselekesznek*. Édes annya iránti gondoskodásának is szép bizonyságát adá, midőn őtet legkedvesebb tanitványának Jánosnak ajánlotta. Földi életének utolsó pillantásait is vallásosság 's Istenbe vetett reménység bélyegzé, midőn azt ezen szókkal rekeszti be: *Atyám a' te kezedbe tészem le az én lelkemet.*

A' három evangyélisták más környűlállásokat is említnek. Hat órakor (azaz, délben 12 órakor a mi számlálásunk szerént) nagy setétség foglalá el a' földet, és ez tartott 9 (azaz, délyesti 3) óráig, akkor mondja Jézus ama szókat: *Én Istenem! én Istenem! miért hagyál el engemet.* Ez a' felkiáltás különösnek tetszék sokaknak, hogy az a' ki eddig olly szembe ötlő példáját mutatá az állhatatosságnak, Istenbe vetett bizodalomnak, egyszerre olly igen megváltozik, 's azt hiszi, hogy Istentől elhagyattatott. Innen sokan ellenvetésűl hozak ezt fel a' Jézus' charactere ellen, jelesen a' wolfenbütteli töredékek' írója ezekből azt akarja következtetni, hogy a' Jézus' czélja lett

volna földi ország' felállítása; de a' mi nem sikerülvén, magát Istentől elhagyatottnak nevezi. De ez ellenkezik a' Jézus' maga nyilatkozásával 's viseletével a' mint ezt alább a' 225-dik §-ben meg fogjuk látni. Ezek a' szók csak egy élénk fájdalom' érzését 's a' halál utánni vágyakodást fejezvén ki, ez az értelmek: miért nem vetsz már véget fájdalmimnak a' halál által. Elhagyattatni a' zsidóknál annyit tesz: soká nem találni a' várt 's reménylt segítséget Zsolt. 22, 2. 71, 11. Ésa. 49, 14.—De mi volt a' setétség, melly a' Jézus' elhúnyásának pillanatában borítá el a' földet? mik más történetek? A' templom' kárpítja meghasad, a' sírok megnyílnak, a' holtak' testei kijönnek a' koporsókból 's Jerusálembe mennek; a' római százados, ki az őrizettel a' keresztfánál volt, ezeknek tapasztalására ezt kiáltja: *bizony Istennek fija volt ez.* — Hogy a' Jézus' halálakor különösök történtek, nem lehet kétségbe hoznunk. Három evangyélista egyezőleg említi, sok emberek előtt történtek: sőt a' százados is bámult rajtok. Ha a' tanítványok nem valót beszéltek, könnyű lett volna őket megczáfolni; így elvesztették volna minden hiteleket, 's többi beszédeiket sem hitték volna. Az ekkor történt setétűlés napfogyatkozás nem lehete: mert akkor hold tölte volt, minthogy a' zsidók akkor szokták vala megülni a' páskainnepet. — Némellyek úgy vélik, hogy a' Jézus' halálakor földrengés történt, a' mi palæstinában gyakori; a' földből felemel-

kedett gőzök a' napot megsetétíthették; az ingás a' sírokat megnyithatá és a' templom' kárpitját, melly két oldalánál fogva meg vala erősítve, megszakaszthatá. — Való ugyan hogy mind ezek lehettek a' földingas következései, a' lehetőségét nem tagádhatjuk: de csak ugyan mindég csuda marad, hogy mind ezek a' Jézus' halálának pillanatjában történtek. A' szoros supranaturálistanak, hogy következetes légyen, csudának kell ezeket tartani; gondolhatunk is Istenhez illő czélokat, mellyeknek ezen csudák által el kellett érettetniek. Az Isten figyelmeztetni akará az ő követére Jézusra az embereket; a' setétség jelképileg jelentheté, hogy a' természet az Isten' fija' halálát gyászolja; a' kárpit' megrepedése, melly a' szentek szentét a' szent helytől elválasztá, hogy a' régi cultus eltöröltetett és hogy a' mennyei Atya' kegyelméhez nem csak a' fő papnak, hanem akármelly más embernek is szabad járúlása van; a' koporsók' megnyílása jelentheté, hogy a' Jézus' halála nem csak az élőknek, hanem a' holtaknak is használ.

Az evangyélisták' előadása szerént Jézus valósággal megholt János evangyélista pedig ollyan történetet hoz fel, melly minden kétséget kizár; azt mondván: *egy a' vitézek közzül dárdával megöklelé a' Jézus' oldalát és mindjárt jöve ki belőle vér és víz. És a' ki látta, bizonyságot tészen róla és igaz az ő tanúbizonysága* Ján. 19, 34. 35. — A' régi egyházban a' gnosticusok tagadták

hogy Jézus valósággal megholt; a mi időnkben pedig Paulus az evangyéliomra írt magyarázatjában. — Az utolsó azt mondja: Jézus nem holt meg, hanem csak erős ájúlásba esett; de azoktól, kik a' dologhoz nem értettek, holtnak tartatott. Majd a' kősziklába vágatott koporsóba tétetvén, feleszmélt 's magához jött. Elősegélék ezt a' levegő mérséklettsége, a' drága kenetek' ereje; és már ez annyival is inkább hihető, mivel a' vitéztől a' ki a' döfést ejté a' dárdával, Jézus csak gyengédeden szúratott meg; ezt mutatja a' *νυττειν* szó, melly annyit tesz: megkarczolni, megsérteni gyengédeden (cuticulum scindere); — de azt bizonyítja a' czél is, hogy megtudná a' vitéz van e még élet Jézusban; a' megsértetett rész a' *πλευρα* szóval tétetik ki, melly jelent oldalt közönségesen; abból hát pontosan, hol esett a' döfés, halálosnak kellett e annak lenni vagy sem, meg nem határozhatjuk. — Paulusnak ezen állításait visgálás alá vették két Gruner nevezetű jénai orvosok ezen tárgyról írt értekezésekben. Az ő értelmek szerént, az ejtett seb és az ájulás után, melly utolsó az elgyengűlésből és a' vérnek bőséges kifolyásából származhatott, a' kősziklába vágott híves koporsóban, meg kellett volna a vérforgásnak állani és a' vérnek megaludni. A' kősziklába vágott koporsókban épen úgy mint a' mély pinczékben nem találjuk azt a' mérsékletttségét a' levegőnek, melly az ájultak' eszméletére megkívántatik; az erős szagok még az e-

gésségeseket is elbódítják 's ájulásba ejthetik. A' mi a' πλευρα szót illeti, igaz ugyan hogy az oldalt jelent közönségesen; de a' két Gruner, minthogy a' döfés után vér és víz jöve ki, hihetőnek találja, hogy a' baloldal sértetett meg. Ők a' Jézus' oldalából kifolyt vizen értik a' szívet bekerítő hártyában foglaltatott nedvet (liquor pericardii); melly akkor gyűlik meg, mikor valaki nagy gyötrelmek között hal meg. Ez a' szó νυττειν, melly a' κεντειν szóval váltatik fel, jelenti ugyan néha megkarczolni, de gyakrabban általdöfni, mint Homérusnál, mikor azt mondja hogy Idomeneus megöli Festust

Τον μεν γαρ Ιδομενευς δυρικλυτος εγχει μακρῳ
Νυξ' — — — — — —
στυγερον δ' αρα μιν σκοτος ειλε.

Az pedig minden megmutatás nélkül vétetett fel, hogy a' vitéz szánakozásból vígyázva ejté a' döfést; sőt a' szánakozás azt hozta volna magával, hogy a' döfés egész erőből essék, hogy így vég vettessék a' keserves szenvedéseknek. De az az állítás is alaptalan, hogy a' keresztfa' magassága miatt, a' döfés elegendő erővel nem eshetett: mert a' keresztfák nem voltak olly magasak, hogy egy közönséges dárdával el ne lehetett volna érni a' megfeszítetteknek oldalaikat; nem lévén a' megfeszíttettek lábaik három lábnál feljebb a' föld felett. Hogy pedig Jézus csak tettette volna az ájúlást, a czélból hogy maga iránt szánakozást ébresszen,

's baráti által mentetett volna meg, említést sem érdemel.

A' Jézus' halálának czéljairól alább szólunk ezen szakasz második czikkelyében.

§. 206.

A' Krisztus' poklokra szállása.

Az apostoli hitformában előfordúl a' Jézus Krisztusról ez a' czikkely is: leszálla poklokra; de a' mellynek értelméről, valamint arról is a' megaláztatás' vagy a' felmagasztaltatás' állapotjához tartozik e, különbözők az értelmek.

1) A' római catholicusok azt hiszik a' római catechismus után, hogy a' Krisztus' lelke elválván az ő testétől, lement a' lelkek' helyére (in limbum patrum et in purgatorium), a' lelkeket abból kiszabadította 's magával az égbe felvitte. Illy értelemben voltak sok egyházi atyák is, némelly módosításokkal.

2) Az evangélicusok' értelmét a' concordiæ formula ezekben terjeszti elő: simpliciter credimus, quod tota persona, Deus et homo, post sepulturam, ad inferos descenderit, satanam devicerit, potestatem inferorum everterit, et diabolo omnem vim et potentiam eripuerit. Quomodo vero Christus id effecerit, non est ut scrutemur.

3) A' reformátusok e' czikkelyről nem egyenlően értenek.

a) Némellyike mint Vossius, Pearson, Lightfoot és sok más ángoly theologusok azt hitték, hogy Krisztus valósággal lement

a' pokolba, hogy pokolbeli büntetéseket szenvedjen az emberek' bűneiért.

b) Mások ezt nem veszik a' szó tulajdon jelentésében, hanem értik rajta vagy a' gecsemánéban és a' keresztfán szenvedett lelki és testi gyötrelmeit, (így Cálvinus és a' heidelbergi catechismus' írója): — vagy azt hogy eltemettetett; vagy lelkének elválását az ő testétől, míg teste a' koporsóban feküdött.

A' kik a' Jézus' poklokra szállását tulajdon értelemben veszik (descensus localis et realis), értelmek' támogatására a' következendő helyekkel élnek:

1) Csel. 2, 27. *Nem hagyod az én lelkemet a' pokolban, és nem engeded, hogy a' te szented rothadást lásson.* [1]) — De a' ἀδης szó sehol sem jelent poklot, azaz büntetés' helyét; hanem azt, à' hol mulatnak a' halál után a' testtől elvált lelkek, a' seolt (שאול) a' zsidóknál, vagy pedig állapotot értvén rajta, a' léleknek a' testtől elválását. Szó lévén itt a' Krisztus' eltemettetéséről a' 24-dik vers szerént, a' felhozott hely' értelme ez lész: nem hagyod hogy lelkem testemtől elválva maradjon; nem engeded, hogy a' te tisztelőd rothadásra jusson; hanem feltámasztasz engemet. Vétetett ez a' hely a' Zsolt. 16, 10.

2) Eféz. 4, 9: *Hogy pedig felment, mi-*

---

[1]) Csel. 2, 27. Ουκ εγκαταλειψεις την ψυχην μυ εις ἀδυ, υδε δωσεις τον ἁγιον συ ιδειν διαφθοραν.

csoda az, hanem hogy le is szállott volt először a' földnek alsó részeire [a]). Azt mondják már, ez a' kifejezés: *leszállott a' földnek alsóbb részeire* (εις τα κατωτερα μερη της γης) ezt teszi; a' pokolba szállott le. — De honnan tudjuk hogy a' pokol', vagy az elkárhoztak' helye a' föld alatt van? azt kellene először megmutatnunk. Azomban ez a' kifejezés: τα κατωτερα μερη της γης; vagy csak τα κ τωτερα της γης, minthogy a' μερη sok kéziratokban nem találtatik, annyi mint τα κατωτερα, és a genitivus της γης csak magyarázat' okáért van hozzátéve, mintha volna εις κατωτερα, τετ' εστι, την γην, azaz, az alsó részekre, azaz, a' földre; magában a' κατωτερα is, a' ὑψος magosság, ég szónak tétetvén ellenébe, annyi mint föld.

De az összefüggéssel sem ellenkezik a' mi magyarázatunk: mert ebben a' részben azt mutogatja az apostol, hogy a' keresztyén egyház' tagjainak egyességben kell élniek egymással, minthogy mindnyájan egy test és egy lélek vagyunk, mindnyájan ugyan azon egy reménységre hívattattunk. Egy az úr, egy a' hit, egy a' keresztség; egy az Isten a' ki mindeneknek attya, a' ki felette van mindeneknek, a' ki mindenek által a' mi javunkat munkálódja, és a' ki mi bennünk is munkálkodik, t. i. a' Szent Lélek' ajándékai által; haszinte különbö-

---

[a]) Eféz. 4, 9: Το δε ανεβη, τι εστιν, ει μη ότι και κατεβη πρωτον εις τα κατωτερα μερη της γης.

zó a' jótétemények' mértéke a' Krisztus' szabad kegyelmessége szerént 3—7. v. *Annakokáért mondja az írás: felmenvén a' magosságba, fogva vivé a' foglyokat; és ada ajándékokat az embereknek* 8. v. Ezek a' szók az elébbeni versben elójövő Krisztusra vitetnek, azaz, a' Krisztus az, a' ki felment az égbe és ajándékokat osztogat az övéinek.

Itt az a' kérdés: honnan vétettek a' 8-dik versben foglaltatott szavak? Legközönségesb értelem szerént a' Zsolt. 68. 19. verséból. De ez ellen ezt lehet mondani a) a' mi az apostolnál a' harmadik személyben van, az a' zsoltárban a' második személyben mondatik; b) nem azt mondja a' zsoltár, hogy a' Jehova ajándékot osztogat az embereknek, hanem hogy a' Jehova ajándékokat vőn az emberektől; c) a' zsoltárban nem a' Messiásról van szó, hanem a' Jehováról. Igen hihető, hogy ez a' zsoltár akkor íratott, mikor Jerusálem, és a' Sion' hegye elvétetvén a' jebuzeusoktól, a' Sion' hegye a' szövetség' sátorának és a' frigyládának szállást ada. A' mondatik már, hogy a' Jehova felmegy mint győzedelmeskedő a' Sion' hegyéré, foglyokat visz magával győzedelme', 's ajándékot fogad el hódolások' jeléül a' meggyőzettektől. Vagy azt kell tehát állítanunk némelly tudósokkal hogy ez nem felidézése, hanem csak alkalmaztatása a' zsoltár' szavainak, és az apostol' mondásának ez az értelme: a' mit a' zsoltár író a' Jehováról mondott, mikor a' Sion' hegyét lakhelyúl magának elfoglal-

ta; rá illik ez felségesb értelemben a' Krisztusra, midőn a' keresztyén vallás ellenségein győzedelmet vévén, a' mennyekbe ment. Innen van, hogy a' zsoltárból a' Krisztusra nem illőket nem is hozza fel az apostol. Vagy azt kell állítanunk Storral, hogy ezek a' szók nem egyenesen a' zsoltárból vétettek által, hanem valamelly énekből, melly az efézusi gyülekezetben szokott énekeltetni, de a' melly ismét az énekbe a' zsoltáros könyvből vétetett által.

Minekutánna azt mondotta volna az apostol, hogy a' Krisztus az, a' ki felment a' magasságba, 's ajándékokat osztogat az övéinek; azt kérdi: *hogy pedig felment, micsoda az, hanem hogy le is szállott vala először a' földre. A' ki leszállott vala, ugyan azon, a' ki fel is ment, sokkal feljebb minden egeknél, hogy mindeneket betöltene az ő jótéteményeivel* 9. 10, v. azaz, épen attól veszszük a' mennyei ajándékokat, a' ki most felmagasztaltatott állapotban van; de a' ki és előtt leszálla a' földre 's itt megaláztatási állapotban volt.

3) Kolos. 2, 15: *kivetkeztetvén a' fejedelmeket 's hatalmasságokat, közönséges gyalázatnak tette ki őket, diadalmat vévén azokon a' keresztfa által* *). Azt mondják már, hogy ezeken a' szókon: *fejedelmek, hatalmasságok* (*αρχαι, εξουσιαι*) a' pokol' tömlöczébe

---

*) Kolos. 2, 15. *Απεκδυσαμενος τας αρχας και τας εξουσιας, εδειγματισεν εν παρρησιᾳ, θριαμβευσας αυτους εν αυτῳ.*

rekesztett gonosz lelkeket kell érteni. — De itt a' pokolról szó nincsen, ha szinte azon a' két szón a' rossz lelkeket értenénk is, kik az új testamentom' tanítása szerént is a' zsidókon és pogányokon gyakorolják hatalmokat. Az apostol' szavainak e' lész az értelme: minekutánna elháríttattak minden akadályok, 's meggyőzettek a' keresztyén vallás' ellenségei, bátran előhaladhatnak a' keresztyének az erény' ösvényén. — De az αρχαι, εξουσιαι szókon a' zsidók' fejedelmeit 's papjait is érthetjük, kik a' Mózes' törvényének, mellyről feljebb szólt az apostol, buzgó oltalmazói voltak. A' Krisztus' keresztfán való halálát követő feltámadása azt mutatja, hogy a' keresztyén vallás' ellenségeinek törekedése haszontalan.

4) 1 Tim. 3, 16. előjövő *szókat* ωφθη αγγελοις Bretschneider hajlandó a' poklokra szállásra magyarázni, minthogy a' mennybemenetel előtt említtetik, úgy hogy az értelme e' volna: mint győzedelmes megjelent az ördögnek és az ő angyalainak. De van ennek más értelme is (l. I Köt. az 531. lapon).

5) 1 Pét. 3, 19. 20. a' hol ollyan forma taníttatik, hogy a' Krisztus a' lelkeknek, mellyek vagynak a' tömlöczben, predikálott.

Ennek a' helynek próbáló ereje a' πορευθεις és εκηρυξε szók értelmétől függ. Mert ez a' két szó vétetődhetik tulajdon értelmében, jelentvén az első ezt: elmenvén, a' második pedig predikálott. — De vehetjük az első szót szóbővítésnek, a' máso-

dikat pedig a' hifil forma jelentésében: predikáltatott.

Ha a két feljebb említett szó tulajdon jelentésében vétetik, e' lész az értelme: elmenvén, a' lelkeknek is, mellyek vagynak a' tömlöczben, predikálott. Innen Reinhárd azt mondja: descensus Christi ad inferos, erit ea animi Christi corpore soluti actio, qua manibus impiorum, qui diluvio perierunt, quædam nuntiavit, in libris sacris haud patefacta.

De az égybefüggés azt a' magyarázatot javalja, hogy a' πορευθεις szó, mint puszta bővítés (pleonasmus), az εκηρυξε pedig a' hifil jelentésében predikáltatott vétessék.

Mert Péter apostol arra inti itt a' maga olvasóit, hogy azon nyomorúságok miatt, mellyeket a' kegyesek szenvednek az istentelenektől, a' keresztyén hittől el ne szakadjanak. Mert jobb szenvedni úgy mint ártatlannak, hogy sem mint bűnösnek. Ezt ezzel teszi ki a' 17-dik versben: *mert jobb hogy a' jó cselekedetért szenvedjetek, ha az Isten' akaratja úgy akarja, hogy nem a' gonosz cselekedetért.* — Az elsőbbnek világosítására felhozza a' Krisztus' példáját, a' ki szenvedett ugyan, de mint ártatlan; annakutánna világosítja a Noé példájával, ki háznépével együtt sok csúfoltatásokat 's viszontagságokat álla ki, a' vele egy időben élő istentelenektől, de a' bárkában megtartatott. — A' másodiknak világosítására pedig felhozza a' Noé' idejéből való istenteleneket, kik a' Noé intéseinek nem engedelmesked-

vén, elvesztek az özönvízben, 's gonoszságokért most is lakolnak a' büntetés' helyén. Ezeket így teszi ki: *mert a' Krisztus is egyszer a' bünökért szenvedett, igaz lévén a' hamisakért, hogy minket Istenhez vinne; ki megholt test szerént, de a' léleknek általa megeleveníttetett.* (*θανατωθεις μεν σαρκι ζωοποιηθεις δε τῳ πνευματι*)' *Πνευμα* a' Krisztus' isteni természete, melly által ő feltámadott: mert a' szent írás nem csak azt mondja, hogy az Atya támasztá fel a' Krisztust, hanem azt is tanítja, hogy ő a' vele egyesült *λογος* által támadott fel Ján. 2, 19. 10, 17. 18; ennek ellenébe tétetik a' *σαρξ* emberi természet. A' 19-dik vers: *εν ῳ* (pótold ki *πνευματι*) *ezen isteni természetében* vagy *által*, mert a' Krisztus' lelke volt a' prófétákban, *και τοις εν φυλακῃ πνευμασι* kipótolván: *και τοις πνευμασι τοι εν φυλακῃ azoknak a' lelkeknek, mellyek most a' tömlöczben* vagy pokolban *vagynak*, értetődvén ezeken a' Noé idejebeli istentelen emberek; *πορευθεις εκηρυξε*. *πορευθεις* a' zsidó szólás szerént pusztán bővítésnek vétetvén, *εκηρυξε* a' hifil' jelentése szerént *predikáltatott*, t. i. Noé által; innen Péter Noét az *igazság' hirdetőjének* (*κηρυξ δικαιοσυνης*) nevezi 2Pét. 2, 5. A' 20-dik vers: *kik régen engedetlenek valának, mikor az Istennek türése egyszer Noénak idejében várja vala őket, mikor a' bárka készíttetnék, mellyben* (*εις ἡν*) *kevés, azaz, nyolcz lelkek tartattak meg az özönvízben*. *εις ἡν* vagy ezzel kell pótolni *εισερχομενοι διεσωθησαν*, vagy pedig van e' helyett: *εν ᾗ*

Szinte akkor sem jön ki a' Krisztus' poklokra szállása ebből a' helyből, ha a' 19-dik versben ezt a' kifejezést ἐν ᾧ a' zsidó כאשר kifejezés szerént így magyarázzuk: mellyre való nézve t. i. hogy bebizonyíttatnék, hogy jobb úgy szenvedni az embernek mint jót, hogy sem mint gonoszt cselekedőnek, a' tömlöczben lévő lelkeknek predikáltatott 's a' t.

A' Pott' magyarázatja ezen helyre nézve ide megy ki: a' Krisztus' lelke, elválván testétől, arra a' helyre ment, a' hová költöznek a' lelkek a' halál után a régi vélekedés szerént. Annak okát pedig a' mit az apostol mond, t. i. hogy a' Krisztus' lelke predikált a' halottak' országában, abban találja, mivel közönséges vélekedés volt, hogy a' lelkek a' holtak' országában épen azzal foglalatoskodnak, a' mit ez életben cselekedtek. — Ésaiásnál 14, 9. a' koronás fők' árnyékai királyi székekben ülnek; Homérusnál Agamemnonnak, Achillesnek, Herkulesnek és más hősöknek lelkei Ulyssessel, Virgilnél pedig Æneással e' földön végrehajtott dolgaikról beszélnek; az Ajáx' dühe Ulysses ellen a' holtak' országában sem csilapodhaték le. — De a' Pott' magyarázatja meg nem állhat: mert az apostol' czéljával nem egyezik, melly is az, hogy intené a' keresztyéneket hogy a' nyomorúságokért, mellyeket nekiek a' keresztyén vallásért szenvedniek kell, a' keresztyén vallástól el ne szakadjanak. Lásd Pottii excursus tertius in epistolas catholi-

cas edit. 3-tik vol. 2-di pag. 281 — 340. a' hol a' külömböző vélekedések is ezen helyre nézve megrostáltatnak.

A' régi egyházi atyák ezen kifejezéseket: eltemettett, és a' Hádésbe, vagy Seolba alászállott egyértelműeknek veszik; innen van már, hogy a' legrégibb hitvallásokban, p. o. a' nicæaiban és a' konstantinápolyiban csak az eltemettetés; az Athanásius' nevét viselőben pedig csak a' poklokra szállás említtetik. Az apostoli hitformában is csak annyi foglaltaték elsőben, eltemettetett, a' mint Rufinus megjegyzi. Majd a' IV-dik században, ez is hozzá tétetett: lészálla poklokra, az apollináristák' eretneksége miatt, kik tagadták, hogy lett volna Jézusnak emberi lelke. Hogy tehát a' helyes hitűek kijelentenék, hogy Jézusnak volt emberi lelke is, azt ezzel tették ki: leszálla poklokra, azaz, a' Krisztus' lelke a' hadésben és seolban volt, míg teste a' koporsóban feküdt. Ez volt az Irenæus értelme is, midőn azt mondja (adv. haer. V, 32.): Dominus legem mortuorum servavit. Majd későbben megmaradván mind a' két czikkely az apostoli hitformában, mind a' két czikkelyt külömböző értelemben vették. A' legközönségesebb vélekedés szerént a' volt a' Jézus' czélja a poklokra szállásban, hogy a' halálon s ördögön vett győzedelmét megmutatná, az utolsó hatalmát megrontaná, és a' pokolból minden ott volt emberi lelket (így értettek Athanásius, Eusébius, a' damaskusi János), vagy csak a' kegyesekét

(Cyrillus és Augustinus szerént) kiszabadítaná. Kifejtőzvén majd a' kegyes atyák' és a' tisztúlás' helyéről (limbus patrum et purgatorium) szóló hitágazat, úgy hitték, hogy a' Jézus' Krisztus lement a' patrum limbusba, hogy onnan a' paradicsomba vinné a' váltság' munkájának bevégződése előtt meghólt kegyes atyáknak lelkeiket, melly még ma is fennálló hitágazatja a' római anyaszentegyháznak; vagy pedig a' tisztúlás' helyére, hogy onnan a' lelkeket kiszabadítván, felvinné magával az égbe. — Némelly scholasticusok, jelesén Durandus úgy vélekedtek, hogy a' Jézus' lelkére nézve a' pokolban pokolbeli büntetéseket szenvedett, 's a' váltság' munkáját az által hajtá végre. E' volt az értelme Aepinus hamburgi evangelicus predikátornak és némelly református theologusoknak.

Minthogy már a' Krisztus' poklokra szállásáról legfeljebb is csak a' Péter helyében van emlékezet, azomban azt a' helyet másképen is lehet magyarázni a' mint feljebb láttuk: de az egész történet is nem illet minket, hanem csak a' fogságban lévő lelkeket (πνευματα εν φυλακῃ) a' mai, különmben helyes hitű theologusok is úgy nézik ezt, mint olly szent írás' magyarázati feladatot, mellynek megfejtésétől reánk nézve kevés függ.

§. 207.

A' Krisztus' felmagasztaltatási állapotjának lépcsői.

A' Krisztus' felmagasztaltatási állapot-

jában is bizonyos lépesőket szoktak fel venni, a' theologusok; nevezetesen az ő feltámadását, mennybemenetelét, az Atya' jobbjára való ülését, és az utolsó ítéletre leendő visszajövetelét. Erről az Eschatalogiában lész szó.

§. 208.

A' Krisztus' feltámadása.

A' Krisztus' feltámadása igen fontos történet; úgy kell azt néznünk mint a' keresztyén vallás' palládiumát: addig áll fel a' keresztyén vallás a' józanokosságból ki nem húzható czikkelyeivel, míg a Jézus' feltámadásának igazságát az ellenvetések ellen még tudjuk oltalmazni.

Ugyan is a' Jézus' feltámadása volt a' legerősb bizonysága annak, hogy Isten volt Jézussal, ezzel mutattatott meg, hogy ő a' Messiás, a' minek lenni magát mondotta. Mert akár azt állítsuk János evangyélistával, hogy Jézus a' magát vele egyesítő isteni λογος erejével támadott fel Ján. 2, 19. 10, 17. 18; akár pedig a' többi apostolokkal, hogy őtet az Atya támasztotta fel Róm. 1, 4. 6, 4. Csel. 2, 24. 13, 30: az elsőből következik a' λογος-sal való egyesűlésének igazsága, a' másodikból pedig, hogy Isten az ő életében 's tetteiben gyönyörködött.— Ezen szempontból nézi Pál apostol is a' Jézus' feltámadását 1 Tim. 3. 16; a' hol ez a' kifejezés *megigazíttatott lélekben*, azt teszi: igazoltatott hogy ő Messiás, az a' minek magát lenni mondotta, azon isteni erő

által, melly őtet a' halálból feltámasztotta (I. I. Köt. 531-dik lapon); különösen 1 Kor. 15, 14. a' hol ezt mondja: *ha a' Krisztus fel nem támadott, hijábavaló kétség nélkül a' mi predikálásunk; hijábavaló a' ti hitetek is.* Az Apostol' okoskodásának ez a' fonala: ha a' Krisztus fel nem támadott, úgy az ő lelke még most is a' hádés-ben, a' halál' hatalmában van, 's el sem jöhet a' holtak' feltámasztására, az emberek' megítélésére, 's a' maga országának felállítására, következésképen a' mi őbenne mint Messiásba vetett reményünk is alaptalan.

A' Jézus' feltámadásának igazsága áll az apostolok' bizonyságtételén, 's mind addig, míg hitelességek össze nem omlik, bizonyságtételeken bátran építhetünk. Be nem vehetjük hát azoknak értelmét, kik a' Jézus' feltámadását úgy kívánták tekinteni mint puszta keresztyén regét (mythus): mert így ki nem magyarázhatjuk, hogy győződhettek meg az apostolok illy erősen a' Krisztus' feltámadásáról, hogy építhették ezen történetre olly bátran hiteket, hogy beszélnek róla olly szabadon ellenségeik előtt; sőt igazságát éltek' feláldozásával is készek voltak megpecsételni.

De a' keresztyén vallás' ellenségei azt mondják, hogy a' négy evangyélista nem egyformán beszéli el a' történetet; és hogy a' dolgot úgy lehetne hinni, ha Jézus a' maga ellenségeinek is megjelent volna, 's az ő feltámadását nem csak hívei bizonyították.

Az elsőre azt lehet felelni, hogy a' négy evangyélista magát a' történetet egymással egyezőleg állítja, 's csak némelly kissebb tekintetű környűlállásokban külömbözik egyike a' másikától, a' mennyiben a' hírek asszonyoktól jöttek, kik az öröm és megrémülés miatt egészen magokon kivűl voltak. — A' másodikra azt mondjuk: azon ötszáz hívei közt a' Krisztusnak, a' kik közt megjelent 1 Kor. 15, 6. lehettek ellenségei is. A' ki ennyi tanúknak nem hisz, az többeknek sem hinne. Azomban Isten senkit sem akar kényszeríteni az igazság' elfogadására; hanem azt akarja, hogy magunk is keressük és vizsgáljuk: mert külömben nem lenne külömbség a' hívők 's hitlenek közt.

A' mi a' Jézus' testét illeti a' feltámadás után: nevezi azt Pál apostol *dicsőséges testnek* (σωμα της δοξης) Filip. 3, 21. a' jelesség 's romolhatatlanság fogalmával, minthogy az *alázatos testnek* (σωμα της ταπεινωσεως) tétetik ellenébe; a' 1 Kor. 15, 40. *mennyei testnek* (επουρανιος) ellenébe tétetvén a' *földinek* (χοικος) romlandónak. Hogy Jézusra az ő feltámadása után is rá esmérhettek az apostolok az ő testi mivoltánál fogva, hosszas mutogatást nem kíván. És épen ezért mulatott már Jézus az ő tanítványaival 40 napokig, hogy az ő feltámadásáról erősen meggyőződnének, azokban, mellyek előttök homályosok voltak, felvilágosíttatnának.

§. 209.

A' Krisztus' mennybemenetele, 's az Atya' jobbjára ülése.

Jézus a' földön 40 napokig tartó mulatása után, a' Márk 16, 19. és Luk. 24, 50. Csel. 1, 9—12. előadása szerént a' földről a' mennybe felvitetett. Minthogy a' zsidók az egen vagy mennyen az Isten' lakhelyét értették, ez a' kifejezés: Jézus a' mennybe ment, azt teszi, hogy ő Istenhez ment; következésképen az új testamentom' tanítása szerént nincs többé Jézus a' földön, hanem Istennel az égben, hol neki a következendő munkásságok tulajdoníttatnak: a) az Atyának jobbján ül, mellyel a' neki adatott országlás jelentetik; vétetvén a' kifejezés a' keletieknek azon szokásától, melly szerént a fejedelmek azokat, kiket az uralkodásban részeltetni akartak, jobbjokra ültették; b) szószólónk Istennél; c) híveinek lakhelyet készít az égben; d) az égből lejő, megítélni eleveneket és holtakat. — A' Jézus' mennybemenetelének módja a' hittudományra nem tartozik; hanem pusztán ez a' tétel, hogy Jézus már az égben van 's gyakorolja a' maga hatalmát az embereken. De a' zsidókra nézve, kik azt hitték, hogy a' lelkek elválván a' testtől, a' seolban vagy ᾅδης-ben tartózkodnak, igen nagy fontosságú volt ez a' látható mennybemenetele Jézusnak, mint annak bizonysága, hogy ő nincs a' seolban, hanem az Istennel az égben. Minthogy már Jézus a' maga tisztelőinek azt ígérte, hogy őket ma-

gához felviszi 's a' halált vagy ἅδης-t nem fogják látni; ezen menybemenetel által a' seolrol való képzet, vagy az a' vélekedés, hogy a' halál után minden lelkek a' seolba mennek, apródonként lerontatott, az a' hit pedig hogy a' halál által a' földről az égbe vitetnek, megerősíttetett. A' ἅδης tehát a' gyehennával, mint büntetés' helyével a' gonoszok' lelkeire nézve felcseréltetett.

Hogy a' Socin' követői Jézusnak két menybemenetelt tulajdonítanak, az elsőt, minekelőtte tanítói hivatalát elkezdette; a' másikat feltámadása után, tudva van. Igy vélekedett az ángoly Whiston is. A' mi időnkben Brennecke azt akarja a' szent írásból bebizonyítani, hogy Jézus feltámadása után, még 27 esztendeig élt a' földön, 's titkon az emberiség' javát előmozdította.

II. CZIKKELY.

Az Idvezítő által végrehajtott váltság' munkájáról.

§. 210.

Mit értünk a' váltság' munkáján, vagy a' Krisztus' közbenjárói hívatalán?

A' mit a' Krisztus az emberi nemzet' idvezítésére cselekedett, cselekszik és fog cselekedni, nevezik a' hittudományban váltság' mukájának, 's közbenjárói hívatalnak, (opus Christi salutare, officium Christi redemtorium, seu mediatori-

um). Hívatal, a' mennyiben az Atyától bízatott reá; közbenjárói, a' mennyiben közbenjáró (μησιτης) Isten és az emberek között, 's az új frigyet vérével megpecsételte.

A' szent írás annak kifejezésére az εϱγον Ján. 4, 34. 17, 4. és εντολη Ján. 12, 49. 14, 31. szókkal él; de csak azt érti rajta, a' mit Jézus földi életében végrehajtott, kizárván azt, a' mit most is cselekszik, vagy pedig jövendőben cselekedni fog.

§. 211.

A' Krisztus' hármas tiszte (munus triplex) közönségesen.

Közönségessé lett a' régi theologusoknál, mind azt, a' mit Jézus az emberi nemzet' idvezítésére cselekedett, cselekszik, és fog cselekedni, hármas tiszt, azaz, prófétai, főpapi és királyi tiszt' nevezete alatt adni elő, minthogy ő az új testametomi íróknál prófétának is, főpapnak is, királynak is neveztetik.

Prófétai tisztén értették közönségesen, a' mit ő, mint az emberi nemzet' tanítója cselekedett, 's fog cselekedni. Baumgarten ide számlálja azt is, hogy ő a' keresztyén anyaszentegyházban tanítókat rendelt, 's a' szükséges lelki ajándékokkal őket felruházta. De úgy látszik, hogy Pál apostol ezt Eféz. 4, 14. az ő mindeneken való uralkodásából és így királyi tisztiből húzza le.

Főpapi tisztén értették mind azt, a' mit Jézus cselekedett és szenvedett, hogy

az embereket Istennel megbékéltesse, 's őket a' bűn' büntetéseitől megszabadítsa; vagy pedig a' szoros értelemben vett közbenjárói hívatalát a' Krisztusnak. Minthogy már az ó testamentomi főpapnak három kötelessége vala, úgymint áldozni, esedezni a' népért, és azt megáldani; a' Krisztusnak is, mint főpapnak ez a' három munkásság tulajdoníttatik: a) hogy magát értünk feláldozta (mors Christi vicaria); b) értünk az atyánál esedezik (intercessio sacerdotalis); c) hogy minket megáld (benedictio sacerdotalis).

Királyi tisztén értették, a' mit cselekedett 's cselekszik Jézus a' világnak, jelesen a' keresztyén anyaszentegyháznak igazgatására.

Ezt a' hármat így adja elő Wegscheider röviden: ad munus propheticum refertur amissae salutis oblatio; ad munus sacerdotale ejusdem acquisitio, et ad regium collatio amissae salutis.

Ezen tanítás' módját, melly szerént a' Krisztus közbenjárói hívatalát ezen hármas tiszt szerént adták elő, megtámadták, Zachariä és Ernesti. Meg is kell vallanunk, hogy ezen tanítás' módja ellen több nehézségek hozathatnak fel; a' legfőbb az, hogy mikor a' világ' idvezítőjét prófétának, főpapnak és királynak nevezzük, az jelképi szólás, mellyet a' tudományrendszerben, a' mennyire csak lehet, kerűlnünk kell. Innen mások más rendet követnek a' Krisztus' közbenjárói hívatalának előadásában.

Legközönségesebb az, melly szerént az ember' romlottsági állapotjából indúlván ki, azt tudakozzák, mit kellett cselekedni az emberi nemzet' idvezítőjének. Az emberi nemzet' romlottsága kettőt foglalván magában; először, hogy az ember az ő eredeti rendeltetési állapotjától eltávozott, és másodszor, magát büntetésre méltóvá tette; a' világ' idvezítőjének, azt mondják, meg kellett mutatni az embereknek a' módját 's lehetőségét annak, hogy közelíthetnek ismét az ő eredeti állapotjokhoz 's a' tökéletességhez, mellyre teremtettek; elkellett törleni másodszor a' romlottság' következéseit, vagy annak büntetéseit. Amazt Jézus az által vitte véghez, hogy az embereket megvilágosította 's megjobbította; 's ezt nevezhetjük a' Krisztus' tanítói hívatalának A' másodikat eltörölte az ő szenvedése és halála által, mellyel az életet a' halál után az embereknek megszerezte, 's őket arról bizonyosokká tette; 's ezt nevezhetjük a' szorosb értelemben vett közbenjárói hívatalnak, vagy 'váltság' munkájának. — Mi előadjuk a' Jézus által végrehajtott váltság' munkáját az ő prófétai, főpapi, és királyi tiszti szerént, a' mennyiben az a' tanításmód a' hittudományi rendszerekben legközönségesebb.

§. 212.

1) Jézusnak prófétai tiszte.

A' Jézus' és az apostolok' bizonysága szerént egy volt a' Jézus' küldetésének fő-

czéljai közzűl, hogy az embereket megvilágosítsa 's megjobbítsa, azaz, az igaznak és jónak esméretére vezérelje, 's azoknak szeretetét bennek felébresszze. Ezért neveztetik már Jézus a' szent írásban profétának (προφητης) Ján. 6, 14. Luk. 13, 33; tanítónak (διδασκαλος) Mát. 23, 8. 10. és világosságnak (φως) Ján. 8. 12. 46.

Hogy készült Jézus a' maga tanítói hívatalára, halgat róla az új testamentom; annyi belőle kijön, hogy Jézusban mindjárt gyermekkorában rendkivűli tehetségek fejtóztek ki Luk. 2, 46. köv. tudta az ó testamentomi írásokat, mint megtetszik az evangyéliomokban feljegyeztetett beszédeiből, 's ebben a' zsidó írástudókat is felűlmulta. Mikor hát a' zsidók Ján. 7, 15. azt mondják, hogy Jézus az írásokat nem tanúlta, az csak annyit tesz, hogy Jézus nem nyilvánítá magát tudósnak (rabbinak); — Ez a' halgatása az új testamentomi íróknak tágas mezőt nyita a' tudósoknak a' különféle véleményekre.

A' sociniánusok úgy vélekednek, hogy Jézus tanítói hívatalának kezdete előtt 40 napi böjtölése alatt az égbe ragadtatott, (raptus Christi in cœlum), 's ekkor tanulta a' maga tudományát. — De erről halgat az evangyéliom.

Bahrdt azt mondja, hogy Jézus Alexándriában Egyiptusban tanulta a' görög philosophiát. — De ezt sem a' Jézus' tudománya' mivoltából, sem a' históriából meg nem mutathatjuk; de ellene van Luk. 2,

51. 52. melly azt mutatja, hogy Jézus Názáretben a' József házánál neveltetett.

Mások azt mondják, hogy Jerusálemben az alexándrinusok' zsinagógájában tanult. De ennek ellene van, a' mit világosan olvasunk az új testamentomban, hogy Názáret volt a' Jézus' lakhelye gyermek korában, az ő tanítása' módja, melly a' palestínaival egyezett, és a' mit Cs el. 6, 9. olvasunk, hogy az alexándrinusok ellene támadtak a' keresztyén vallásnak, 's István protomártyrral vitatkoztak.

Des Côtes azt mondja, hogy Jézus a' sadduceusok' tanítványa volt, 's azt azért, mert ellenkezésben állott a' farizéusokkal, megvetvén az ő hagyományaikat Mát. 11, 3. 13. mint a' sadduceusok. — De ezt a' vélekedést sem lehet elfogadni: mert a' sadduceusokat szintúgy megtámadta Jézus, mint a' farizéusokat; a' sadduceusok is üldözték a' keresztyéneket. — Továbbá tanította Jézus, hogy vagynak lelkek, hogy a' test feltámad, és hogy az egész ó testamentom isteni eredetű, a' mit a' sadduceusok tagadtak.

A' régibb deisták némelly újabb theologusokkal azt állították, hogy Jézus az essénusok' oskolájában neveltetett, és ezt azért, mert az ő tudománya és az essénusoké megegyezik. Jézus szintúgy tiltotta az esküvést Máté 5, 34. mint ezek; a' házassági életet nem javalta Máté 19, 11. 12; a' gazdagságot megvetette Máté 19, 23. köv. a' 21-dik versben pedig azt mondja, hogy

az a' tökéletességgel össze nem fér, 's él volt telve az emberek' tesmészeti egyenlőségének eleven érzésével. A' Mózes' szertartási törvényeivel nem sokat gondolt, 's fő dolognak az erkölcsiséget tekintette: mint az essénusok 's therapeuták, gyakran elvonta magát az emberek' társaságától, különböző rendű tanítványai voltak; betegeket gyógyítgatott, vallásos mosódást 's vendégséget állíta fel. Ide számlálják még, hogy az apostolok a' vagyon' közös voltát (communio bonorum) behozák, hogy a' jerusálemi keresztyén gyülekezet az essénus' gyülekezet' formájára volt alakítva; hogy az essénusokról az evangyéliomban, kiknek lételek azomban kétséget nem szenved, nincsen emlékezet, 's hogy ez a' párt a' keresztyén vallás' felállításával elenyészett, 's hihetőleg vele egygyé lett; — 's ez ada okot Eusébiusnak arra, hogy az essénusokat keresztyén szerzeteseknek tartaná.

Ezen állításokban a' való össze van zavarva a' hamissal. Jézus tiltotta a' vakmerő és tiszteletlen esküvést, de nem a' szükségest; javasolja a' nőtelen életet, de azoknak, a' kik arra magokban erőt találnak: tilalmazza a' gazdagság' szeretetét, de csak a' vétkest; a' melly ifjúnak pedig azt javallja, hogy adja el minden jószágát, osztogassa a' szegényeknek, 's kincse lészen menyben, az az ifjú apostol kívánt lenni. A' jerusálemi első gyülekezetben a' tehetősbek segélék a' szegényebbeket, de nekik szabad vala jószágokat fejenként is

bírni, nem úgy mint az essénusok közt: 's a' Jerusálemi gyülekezet' szerkeztetésére nézve sokban megegyezett az essénusokéval; de az a' gyülekezet nem Jézus, hanem az apostolok által alkottatott.

'S melly különbség Jézus' és az essénusok' tudománya közt! Jézus tanította az Isteni gondviselést és a' test' feltámadását, szombat napokon gyógyított: az ételek közt külömbséget tenni fontosnak nem nézte, az olajjal élést megengedte, az emberekkel társalkodott: az essénusok mindent a' fatálismusnak tulajdonítottak, 's tagadták a' feltámadást, szorosan tartották a' szombatot, csak vízzel, sóval, kenyérrel, isóppal éltek, olajat nem kóstoltak, 's az emberi társaságot kerülték.

Mind ezen vélemények mellett is a' mellett kell maradnunk, a' mit Jézus és az ő apostolai állítanak (l. I. Köt. 137. lap), hogy Jézus a' maga tudományát nem vette másoktól, nem maga gondolá ki, hanem erre magától az Istentől taníttatott; (non αυτοδιδακτος sed θεοδιδακτος, a' mint Kaiser szól).

Jézus a' maga tanítói (prófétai) hívatalát akkor kezdette, midőn keresztelő János által a' Jordánba bemeríttetett, 's akkor vette a' szent Lelket, melly nélkül a' zsidók' vélekedése szerént senki sem lehetett próféta, vagy isteni tanító. Ez volt úgy látszik czélja az egész bemerítési történetnek. Legalább erre vezetnek a' Jézus' Jánoshoz intézett szavai: *illik nekünk a' mi*

tisztünknek minden igazságát (*πασαν δικαιοσυνην*) *betöltenünk.* Δικαιοσυνη annyi mint δικαιον, a' mi kötelesség, a' mit tenni kell. Ezen közönséges beavattatás' után hozzá kezde Jézus az ő tanítói hívatalához, mellyet Irenaeus szerént 16 esztendeig (vétetvén az erősség Ján. 8, 57.), Eusébius szerént két esztendeig; a' közönséges, 's leghihetőbb értelem szerént pedig, melly mellett állottak Ignatius, Tertulliánus, és Origenes, három esztendeig a' legnagyobb buzgósággal 's az Isten' akaratja szerént folytatott. — Munkássága kivált a' zsidókra terjede; de másokat sem mellőze el Máté 15, 21. — A' zsidók közt azért taníta inkább, mint más nemzetbeliek közt, mert azok már hitték, hogy csak egy Isten van, 's várva várták a' nekik sokszor megígért követet, 's isteni ihletésű könyvek birtokában voltak; el voltak ugyan széledve a' római egész birodalomban, de vallásoknál fogva az egymással való összeköttetést mindenkor feltartották; és végre zsidó nyelven keletben, görög nyelven nyugotban szerencsésen lehete az új tudományt terjeszteni.

Jézus az ő tanítói hívatalának további folytatására a' hajdankor' bölcseinek példája szerént választa magának 12 tanítványokat (talán az Izráel' 12 nemzetségeinek száma szerént Máté 19, 28), kik apostoloknak (discipuli interioris admissionis) neveztetnek. Ezeken kivűl még a' Jézus 70 tanítványairól is van emlékezet az evangyéliomban.

A' mi a' Jézus' tanításait illeti; meghagyta 's megerősítette az ó testamentomi közönséges vallás-czikkelyeket, 's csak azon tételeket változtatta 's vetette meg, mellyek az erkölcsiségre kártékonyak voltak, vagy pedig az igaz vallás' szellemével össze nem férhettek. Illyenek az áldozatok' becse, a' gyakori mindennapi imádságok, külső tisztúlás, a' hagyományokon álló terhes szertartásos szolgálat, az a' szűk szívre mutató zsidó vélemény, hogy Isten az ő nemzeti Istenek, a' ki csak őket kedveli, 's gyűlöl minden más népeket. — A' mi az Istenről szóló czikkelyben fő, megerősíté, 's a' maga tisztaságában terjeszté elő, nevezetesen, hogy az Isten lélek, kit lélekben kell imádnunk, hogy ő atyja minden embereknek, a' ki mindeneket akar boldogítani, 's az örök életre vezérelni. Taníta továbbá egy mindenekre kiterjedő isteni bölcs gondviselést, halhatatlanságot, 's mind ezen, mind pedig jövendő életbeli megjutalmaztatást. — Olly erényre vezérlé az okos valóságokat, melly tiszta forrásból az Isten' és az emberek' szeretetéből származik, és a' melly az ember' természeti tehetségein alapúlván, az emberinek vagy is inkább az emberben lévő isteninek kiképezésére alkalmatos.

Ha azért abban áll az ember' eredeti romlottsága, hogy ő a' lelki igazság (justitia spiritualis) hijjával van, azaz, hogy az Istent helyesen nem esmerhetvén, igazán nem szeretheti, szeretetből neki nem engedelmeskedhetik: úgy bizonyára a' Jézus'

tudománya, melly mindenek' számára rendeltetett, igen alkalmatos eszköz volt arra, hogy az emberek a' bűn' hatalmától megmenekedjenek; 's a' lelki igazságra, vagy az igaznak, jónak és szépnek esmeretére, 's az azok iránti engedelmességre vezettessenek. — Mert az ő tanítása által, nem csak a' bűn' uralkodását elősegélő hibás vélekedések irtattak ki, hanem a' mi legnyomadékosb, az igaznak, jónak és szépnek ideálja, az istenség, a' maga legnagyobb tisztaságában terjeszteték az ember' eleibe, és a' törekedés az Istenhez való hasonlatosságra felébreszteték 's elősegélteték. A' népekre nézve pedig a' Jézus' tudománya azért volt jótékony és ható, mivel az nem valamelly bölcselkedős lehúzásra, hanem isteni tekintetre alapíttatott, és az a' biztosítás, hogy a' bűnök' büntetései a' Krisztusért bocsáttatnak meg, a' jobbúláshoz való kedvet felébreszté és éleszté; 's ez vezet minket a' Jézus' közbenjárói hivatalának második ágára.

II) A' Krisztus' főpapi tisztiről.

Literatura.

Syker (Arthur Ashley) Versuch üb. d. Natur, Absicht u. Ursprung der Opfer. Aus d. Engl. von Semler. Halle 1778.

Storr. Grammat. Bemerkungen über Joh. 1, 29. In Flatts Mag. 2. St. S. 193—210.

Hartmann (Ant. Theod.) Wie bildeten die App. die Lehre von dem Versöhnungs-

tode Christi aus, u. welche Vortheile leiteten sie von demselben ab? In s. Blicken in d. Geist des Urchristenthums. Düsseldorf 1802. S. 221—242.

Gabler. Ueber die Nothwendigkeit d. Todes Jesu aus dem rationalist. Gesichtspunkte betrachtet. In s. neuest. th. Journ. 9. Bd. 3 St. S. 272—314.

Nitzsch (C. L.) prol. de consilio mortis Chr. summo. Viteb. 1796.

— — prol. I. II. de mortis a Jesu Chr. oppetitæ necessitate morali. Viteb. 1810.

Grotius (Hugo) Defensio fidei cath. de satisfactione Christi adversus F. Socinum. Lugd. Bat. 1617. Cura Langii Lips. 1730.

Michaëlis l. a' 4-dik lapon.

Silbercshlag (Joh. Es.) Lehre der heil. Schrift von der Dreieinigkeit Gottes 3-tes Stück von der Versöhn. Christi. Berl. 1786.

Seiler (Georg. Fr.) Ueber den Versöhnungstod Jesu Christi. Nebst ein. Anhange d. Schriftlehre von der Rechtfertig. des Sünders vor Gott. Erl. 1778.

— — Die Fragen der zweifelnden Vernunft: Ist Vergebung der Sünden möglich? Ist von Gott Begnadigung durch Christum zu hoffen? Erl. 1798.

Tholuck l. a' 4-dik lapon.

Krug (Wilh. Traug.) Der Widerstreit der Vernunft mit sich selbst in der Versöhnungslehre dargestellt, u. aufgelöset. Züll. u. Freist 1802.

Kroll (J Gfr. Aug.) Philosophisch-krit. Entwurf der Versöhnungslehre. Nebst ei-

nigen Gedanken über denselben Gegenstand von J. H. Tieftrunk. Halle 1799.

Eberhard. Neue Apologie des Socrates, od. Untersuchung der Lehre von der Seligkeit der Heiden. Berl. u. Stett. 1772.

Löffler (Jos. Fr. Chr.) Ueb. die kirchliche Genugthuungslehre. Züll. 1796.

Schwarze (Chstn. Aug.) Ueber den Tod Jesu, als wesentliches Stück seines wohlthätigen Plans zur Beglückung des mensch. Geschlechts. Leipz. 1795.

de Wette (Guil. Mart. Lebr.) de morte Jesu Chr. expiatoria commentatio. Berol. 1813.

Klaiber (L.) Die Lehre von d. Versöhnung u. Rechtfertigung der Menschen; ein philosophisch-exeget. Versuch. Tüb. 1828.

§. 213.

Mi értetik a' Krisztus' főpapi tisztin?

A' Krisztus' főpapi tisztin, vagy szorosb értelemben vett közbenjárói hívatalán értetnek az ő szenvedései és halála, mellyek által az embereket a' bűnök' büntetésitől megszabadította.

§. 214.

A' Krisztus' halálának czélja.

A' sociniánusok a' Krisztus' szenvedéseit és halálát is az ő prófétai tisztéhez számlálván, azt állítják, hogy azok arra válók voltak, hogy általok a' maga tudományának igazságát bebizonyítaná, 's példát adna kötelességeink' teljesítésére a' nehéz

környűlmények között is. De ezt az állítást el nem fogadhatjuk: mert

a) Ha csak ezek voltak a' Jézus' czéljai, mi szükség lett volna, hogy illy rendkivűli személy jelenjék még azoknak végrehajtására. Véghez vihették volna ezeket Mózeshez és az ó testamentomi prófétákhoz hasonló rendes követek is.

b) Feltévén, hogy a' Krisztus' világra jövetelének egyedűli czélja a' tanítás; úgy az apostolok sokkal többet cselekedtek az emberi nemzet' boldogítására mint Jézus cselekedett. Mert Jézus az ő tanítói hívatalát csak három esztendeig és csak palesztínában folytatá; a' keresztyén vallásnak csak kezdeteit tanítá; az apostolok pedig elmenvén a' széles világra, a' keresztyén vallást a' maga kiterjedésében több esztendőkig tanították. — De

c) Az apostolok, szintúgy mint Jézus, meg is holtak tudományok' igazsága mellett; ha hát a' Jézus' halálának csak a' lett volna czélja, hogy tudományának igazságát megbizonyítsa, az apostolokról is mondhatnánk, hogy ők az emberekért haltak meg; de a' mit a' szent írásban sehol sem olvasunk.

A' mi értelmünk tehát ez, Jézus ugyan a' maga halála által megbizonyította tudománya' igazságát, példát ada az erény' gyakorlására még akkor is, mikor életünk koczkáztatjuk: sőt még ezeken kivűl más mellékes czélok is elérettek a' Jézus' halála által, nevezetesen megigazíttaték tanítványa-

inak képzetek az ő messiássága felől, megesmerték, hogy az ő országa nem földi, hanem az igazság' 's erény' országa; továbbá élte' feláldozásával eltörle minden áldozatokat, lerontá azt a' kőfalat, melly a' zsidókat más népektől elválasztá, 's az egész emberi nemzetet a' keresztyén egyházban egyesíté; — de mind ezek csak másod rendű czélok, 's hasznos következések az ő halálából; — a' fő czélja pedig mind Jézusnak, mind az ő apostolainak tanítása szerént abban határozódék, hogy *Jézus megholt az emberekért, a' bűnök' bocsánatjára.*

§. 215.

A' Jézus' tanítása az ő haláláról.

A' Jézus' szavai 's tanításai az ő haláláról, valamint más egyéb tanításai is a' négy evangyéliomban fordulnak elő.

A' Márk' és Lukács' evangyéliomában feljegyzett szavaiból Jézusnak csak annyi jön ki, hogy ő úgy nézte a' maga halálát, mint a' mellynek az Isten' végzéséből a' próféták' jövendőlése szerént kell megtörténni Márk 8, 31. 10, 32. Luk. 9, 22. 18, 31. köv. 24, 7. 26. köv. 46.

A' Máté' evangyéliomában feljegyeztetett szavaiban Jézusnak több foglaltatik az ő halálának czéljára tartozó. Ugyan is taníttatik hogy az ő halálát úgy kell néznünk, mint *váltságot*, hogy általa *bűnünk' bocsánatja* szereztetik meg. Az első kijön a' 20, 28. a' hol azt mondja Jézus; *az embernek fija nem jött, hogy szolgáljanak neki; hanem*

hogy ő szolgáljon, és adja az ő életét váltságúl sokakért. (δȣναι την ψυχην λυτρον αντι πολλων). Λυτρον (melly tulajdonképen váltságdíj) jelenthetne ugyan közönségesen szabadítást a' váltságpénz' lefizetése nélkűl; de összeköttetésben az αντι szóval, tulajdon értelmében vétetik, 's jelent hát itt is váltságdijt. — Az utolsó kitetszik a' 26, 28: *ez az én vérem, melly új testamentomnak vére, melly sokaknak bűnöknek bocsánatjára kiontatik* (το περι πολλων εκχυνομενον εις αφεσιν ἁμαρτιων).

A János' evangyéliomában még gyakrabban 's határozottabban fejezi ki magát Jézus az ő haláláról.

Már keresztelő János is úgy tekinti a' Krisztust, mint áldozati bárányt, a' ki a' világ' bűneit magára vészi. Ján. 1, 29. *Ímé ez az Istennek ama báránya, ki elvészi e' világnak bűneit.* — *Ímé az Istennek ama báránya* (ὁ αμνος τȣ θεȣ), azaz, Istennek tetsző bárány, mint εργον τȣ θεȣ Ján. 6, 29. — De miért neveztetik itt a' Krisztus báránynak, nem egyező a' zsidók' értelme. Némellyek azt mondják, hogy keresztelő János figyelemmel volt a' húsvéti bárányra; mások úgy vélekednek, azon bárányra, melly naponként reggel és estve a' jerusálemi templomban megáldoztatott 's megégettetett (sacrificium juge) 2 Móz. 29, 38. De helyesb az az értelem, hogy keresztelő János czéloz Ésa. 53, 7. hol a' *Jehova' szolgája*, a' ki a' mi bűneink' büntetését szenvedte, mészárszékre vitetett bárányhoz hasonlítta-

tik. — *Elvenni a' bünt* (*αιρειν την ἁμαρτιαν*) annyi, mint Ésaiásnál נשא עון סבל vagy elvenni, eltörleni a búnt 's a' búnök' büntetéseit. — Némellyek ugyan ezt így akarnák magyarázni: eltörli a' búnt a' földről, azaz, megjobbít tanítása 's példája által. Ezen magyarázat' erősítésére felhozzák 1 Ján. 3, 5. a' hol ez van: *azért jelent meg az Isten' fija, hogy bűneinket elvenné* (*ἱνα τας ἁμαρτιας ἡμων αρῃ*), mellyet a' 8-dik versben ezzel magyaráz az apostol: *hogy az ördög' cselekedeteit elrontsa* (*ἱνα λυσῃ τα εργα τȣ διαβολȣ*). — De ezen utolsó kifejezés is magyaráztathatik a' bún' büntetéseinek eltörlésére. Mert az ördög' törekedése nem csak abban állott, hogy bűn légyen a' világon, hanem hogy az embereket a' búnért büntetések 's nyomorúságok érdekeljék.

A' János' evangyéliomában feljegyeztetett szavaiban Jézusnak az ő haláláról a' következendők foglaltatnak:

1) Jézus az emberek' javára holt meg. — Ezt mutatják, midőn magát a' jó pásztorhoz hasonlítván, így szól: *én vagyok a' jó pásztor, a' jó pásztor az ő életét adja a' juhokért*, 10, 11. és midőn a' pusztában felemelt kígyó' hasonlatosságában adja elő a' maga halálát, így szólván: *miképen felemelte* (*ὑψωσε*) *Mózes a' kígyót a' pusztában; a' képen fel kell emeltetnie* (*ὑψωθηναι δει*) *az ember' Fijának. Hogy valaki hiszen őbenne, el ne vesszen, hanem örök élete légyen* 3, 14. 15. — *ὑψοω* 1) felemelem, 2) felakasztom, keresztre függesztem; ez az utolsó értelme van a'

második helyén, és 8, 28; a' 12, 32. pedig mind a' két értelem együtt van.

Czéloz itt Jézus arra a' történetre, melly előjön 4 Móz. 21, 6—9. a' hol az íratik le, hogy a' Jehova a' zúgolódó izráelitákra tüzes kígyókat bocsáta, mellyek megmarván őket, sok nép halt meg az izráelből. — Parancsolá ekkor az Úr Mózesnek, hogy csinálna érczből öntött kígyót, emelné fel azt jegyűl, és valaki a' megmarattak közzűl tekintend arra, meggyógyúl. — Itt hát hasonlatosság van az érczkígyó' felemelése és a' Messiás' keresztre feszíttetése között; 's e' lész az értelem: valamint a' rézkígyó felemeltetvén, az Isten' ígéretét hívő izráeliták meggyógyultak: úgy a' keresztfára feszíttetett Krisztusban hivők is örök idvességet nyernek. Hogy pedig Jézus a' maga halálát a' rézkígyó' felemelésétől vett hasonlatossággal adja elő, a' volt az oka, mivel ő a' maga tudományát, hogy halgatóit a' gondolkozásra szoktatná, képekben és hasonlatosságokban szokta előadni. — Mit akart jelenteni Jézus azon hasonlatossággal, alig ha értette Nikodémus, de azért nem volt haszon nélkűl, mert általa előre készíttetett a' jövendőre.

2) A' Jézus' halála nem csak a' zsidóknak, hanem a' pogányoknak is, és így minden embereknek, váltságúl szolgál. — Ezt tanítja Jézus 10, 15. 16: *az én életemet adom a' juhokért. Más juhaim is vagynak nékem, mellyek nem ez akolból valók: azokat is*

elő kell hívnom, és az én szómat halgatják. És lészen egy akol és egy pásztor.

3) A' büntetés, mellytől megment Jézus, a' halál, még pedig az örök halál; a' jótétemény pedig, mellyet megszerez, az élet, még pedig az örök élet (ζωη αιωνιος). Hogy az örök életen nem kell értenünk boldogságot közönségesen, annyival inkább nem ez életbeli boldogságot, mutatja

a) Mivel annak az életnek, melly nekünk Jézus által megszereztetik, ellenébe tétetik a' valóságos halál 6, 47—50. 58. 's ezen kifejezést: *élni* (εχειν ζωην) ezzel cseréli fel: *halált nem látni* (μη ιδειν τον θανατον) 8, 51.

b) Gyakran mellette áll ez a' kifejezés *mind örökké, soha* (εις τον αιωνα) 6, 58. 8, 51. 52. 11, 26.

c) Az *élet* (ζωη) összeköttetik ezzel: *feltámadás* (αναστασις), és a' testi halál után következik 11, 25. 26. 6, 54. 5, 24—29.

d) Nyilván taníttatik, hogy az embereknek Jézus által mennyei hajlékok készíttetnek 14, 2—4.

5) Ezt az életet megszerzi Jézus nem csak az ő tanítása, hanem kiváltképen az ő halála által. *A' kenyér pedig, mellyet én adok az én testem, mellyet én adok a' világ életéért* Ján. 6, 51. Innen lehet kimagyarázni, hogy mondhatá Jézus, hogy ő az ő keresztfán való halála által mindeneket maga után vonsz Ján. 12, 32. 33. mert erre vitetik a' ὑψωθω szó. Ezzel azt akarja mondani Jézus, hogy ő nem csak az Atyához me-

nend, hanem az ő halála által lakhelyet készít az égben az embereknek 14, 2—6.

6) De csak azok lésznek részesei az életnek, a' kik hisznek a' világ' ezen Megváltójában, a' hitlen pedig elvész 3, 17. 18. 36. 8, 51. 6, 29. 35. 20, 31.

A' mit monda Jézus a' János' evangyéliomában a' maga haláláról, épen azokat találjuk a' János' első levelében is; nevezetesen hogy ő meghalt az emberek' javára 3, 16. még pedig mint engesztelő áldozat 1, 7. 2, 1. 2. 4, 10.

§. 216.

Az apostolok' tanítása a' Jézus' halálának czéljáról közönségesen.

Az apostolok' munkáiban bővebb 's határozottabb tanítást találunk a' Jézus' haláláról, mint a' Jézus' tulajdon szavaiban, mellyek az evangyéliomokban feljegyeztettek. Innen mindazonáltal nem következik, hogy midőn az apostolok úgy tekintik a' Jézus' halálát, mint áldozatot a' világ' bűneiért, az pusztán az apostolok' gondolkozásának szüleménye volna. Lehetne ugyan ezt a' véleményt gyámolítani azzal, hogy az apostolokat, kik szokva voltak az áldozatokhoz, az ő meggyőződések a' Jézus' ártatlanságáról, felséges voltáról vezethette azon gondolatra, hogy úgy tekintsék a' Jézus' halálát, mint a' mások' bűnéért való áldozatot. Azt is mondhatnánk, hogy ez történt; a' zsidókból 's pogányokból a' keresztyén vallásra tértek' megnyugtatására

végett, az áldozatok' eltöröltetéséről; kiknek vélekedések szerént az áldozatok a' bűnök' bocsánatjára mulhatatlanúl szükségesek. De csak ugyan meg kell vallanunk, hogy a' Jézus' szavai az ő haláláról, mellyeket a' Máté és a' János' evangyéliomaiban feljegyezve találunk, az apostolok' erről szóló tanításainak magvait magokban foglalják, mellyeknek pusztán fejtőzésre volt szükségek. Azomban a' Lukács evangyélista' megjegyzése szerént 24, 25—27 és 44—47. az apostolok Jézustól az ő feltámadása után vévén bővebb oktatást arról, miért kellett a' Messiásnak szenvedni és meghalni; nem csudálkozhatunk rajta, hogy az apostolok' tanítása bővebb 's határozottabb a' Jézus' haláláról, mint az, melly az ő feltámadása előtti beszédeiben foglaltatik. Abban a' mi fő dolog, egyező a' Jézus' tanítása az apostolokéval: Jézus meghólt az emberekért, a' bűnöknek bocsánatjára.

§. 217.

Bővebb kifejtése e' szólásnak: *Jézus meghólt az emberekért.*

A' szent írás több helyeken tanítja, hogy Jézus az emberekért (*ὑπερ των ανθρωπων*) holt meg. De mit tegyen ez a' kifejezés, nem egyező az értelem. — A' sociniánusok illy értelemben veszik: Jézus meghólt az emberek' javára. Mi ezt nem tagadjuk; de hozzá tesszük, ezt is teszi szokszor: Jézus meghólt az emberek' helyett (mors Christi vicaria). — Az utólsó értelemben vétető-

dik a' Róm. 5, 6—8. *A' Krisztus mikoron még erőtlenek volnánk, alkalmatos időben a' gonoszokért meghólt. Bizonyára az igazért is nehezen hal meg az ember (jóllehet lehetséges, hogy meghaljon az ember az ollyan emberért a' ki neki hasznos volna). Az Isten pedig a' mi hozzánk való szeretetét abban mutatta meg, hogy mikoron még bűnösök volnánk, a' Krisztus mi érettünk meghólt.* (*Χριστος ὑπερ ἡμων απεθανε*). Itt az apostol azt mutogatja, melly erős bizonysága légyen az Isten' irántunk való szeretetének a' Jézus' halála, ki az Isten' rendeléséből érettünk a' keresztfán meghólt. Ezt megmutattja az apostol a minori ad majus, ezekkel: fedhetetlen 's igaz emberért sem áldozzuk fel életünket; s' legfeljebb is ez csak akkor történnék, ha valaki irántunk magát arra érdemesítené; kivált pedig erkölcstelen emberért senki a' maga életét fel nem áldozza. — A' Krisztus pedig ezt cselekedte érettünk az Isten' intézetéből. Ha hát Isten annyira szeretett minket, mikor még bűnösök voltunk, mennyivel inkább, minekutánna már a' Jézus' halála által bűneink' bocsánatját nyertük, nincs okunk, hogy a' büntetésektől féljünk, sőt inkább várhatjuk a' boldogságot. *Meghalni az igazért* annyit tesz, mint meghalni az igaz helyett; és így ez is: a' Krisztus mi érettünk meghólt; azt teszi: mi helyettünk. Hogy az apostolok a' Jézus' halálát illy értelemben vevék, onnan is megtetszik, hogy ők a' Jézus' halálát áldozatnak (*θυσια και προσφορα*) Eféz. 5, 2.

Zsid. 10, 10; engesztelő áldozatnak (ἱλασμος, ἱλαστηριον) 1 Ján. 2, 2. Róm. 3, 24. 25. nevezik; azaz, a' Jézus' halálának épen azon foganatjának kellett lenni, melly volt más áldozatnak az áldozatról való zsidó nézlet szerént. Az áldozatnak a' volt a' következése: az áldozó személy megmenekedett bűnei' büntetéseitől; megbékéle Istennel, tisztának tekinteték, közelíthete a' szent helyhez, 's újra részesülhete a' nép' áldásában. A' Jézus' halálának hasonló foganatja volt: megszabadúlván a' büntetésektől, mellyeket Jézus, mint értünk való áldozat, szenvede, az Istennek tetsző valóságok száma közzé ismét bevétetünk. Ez az, a' mit az apostol 2 Kor. 5, 21. a' következendőkkel fejez ki: *Isten azt, a' ki bűnt nem tud vala, tevé miérettünk bűnné.* (ἁμαρτιαν εποιησε), *hogy mi lennénk Istennek igazsága ő benne*; azaz, Jézus, kiben bűn nem volt, szenvede érettünk, mint áldozat, hogy mi Istennek tetszők légyünk. — Erre vitettetik az is, mikor Jézus, mint a' ki a' mi bűneinkért eleget tett, a' zsidókhoz küldött levélben főpapnak neveztetik, vagy a' főpappal összehasonlíttatik. Valamint a' zsidó főpap a' tisztúlás napján az egész nép' bűneiért áldozott; úgy a' Krisztus is magát áldozatúl Istennek bemutatván, minden emberek bűneit eltörlötte. Az áldozat' fogatjából kell kiindulnunk akkor is, mikor a' mondatik, hogy a' Krisztus az ő vére' kiontása, azaz, az ő erőszakos halála által új szövetséget állíta fel, 's közbenjáró lett.

A' régiek szövetséget kötvén, barmokkal áldoztak; Mózes az ó szövetség' felállítója épen ezt cselekedte. Jézus is midőn magát feláldozta, felállítá az új szövetséget, mellyben mint minden szövetségben voltak ígéretek 's feltételek. A' Mózes által felállított szövetségben ezek voltak az ígéretek: az ígért föld bírása, hosszú élet, 's külső boldogság; feltétel az izráeliták' részéről, megtartása a' Mózes' törvényének, 's engedelmesség a' theocrátia iránt. Az új szövetségben az ígéret a' bűnök' bocsánatja, 's a' mi abból következik az örök élet (ζωη αιωνιος); feltétel az ember' részéről, hit a' Jézus Krisztusban, mint Megváltóban, 's beállás az ő tisztelőinek társaságába.

§. 218.

A' Krisztus meghalt a' bűnök' bocsánatjára.

Hogy a' Krisztus a' bűnök' bocsánatjára holt meg, szintúgy tanítják az apostolok, mint Jézus. Ezt mondja Pál apostol: *kiben* (t. i. a' Krisztusban) *vagyon váltságunk az ő vére által, tudniillik bűneinknek bocsánatja* Eféz. 1, 7. Kolos. 1, 14. *Bűn' bocsánat* pedig annyi, mint a' bűnök' büntetéseinek elengedése. Megtetszik ez a' többek között abból is, mivel a' bűnbocsánat a' Róm. 4, 7. ezekkel magyaráztatik: *kiknek megbocsáttattak az ő hamisságaik, és a' kiknek elfedeztettek az ő bűneik, — kinek nem tulajdonítja Isten a' bűnt.* Vétettek ezek a' Zsolt. 32, 1. 2.

De itt az a' kérdés adja magát elő, a'

Jézus' halála közvetett vagy közvetetlen oka e a' bűnök' bocsánatjának? A' szent írás a' másodikat tanítja, a' Jézus' halálát a' bűnök' bocsánatja' érdemlő okának, a' jobbúlást pedig a' bűnbocsánat' következésének tekintvén. Nevezetesen 1 Pét. 2, 24: *ki* (t. i. a' Krisztus) *a' mi bűneinket hordozta az ő testében a' fán, hogy a' bűnnek meghalván, élnénk az igazságnak, kinek sebeivel gyógyúltunk meg.* Így vélekedett Anselmus is, és Hugó Grótius. — Mások megfordítják a' rendet, azt állítván, hogy a' Jézus' halála nekünk indító okúl szolgál arra, hogy megjobbúljunk, a' megjobbúlásnak következése pedig a' bűnök' bocsánatja. — De hogy ez az apostolok' értelme nem lehetett, onnan is megtetszik, hogy a' szent írásban a' bűnök' bocsánatja, mellyet Jézus szerzett a' maga halálával, úgy adatik elő mint közönséges, a' javúlás pedig mint nem az, és így a' bűnbocsánatot nem nézhették annak, a' mi a' megjobbúlásból következik (a particulari ad universale male concluditur). — De így kívánja ezt tekintetni a' józanokosság is: mert későbbi magunk' jó viselete nem törölheti el előbbi vétkeinket, annyival inkább nem, mert az ember mindég jót tartozott volna cselekedni.

§. 219.

Miért kötötte Isten a' bűnök' bocsánatját a' Jézus' halálához, mint érdemlő okhoz?

Isten az ő jósága 's kegyelmessége szerént kész volt elengedni a' bűnök' bünteté-

sett; de igazsága és szentsége azt kívánta, hogy úgy történjék a' bűnök' bocsánatja, hogy az ő törvénye' sérthetlenségét senki se hozhassa kétségbe. — Ez a' törvény' sérthetetlensége bebizonyíttatott a' Jézus' elégtetele vagy halála által. — Azért mondja már Pál apostol Róm. 3, 24 — 26. hogy a' Jézus' megjelenése előtt élt emberek' bűneik a' Jézus' haláláért bocsáttatnak meg, hogy nyilvánvalóvá lenne az ő igazsága; ezen szókkal: *megigazúlunk ingyen Isten' kegyelméből a' Jézus Krisztusban lett váltságnak általa. Kit az Isten rendelt engesztelő áldozatúl az ő vérében való hitnek általa, az előbbeni bűnöknek megbocsátásában való igazságának megmutatására. Mellyeket Isten elszenvedett, hogy az ő igazságát megjelentené a' mostani időben, hogy ő igaznak esmértessék. és hogy megigazítsa azt, a' ki a' Jézusnak hitiből való.*

A' Jézus' halála által végrehajtott váltság' munkájából már Istennek mind jósága és kegyelmessége, mind pedig igazsága és szentsége nyilvánvalóvá lett: az első abban, hogy Isten az engesztelő intézetet felállította s a' bűnösnek megkegyelmezett; a' második abban, hogy a' bűn nem marad büntetetlen.

§. 220.

Kikért 's micsoda bűnökért holt meg a' Krisztus?

Az első kérdésre külömbözőleg felelnek a' szent írásból. — Jónek elő a' szent írásban ollyan helyek, mellyekben világo-

san taníttatik, hogy Jézus meghólt minden emberekért Ján. 3, 16: *úgy szerette Isten a' világot, hogy az ő egyetlen egyszülött fiját adná, hogy minden, valaki hiszen őbenne, el ne vesszen, hanem örök élete légyen.* — 1 Ján. 2, 1. 2: *Én fiacskáim! ezeket írom nektek, hogy ne vétkezzetek. Hogy ha valaki vétkezéndik, vagyon szószólónk az Atyánál, az igaz Jézus Krisztus És ő a' mi bűneinkért engesztelő áldozat, nem csak a' mi bűneinkért pedig, hanem az egész világ' bűneiért.* — 1 Kor. 5, 15. *egy meghólt mindenekért.* — Tit. 2, 6 *ki adta önnön magát váltságúl minden emberekért;* 's ez már a' közönséges kegyelmet állítók' értelme. — De jőnnek elő ollyan szent írásbeli helyek is, mellyekben taníttatik, hogy nem mindenekért holt meg; nevezetesen Máté 20, 26. *az embernek fija adta az ő életét váltságúl sokakért;* — Máte 26, 28: a' Krisztus' vére *sokaknak bűnöknek bocsánatjára ontatott ki;* — Ján. 10, 13: *az ő életét adta a' juhokért;* 's ezekből a' helyekből indulnak ki a' részletes kegyelem' védői, kik azt állítják, hogy a' Krisztus nem holt meg minden emberekért, hanem csak azokért, a' kiket Isten öröktől fogva elválasztott az idvességre.

A' feleket így lehet egy pontra hozni: a' Krisztus meghólt ugyan minden emberekért; de az ő halála' hasznaiban nem mindenek részesülnek, hanem csak azok, a' kik azokat igaz és élő hittel elfogadják.

A' második kérdés ez: micsoda bű-

nökért holt meg a' Krisztus? Löffler többekkel azt állítja, hogy a' Krisztus csak azon bűnökért tett eleget, mellyeket az emberek addig cselekedtek, míg a' keresztyén vallást be nem vették; az ő halálának foganatja tehát nem terjed ki azon bűnökre, mellyeket az emberek mint már keresztyének cselekedtek. — De a' szent írás' tanítása azt kívánja, hogy a' Jézus' halálának foganatját kiterjesszük mindenféle bűnökre. — Megtetszik ez:

1) 1 Ján. 2, 1. 2. a' hol azt mondja az apostol: *ő a' mi büneinkért engesztelő áldozat, nem csak a' mi büneinkért pedig, hanem az egész világ' büneiért;* itt a' Jézus' halála keresztyénekre, nem keresztyénekre egyiránt kiterjesztetik. Az apostol itt ugyan azt mondja, hogy a' keresztyéneknek vétkezniek nem kellene; de nem mondja, hogy nem vétkeznek: sőt ha vétkeznek, biztatja őket Jézussal mint szószólóval az Atyánál, ú. m. a' ki engesztelő áldozat a' mi bűneinkért.

2) Taníttatik a' Jézus' halálának szűnetlen foganatja, a' midőn ő örökkévaló főpapnak neveztetik; nem ollyannak, mint az Áron' familiájából való, kinek naponként meg kelle újítani az áldozatokat; 's ebből már következik, hogy a' Jézus' halálának foganatja kiterjed azon bűnökre is, mellyek jövendőben vitetnek végbe.

3) Különösen a' Róm. 5, 12—21. és 1 Kor. 15, 21. 22. azt kívánják, hogy a' Jézus' halálának a' legnagyobb kiterjedést

adjuk, 's azt mindenféle emberekre, keresztyénekre 's nem keresztyénekre kiterjeszszük; mivel a' bűn, és annak büntetése a' halál, mellyet eltöről Jézus, úgy adatik elő, mint a' melly minden emberekre tartozik. Igaz ugyan, hogy Pál apostol a' római levélben a' III-dik résztől az V-dikig a' Jézus' halálát az ő olvasóinak csak azon bűneikre viszi, mellyeket ők addig cselekedtek, míg a' keresztyén vallást be nem vették, sőt a' 6, 1 — 6. inti őket, hogy magokat ezen nagy jótéteményre új bűneik által ne tegyék méltatlanokká; ebből mindazáltal nem következik, hogy az ő bűneik meg nem bocsáttatnának. Hogy pedig Pál az ő olvasóinak azon bűneikről szól kiváltképen, mellyeket addig követtek el, míg be nem vették a' keresztyén vallást, annak oka az, mivel az ő olvasói nagy részben ollyanok voltak, kik az előtt csak kevéssel tértek a' keresztyén vallásra.

§. 221.

Summás előadása a' szent írás' tanításának a' Jézus' haláláról; — 's a' Krisztus' szenvedési és cselekvési engedelmességéről.

A' szent írás a' Krisztus' engesztelő haláláról röviden a' következendőket tanítja: az Isten' Fija emberré lett, hogy meghalhasson; őbenne bűn nem találtatott, következésképen nem kellett volna őtet érdekelni a' bűn' büntetésének, ú. m. a' szenvedéseknek és a' halálnak. Ő önként veté alá magát az erőszakos halálnak, 's az ezzel

összeköttetett szenvedéseknek; minthogy Isten elvégezte, hogy úgy nézze az ő halálát, mint váltságot az emberi nemzetért. Meghalt tehát Jézus az emberek helyett, hogy az Isten' igazsága, és az ő törvényének szentsége 's sérthetetlensége bebizonyíttatnék. Az ő halálának az a' következése, hogy az ember Istennel újra az elébbeni boldog összeköttetésbe jön, azaz, az eredeti romlottság neki nem tulajdoníttatik; 's ha az engesztelő intézetet hiszi, 's megjobbúl, nem megy a' halál után a' hádésbe, a' hol nincsen valódi élet 's boldogság, hanem egy jobb világba költözik, hol valóságos élet és boldogság uralkodik.

De az ember adósságának végetlenségéről, a' Jézus' szenvedéseinek végetlen becséről, a' Jézus' halálának általános vagy feltételes szükséges voltáról, a' Jézus' érdemének nekünk tulajdonításáról, a' természeti büntetések' eltörléséről, 's más ezekhez hasonló czikkelyekről, mellyekkel a' theologusok a' szent írás' tanítását a' Jézus'. haláláról megpótolák, az új testamentom semmit sem mond; valamint azt sem tanítja az új testamentom, hogy a' Jézus' egész élete engesztelő erővel bírt, vagy hogy Jézus a' törvényt mi helyettünk töltötte volna be (obedientia Christi activa).

A' szent írás' tanítása szerént a' Jézus' halála 's azzal összeköttetett szenvedése az Isten örök végzéséből történvén meg, úgy tekintetik, mint az Isten iránt megmutatott engedelmesség; 's innen van már, hogy

a' theologusok a' Jézus' halálát, szenvedéseit, mellyekkel a' bűn' büntetéseit eltörlötte, 's az életet a' halál után megszerezte, szenvedési engedelmességnek (obedientia Christi passiva) nevezik, hogy megkülömböztessék azt az ő cselekvési engedelmességétől (obedientia Christi activa), mellyen az Isten' törvényének hív betöltését értették. A' megkülömböztetés a' XVII-dik században jött fel, midőn azt is kezdték állítani, hogy a' törvény' betöltése is helyettünk van, s nekünk tulajdoníttatik. Tagadták ezt Parsimonius (Karg) György anspachi udvari pap, és Piscátor János herborni reform. theologus, ki ellen a' formula consensus helvetica vala intézve egy részben. — Morus, Seiler, Döderlein és más új theologusok azt állítják egyezőleg a' szent írással, hogy a' Jézus' halálától az ő törvény iránti engedelmességét nem lehet elválasztani: mert a' Jézus halála csak azon feltétel alatt szolgálhatot engesztelő áldozatúl a' mások bűneiért, ha ő az Isten' törvényét tökéletesen betöltötte.

A' kik azt állítják, hogy Jézus a' törvényt mi helyettünk töltötte be, élni szoktak a' következendő erősségekkel:

1) Máté 3, 15: *Így illik nekünk a' mi tisztünknek minden igazságát* (πασαν δικαιοσυνην) *betöltenünk.* — De itt δικαιοσυνη nem erkölcsi törvény, hanem δικαιωμα hasznos szokás, rendelés (l. a' II-dik Köt. 185-dik lapján), azomban Jézus nem csak ma-

gáról szól, hanem keresztelő Jánosról is, 's a' sem taníttatik, hogy ezt Jézus mi helyettünk töltötte volna be.

2) Máté 5, 17: *Ne gondoljátok, hogy jöttem a' törvénynek és profétáknak eltörlésekre. Nem jöttem, hogy eltöröljem, hanem inkább, hogy azt betöltsem.* — Itt ugyan szó vagyon az ó testamentom' erkölcsi foglalatjáról (l. I-ső Köt. 112. lap.) de nem taníttatik, hogy Jézus ezt helyettünk töltötte volna be.

3) Ján. 17, 19: *én érettek szentelem meg magamat, hogy ők is szenteltettek légyenek valóban.* [1]) — Itt nincsen szó minden emberekről, hanem csak a' Jézus' tanítványairól; azomban αγιαζειν ἑαυτον nem azt teszi: erényre törekedni, hanem vagy magát feláldozni, halálra adni, vagy a' mi inkább egyez az összefüggéssel: őérettek vállalám fel a' követi 's tanítói hívatalt, hogy az én halálom után ezen hívatalt, kikészűlvén reá, ők is folytathassák.

4) Róm. 5, 19. *Miképen hogy egy embernek engedetlensége által sokan bűnösökké lettenek: azonképen egynek engedetlensége által sokan igazakká lésznek* [2]). Itt azt mond-

---

[1]) Ján. 17, 19: και ὑπερ αυτων εγω ἁγιαζω εμαυτον, ἱνα και αυτοι ωσιν ἡγιασμενοι εν αληθειᾳ.

[2]) Róm. 5, 19. ὡσπερ γαρ δια της παρακοης τȣ ἑνος ανθρωπȣ ἁμαρτωλοι κατεσταθησαν ὁι πολλοι· ὑτω και δια ὑπακοης τȣ ἑνος δικαιοι κατασταθησονται ὁι πολλοι.

ják, a' *Krisztus'* *engedelmessége* (*ὑπακοη Χριστȣ*) jelenti az Isten' törvénye' megtartását; mint *egynek engedetlensége*. (*παρακοη τȣ ἑνος*) jelent engedetlenséget az Isten' törvénye iránt. — De a' törvény, mellyet az első ember' álthágott, nem erkölcsi, hanem positiva törvény, és a' *παρακοη* egyetlen egy tett volt; úgy szinte a' *ὑπακοη* szón is egyetlen egy történetet kell értenünk, t. i. a' Jézus' halálát, a' mint ezt a' 6-dik, de kivált a' 9-dik vers mutatja, hol a' megigazúlás a' Krisztus vérétől, azaz, az ő erőszakos halálától húzatik le, a' mint azt a' Filip. 2, 8. is mutatja ellenemondhatatlanúl. Itt hát a' szenvedési engedelmességről van szó, melly szerént Jézus az Isten' rendeléséből alá veté magát a' halálnak és szenvedéseknek.

5) Róm. 10, 4: *mert a' törvénynek vége a' Krisztus, minden hivő embernek igazságára* [s]). De itt *τελος* nem teljesítést, hanem eltörlést jelent, 's e' helyett van: *Χριστος τελος εφερε τῳ νομῳ*. — *Νομος* pedig nem erkölcsi törvény, hanem a' Mózes intézete. Pál azt akarja a' zsidóknak megmutatni, hogy az embereknek a' Mózes' törvénye az örök boldogságot meg nem szerezhette, 's következésképen Jézus által eltöröltetett. v. ö. 2 Kor. 3, 14.

6) Gal. 4, 4. 5: *Minekutánna eljött a' teljes idő, kibocsátá Isten az ő Fiját, ki asszo-*

---

s) Róm. 10, 4: *τελος γαρ νομȣ Χριστος, εις δικαιοσυνην παντι τῳ πιστευοντι.*

nyi állattól lett, ki a' törvény alá adta magát (γενομενος ὑπο νομον), *hogy azokat kik a' törvény alatt valának, megváltaná, hogy fogadott fiúságot vennénk.* — De itt νομος, valamint az egész levélben is, mint a' 3-dik 's 9-dik versekből is megtetszik, a' Mózes' törvényét jelenti; és γενομενος ὑπο νομον annyit tesz: született zsidó. De ha a' Mózes' törvényének betöltéséről gondolkodnánk is, nem következtethetjük ezen helyből, hogy Jézus ezt a' törvényt nem magáért, hanem a' zsidók helyett töltötte be.

§. 222.

A' szent írásból vétetett erősségek a' Jézus' engesztelő haláláról szóló hitágazat ellen.

Voltak ollyan theologusok, mint de Wette, Löffler, Wegscheider, kik azt állították, hogy a' szent írásban jőnek elő ollyan helyek, mellyekben a' bűnbocsánat máshonnan, nem a' Jézus' halálából húzatik le. — Nevezetesen:

1) Az Isten' kegyelméből 's közönséges szeretetéből még a' bűnös emberek iránt is; 's ennek megmutatására Máté 5, 45. hozzák fel. — De itt nints szó a' befogadtatásról az örök boldogságba, hanem csak arról, hogy Isten a' bűnös embert is részeltetheti az ő földi vagy természeti közönséges jótéteményeiben, — 's azt mondhatjuk az erkölcsiekről is, nevezetesen a' javúlást elősegítő intézetekről.

2) A' bűnös' megengesztelődéséből az ő ellene vétő iránt Máté 6, 12—15. 18, 21—

35. *Bocsásd meg nekünk a' mi vétkeinket; miképen mi is megbocsátunk azoknak, a' kik mi ellenünk vétkeztek* 's a' t. — De Jézus itt nem úgy terjeszti elő a' megengedést, mint a' búnbocsánat' eszközlő okát, mert azt a' meg nem jobbult is cselekedheti; hanem mint az elme' állapotját, melly azokban, kik Istentől bűnök' bocsánatját várják, előre feltételik, és a' mi a' megjobbúláshoz tartozik; azonban itt csak a' földi büntetések' elengedéséről van szó.

3) A' bűn' megbánásából, a' megjobbúlásból, 's az azt követő jócselekedetekből. Ennek megmutatására felhoznak több ó testamentomi helyeket; de a mellyek ide, hol Jézus' és az ő apostolai' tanításáról van szó, épen nem tartoznak. Az új testamentomi helyekre, mellyekben a bűn' megbánása, a' javúlás, és az ezt követő jó cselekedetek úgy nézetnek, mint az idvesség feltételei, jegyezzük meg közönségesen, hogy azok a' mi tanításunkal sem ellenkeznek: mert mi is állítjuk, hogy a' megbánás, jobbúlás, ha szinte nem érdemlő okai (causa meritoria) is a bűnbocsánatnak, de azért szükséges feltételek (conditio sine qua non). Mert a' bűn' megbánása és a' megjobbúlás az, melly minket Istennel megbékéltet; a' mi pedig minket a világ erkölcsi rendjével megbékéltet, 's a' mi eszközli annak erkölcsi lehetőségét, hogy egy boldogabb világ lakosai legyünk, ez a' Jézus' halála. Ez a tétel tehát: „az, a' ki a' maga bűneit megbánja 's megjobbúl, kegyelmet nyer" a' megen-

gesztelés' theoriájában is helyes és igaz; de hozzá teszi, hogy ezen kegyelmet nem a' megjobbulás által érdemeljük; hanem hogy az isteni kegyelem munkás legyen a' bűnök' bocsánatjában, az engesztelő intézetnek is hozzá kell járulnia.

4) A' bűnbocsánat a' Krisztus' feltámadásából húzatik le Róm. 4, 25. *Ki* (t. i. Jézus) *a' mi bűneinkért halálra adatott, és feltámadott a' mi megigazúlásunkért.* — De itt a' bűnbocsánat nem a' Jézus' feltámadásából húzatik le; hanem csak a' taníttatik, hogy a' Jézus' feltámadása által lehetnek a' bűnös emberek bizonyosok arról, hogy az ő halála által megszabadúlnak a' bűnök' büntetéseitől, vagy a' Krisztus, mint Istentől küldetett tanító 's engesztelő az ő feltámadása által hitelesíttetett meg 1 Kor. 15, 17.

5) A' keresztségtől Márk 16, 16. Csel. 22, 16. — De a' bűnbocsánat a' puszta keresztségtől sehol sem húzatik le (l. a' 258. §.)

6) Jézus félt a' haláltól Máté 26, 39. 42. Márk 14, 36. Luk. 22, 42. és így azt közbenjárói hívatalához nem számlálta. — Ebből annyi következik csak, hogy Jézus emberi természettel bírt, 's úgy nézte a' halált mint rosszat. Egyébiránt Jézus a' halálnak magát önként alávetette, mint az ő küldettetése' czéljának teljesítésére megkívántató feltételnek.

7) Jézus azt mondja halála előtt: *elvégeztem a' dolgot, mellyet reám bíztál volt,*

hogy elvégezzem Ján. 17, 4. és így a' halált közbenjárói hívatalához nem számlálta. De Jézus a' maga halálát közellévő 's bizonyos volta miatt nézte úgy, mint már megtörténtet. Az aoristus ετετλειωσα Jánosnál nem jelent egészen elmult időt, sőt jövendőért is vétethetik, mint a' 11-dik versben az ειμι, a' 14-dikben az εμιαγσον szók, összevettetvén a' 15-dik versel, mutatják. Az apostolok' kiküldettetése a' Jézus' feltámadása után történt meg, még is úgy adatik elő a' 18-dik versben, mint a' mi már megesett.

§. 223.

A' Jézus' engesztelő haláláról szóló hitágazat' históriája.

Az egyházi atyák az Anselmus' idejéig a' Jézus' haláláról szóló hitágazatra nézve többnyire a' szent írás kifejezései mellett maradtak, úgy nézvén azt, mint Istennek a' bűnök' bocsánatjára bemutatott áldozatot, 's mint ollyan váltságot, melly által az emberek megszabadúlnak a' haláltól és az ördög' hatalmától. De kinek fizettetett le ez a' váltságdij, arról nem egy volt az értelem. Sokan úgy vélekednek, hogy ez az ördögnek fizettetett le; mások ismét, mint a' naziánzumi Gergely, Augustinus, Athanásius és Ambrósius, hogy magának az Istennek; 's végre csak ugyan ez a vélekedés lett uralkodóvá a' scholasticusok között. — A' Jézus' halála által végrehajtott váltság' szükségességére nézve sem egyeztek egymással. Basilius, Ambrósius és sok

mások azon halál' általános szükségességét állíták; ellenben Athanásius, Theodorétus 's Augustinus taníták, hogy Isten az embereket másképen is megszabadíthatta volna — A' mi pedig ezen Jézus által végrehajtott engesztelés' foganatját illeti: Justinus mártyr ezt a' Jézus előtt élt kegyesekre is kiterjeszti, Tertulliánus, Origenes minden népekre 's emberekre; Cypriánus pedig úgy vélekedett, hogy ez a' keresztség előtt cselekedett bűneinket törli el; a' keresztség' felvétele után elkövetett bűnök pedig az alamisnálkodás által töröltetnek el. A' IV-dik század olta mind inkább kifejtőze ez a' nézet, hogy a' szenvedésekben részt vett mind a' két természet. A' damascusi János pedig úgy tanított, hogy a' Krisztus' isteni természete nem szenvede ugyan együtt az emberi természettel; de az emberi természet' szenvedéseinek becset 's nyomadékot ada. Ha hozzá tesszük azt, a' mit már Augusztinus 's Chrysostomus is tanított, t. i. hogy a' Jézus érdemének végetlen becse volt, 's azt a' vélekedést, hogy Jézus sokkal többet vitt véghe, mint a' mennyi megkívántatott az emberi nem' váltságára, nyilvánvaló, hogy az elégtételről szóló hitágazat' főbb vonásai már a' scholasticusok előtt is megvoltak, mellyeknek csak fejtőzniek kellett, sőt az elégtétel (satisfactio) szó is divatba jött Tertulliánus által ezen értelemben: megengesztelés. — De e' mellett voltak az egyházi atyáknak ollyan véleményeik is, mellyeket az elégté-

telről szóló későbben kifejtett hitágazattal összeegyeztetni nem könnyű dolog. Azt hitték ugyan is, hogy tulajdon meglakolásaink, elégtételeink, p. o. alamisna, mártírság, 's az ascetica kelletinél több erényei által megnyerhetjük bűneinknek bocsánatját, kivált pedig az ollyanoknak, mellyeket a' keresztség után cselekedtünk; 's ezen vélemények az Anselmus' szoros nézlete mellett is egész a' reformátióig fennmaradtak.

Anselmus ezen munkájában: Cur Deus homo? egy szorosan egybefüggő theoriát állita fel a' Jézus' haláláról, mellynek a' summája ez: az ember a' bűn által végetlen felséget sértvén meg, végetlennek kell lenni az elégtételnek is. De embertől végetlen elégtétel nem származhatik, és így az elégtevőnek Istennek kellett lenni. De egyszersmind embernek is, hogy meghalhasson, és azért, mert ember fosztotta meg Istent az ő dicsőségétől. Anselmus a' satisfacere szót törvénykezési értelemben vette: megadni az Isten igazságának, a' mit annak sérelme kívánt.

Az Anselmus' értelme nagy kedvességet talált a' scholasticusoknál; de ezt az aquinói Tamás az által bővíté meg, hogy abundans satisfactiot teve fel, 's azt tanította: hogy az Istenember Jézus' halála többet ada az Isten igazságának, mint a' mit az kívánhata: mert az mint Istenember' halála a' véges ember' vétségét végetlenűl felűlmúlta. De ő az elégtételt pusztán csak az eredendő bűnre viszi, azt ta-

nítván, hogy a' cselekvési bűnökért magunknak kell eleget tennünk a' sákramentomokkal való élés által. Ezt az értelmet követték a' dominicánusok, 's későbben a' jesuiták. A' protestánsok is az aquinói Tamás' értelmét követték, azzal a' külömbséggel, hogy a' Jézus' elégtételét a' cselekvési bűnökre is kiterjesztték.

A' Duns Scótus', Occam', minden nominálisták' és a' franciscánusok' értelme szerént, a' Jézus' elégtétele nem magában volt elegendő, hanem azért, mert az Isten az ő szabad jó tetszéséből ollyannak vette (non ex se, sed ex Dei gratuita acceptatione suffecisse). — Mind a' két fél állhatatosan ragaszkodék véleményéhez; 's mind a' kettő mellett az emberi 's egyházi elégtételek' nézlete könnyen kifejtőzheték, minthogy a' Krisztus' elégtétele pusztán csak az eredendő bűnre szoríttatott.

A' reformátor theologusok is az Anselmus' nézletéhez ragaszkodtak, úgy tekintvén a' Jézus' halálát, mint egyetlen egy okát a' bűnök büntetésétől lehető megszabadúlásnak; de megvetették azon vélekedéseket, mellyek az Anselmus' theoriájának ellenére az egyházban divatoztak; ú. m. a' jó cselekedetek' érdemét, a' szerzetes életet, nőtelenséget, búcsút, a' lakolásokat, szentek' tiszteletét 's a' t.

Az Anselmus' theoriája még jobban kifejtetett a' protestáns tudósok által a' XVII-dik században, úgy tekintvén ők a' Jézus' elégtételéről szóló hitágazatot mint törvény-

kezési pert, mellyben Isten a' megsértetett fél, a' bűnös ember, a' bevádlott, a' Krisztus a' kezes, a' ki a' bűnösért eleget tesz. Megesmérték azt is, hogy a' Jézus' elégtétele által nem töröltetnek el tulajdonképen a' bűn' minden büntetései, legalább nem a' természetiek; innen az, elégtételt azon pokolbeli büntetésekre vitték, mellyeket a' Krisztus mi helyettünk szenvedett. De minthogy Jézus tulajdon értelemben vett pokobeli büntetéseket nem szenvedett, rajtok ollyan büntetéseket értenek, mellyek belterjesen (intensive) a' pokolbeli büntetésekkel felérnek. Mások azt hivén, hogy a' pokolbeli örök büntetések a' Krisztus' rövid ideig tartott szenvedéseibe nem szoríttathatnának, a' thomisták' vélekedéséhez ragaszkodtak, 's tanították, hogy az Istenember' Jézusnak csak egy csep vére is az egész világ' váltságára elegendő volt. — Az evangelicus theologusok a' Krisztus' elégtételét, mellynek foganatját a' Calvinus' szoros követői csak a' választottakra szorították, minden emberekre kiterjesztették.

A' sociniánusok a' szent írásból és a' józanokosságból vett erősségekkel támadták meg a' helyettes elégtételről szóló hitágazatot, azt tanítván, hogy a' Jézus' halála arra való volt, hogy általa a' maga tudományának igazságát, melly minket jobbúlásra indít, megbizonyítaná, 's példát adna kötelességeink' teljesítésére. — A' bűn' bocsánatja pedig a' megjobbúlás' jutalma.

Húgó Grótius ezeknek ellenébe a' ju-

stitia Dei rectoria theoriával kele fel. Az elégtételben, úgymond, az Istent nem úgy kell nézni, mint megsértett részt, hanem mint a' világnak törvényadóját 's igazgatóját. — Az illyennek büntetni kell, hogy a' törvény' szentségét fenntartsa; 's a' vétkes' büntetéseit csak azon esetben engedheti el, ha a törvény' sérthetetlensége, egy más harmadik a' büntetést magára vévén, bebízonyíttatik. Ez a' tanításmód kedvességet talála, 's Michaëlis, Storr, Seiler, Reinhard, Tholuck, 's mások, több 's kevesebb módosítással ehez ragaszkodtak.

Mások az újabb theologusok közzűl csak közvetett összeköttetést állítottak a Jézus' halála és a bűnbocsánat között, tanítván, hógy a' Jézus' halálának csak belső, csak a' bűnös' elméjére ható munkálatja van. — Ugyan is úgy vélekedtek némellyek, hogy a' Jézus' halála vagy mint erény' példája, melly minket követésre serkent; vagy mint a' Jézus' tudománya' igazságának bizonysága, és mint az Isten' erkölcsi országa' megálapításának fő eszköze, a' bűnösnek javulását, ez pedig bűnbocsánatot eszközöl. — Így Eberhárd, Steinbart, Löffler; de a' melly értelmiet Storr, Schwarze és Stäudlin a' szent írásból vett okokkal czáfoltak meg. Mások pedig úgy tekintik a' Jézus' halálát, mint az ő maga feláldozását az emberek' felvilágosítására 's javítására, 's ennyiben mint tetleges bizonyságát az Isten' emberek iránti szeretetének, mellyból ismét magában foly, hogy Isten hajlandó, hogy a' megjobbúltnak

megengedjen, 's hogy ötet örökre boldogítsa. Ez a' Schwarze' értelme. Mások pedig a' Jézus' halálában mindenféle áldozatok' eltöröltetésének, 's hasztalan voltának jelképét keresték, mint a' sociniánusok, Bahrdt, 's mások. Mások végre azt állíták, hogy az apostolok a' zsidókhoz 's pogányokhoz áldozatról szólván, magokat az ezek' képzeleteikhez alkalmazták. Így értettek Henke és Wegscheider: de a' melly értelemnek Storr, Schott 's mások élénken ellene völtek; de ellene kiáltanak Pálnak e szavai is: *mi predikáljuk a' megfeszíttetett Krisztust, a' zsidóknak botránkozást, a' pogányoknak bolondságot* 1 Kor. 1, 23.

Voltak ollyanok is, kik ezen hitágazatot a' philosophiából kívánták fejtegetni. — Kánt a' Jézus' halálát, a' mennyiben az egy ártatlan' halála a' bűnösökért, úgy tekinti, mint jelképi előterjesztését a' megjavultban történő valamelly helyettesítésnek (substitutio). Ugyan is a' megjobbultban kettős subjectumot, ó és új embert különböztethetünk meg; az ó emberért eleget tesz az Isten' igazságának az új ember, a' mennyiben ő az Istennek tetsző gondolkodás módban magára veszi a' szenvedéseket 's büntetéseket, mellyek nem az új, hanem az ó ember' subjectumát illetnék.— Krúg a' szent írás' tanításában az engesztelésről, ezt a' gondolatot találja: Istennek nem tetszhetik az ember, a' millyen ó szokott lenni közönségesen, hanem csak az az ember, a' millyennek neki lenni kellene, a' tökéletes

emberiség' ideálja szerént, 's a' kiben már az embernek cselekvőleg hinni kell. Jézus előterjesztette ezt az ideált az ő egész élete, de különösen az ő halála által; azt már, a' ki őbenne cselekvőleg hiszen, azaz, a' ki a' tökéletességre nézve ő hozzá hasonlítani törekszik, Isten az ő kegyelmébe fogadja. Klaiber sem úgy nézi a' Jézus' halálát, mint Istennél engesztelést eszközlőt, hanem mint az Istentől rendeltetett jegyét az ő igazságának és szeretetének; melly egyszersmind azt, a' mit jelent, eszközli is, ú. m. annak érzését az emberben, hogy ő Istennel megbékélt, és a' jobbúláshoz való kedvet.

§. 224.

A' Krisztus' főpapi esedezése 's áldása.

A' Krisztus' főpapi tisztihez szokták számlálni a' theologusok:

A) Az ő főpapi esedezését (intercessio, deprecatio sacerdotalis, εντευξις), értvén rajta a' főpapi tiszt' azon részét, melly szerént Jézus az ő könyörgése 's érdemeire való útasítás által magát az emberekért Istennél közbe veti, hogy az emberek az ő általa megszerzett kegyelemnek 's boldogságnak valójában részesei légyenek.

Megkülömböztették 1) a' közönséges esedezést (interc. generalis) a' különöstől (specialis), amaz mindenekre Luk. 23, 34; ez pedig csak a' kegyesekre Ján. 17, 9. Róm. 8, 34. 1 Ján. 2, 1. tartozik; 2)

a' földi vagy alázatos esedezést (deprecatio terrestris s. humilis) a' mennyeitől (cœlestis); amaz a' megaláztatási állapotban, szó által (oralis) Ján. 17, 9. köv. ez pedig felmagasztaltatási állapotjában Ján. 14, 16. 16, 26. köv. történt 's történik.

Ezen főpapi esedezését a' Krisztusnak különösen sürgették az evangélicusok a' római catholicusok ellen, kik a' szentek' segítségűl hívását tanították. — De minthogy azon szent írásbeli helyekben, mellyekre hívatkoznak, csak ez a' gondolat foglaltatik, hogy a' Jézus' érdemének boldogító foganatja mindenkor tart, a' nélkűl, hogy neki az áldozatot meg kellene újítani; ezt csak jelképileg kell felfognunk, hogy jelentse azon belső szeretetet, mellyel a' Jézus Krisztus az övéi iránt viseltetik.

B) Az ő főpapi áldását (benedictio sacerdotalis) Márk 10, 16. Luk. 24, 50. Csel. 3, 26. értvén rajta a' Jézus által megszerzett boldogságnak valóságos megadását. — De ha ezt az áldást illy értelemben vesszük, úgy ez az egész közbenjárói hívatalt magában foglalja, vagy legalább a' királyi tiszthez kell azt számlálnunk.

§. 225.

III) A' Krisztus' királyi tiszte.

Literatura.

Schoettgen (Chr.) diss. de regno cœlorum. In Horis hebr. T. I. pag. 1147. seqq.

Rhenferd (Jac.) diss. de seculo futuro.

In Meuschen N. T. ex Talmude illustr. pag. 1216. seqq.

Witsius (Herm.) diss. de seculo hoc et futuro. Ibidem pag. 1171. seqq.

Koppe progr. de regno Messiae, Gott. 1780.

Storr (G. Chr.) Comment. de notione regni cœlestis. Tub. 1782; et in opusc. acad. ad interpret. N. T. pertinent. Vol. I. Tub. 1796.

Keil (C. A. Th.) historia dogmatis de regno Messiæ Christi et apostolorum ætate. Lips. 1781.

Bauer (Car. Godofr.) diss. de causis, quibus nititur rectum super notione regni divini in N. T. passim obvia judicium Lips. 1810.

Flatt (C. Chr.) comm. de notione vocis βασιλ. των ουρανων. Tub. 1794; et in Commentt. theol. a Kvinöl et Ruperti etc. Vol. II. pag. 422. seqq.

Eckermann. Vom Reiche des Messias. In s theol. Beiträg. 2. B. 1 St. S. 67. ff.

Fleck de regno Messiano. Lips. 1829.

Jézus nem elégedvén meg azzal, hogy mint próféta hirdette az Isten' kegyelmes akaratját az embereknek, és hogy mint főpap nekik életet szerzett az érdemlett halál helyett; arról is gondoskodott mint király, hogy hiveit a' nekik általa szerzett jókban részeltesse.

Már a' zsidó Messias és a' görög Krisztus szó felkentet (királyt) jelent. De hogy Jézus földi országot akart felállítani, mint

a' wolfenbütteli töredékek' írója vélekedik, az ellenkezik mind tanításaival, mind cselekedeteivel. — Ugyan is:

a) Nyilván mondja Pilátusnak Ján. 18, 36. 37. *hogy az ő országa nem e' világból való*, hogy ő király, de az ő országa nem földi, hanem lelki, 's az igazság' országa.

b) Félre vonta magát, mikor a' hálás nép ótet királylyá akará tenni Ján. 6, 15.

c) Ki mondja tanítványinak, hogy ők nem fényt és gazdagságot, hanem üldöztetést és nyomorúságokat várhatnak magokra.

d) Előre megjövendölte a' maga szenvedéseit és halálát, a' zsidó státus' végét, 's a' Jerúsálem' elpusztúlását, mellyeket a' földi királyság' reménylésével összeegyeztetni nem lehet.

A' Krisztus' országa tehát erkölcsi, lelki ország, — olly uralkodás, mellyet tudománya által gyakorol az emberi elméken, olly munkásság, melly által a' benne hivőket a' számokra megszerzett boldogság' bírására juttatja.

A' theologusok a' Krisztusnak három országot tulajdonítanak:

1) Természet' országát (regnum naturæ), azaz, a' világ' megtartásában 's igazgatásában való részvétét Jézusnak. — Ez csak az isteni természetre tartozik.

2) Kegyelem' országát (regnum gratiæ), azaz, a' Jézus' urakodását a' keresztyén egyházon. — Ide tartozik minden munkássága, melly által az emberek az igaz boldogságra vezettetnek. Illyenek az apos-

tolok' 's egyházi tanítók' elküldése, felvilágosítása, az egyház' alapítása, a' sákramentomok' szerzése, a' kegyelem' munkái.

3) Dicsőség' országát (regnum gloriæ), azaz, a' Krisztus' uralkodását a' kegyeseken a' halál után. — Ide tartoznak minden munkái a' Krisztusnak, mellyek által a' kegyesek az örök boldogságban részesíttetnek. Illyenek: a' halottak' feltámasztása, az utolsó ítélet' tartása, a' gonoszok' kárhoztatása, 's a' választottak' megdicsőítése.—Innen sok theologusok az említett hitágazatokat itt szokták előadni.

Jegyezzük meg, hogy a' Krisztus' közbenjárói hívatalához csak a' két utolsó tartozik.

IV. SZAKASZ.

IDVESSÉG' RENDJE (ORDO sive OECONOMIA SALUTIS.

Literatura.

Pfaff (C. M.) diss. de eo, quod genuinum, erroneum et superfluum est in variis gratiæ divisionibus. Tubing. 1744.

Tittmann (Car. Chr.) progr. de vocabulis œconomiæ salutis. Vit. 1776. et in opusc. theol. Lips. 1803.

§. 226.

Miről tanít e' Szakasz?

Eddig azt vizsgáltuk, mit cselekedett az

Idvezítő az emberek' váltságára; itt pedig azt tudakozzuk, mit kell cselekednünk, és mit cselekedhetünk, hogy az Idvezitő által szerzett boldogságban részesüljünk. — Ez két kérdést vonsz maga után:

1) Mellyek azon feltételek, mellyeket a' bűnös embernek teljesíteni kell, hogy az említett boldogságra eljuthasson?

2) Az ember megfelelhet e ezen feltételeknek? vagy erre az Isten' különös segédje is megkívántatik? — Ezek szerént ez a' szakasz két czikkelyekre oszlik.

I. CZIKKELY.

Azon feltételek, mellyeket a' bűnös embernek teljesíteni kell, hogy a' Jézus által megszerzett boldogságra eljuthasson.

---

§. 227.

A' theologusok' módszere az idvesség' rendjének előadásában.

A' theologusok előadván az útat, mellyet a' szent írás az idvezülni kívánóknak elejékbe ír, azt tanítják, hogy ez az idvesség rendje magában foglalja: az elhívást (vocatio), a' megtérést (conversio), melly két részből, ú. m. bűnön bánkodásból (contritio) és hitből (fides) áll; és a' megszenteltetést (sanctifica-

tio). — Ezen rendszer' mivolta ellen semmi alapos ellenvetés sem hozattathatik fel: mert ha van eredeti romlottság, 's ha a' váltság' munkája Jézus által végrehajtatott; arra hogy a bűnös ember részese lehessen a' Jézus által szerzett boldogságnak, megkívántatik:

1) Hogy ezen idvesség' módja az embernek tudtára adattassék, 's ő hathatósan serkentessék annak elfogadására, melly csak az Isten' igéjének hirdetése által eshetik meg.

2) Hogy a' meghívottt esmérje meg a' maga bűnös voltát és azon bánkódjék.

3) Hogy hidje hogy a' Krisztus által a' váltság' munkája bevégeztetett.

4) Hogy erősen feltegye magában, 's végre is hajtsa azon feltételét hogy a' benne lévő erkölcsi romlottságot a' mennyire lehet levetkőzze 's a' jót Isten iránt való szeretetből gyakorolja; egyszóval hogy újá született ember légyen.

De minthogy a' szent írásban ezen kifejezések: *megtérni* (*επιστρεφειν*, *μετανοειν*), *hinni* (*πιστευειν*), *megújulni* (*ανακαινιζεσθαι*), *megszenteltetni* (*αγιαζεσθαι*), 's az ezekből eredő névszók, majd a' keresztyén vallás' bevevését, majd az erkölcsi megváltozást jelentik; és minthogy az új testamentom az idvesség' rendit csak a' keresztyénekre nézve adja elő, mi a' régi rendszertől eltávozván, e' kettőt egymástól elszakasztjuk, 's először a' k e r e s z t y é n v a l l á s-

ra térésről, annakutánna az erkölcsi megjobbúlásról szólunk.

A) A' keresztyén vallásra térés.

§. 228.

Annak fogatja, 's mi kívántatik arra?

A' keresztyén vallásra térés az a' megváltozása a' nem keresztyén embernek, melly szerént Jézust Messiásnak, azaz, Istentől rendeltetett Világidvezítőnek lenni megesméri, és az ő tisztelőinek társaságába beáll. Ezen változásnak az értelemre van vitetése, s az emberi léleknek nem szokatlan következetlensége szerént, nem követi mindenkor azt az élet' megjobbítása.

Arra tehát, hogy valaki keresztyén légyen, három kívántatik meg:

1) Hogy az embernek tudtára adattassék az evangyéliom, melly a' szent írásban *meghívásnak* (vocatio, κλησις, ettől az igétől καλεω hívom) neveztetik; vétetvén a' hasonlatosság a' vendégségre lett meghívattatástól Luk. 14, 16. köv. Az apostolok' írásaiban már καλειν annyi, mint meghívni valakit a' keresztyén' vallás' bevételére, 's annak jótéteményeiben leendő részesűlésre; κλητος a' Jézus' tisztelője, keresztyén; κλησις a' keresztyének' számára rendeltetett boldogság.

Meg szokták külömböztetni a' közvetetlen meghívást a' közvetettől (vocatio immediata et mediata); amaz csuda által, mint a' Pál apostol meghívattatása: ez

pedig eszközök, ú. m. az Isten' beszéde és a' sakramentomok által esik meg; továbbá a' tulajdon értelemben vettet, a' nem tulajdon értelemben vettől (vocatio propria et impropria); amaz a' kijelentett vallás, ez pedig a' természeti történetek' 's vallás által eszközöltetik. Csak ez az utolsó lehet közönséges 's nem az első.

2) Hogy a' meghívatott a' keresztyén vallás' igazságait értse, melly felvilágosíttatásnak (illuminatio, φωτισμος) neveztetik; szokásban lévén ezen szókat: világosság, mégvilágosítás, felvilágosítani (φως, φωτισμος, φωτιζειν) szófordúlati jelentésben az értelemre általvinni. — Itt épen azon megkülömböztetések vagynak szokásban, mellyek a' meghívásban; értvén a' közvetetlen felvilágosításon az isteni ihletést, mellyben a' prófétàk 's az apostolok részesültek. — A' keresztyén vallás' bevételére történt meghívást 's a' keresztyén vallás' megértését követi

3) A' Jézusba mint Megváltóba vetett hit. — De itt a' hiten nem kell értenünk a' puszta históriai hitet, vagy azt a' meggyőződést, hogy Jézus élt, tanított, 's a' keresztyén vallást felállította: mert az, a' ki annyit hisz, még azért nem lész keresztyén; hanem a' vallásos 's kijelentési hitet (fides religiosa et revelata), azaz, az arról való meggyőződést, hogy a' Jézus' tanítása igaz, helyes, tökéletes, a' keresztyén vallás isteni eredetű, Jézus az Isten' követe, az emberi nemzet' Idvezítője. Mert az,

a' ki ezeket hiszi, bevészi a' keresztyén vallást, 's beáll a' Jézus' tisztelőinek gyülekezetébe. Az új testamentom is úgy nézi a' hitet és a' keresztyén vallásra térést, mint a' megvilágosítás' míveletét 's következését Csel. 26, 18. — Ján. 12, 46. köv. Eféz. 1, 13. 18.

§. 229.

Közönséges e az elhívás?

Kérdésbe szokták tenni: közönséges e az elhívás vagy sem? A' közönséges kegyelem baráti közönségesnek állítják azt a' részletes kegyelmet védők ellen, azt vitatván, hogy a' keresztyén vallás hirdettetett minden népeknek, legalább az apostolok' idejében; — de a' melly állatásnak a' história ellene kiált. Hogy pedig a' közönséges kegyelem' pártolói így vélekedtek, arra vezette őket részszerént az ő nézletek a' kijelentésről, részszerént azon vélemények, hogy minden nem keresztyének elkárhoznak.

A' közönséges kegyelem' védői a' kijelentésről így okoskodnak: a' kijelentés vagy nem volt szükséges az embereknek, vagy szükséges volt. Ha nem volt szükséges, úgy Istentől nem származhatott; ha szükséges volt, úgy annak közöltetnie is kellett minden népekkel: mert Isten az ő szükséges jótéteményeinek kiosztásában nem személyválogató. — De ez a' dilemma azon meg nem mutatható tételen alapúl, hogy az isteni kijelenntés általánosan

szükséges volt minden embereknek, holott pedig annak csak feltételes szükségességét, azaz, hasznos voltát állíthatjuk.

Igaz ugyan, hogy a' keresztyén vallás mind az ő természete, mind alapítójának czélja szerént minden emberek' számára rendeltetett, de azért az, az apostolok' idejében nem hirdettethetett minden népeknek: mert először ez a' hirdetés akkor haszontalan, másodszor pedig természetileg lehetetlen lett volna.

Először haszontalan lett volna: mert hogy valamelly nemzet megértse 's bevégye a' keresztyén vallást, arra bizonyos lépcsője kívántatik meg a' kimíveltetésnek, mellynek kevés nemzetek voltak birtokában az apostolok' idejében. Azomban a' kijelentés tisztán 's megvesztegettetés nélkül fenn nem maradhatott volna az új testamentomi könyvek' megfordítása nélkűl, mellyre csak igen kevés nemzetek' nyelve volt alkalmatos abban az időben, nem lévén sem írások, sem literaturájok.

De másodszor az evangyéliom' predikáltatása minden népek között lehetetlen is lett volna az apostolok' idejében; mivel akkor még a' földnek és a' rajta lakó nepeknek nagy része egészen esméretlen volt. És így vagy csuda által kellett volna siettetni Istennek a' föld' esméretlen részeinek felfedeztetését; vagy pedíg a' keresztyén vallás' alapítójának ugyan azon időben több helyeken kellett volna élni, tanítani és meghalni. Így pe-

dig nem egy lett volna az Idvezítő, valamint a' keresztyén vallás sem.

A' mi a' második okot illeti a' meghívás' közönséges voltának megmutatására, t. i. hogy minden nem-keresztyének elkárhoznak; ez olly állatás, mellynek ellene van a' józanokosság is: mert így maga lenne Isten oka annyi millió emberek' elkárhozásának, kik minden hibájok nélkül a' keresztyén vallás' esméretére nem juthattak. De az ellenkezőt húzhatjuk ki a' szent írásból is. Azt tanítja Jézus Luk. 12, 47. köv. összevetve Máté 25, 14—30. *a' kinek sokat adtak, sokat kívánnak elő tőle*; a' kinek kevés adatott, keveset attól; innen következik, hogy Isten a' nem-keresztyénektől keresztyéni tökéletességet, keresztyén hitet, mellyet nekik ki nem jelentett, nem kívánhat, 's őket azoknak nem léte miatt meg nem büntetheti; sőt inkább kiki a' neki adatott talentom' használása szerént ítéltetik meg Máté 25, 21. 24. köv. Róm. 2, 6. Gal. 6, 7. 8. Azért mondja Pál Róm. 2, 12. a' pogányok felől: *valakik törvény nélkül vétkeztek, törvény nélkül vesznek el*; azaz, azért vesznek el, mert vétkeztek, 's azért törvény (kijelentés) nélkül, mivel az, a' mit ők által nem hágtak, mert nem esmérték, nem lehet ok az ő elkárhoztatásokra; de lehet az ész és szív, mellynek tanácsát nem követték.

De felhozzák itt ellenvetésűl:

a) Az Isten' jobbító kegyelme nélkűl, melly mint az Isten' beszédéhez és a' sák-

ramentomokhoz köttetett, csak a' keresztyénekkel közölthető, senki meg nem jobbúlhat, nem idvezűlhet; és így csak a' keresztyének, kiknek az Isten' beszéde predikáltatik, a' sákramentomok' kiosztatnak, idvezűlhetnek. — De azt az állítást, hogy az Isten' kegyelme mindenkor az Isten' igéjéhez és a' sákramentomokhoz csatoltatnék, a' szent írásból megmutatni nem lehet.

b) Azt mondja Jézus: *a' ki hiend és megkeresztelkedik idvezűl, a' ki pedig nem hiend elkárhozik* Márk 16, 16; innen következik, hogy a' kik nem hisznek (a pogányok) elkárhoznak. — De ebben a' helyben *nem hinni* (απιστειν) nem teszi: semmit sem tudni Jézusról, a' mi csak maga illenék a' pogányokra; hanem az ő tanításait megvetni, parancsolatainak nem engedelmeskedni. — Mert az új testamentomban a' Jézusban való hit felteszi mindenkor a' tanítást Róm. 10, 14: *mimódon hisznek abban, a' ki felől nem hallandanak? mimódon hallanának pedig predikáló nélkűl?* Maga megmagyarázza Jézus, mit tégyen *nem hinni őbenne* Ján. 12, 46—8. azaz, hallani ugyan az ő beszédeit (ακκειν των ῥηματων), de azokat megvetni, 's be nem venni (αθετειν és μη λαμβανειν τα ῥηματα).

c) Felhozzák a' Péter apostol' szavait: Csel. 4, 12: *Nincsen senkiben másban idvesség: mert nem is adatott emberek között ég alatt más név, melly által kellene nekünk*

megtartatnunk [*]). — De ebben a' helyben csak az a közönséges tétel foglaltatik, melly már Ján. 14, 6. is elöjön, hogy Jézuson kivűl az emberekre nézve *idvesség* (*σωτηρια*) nincsen, a' nélkűl, hogy hozzátétetnék, hogy azoknak, kik Jézusról semmit sem hallottak, az idvességben részek nem lehetne. Az apostol' szavai tehát azt is tehetik: még a' pogányok is, kik Jézust nem esmérték, a' Jézus által és az ő haláláért idvezűlnek: mert helyesen jegyzi meg Osterwald (Compend. theol. Chr. pag. 193.) „alind est salvari absque Christo, aliud salvari absque cognitione Christi." — De hogy fogadják el a' nem keresztyének a' Jezús' érdemét; 's hogy alkalmaztathatik az őreájok, mi azt nem tudjuk: mert a' szent írás előadván az idvösségnek rendjét, csak a' keresztyénekről szól. Nekünk az a' kötelességünk, hogy tulajdon idvességünk' kimunkálásán szorgalmatoskodjunk, a nem keresztyének' idvességét pedig bízzuk az Isten' véghetetlen irgalmasságára, senkit pokolra ne hányjunk, megemlékezvén édes Idvezitőnknek ama' szavairól: *ne itéljetek, hogy ti is ne itéltessetek* Máté 7, 1; mert ez reánk nem bízatott a' Pál apostol' tanítása szerént: *te kicsoda vagy, hogy másnak szolgáját kárhoztatod? az ő tulajdon urának*

[*]) Csel. 4, 12: *ουκ εστιν εν αλλῳ ουδενι ἡ σωτηρια· ουτε γαρ ονομα εστιν ἑτερον ὑπο τον ουρανον το διδομενον εν ανθρωποις, εν ᾡ δει σωθηναι ἡμας.*

áll vagy esik Róm. 14, 4. — A' helvétziai vallástétel is tartózkodva szól a' nemkeresztyének' idvességéről vagy kárhozatjáról: „Quamvis Deus norit, qui sint sui, et „alicubi mentio' fiat paucitatis electorum, „bene sperandum est tamen de omnibus, „neque temere quisquam reprobis est ad-„numerandus.“ X. §. 4.

Egyébiránt ezen tárgyban külömbözőleg ítéltek mindenkor a' tudósok. Több egyházi atyák, mint Justinus mártyr, az alexándriai Kelemen, Pelágius követőivel együtt, és sokan a' scholasticusok közzűl, nem hozták kétségbe az erényre törekedő pogányok' idvességét. De már Augustinus, a' ki azt tanította: „virtutes gentilium sunt splendida peccata,“ követőivel együtt, kikhez tartoztak a' jánsenisták is, a' pogányokat az idvességből egészen kizárta. Így értett Luther', s a' régibb theologusok' nagy része is ebben az értelemben volt. Sokan pedig mint Gerhárd, Scherzer, Bengel felfüggesztvén ítéleteket, a' nemkeresztyének' idvességét bízák az Istén' véghetetlen irgalmasságára, mellyre építé Cálvinus is a' pogányok' idvességének reménységét. A' socinus' követői, az árminiánusok, quakerek, Zwingli, és az újabb korból csaknem minden nevezetesebb theologusok, Michaëlis. Töllner, Döderlein, Storr, Reinhárd, nyilván kimondák, hogy a' Krisztus' váltságának foganatja nem csak a' keresztyénekre, hanem a' pogányok (ὁλος ὁ κοσμος 1 Ján. 2, 2.) között is a' megjobbúltakra kiterjed.

Említést érdemelnek Zwinglinek a' pogányok' idvessége iránti meleg részvételből eredő ama' szavai, mellyeket ő a' francziák' királyához I. Ferenczhez (in fidei expositione) intézett: „Deinde sperandum est „tibi visurum esse sanctorum, prudentium, „fidelium, constantium, fortium, virtuoso- „rum omnium, quicunque a condito mundo „fuerunt, sodalitatem, cœtum et contuber- „nium. Hic duos Adam, redemtum ac red- „emtorem: hic Abelum, Enochum, Noam, „Abrahamum, Isaacum, Jacobum, Judam, „Mosen, Josuam, Gedeonem, Samuelem, Pin- „hen, Heliam, Heliseum, Isaiam ac deipa- „ram Virginem, de qua ille præcinuit, Da- „videm, Ezekiam, Josiam, Baptistam, Pe- „trum, Paulum: hic Herculem, These- „um, Socratem, Aristidem, Anti- „gonum, Numam, Camillum, Cato- „nes, Scipiones: hic antecessores tuos, „et quotquot in fide hinc migrarunt ma- „jores tuos videbis. Et summatim, non „fuit vir bonus, non erit mens sancta, non „fidelis anima ab ipso mundi exordio us- „que ad ejus consummationem, quem non „sis isthic cum Deo visurus;“ de a' mellyek többeknek megrovó ítéleteket ki nem kerülheték.

B) Az erkölcsi megjobbúlás.

Literatura.

Spener. Hochwichtiger Artikel von der Wiedergeburt und deren Ursachen, Mitteln,

Art, Pflichten, Würden, und anderen dahin gehörigen Materien. Frkf. 1715.

Knapp, progr. comm. in colloquium Christi cum Nicodemo de natura et usu disciplinæ suæ. Joh. 3, 1—21. Hal. 1794. (v. Scripta varii argumenti T. 1. p. 199—253.)

Koppe (I. B.) interpretatio orationis Chr. cum Nicodemo Joh. 3, 1—21. Gott. 1778. (v. Pott sylloge commentt. theol. Vol. IV.)

§. 230.

Természete, 's mi kívántatik arra?

Hogy a' Jézus által megszerzett boldogság' részesei légyünk, nem elég pusztán bevenni a' keresztyén' vallást, hanem egyesítenünk kell vele az erkölcsi megjobbúlást is.

Az erkölcsi megjobbúlás az a' megváltozása a' keresztyén embernek, melly szerént az ő bűnös 's büntetésre méltó voltát Isten előtt megesméri, és a' Jézus Krisztusban mint az ő Megváltójában hívén, Isten iránti szeretetből 's háladatosságból a' virtusnak meghódol, azt örömmel 's nem félelemből gyakorolja 's a' magában lévő erkölcsi romlottságot annak szünetlen ostromlása által kissebbíteni törekedik.

Erre négy kívántatik: 1) hogy az ember esmérje meg a' maga bűnös és büntetésre méltó voltát; 2) azon szívesen bánkódjék; 3) hidje, hogy bűneinek bocsánatját a' Jézus' elégtévő haláláért reménylheti; 4) Isten iránt való háladatosságból igyekezzék vétkeiből megjavúlni.

Ezt a' megváltozást a' szent írás után nevezhetjük: *megtérésnek* (conversio, επιστροφη, μετανοια), *újjászületésnek* (regeneratio, παλιγγενεσια), *megújúlásnak*, (renovatio; ανακαινωσις) : de a' *poenitentia* szó, melly a' szent írásnak vulgáta fordításából czúszott a', tudományos rendszerbe, valamint az annak megfelelő német Busze szó is alkalmatlan, 's hibás véleményre vezethet, vezetett is. Ugyan is a pœnitentia szó a' punio igétől húzatván le, azon hibás véleményre szolgáltatott alkalmat, hogy bizonyos büntetések' kiállása nélkűl bűneink' bocsánatját meg nem nyerhetnénk.

§. 231.

A' pœnitentia szó jelentése a' régi egyházban, késõbben a' hittudomány' rendszerében.

A' régi egyházban a' pœnitentia szón értették azon egyházi büntetéseket, mellyeket azoknak, a' kik valamelly nagy bűn miatt (lapsi) a' gyülekezetből ki voltak rekesztve (excommunicati), kiállani kellett. Ennek három része volt: 1) a' szív' töredelme (contritio cordis), összeköttetve a' bűn' megesmérésével (agnitio peccati); 2) száj' vallása (confessio oris) az egyházi tanító vagy az egész gyülekezet előtt; 3) cselekedeteknek elégtétele, vagy elégtétel, (satisfactio operis), azaz, bizonyos büntetéseknek kiállása, mellyeket az illyeneknek a' gyülekezet parancsolt.

Ez' későbben általvitetett az erkölcsi megjobbúlásra; de úgy, hogy a' szájvallás

fülbe gyónásra (confessio auricularis) vala változtatva, 's a' IV-dik lateranumi zsinatban III-dik Innocentius pápa által 1215-ben, valamint a' florentziai egyházi gyülésben is 1439-ben megerősíttetett. — A' cselekedési elégtétel (satisfactio operis) annak hívésére ada alkalmat, hogy az egyházi büntetések (pœnæ canonicæ) a' bűnbocsánatra szükségesek, 's ezek eszközlik, hogy a' bűnös Istentől megigazúlást nyer. 'S minthogy a' régi egyház az elestek' büntetéseiket vagy elengedte vagy megszelídítette, vagy pénzbeli büntetéssé változtatta (indulgentia); az egyházi büntetések' elengedéséből az a' vélekedés származott, hogy az egyház, vagy annak feje a' jövendő életbeli büntetéseket is elengedheti. 'S ez a' XVI-dik században X. Leo pápa alatt útat nyita a' reformátióra.

Az egyház' jusát a' bűnök' büntetéseinek elengedésére, a' Krisztus' és a' szentek' bővölködő érdemeire (opera supererogationis) alapítjak. Azt hitték ugyan is, hogy nem csak Jézus többet szenvedett, mint a' mennyi az emberi nemzet váltságára megkívántatott; hanem a' szentek is a' kegyesseg' munkáinak gyakorlása, magok' sanyargatása, közönségesen azon szabályok' követése által, mellyek a' szent írásban nem parancsoltatnak, hanem hasznos javalatoknak (consilia evangelica) tekintetnek, mint a' böjt, nőtelen élet, önként válalt szegénység 's a' t. Istennél több érdemet szereztek magoknak, többet csele-

kedtek, mint a' mennyi kívántatott az ő bűneikért való elégtételre. — Bír tehát az egyház bővölködő érdemkincscsel, mellyből az egyház vagy annak feje, azokat, kiknek bocsánatra van szükségek, tulajdonitás (búcsú) által részeltetheti.

Minthogy már Luther és társai az indulgentiából indúltak ki, meg kellett támadniok a' pœnitentiáról szóló tanítását az egyháznak. Megesmerék, hogy a' bűnbocsánat' megnyerésére szükséges a' bűnön bánkódás; de hogy az a' bűntől való erkölcsi irtózással légyen összekötve (contritio, dolor de peccato e dilectione oriundus), nem a' melly csak a' büntetések' rettegéséből származik (attritio, vagy az áquinói Tamás szerént contritio informis, i. e. imperfecta, inchoata, dolor de peccatis e metu pœnarum). Mcgesmérék, hogy szükséges bűneinket megvallani, de elég az Istennek, nem a' papnak; a' cselekedetek' elégtételét pedig általjában megvetették, elegendőnek tartván a' hitet a' Jézus' érdemének elfogadására.

§. 232.

Az erkölcsi megjobbúlás melly renddel megyen végbe az emberben?

Akármelly nemű felébresztés a' megjobbúlásra neveztethetik meghívásnak; ha pedig a' keresztyén vallás' tanítása által történik, megvilágosításnak; de ennyiben a' kettő egymástól nem fog külömbözni. Ennek természetes következése a'

megbánás, vagy fájdalom erkölcsi romlottságunkon, összeköttetésben azon kívánsággal, vajha azon romlottságtól megszabadulhatnánk, szívtöredelem (contritio cordis). Ezzel ellenkezik az a' vélekedés, hogy nem vétkeztünk 's erkölcstelenségünkért büntetést nem érdemlünk 1 Ján. 1, 8—10. Jer. 2, 33—5. Zsolt. 32, 3—5. — Büntetésre méltó voltunk' esméretéhez csatlódik szükségesképen az Isten törvénye sérthetetlenségének hivése. 's felébreszti bennünk ezt a' kívánságot, vajha lehetséges volna a' bűnök' bocsánatja, s vajha eljuthatnánk rendeltetésünk' czéljához, romlottságunk mellett is. A' bűnbocsánat utáni sohajtozás bennünk erkölcsi szükséggé válik, 's midőn a' keresztyén vallás úgy terjeszti elénkbe a' Jézus által végrehajtott váltságot, mint a' melly által forró kívánságunk kielégíttetett, 's egyszersmind az erkölcsi törvény' sérthetetlensége is bebizonyíttatott, ezen engesztelő intézethez ragaszkodván meggyőződünk bűneinknek bocsánatjáról; 's Isten iránt való háladatosságból az ő parancsolatait teljesíteni törekedünk.

§. 233.

A' Krisztusban mint Megváltóban vetett hitről.

A' megtérésre vagy erkölcsi megjobbúlásra nem elegendő bűnös 's büntetésre méltó voltunk' megesmérése, és az' azon való bánkodás: mert ez magában inkább kétségbe esésre mint megjobbúlásra vezethetne; hanem hozzá kell csatolnunk a' Jé-

zusba mint Megváltóba vetett **hitet**, mellyet a' szent írás is úgy ád előnkbe, mint olly feltételt, melly az idvességre múlhatatlanúl megkívántatik. — Azt mondja a' Krisztus: *a' ki hiend és megkeresztelkedik idvezül, a' ki pedig nem hiend elkárhozik* Márk 16, 16. *Úgy szerette Isten e' világot, hogy az ő egyetlen-egy szülött fiját adná, hogy minden valaki hiszen őbenne el ne veszszen, hanem örök élete légyen* Ján. 3, 16.

De mit tesz *hinni Jézusban*, midőn az úgy tekintetik, mint az idvesség' feltétele? mert ezen kifejezésnek több értelme lehet. A' Krisztusban hinni annyi, mint azt hinni: 1) hogy a' Krisztus élt, tanított: **historiai hit**; 2) hogy a' Jézus' vallása igaz, helyes, tökéletes: **vallásos hit**; 3) hogy Jézus isteni követ, 's isteni tudományt tanított szorósb értelemben, és így a' mit tanított hinnünk, a' mit parancsolt tennünk kell: **kijelentési hit**; 's ennyit hinni elég már arra, hogy bevegyük a' keresztyén vallást. De hinni a' Krisztusban azt is teszi az új testamentomban, 4) hinni hogy Isten a' Jézus' haláláért bocsátja meg bűneinket; 's ez neveztetik már idvezítő hitnek (fides salvifica), minthogy úgy adatik elő a' szent írásban mint a' bűnbocsánatra 's idvességre múlhatatlan. A' ki már bűneinek bocsánatját a' Krisztusért reményli, 's bizodalommal várja, arról így fejezik ki magokat a' theologusok: a' **Krisztus' érdemét elfogadja 's magára al-**

kalmaztatja (meritum Christi apprehendit, amplectitur, sibique applicat).

A' protestánsok' értelme szerént a' hitre három kívántatik: 1) esméret (notitia) Ján. 6, 69; mert hogy hihetnénk azt a' miről esméretünk nincsen; még pedig vizsgálat által szerzett meggyőződés a' hit' tárgyainak igaz voltok felől (notitia explicita). Mert a' fides implicita, carbonaria, melly vizsgálát nélkűl veszi igaznak, a' mi neki az egyház' nevében taníttatik, hasztalan, és hogy nem lévén határozott foglalatja, erkölcsi foganatja nem lehet, nem kíván bizonyítást. 2) Hiteladás (assensus) Ján. 3, 33. Csel. 8, 37. erős meggyőződés annak igazságáról, a' mit a' szent irás a' keresztyén engesztelő intézet, és annak elégséges volta felől tanít. 3) Bizodalom (fiducia) Róm. 3, 24. Eféz. 3, 12. arról való meggyőződés, hogy az engesztelő intézet mireánk is tartozik. Ez az a' mit tanít a' palatinátusi catekhismus a' XXI-dik kérdésre való feleletben.

De ez a' három nem állató része a' hitnek, hanem az esméret a' hitet megelőzi, 's nyilván a' megvilágosításhoz tartozik, a' bizodalom pedig a' hiteladás' következése.

§. 234.

Az idvezítő hit' következése 1) megigazíttatás.

a) Jelentése.

Literatura.

Koppe excurs. IV. ad epist. ad Galat. de voce δικαιοσύνη et δικαιοῦσθαι ap. Paulum.

Storr (C. G.) diss. de voce δικαιος et cognatis. Tub. 1781. et in opusc. acad.

Tittmann (C. Chr.) progr. de notione justificationis. In opusc. theol. Lips. 1803.

Danov. (E. I.) progr. vera justificationis notio explicata. Jena. 1774.

Seiler (G. F.) progr. de justificatione. Erl. 1776.

Ammon (Christph. Fr.) de natura δικαιωσεως et consectariis mortis Christi cum peccato adamitico comparatis, Rom. 5, 1—seq. et de homine per Christum a servitute peccati liberato Rom. 6, 1. — 23. v. Excursus C. et D. ep. ad Rom. edit. Koppian. Gotting. 1806.

A' Krisztusban mint Megváltóban vetett hitnek két következése van: 1) a' megigazíttatás (justificatio, δικαιωσις) melly az embert változatlan hagyja (sensus objectivus); 2) a' megszenteltetés (sanctificatio, ἁγιασμος), melly az embert megváltoztatja (sensus subjectivus).

A' római-catholicusok a' kettőt, mellyeket az új testamentom megkülömböztet, egynek veszik, mintha Isten a' bűnöst a' szentség' beleöntése által tenné szentté, igazzá, (sensus physicus seu hyperphysicus). A' protestansok törvényszéki értelmet (sensus forensis) ragasztanak a' megigazítás' nevezete mellé 's azt értik rajta, hogy Isten a' Krisztus halaláért a' bűnös embereknek elengedi a' büntetést 's őket az örök élethez való jussal is megajándékozza. Mint a' törvényszék' előtt bevádlottban, az által, hogy

ő ártatlannak ítéltetett, belsőképen nem történik változás, hanem csak a' büntetésektől szabadúl meg, 's just nyer az ő polgári igazainak gyakorlására; így a' megigazíttatott bűnösben sem 's csak a' büntetésektől menekedik meg, 's just nyer a' Krisztus által megszerzett boldogságra. — Illyen törvényszéki értelemben veszi a' szent írás is ezt a' szót: *megigazítani* 's *megigazúlni*.

Az ó testamentomban azt olvassuk: *a' ki megigazítja* (felmenti a' büntetés alól) *a' bűnöst, és kárhoztatja* (megbünteti) *az igazat, útálatos az Úr előtt egyiránt mind a' kettő.* Itt *megigazítani*, ellenébe tétetvén ennek: *kárhoztatni*, azaz, megbüntetni (antecedens pro consequente) jelenti: a' büntetés alól felmenteni.

Az új testamentomban is illy törvényszéki értelme van ezen kifejezésnek: *Isten megigazítja* a' bűnös embert, 's jelenti: 1) Isten elengedi a' bűnök' büntetését a' Jézus' haláláért; 2) Isten a' Jézus Krisztusért just ád a' bűnös embernek az örök boldogsághoz.

A' mi az első jelentését illeti, megtetszik 1) Róm. 3, 28. *Annakokáért ezt mondjuk bizonyosképen, hogy az ember megigazúl hit által a' törvénynek cselekedeti nélkűl* [1]). Hogy ez a' kifejezés: *az ember megigazúl*, ezt tegye: megszabadúl a' bű-

[1]) Róm. 3, 28: Λογίζομεθα γαρ, πιστει δικαιυσθαι ανθρωπον, χωρις εργων νομυ.

nők' büntetéseitől, kijön a' 24-dik és 25-dik versekből, a' hol az mondatik, hogy a' Krisztus volt érettünk *váltság* (απολυτρωσις) és *engesztelő áldozat* (ἱλαστηριον): mert az engesztelő áldozat által az áldozat' theoriája szerént a' bűnös bűnei büntetéseitől szabadúlt meg. 2) A' *megigazításnak* ellenébe tétetik a' kárhoztatás, melly utolsó megbüntetést jelentvén, az első értelmének ennek kell lenni: felmenteni a' büntetéstől. Így Róm. 8, 33. 34. *Kicsoda vádolja az Istennek választottit? az Isten az a' ki megigazít. Kicsoda a' ki kárhoztatná? Krisztus az, a' ki meghólt, sőt a' ki fel is támadott, ki az Istennek jobbján is vagyon, ki esedezik érettünk.* — 3) Maga az apostol Róm. 4, 6—8. a' hit által való megigazúlást ezen ó testamentomi hellyel (Zsolt. 32, 1. 2.) magyarázza: *boldogok, kiknek megbocsáttattak az ő hamisságaik, és a' kiknek elfedeztettek az ő bűneik; boldog ember kinek nem tulajdonítja Isten a' bűnt;* melly kifejezések a' büntetések' elengedését jelentik.

A' második jelentése ennek a' szónak *megigazítani*, kijön 1) Róm. 5, 1. 2. a' hol a' megigazúlásból lehúzatik *békesség Istennel* (ειρηνη προς τον θεον), és a' nekünk Istentől megadattatandó *boldogság' reménysége* (ελπις της δοξης τȣ θεȣ). 2) Gal. 3, 8. a' hol *megigazítani* ezzel magyaráztatik: *megáldani*, azaz, boldogítani; és a' 11-dik versből, a' hol megigazúlni ezzel cseréltetik fel: *élni*, azaz, boldognak lenni. 3) Róm.

8, 30. a' megigazításból lehúzatik a' megdicsőítés, melly jelenti az örök boldogság' megadását, — *a' kiket elválasztott, azokat el is hívtá, és a' kiket elhívott, azokat még is igazította, a' kiket pedig megigazított, azokat még is dicsőítette.*

§. 235.

b) A' megigazítás' okai. — Pál apostolnak összeegyeztetése Jakabbal.

A' megigazításnak háromféle okát külömböztetik meg a' theologusok, ú. m. végbevivő, érdemlő és elfogadó okát.

1) Végbevivő vagy belső indító oka (causa efficiens seu impulsiva interna) az Isten' kegyelme és könyörűletessége. — Mert az engesztelő intézet' felállításának egyedűlvaló kútfeje az isteni kegyelem.

2) Érdemló vagy külső indító oka (causa meritoria seu impulsiva externa) a' Jézus' szenvedése 's keresztfán való halála, melly által az Isten' szentsége, igazsága 's törvényének sérthetetlensége — az isteni kegyelem 's könyörűletesség kimutatódásának feltétele — bebizonyíttatott.

3) Elfogadó oka vagy eszköze (causa apprehendens, organica, instrumentalis) a' Jézus Krisztusban mint Megváltóban vetett hit, vagy az a' meggyőződés, hogy Isten a' Jézus Krisztusért kegyelmez meg az embereknek. — Tanítja ezeket a' szent írás Róm. 3, 24. 25. *Megigazúlunk ingyen Isten' kegyelméből* (belső indító ok) *a' Jézus Krisztusban lett váltságnak általa*

(külső indító ok). *Kit az Isten rendelt engesztelő áldozatúl az ő vérében való hitnek általa* (elfogadó ok).

Ezek szerént a' hit a' Jézus' érdemének elfogadó eszköze lévén, millyen a' kéz' kinyújtása az alamizsna' elfogadására, a' megigazúlás' érdemlő okának nem tartathatik. — De még kevésbé állíthatjuk ezt a' cselekedetekről. Mert a' szent írás úgy adja elő mindenkor az engesztelő intézetet, mint az Isten' kegyelmétől függőt, és a' bűnbocsánatból az ember' érdeme kizáratik. — Azt mondja az apostol: *az ember megigazúl hitnek általa a' törvénynek cselekedeti nélkül* Róm. 3, 28.

De itt az a' kérdés, mit értett Pál a' római levélben a' *törvény' cselekedetein*(εργα νομυ)? Némellyek úgy vélekednek, hogy a' Mózes' szertartásos törvényeit értette, 's azt akarta mondani, annak a' ki a' Mózes' szertartásos törvényeit betölti, nincs jussa az örök élethez. De ezen magyarázatra azt lehet mondani, hogy az apostol, ha szinte a' törvényen a' Mózes' törvényét értené is, kizárná a' megigazúlásból még az erkölcsi cselekedeteket is. Mert a' Mózes' törvényében, mellyet az apostol a' megigazúlásból kirekeszt, nem csak szertartásos, hanem erkölcsi parancsolatok is foglaltatnak. De hogy az apostol az erkölcsi cselekedeteket is kizárja a' megigazúlásból, mutatja az egybefüggés.

1) Az apostol a' zsidók' és pogányok' közönséges vétkes voltából következteti,

hogy jusa egyiknek sincs az örök élethez, ha tehát valamellyike abban részesűl, isteni kegyelemből részesűl. — Minthogy már itt pogányokról is van szó, az apostolnak a' törvényen ollyant kellett érteni, mellyet a' pogányok is esmértek; — ez pedig az erkölcsi törvény.

2) A' római levél' IV-dik részében az Ábrahám' példájából mutatja meg az apostol, hogy az ember nem a' törvény' cselekedetiből, hanem hit által igazúl meg. — Mivel pedig Ábrahámról akkor van szó, mikor még nem metélkedett környűl, annyival inkább a' Mózes' törvénye ki nem adatott, az apostol a' Mózes' törvényéről nem godolkodhatott, hanem csak az erkölcsiről.

A' mi pedig azt az összeütközést illeti, melly a' megigazúlásra nézve a' Pál és Jakab apostolok' tanításai között látszik lenni; midőn Pál azt tanítja: *az ember megigazúl hitnek általa a' törvény' cselekedeti nélkűl* Róm. 3, 28; — Jakab pedig ezt mondja: *látjátok, hogy az ember cselekedetekből igazúl meg, és nem csak a' hitből* Jak. 2, 24. [1]), elhárúl az ellenkezés, ha megjegyezzük, hogy más értelemben veszi Jakab apostol ezen szókat: *hit* (πιστις), *megigazúlni* (δικαιεσθαι) és *cselekedetek* (εργα), másban ismét Pál apostol. Jakabnál *hit* jelent szemlélő vallást (religio theoretica, profes-

---

1) Jak. 2, 24. Ὁρατε ὁτι εξ εργων δικαιεται ανθρωπος, και εκ εκ πιστεως μονον.

sio religionis); *cselekedetek* cselekvő vallást (religio practica) vagy a' szemlélő vallásból származó érzéseket és cselekedeteket; — a' mint mutatja az εργα πιστεως és nem εργα νομυ nevezet Jakabnál; *megigazúlni* pedig annyit tesz: helybehagyattatást, dicséretet nyerni, a' mint megtetszik a' 23-dik versből, a' hol ez a' szó megigazíttatott, ezzel magyaráztatik: *Isten' barátjának neveztetett.* Jakab apostol azt adja elő, melly viszonyban van a' szemlélő vallásra a' cselekvő, abban t. i. hogy amaz ez által lész tökéletes. A' Jakab' szavainak értelme tehát ez: látjátok, hogy az ember helybehagyattatást nyer, ha a' keresztyén vallás' parancsolatai szerént él, és nem csak pusztán hiszi 's vallja azt.

Pál apostolnál pedig *hit* jelenti az arról való meggyőződést, hogy a' Jézus' haláláért bocsáttatnak meg a' mi bűneink, vagy az úgy nevezett idvezítő hitet (fidem salvificam); megigazúlni azt teszi: bűneink' bocsánatját nyerni; törvény' cselekedetei (εργα νομυ) pedig akármelly törvénnyel megegyező cselekedetek. Pál apostol azt adja elő: micsoda viszonyban van az emberi cselekedet vagy virtus a' bűnbocsánatra; abban t. i. hogy a' jó cselekedetek kizáratnak a' bűnbocsánatból vagy a' megigazúlásból. — De a' mi erkölcsi cselekedeteink nem is nézettethetnek a' bűnbocsánat' érdemlő okának; mert nincsen ollyan ember, a' ki tökéletesen betöltené a' törvényt.

De a' czélja is külömböző volt a' két a-

postolnak. Jakab azt mutogatja a' maga levelében: nem lehet ott igaz hit, a' hol nincs erkölcsi vagy szent élet. Pál pedig azt sürgeti, hogy a' szent élet lehetetlen az Isten' kegyelmének hívése nélkül. Ezekből már kijön, hogy a' két apostol különböző czéljához képest, nem ugyan azon dologról szól, mind kettőnek tanítása helyes, 's egyik a' másik' tanításának ellent nem mond.

A' megigazúlás' következései a' szent írás' tanításai szerént e' következendők:

1) Békesség Istennel, vagy az az állapot, melly szerént a' bűnös ember nem retteg többé a' büntetésektől, sőt Istentől vár minden jókat Róm. 8, 1. 33. 1 Ján. 3, 19.

2) Új erő 's kedv a' jobbúláshoz, mivel már most reménylheti hogy romlottsága mellett is rendeltetése' czéljára a' tökéletességre 's boldogságra eljuthat Róm. 6, 11. 12. 20—23.

3) Megnyugvás a' szenvedéseken és nyomorúságokon; mert a' megigazíttatott ember úgy tekinti azokat, mint az ő jó attyának az ő javára czélozó látogatásait Róm. 8, 18. 28.

§. 236.

2) Megszenteltetés, — jó cselekedetek.

Literatura.

Loescher (Val. Ernest.) diss. notiones theol. de renovatione s. sanctificatione nostror. tempor. causa diligentius excussæ. Vit. 1709.

Schubert (G. E.) Schriftmässige Gedanken von der Erneuerung der Wiedergebornen. Jena. 1746.

Töllner (J. G.) Die Beschaffenheit eines wahren, guten Werks. In s. theolog. Untersuchch. 1. B. 1 St. 6. Abhandlung.

Weber (Mich.) progr. de discrimine legitime et bene, recte et honeste factorum, in libris N. T. proposito, vulgo neglecto. Viteb. 1792.

A' Megváltóba vetett hitből származik a' szent élet, melly változása az embernek megszenteltetésnek, 's megújúlásnak neveztethetik. Az ember elhívén, hogy a' váltság' nagy munkája Jézus által végrehajtatott, meggyőződik az Istennek iránta is kiterjedő szeretetéről, 's az ő törvényeit háladatossagból betölteni igyekszik. Így lésznek az ő cselekedetei erkölcsi cselekedetek (bona opera, εϱγα αγαθα s. καλα): 's az ő engedelmessége az Isten' parancsolatai iránt nem szolgai, hanem fiúi szeretettel párosított engedelmesség. Ezek szerént már a' jó cselekedeteket így határozhatjuk meg: a' jó cselekedetek nem csak a' törvény' betűjével egyező, hanem erkölcsi cselekedetek is; ollyak, mellyeket az újjászülettek, Isten iránti szeretetből és a' jóban való gyönyörködésből visznek véghez. Minthogy már Isten iránti szeretetünk' 's háladatosságunk' alapja ez, hogy a' mi bűneink a' Jézus Krisztusért megbocsáttattak, 's rendeltetésünk' czéljára romlottságunk mellett is eljuthatunk, vagy az Isten' ke-

gyelmének hívése; más szókkal: Jézusban mint Megváltóban vetett hit: helyesen tanítják a' protestánsok, hogy a' jó cselekedetek igaz hitből származnak, a' mint szól a' helvétziai vallástétel is: „Credimus vere bona opera enasci e fide viva“ XVI, 5. §. és hogy a' pogányoknak a' törvény' betűjével megegyező cselekedeteik erényeknek keresztyén értelemben nem neveztethetnek. De más kérdés az, valyon a' pogányok cselekedhetnek e jó cselekedeteket általjában vagy sem? melly utolsó mellett állottak sok theologusok. Lehetetlen voltát nem állíthatjuk, mivel az igaz erényre nézve minden a' cselekvő személy' maximáitól függ. — Minthogy már a' nem-keresztyénekre nézve is lehető az erkölcsi törvény' esmérete, minthogy ők is hihetik a' megengesztelés szükséges voltát, hasziute nem azt is, melly Jézus által hajtatott végre, 's ez által őbennek is származhat szeretet Isten iránt, reménység rendeltetések' megközelítéséhez — következik, hogy a' pogányok' cselekedetei is bírhatnak az igaz erény' tulajdonaival.

§. 237.

A' jó cselekedetek' viszonya az idvességre.

Szükségesek é a' jó cselekedetek az idvességre vagy sem? erről már a' XVI-dik században is vitatkozás volt az evangelica egyházban. — Major György wittembergi theologus Melánchthonnak több követőivel együtt a' jó cselekedeteknek szükséges vol-

tát állítá; mások ellenben, mint Flácius és a' naumburgi Amsdorf Miklós károsnak vélék az idvességre nézve. Borzasztó állítás, ha úgy értjük, hogy az Isten' parancsolatinak teljesítése méltókká tesz a' kárhozatra. De ezt Amsdorf nem úgy értette, hanem inkább azt akará mondani, káros vélemény az idvességre nézve, hogy a' jó cselekedetek által idvességet érdemelhetünk; 's ebben tökéletes igaza volt. Most már megegyeznek a' protestánsok abban, hogy a' jó cselekedetek szükségesek ugyan az idvességre, de az idvességnek nem érdemlő okai.

Az első kitetszik abból 1) hogy a' jó cselekedetek az igaz hitnek, melly az idvességre múlhatatlanúl szükséges, gyümölcsei; és 2) a' szent írás tanításából: *szent élet nélkül senki sem láthatja az Urat* Zsid. 12, 14.

De azért a' jó cselekedetek az idvességnek nem érdemlő okai. Mert 1) legjobb cselekedeteink is tökéletlenek; 2) mert azokkal tartozunk. *Ha mind azokat megcselekedenditek is, a' mellyek nektek parancsoltattak, ezt mondjátok: haszontalan szolgák vagyunk, mert a' mit kellett cselekednünk azt cselekedtük*, így szól Jézus Luk. 17, 10. 3) mert a' mi fogyatkozásokkal teljes cselekedeteink, és az örök boldogság között nincs egyirányúság, következésképen amazok nem tekintethetnek úgy, mint ennek érdemlő okai; 4) mert az örök élet a' szent írásban *örökségnek*. Máté 25, 34. *'s Isten'*

ajándékának Róm. 6, 23. mondatik; az örökség pedig és az ajándék nem érdemért adatik.

De azért a' jó cselekedetekről alacsonyan nem értünk, annyival inkább nem vetjük meg azokat; tudjuk hogy jutalmat ígér Isten a' jó cselekedeteknek, de nem tartozásból, hanem ingyen kegyelemből, és hogy a' jó cselekedetek által leszünk a' jövendő életbeli boldogság' nagyobb mértékének elfogadására alkalmatosok.

§. 238.

Szabott e Isten határpontot, mellyen túl a' megjobbúlás lehetetlenné lész a' bűnösre nézve? 's micsoda becset tulajdoníthatunk a' késői, kivált pedig a' halálos ágyban való megtérésnek?

Kérdésbe tétetett az evangelicus theologusok között: szabott e Isten az embernek az ő halála előtt a' megtérésre nézve valamelly határpontot (terminus peremtorius, innen ez a' vitatkozás lis terministicának neveztetett), mellynek eltelése után a' megjobbúlás 's részesűlés a' kegyelemben a' bűnösre nézve lehetetlenné lész, vagy pedig csak a' halál után lész e a' megjobbúlás lehetetlenné? — Sokan, kivált a' pietisták azt állították, hogy a' megátalkodott emberre nézve a' megjavúlás és az Isten' kegyelme már az ő halála előtt is lehetetlenné lehet; hogy így az embereket a' megkeményedéstől a' bűnben, és a' jobbúlás' halasztásától elrettentenék. De ez az állatás nem csak az hogy a' vir-

tusra nézve kártékony következésű lehet, a' mennyiben az epekedő lelkekben könnyen ébreszthet olly szorongató félelmet, hogy ez az idvesség' pontja (terminus salutis) elmúlt már, 's többé minden jobbúlás lehetetlenné lett őreájok nézve; de ellenkezik is ez az állatás mind a' szent írás' tanításával, mind az Istenről való fogalmunkal. — Az új testamentom azt tanítja, hogy az ember megjobbúlván, megnyerheti mindenkor bűneinek bocsánatját Mát. 18, 22. Luk. 23, 39. köv. Azomban közönséges lévén az Isten' kegyelme azok iránt, a' kik megjobbúlnak, nem mondhatjuk, hogy az Isten' részéről volna olly időpont, mellyben a' bűnös' megtérését, 's boldogságát többé nem akarná; de az ember részéről mehet annyira az ő erkölcstelensége, hogy a' jobbúlás őreá nézve ha nem örökre, legalább egy bizonyos időre erkölcsileg lehetetlenné lész.

Összeköttetésben volt ezzel egy más kérdés: a' késői, kivált pedig a' halálos ágyban megtörténő megtérésnek becséről; de az csak annyiban jő itt vizsgálat alá, a' mennyiben az az örök boldogság' megnyerésére elegendő e vagy sem? Sokan nem csak az, hogy csak nem általjában tagadják a' késői megjobbúlás' lehetőségét: sőt ha megtörténnék is, foganat nélkülinek állítják az idvességre nézve. Így vélekedtek a' régiek közzűl Cypriánus és Ambrósius, az újabb időben a' sociniánusok, árminiánusok és sok angolyok, 's felhozzák

annak védelmére Jer. 13, 23. Máté 3, 10. 7, 21. Zsid. 6, 4—6. 2 Pét. 2, 20—22. De az első helyen, nincs szó a' megjobbúlás' általános lehetetlenségéről: mert külömben a' próféta a' 15-dik 's következő versekben azt a' zsidóktól nem kívánhatta volna; hanem csak feltételesről, míg a' próféta' intéseit fel sem veszik. A' második helyben ez a' feltételes mondatmány foglaltatik, hogy az ember míg még nem jobbúl, boldog nem lehet. A' harmadik ollyan megtérésről szól, mellyet megjobbúlás nem szokott követni. A' két utolsóban pedig nem a' késői megtérés, hanem az általános elszakadás a' keresztyén vallástól foglaltatik.

Meg kell azomban vallanunk, hogy a' megtérés annál nehezb, mennél tovább halasztatik, hogy arra egészen is alkalmatlanokká lehetünk, nem lévén többé reá sem időnk, sem alkalmunk; hogy halogatása által az örök boldogságnak csak alsóbb lépcsőire tarthatunk számot; hogy a' megjobbúlás a' mennyiben gyümölcsei is hozzá számláltatnak, nem egy pillantati munka; hanem egész éltünk' feladatja. De azért a' halálos ágyban kezdett megtérés sem látszik általjában lehetetlennek, vagy a' boldogságra nézve egészen foganatlannak. — Mert az istentelen embert is megillethetik észrevehetetlenűl azon tanítások és példák, mellyeket egy ideig fel sem vett, 's azok benne bűnön való szíves bánatot, 's Jézusban való hitet ébreszthetnek, mint azt so-

kaknak példája bizonyítja. Külömben is a' megjobbúlás mint maga ráhatározása az embernek, — a' hit 's megigazúlás ollyan változások, mellyek egyszerre történnek, 's mellyeknek nincsenek lépcsői. A' bűnön való szíves bánatot és a' Jézusban mint Megváltóban vetett hitet nyomban követi a' megigazítás. De azért a' feljebb előadott okok miatt a' megtérés' halogatása mindenkor veszedelmes 's káros lehet.

A' megtérésről szóló bővebb tanítás egyébiránt inkább a' keresztyén erkölcsi-mint hittudományra tartozik.

II. CZIKKELY.

Végre hajthatja e az ember magától az erkölcsi megjobbúlást, vagy pedig szükséges e arra az Isten' különös segítsége.

Literatura.

(Spalding J. J.) Gedanken über den Werth der Gefühle in dem Christenthum. 5. Aufl. Lpz. 1784.

(Waltersdorf) Freundschaftl. Unterredungen über d. Wirkungen d. Gnade 4 Thle. Halle. 1776.

(Junkheim). Von dem Uebernatürlichen in d. Gnadenwirkk. Erl. 1775.

Storr (G. C.) comment. theol. de Spiritus S. in mentibus nostris efficientia. Tub. edit. 2. 1788.

Tittmann (Chr. Car.) diss. de opere

Spiritus S. salutari et de inhabitatione Spiritus S. In opusc. theol. Lips. 1803.

§. 239.

Meghatározása ennek a' kérdésnek.

Hogy ezt a' kérdést megértsük, szükséges tudnunk, hogy itt nem arról van szó, valyon Isten eszközök által, millyenek a' mindennapi példák, az ő ígéjének hirdetése, és a' sákramentomok' kiszolgáltatása 's a' t. elősegiti e az emberek' megjobbúlását: mert ezt senki sem hozta kétségbe; hanem itt az a' kérdés, ha az Isten' ígéjének és más jobbító eszközöknek munkásságától különböző isteni munkásság vagy segítség az emberek' megjobbítására nézve taníttatik e a' szent írásban; röviden arról van itt szó, a' miről Augustinus és Pelágius között vitatkozás támadt, és így maga a' kérdés' szorosb meghatározása vezet minket a' kegyelemről szóló hitágazat' históriájára.

§. 240.

Az isteni kegyelem és szabad akarat felől szóló hitágazat' históriája.

Az Augustinus előtt élt egyházi, kivált pedig görög atyák a' gnosticusok és manicheusok ellen, kik az embert szabadságától megfosztták, azt tanították, hogy az ember természet szerént is bír ollyan tehetséggel, hogy a' jót és rosszat szabad választás szerént cselekedje, 's megjobbúlhasson; de azért nem tanították, hogy Istennek az ember megjavúlása körűl ne lehetne része. Ezt a' választhatásbeli szabadsá-

got nevezték a' görögög το αυτεξουσιον, ελευθερια, προαιρεσις szókkal, a' deákok pedig liberum arbitriumnak, mellyet Tertullianus a' törvénytudományból vitt által a' theologiába. A' görög egyházi atyák tehát mindnyájan synergismust tanítottak; de nem is lehete másképen, ha az erkölcsi szabadságot védelmezték.

Pelágius a' görög atyák' nyomdokin indúlt el; de azoknak értelmeket több gonddal fejtette ki. A' megjobbúlásban hármat külömböztete meg: 1) a' tehetséget (posse); 2) az akarást (velle); 3) a' munkásságot (operari). — Az első a' természet' ajándéka (gratia naturæ), de egyszersmind az Istené is: mert Isten adta belénk az erkölcsi természetet, 's ennek munkásságát a' maga beszédének hirdetése, 's az emberi történetek' vezérlése által elősegéli, a' nélkül mindazáltal, hogy az akaratra közvetetlen munkálkodnék: az akarás pedig és a' munkásság az ember' szabadságától függ, 's Istentől csak külső eszközök által gyámolíttatik. De az a' segítség sem szükséges általjában; 's innen tiszta jóságú cselekedeteket a' pogányok is tehetnek.

Ellenben Augustinus azt tanította, hogy az ember az Ádám' esete olta csak a' roszszat akarhatja 's cselekedheti, 's nincs ereje a' megjobbúlást elkezdeni, folytatni, még kevésbé tökéletességre vinni; hanem a' kegyelem — az Istennek eszköz nélküli hatása a' lélekre — cselekszik mindeneket, ez eszközli a' megjobbúlást ellentállhatat-

lanál mind azokban, a' kik az idvességre rendeltettek. Ezek szerént a' pogányok' szép és jó tettei nem egyéb mint czifra vétkek ,(splendida peccata). — Ágostón azt az emberek szabadságtalanságát így tette ki: homo non habet liberum, sed servum arbitrium.

Közép úton mentek a' semipelagiánnusok (massilienses) azt állítván, hogy az ember az eset után is bir természeti erőkkel a' jó esmérésére és akarására, el is kezdheti a' megjobbúlást 's annak folytatásában is munkás lehet; de kegyelem nélkűl, melly által az ember' szabad akaratjából eredő megjobbúlás' kezdete gyámolíttatik, azt tökéletességre nem hajthatja.

Ez a' veszekedés szélesb kiterjedésű lett az által, hogy a' szabad akarat (liberum arbitrium) nem szoríttatott mint eddig, csak az akaratra; hanem kiterjesztetett az értelemre is, vagy azon tehetségére a' léleknek, melly által az igazat' 's jót megesmérhetjük; 's megállapíttatott, hogy az eredendő bűn nem egyedűl az akaratnak, hanem az értelemnek megromlásában is áll.

Az áfrikai egyházban az Augusztinus' tekintete miatt az ő értelme lőn uralkodóvá 's a' cárthágói zsinatban 418-ban megerősíttetett; de a' nyugoti egyház' többi részeiben a' semipelágiánismushoz ragaszkodtak. A' lombárdiai Péter 's Duns Scotus is a' semipelágiánismust követték, 's Duns azt állítá, hogy az ember kegyelem nélkűl is cselekedhetik jót, 's ez által magát az

Isten' kegyelmére méltóvá teheti; de az áquinói Tamás a' dominicánusokkal e' tárgyban is a' szoros augustinianismushoz ragaszkodott, 's a' scótitisták és thomisták között nagy leve a' tűz.

A' tridentumi zsinat is a' semipelágiánismust állította meg, azt határozván (sess. VI. can. 4.) hogy az ember a' kegyelem által készíttetik ugyan a' megtérésre; de azért a' megjobbúlásban együtt munkálkodik az isteni kegyelemmel. De minthogy az erről való határozatok több felé magyaráztathattak, ekkor sem lett vége a' vitatkozásoknak az Isten' kegyelme felől. Alkalmat ada ezekre a' XVI-dik század' második felében az Augustinus' vélekedését vitató Bajus és Bannez löweni dominicánusok, Lesz és Molina jesuiták közt támadt villongás. A' két jesuita azt állította, hogy a' szabad akaratú ember a' kegyelemnek közönséges, de nem közvetetlen munkássága által erényt gyakorolhat, és hogy a' kegyelem' munkáira megkívántatik az embernek Istentől eleve ellátott szabad megegyezése. Ezen villongás' elcsendesítésére 1598-ban VIII-dik Kelemen pápa rendeléséből összeült Rómában az úgy nevezett congregatio de auxiliis gratiæ; de ez sokszori üléseiben 14 esztendők alatt, minthogy mind a' két vitatkozó fél igen hatalmas volt, a' kérdést el nem döntheté. Végre XI-dik Kelemen 1713-ban az Unigenitus nevezetű bullában a' Jansen' értelmét és így az Augustinusét is kárhoztatta.

Luther is tagadta az ember' szabad akaratját „de servo arbitrio" czímű munkájában, mellyet ő az Erásmus' „de libero arbitrio diatribe" czímzetű könyvének tett ellenébe. Lutherrel egy értelemben vala Melanchthon „loci theologici" czímű munkája' első kiadásában; de már a' másodikban (1535-ben) a' semipelágiánismushoz közelített, 's azt tanította, hogy az ember a' megtérésben nem áll szenvedőleg, hanem tevőleg, 's együtt munkálkodhatik (συνεργεῖ) a' kegyelemmel; innen ez a' rendszer s y n e r g i s m u s nak neveztetik. A' synergistákat (Striegel, Major, Krell, Pfeffinger) keményen megtámadták a' Luther' buzgó követői, Flácius, Amsdorf, Hesshus és Wigand. A' meghasonlásnak úgy akara véget vetni a' concordiæ formula, hogy az Augustinus' előtételeit bevette; de az előtételekből folyó következéseket (gratia irresistibilis—prædestinatio absoluta) megvetette; ellenben a' Cálvin' követői az Augustinus' szoros rendszerét minden abból folyó tételekkel bevették.

A' mi illeti a' két hitvallású protestáns egyházakat, megegyeznek egymással abban

1) Hogy az ember az eset után a' természet' állapotjában, isteni kegyelem nélkűl meg nem jobbúlhat, mellyet ezzel tettek ki; hominem post lapsum in statu naturæ habere liberum arbitrium in naturalibus, non etiam in spiritualibus. — Ennek értésére tudnunk kell, mitt tett a' theologusoknál t e r m é s z e t' á l l a p o t j a, melly

a' kegyelem' állapotjának tétetik ellenébe: mit tesznek továbbá liberum arbitrium, temporalia és spiritualia.

Természet' állapotja (status naturæ) jelenti az ember' állapotját a' mennyiben az eredendő bűntől megékteleníttetett, és még a' Szent Lélektől meg nem jobbíttatott.

Szabad akarat (liberum arbitrium) nem az erkölcsi szabadság, hanem az értelem és akarat az emberben, és mind a' kettőnek viszonya a' keresztyén megjobbúlásra és az ajánlott engesztelés' elfogadására. — Spiritualia maga a' megjobbúlás 's elfogadása az engesztelő intézetnek azzal együtt a' mi vele összefüggésben van, más névvel justitia spiritualis; mellytől res naturales, civiles, vagy justitia civilis külömböznek, a' mennyiben az utolsó jelent puszta törvényességet (legalitas) vallásos indító okok nélkűl, melly utolsók törvényes cselekedetinknek erényi becset adnak. Ezek szerént már a' fentebb érintett mondatnak e' lész az értelme: az ember az eset után végbevihet némelly törvényes cselekedeteket; de az Isten' és az erény' szeretetéből keletkező erkölcsiségre önn ereje által nem emelkedhetik, innen arra az Istennek segítsége szükséges.

2) Az Isten' segítsége, mellynek mivolta kimagyarázhatatlan, az Isten' beszédéhez és a' sákramentomokkal való helyes éléshez köttetett. Ez az állítás ellenekbe van téve az ábrándozóknak, kik azt mondják, hogy

ezen természet felетti isteni segély. mellett nincs szükségek írott ígére, és a' sakramentomokra.

Abban pedig az általános előrendelést állítóktól különböznek, a' mennyiben az evangélicusok az isteni kegyelmet 1) közönségesnek (universalis), 2) ellenállhatónak (resistibilis) és 3) elveszthetőnek (amissibilis) állítják. l. a' 184. §-t.

A' kegyelemnek többféle megkülömböztetései jőnnek elő a' hittudományirendszerben, ú. m. 1) Gratia dei in universum, azaz, az Isten' jósága mindenféle jótéteményeire nézve, és idvezítő kegyelem (gratia salutaris), melly a' mi megvilágosíttatásunkat, megjobbíttatásunkat és idvezíttetésünket tárgyazza. 2) Gratia affectiva, azaz, hajlandóság a' jótételre (quoniam indicat, quomodo Deus affectus sit erga homines) és gratia effectiva, magának a' jótéteménynek közlése, (quoniam in efficienda hominis emendatione versatur). Es az utolsó ismét vagy

a) Közönséges kegyelem (gratia universalis), az Isten' munkássága az emberek' megjobbítására természeti eszközök által, és

b) Különös kegyelem (gratia particularis) a' keresztyén kijelentés és az idvesség' rendje által.

De elosztják még az isteni kegyelmet a' Szent Lélek' külömböző munkásságaira nézve az ember megjobbításában, ú. m.

1) **Megelőző** kegyelemre (gratia præveniens, præcurrens), melly a' jobbúlás' akadályait elhárítja; ennek a' tárgya a' megjobbíttatandó ember.

2) **Munkálkodó** kegyelemre (gratia operans), melly a' jobbúlást eszközli 's bevégzi; ennek tárgya a' javúló ember; és

3) **Együttmunkálkodó** kegyelemre (gratia cooperans), melly az újjászülött embernek együttmunkálkodásával a' megtért vagy újjászült lélek' állapotját megerősíti. Ennek tárgya a' már megtért ember, kinek meg kell szenteltetnie.

Az újabb theologusok több vagy kevesebb pontokban távolyganak Augustinustól. Reinhárd azt állítja, hogy Istentől a' mi megjobbúlásunkra engedtetett erők' 's tehetségek' használása magunktól függ, 's a' megjobbúlásból saját munkásságunk ki nem záratik. Mert van természeti tehetségünk, hogy a' keresztyén vallás' igazságát bizonyító erősségeket megértsük, megítéljük, a' vallásos igazságokról magunknak világos esméretet szerezzünk, magunkat a' szent írás' olvasására határozzuk, 's jelentését általlássuk. De tagadja, hogy az embernek természeti állapotjában volna annyi ereje, hogy az Isten' esméretének, és az erénynek azon polczára emelkedjék, mellyet kíván tőlünk a' keresztyén vallás. Mórus a' megjobbúlást azért nevezi Isten' munkájának: mert ő ád az ő Lelke által kívánt sikert az isteni íge' használásának; 's ő is tulajdonít tehetséget az embernek,

mellyűél fogva magát a' vallás igázságainák visgálására határozhatja; de kárhoztatja azokat, kik szoros határt kívánnának vonni az Isten' 's önmagunk' munkássága között. Junkheim, kivel Döderlein is egy értelemben volt, azt mondja: az Isten' munkássága az emberek' javításában természet felett való; nem, mintha eszköztelen munkálkodnék, hanem a' mennyiben az Isten' beszéde mint javúlásunkat eszközlő kijelentés, természet felett való. — Mások inkább az arminiánusokhoz hajlottak, kik azt tanították, hogy az Isten' kegyelme közönséges, 's hogy a' kegyelem alatt nem kell értenünk eszköztelen isteni munkásságot; hanem puszta természeti esméretet 's az erény' külső segédeszközeit, mellyekkel az ember szabad tetszése szerént élhet. — E' volt az Eberhárd' értelme is. Ammon az embernek nem csak erkölcsi szabadságot tulajdonít; hanem azt is állítja, hogy a' jobbító kegyelem eszközösen munkálkodik, 's világosan kimondja, hogy a' Szent Lélek' külső és belső, közvetett 's közvetetlén munkásságainak külömböztetése „magis ad ingenium humanum, quam ad rem ipsam pertinet." — Kántnak vélekedése ez: a' philosophia a' maga elvei szerént a' kegyelem' munkáit nem tagadhatja, de még sem mutathatja, s ennek a' hitágazatnak csak az a' haszna van, hogy reményt ébreszt az emberben, hogy a' mit a' megjobbúlásban saját ereje által végbe nem vihet, azt az Isten viszi véghez, 's annak hivése által az

embernek a' megjóbbúlásra való törekedései élesztetnek.

§. 241.

Az új testamentom' tanítása a) az Isten' munkásságáról az ember' megtérése 's javúlása körűl.

Az Isten' vagy az ő Lelke munkásságait az ember' megjavúlására 's megtérésére nézve, nevezik a theologusok kegyelem' munkájinak (operationes gratiæ, χαρις), de a' melly szó szélesb értelemben vétetik az új testamentomban. Ugyan is χαρις az új testamentomban jelent néha isteni jótéteményeket (ez a' gratia effectiva a' theologusoknál) Ján. 1, 16. 17. Róm. 3, 24. 5, 20; néha isteni jóakaratot, mellyből a' jótétemények folynak (ez a' gratia affectiva) Luk. 2, 40. Eféz, 1, 6. 7. 2, 7; de jelenti az emberek' váltságának jóteményét is a' keresztyén vallás által különösen Csel. 14, 3. — De hogy jelentené pusztán azon munkásságát Istennek, melly az embereket megvilágosítja, megjobbítja, 's a' javúlásban megerősíti (gratia medicinalis, gratia applicatrix, quatenus iis salutem applicat, a' theologusoknál, 's a' melly értelemben itt is vétetik), bajos volna megmutatni.

De azért tanítja az új testamentom, hogy az Isten vagy az ő Lelke munkás az ember' megtérése 's megjavúlása körűl. — Ugyan is

1) A' keresztyén vallás' elfogadására szükséges megvilágosítás, és az azzal egybeköttetett erkölcsi megváltozás úgy adatnak

elő, mint az Isten vagy Szent Lélek' munkáji Ján. 6, 44. köv. Csel. 16, 14. 1 Kor. 1, 4—6. Ján. 3, 5. 6. 1 Kor. 6, 11. 's a' t. úgy szinte a' keresztyéni hitben 's erényekben való megmaradás 's előhaladás 1 Kor. 1, 8. 3, 6. valamint az egyes erények 's jó indúlatok is Gal. 4, 6. 5, 22.

2) A' Szent Lélek' kegyelme által megjobbított embert úgy írja le mint új teremtést Filip. 2, 13. Ján. 3, 3—6. Róm. 6, 1—10.

3) Kívánja az Isten' jobbító kegyelmét a' keresztyéneknek Eféz. 1, 15—19. 1 Thess. 5, 23. Kolos. 1, 9—12.

4) Azt mondja, hogy a' Szent Lélek lakozik, vagy maradandólag munkálkodik a' keresztyének' lelkében Róm. 8, 9. 10. 14. Gal. 4, 8. 1 Kor. 3, 16. 6, 19. 2 Kor. 6, 16.

5) A' keresztyének' nemesb érzéseit nevezi Léleknek, mint a' Szent Lélek' munkásságait Róm. 8, 1—17. Gal. 5, 16—25.

§. 242.

b) Az Isten' igéjének munkásságától külömböző munkássága Istennek a' megjobbúlásra nézve.

Az új testamentom nem csak azt tanítja, hogy Isten vagy a' szent Lélek munkás az emberek' megjobbítására; hanem az Isten' igéjének munkásságától külömböző, és így eszköz nélkűli munkásságát is tanítja Istennek az emberi lélekre. Nevezetesen:

1) 1 Kor. 3, 6. 7. *Én plántáltam, Apollós öntözött; de az Isten adta annak előmenetét. Azért sem a' ki plántál valami, sem a'*

ki öntöz; hanem az Isten, a' ki előmenetelt ád. Itt az előmenetelt adó Isten, és így az Isten' munkássága megkülömböztetik a' plántáló Pál', és az öntöző Apollós munkásságától, és így az isteni hatás a' tudomány' erejétől.

2) Ján. 6, 44. azt mondja Jézus: *Senki nem jöhet énhozzám, hanemha az Atya, a' ki engem elbocsátott vonandja* (ἑλκύσῃ) *azt.* Itt ἑλκύειν annyi mint trahere sc. docendo vagy adducere, vétetvén a' hasonlóság a' gyermekektől, kik a' tanítókhoz a' szülék által kézen fogva vezettetnek. Hogy itt az Isten' különös munkásságáról kelljen gondolkodnunk, melly a' szívet a' tanítás' elfogadására elkészíti, mutatja a' 65-dik vers, hol a' feljebb érintett hely a' következendő kifejezéssel cseréltetik fel: *senki nem jöhet énhozzám, hanemha adatik neki az én Atyámtól* és a' 45-dik versből, a' hol a' Jézus' tudományát elfogadók *Istentől taníttattaknak* (διδακτοὶ θεοῦ) neveztetnek. Itt azt akarja Jézus kimagyarázni, miért nem hittek olly sok zsidók őbenne; 's annak okát nem a' maga tudománya' mivoltában találja, hanem inkább, hogy Isten bennek nem munkálkodék. Itt is külömbség tétetik az Isten' munkássága és a' tudomány' ereje között.

3) Csel. 16, 14. a' mondatik: az *Úr megnyitá a' Lidia' szívét,* hogy figyelmezne a' Pál apostol' tanítására. Itt is más az Isten' munkássága, más a' tudomány' ereje.

4) Róm. 15, 13: *A' reménységnek Istene töltsön be titeket minden örömmel és bé-*

kességgel a' hitnek általa, hogy reménységgel bővölködjetek a' Szent Lélek' ereje által. Itt a' *Szent Lélek' erèje* (δυναμις) a' hittől (πιστευειν) nem csak megkülömböztetik, hanem a' hit' és reménység' öregbedése is a' Szent Lélek erejétől húzatik le. — Ez is tehát a' tudomány' erejétől külömböző különös munkássága a' Szent Léleknek.

5) 1 Thess. 2, 13: *Az Isten felől való beszédet, mellyet hallottatok mitőlünk bevévén, fogadtátok azt nem úgy mint embereknek beszédét; hanem a' mint valósággal vagyon mint beszédét Istennek, a' ki munkálkodik tibennetek hivőkben* (λογον τε θεε, ὁς και ενεργειται εν ὑμιν πιστευσιν). Itt a' ὁς visszahozó a' megelőző θεε szóra vitetik, mellyben van az erő. A' megelőzőkben az apostol azt mondja, hogy az a' tudomány, méllyet ótóle hallottak a' thessalónikaiak, magának Istennek tudománya, annak az Istennek, a' ki mind a' tanítóban, mind őbennek, kik az ó tudományát bevették, munkálkodott. — Itt is külömbség tétetik a' hirdetett tudomány, és az Isten' munkássága között. — De végre

6) Hogy a' Szent Léleknek különös munkásságáról kell gondolnunk,, mutatja az új testamentomban gyakorta előfordúló azon kifejezés is: a' Szent Lélek lakozik a' keresztyének' lelkében, 's jelenti a' Szent Lélek' jótékony hatását az emberi lélek' megvilágosítására, 's jobbítására, melly az új testamentomban mindenkor a' Szent Lélek' munkásságának tekintetik. Illyen ér-

telemben tulajdonít az ó testamentom Istennek lakozást az izráeliták között a Sionon, jelentvén az, az Isten' munkásságát a' nemzet' boldogításàra.

De ezen szent írásbeli helyekből nem következik, hogy ezen munkássága Istennek mindenkor 's változhatatlanúl az isteni ígének és a' sákramentomoknak használásához volna csatolva, a' mint a' theologusok állítják. Mert jóllehet Ján. 17, 20. 8, 31. 32. Máté 7, 24. köv. Luk. 8, 11. 15. 1 Kor. 4, 15. Csel. 20. 32. Róm. 1, 16. 10, 17. 1 Kor. 1, 18. a' Jézus' tudományának jobbító erő tulajdoníttatik, 's a' kegyelem' munkássága a' keresztyén esméret', erény' és remény' felébresztésére 's öregbítésére vitetik mindenkor; de azért sehol sem taníttatik, hogy csak akkor volna helye ezen munkásságnak, midőn az Isten' ígéjét halljuk, és hogy csak az Isten' ígéje által munkálkodnék, sőt ez a' Szent Lélek' munkássága gyakran magában is említtetik. Másképen Ábrahám, Mózes, a' prófétáknak és az apostolok hogy lehettek volna részesei az isteni Lélek' felvilágosításának?

De azt sem mondja az új testamentom, hogy mi a' Sz. Lélek' különös munkásságát mint ollyant érezhetnénk, 's más munkásságoktól megkülömböztethetnénk, 's ezzel egyszersmind az ábrándozásnak, melly az illy munkásságokat a' tapasztalat által akarja megesmérni, útja el van zárva. De nem is gondolható a' kegyelem' munkájinak illy megkülömböztetése: mert mi mindenkor

csak a' hatást érezhetjük, és nem az eszközlő okot; arról van tudatunk, hogy lelkünkben változás történt; de nincs arról, hogy az a' Szent Lélek által eszközöltetett. Egyébiránt az új testamentom a' kegyelem' munkájinak, mellyeknek természetét sehol sem határozza meg közelebbről, kényszerítést sehol sem tulajdonít, sőt tanítja, hogy azoknak ellenek álhatunk, azokat foganatlanokká tehetjük Eféz. 4, 30. Csel. 7, 51—3. Zsid. 3, 8. v. ö, Máté 13, 27. 23, 37. és hogy az isteni tudomány, ha azt megvetjük vagy mellőzzük, foganatlan ránk nézve Luk. 16, 29. 31. Márk 16, 16. Ján. 12, 48. köv. 2 Thess. 1, 8. Zsid. 4, 2. A' keresztyén tudomány' helyes használása múlhatatlan feltétel, hogy az az emberi szívben a' maga erejét kimutathassa Ján. 8, 32. Máté 13, 23. Csel. 2, 41. 17, 11. Róm. 10, 13. köv. 1 Kor. 15, 1. 2. Jak. 1, 21. 's a' t.

§. 243.

e) Munkás lehet e az ember a' maga megjavúlásában?

Hasonlóképen tanítja is az új testamentom, hogy a' rosszra való hajlandóság erőt vesz gyakran a' jó felé hajló akaraton (l. 175. §-t) az emberben; de nem mondja, hogy nem volna tehetsége 's ereje, hogy a' maga megjavúlásában munkás legyen, azt elősegélje, vagy együtt ne munkálkodhatnék az isteni kegyelemmel. Ugyan is:

1) Tulajdonít az embernek tehetséget

arra, hogy a' serkentést a' megjobbúlásra vagy kövesse, vagy pedig annak ellentálljon Máté 22, 3.

2) Tanítja, hogy a' nem keresztyének az Isten' igéje nélkűl is szerezhetnek esméretet magoknak Istenről, az erényről Róm. 1, 19. 20. 's hogy az elegendő a' megjobbúlásra, mivel azt mondja, hogy elmulatván azt, *magok-menthetetlenek*.

3) Állítja Pál apostol Róm. 2, 14. köv. hogy *a' pogányoknak természet szerént* (*φύσει*) és így kijelentés 's az Isten' Lelke' befolyása nélkűl is elegendő esméretek van az erkölcsi törvényről, 's azt betölthetik, mivel őket arra lelkiesméretek megtaníthatja, 's ha nem teljesítik, őket meg is bünteti. Mellyből következik, hogy az ember elkezdheti a' megjobbúlást, 's munkás lehet abban az isteni kegyelemmel. Nem lehet hát mondanunk, hogy az ember ollyan mint a' kő és tőke, 's hogy nem lehet egyéb munkássága a' jónak való ellenszegűlésnél. Pál apostol világosan tanítja Rom. 7, 15—19. hogy az ember, jóllehet a' rossz felűlható erővel bír, a' jót helybehagyja 's akarja is a' belső ember szerént, és így az ő akaratja nem lehet voluntas a Deo aversa, Deo inimica et reluctans. — De következik az

4) A' jobbúlást tárgyazó gyakori intésekből, mellyek hasztalanok 's czél ellenïek volnának, ha semmit sem tehetnénk arra saját erőnk által. Azomban ha erő 's tehetség' hijával volnánk a' megjobbúlásra,

nem lennénk méltók a' büntetésre, melly a' szent írás sok helyeiben nyilván taníttatik. Végezetre

5) Azt mondja Péter apostol. Csel. 10, 35. *minden nemzetségben kedves akárki, a' ki őtet féli és igazságot cselekszik.* — Itt hát feltétetik, hogy a' természettől van tehetségek az Isten' esméretére és az erény' gyakorlására.

Egyébiránt megengedjük Reinhárddal, a' mit a' szent írás is tanít Róm. 1, 21—23. 3, 9. 23. 11, 32. 8, 3. Eféz. 2, 1—5. 12. Ján. 3, 6 hogy magától az embernek nem lehet olly tökéletes esmérete Istenről, olly tiszta erénye, a' millyent kíván tőlünk a' keresztyén vallás; de azért innen nem következik, hogy arra az ember semmit sem tehetne, hanem neki mindent az Isten' kegyelmétől kellene várnia.

A' mi pedig azt az állatást illeti, hogy az emberi értelem az eset után az ő természeti állapotjában általjában tehetetlen az isteni tudomány' megértésére, 's a' megjobbúlásra semmit sem tehet, a' szent írásból megmutatnunk nem lehet. Mert a' mi az első állítás' megmutatására felhozatik 1 Kor. 2. 14: *a' lelkes ember meg nem foghatja azokat, mellyek az Istennek lelkéjé, mert őneki bolondságnak tetszenek*, a' mint feljebb (I. Köt. 63-dik lapján) láttuk, azt teszi: az érzékiség után hallgató ember (ψυχικος ανθρωπος) el nem fogadhatja (ου δεχεται, δεχεσθαι assensum præbere) a' megfeszített Messiásról szóló hitágazatot (τα τυ

πνευματος, minthogy az I-ső rész 17-dik versétől fogva a' 2-dik rész 16-dk verséig szoros egybefüggés van, és így az nem az egész keresztyén tudomány, sem nem az erkölcsi törvény); s δυναται nem jelent természeti tehetetlenséget vagy általános lehetetlenséget; hanem csak az akkori emberek' gondolkozása módjából eredő nehézséget, kiknek a' megfeszített Messiásról szóló tudomány bolondságnak tetszett.

Azok a' szent írásbeli helyek pedig, mellyekből a' második állítást következtetik, t. i. hogy az ember általjában minden jóra alkalmatlan, és a' maga megjobbúlására semmit sem tehet, vagy

a) Az apostoli hívatalról szólnak, nevezetesen Jézusnak ezen szavai Ján. 15, 5: *én vagyok a' szőlőtő, ti szőlővesszők; az a' ki énbennem marad és a' kiben én maradok, a' terem jó gyümölcsöt, mert énnálam nélkül semmit sem cselekedhettek.* — De itt *gyümölcs* (καρπος) nem erkölcsi cselekedet, hanem az apostoli hívatal' foganatja, mellyre megkívántatik az állandó megmaradás a' Jézussal való összeköttetésben. Erről van szó mikor azt mondja Pál apostol 2 Kor. 3, 5: *Nem hogy alkalmatosak volnánk mi magunktól; hanem hogy alkalmatosok vagyunk, Istentől vagyon.* — Vagy

b) A' taníttatik, hogy az embernek, hogy Istennek tetsző légyen, megjobbúlásra van szüksége. Ez az értelme a' Jézus' szavainak, mellyeket Nikodémushoz intéze Ján. 3, 3—7. nevezetesen: *va-*

laki újonnan nem születendik, nem láthatja az Isten' országát, azaz, annak a' ki a' Messiás' országának méltó tagja 's Istennek tetsző kíván lenni, megjobbúlásra van szüksége. — Ugyan ez foglaltatik a' Pál apostol' tanításában is Róm. 8, 7. *a' testnek bölesesége ellensége Istennek: mert az Isten' törvényének nem enged; mert nem is lehet* [1]) — Itt σαρξ nem jelent újjá nem született embert; hanem a' mint a' 7, 23. és 8, 3. mutatják: testet és annak kívánságait (φρονημα), a' mi mint valami materiále az erkölcsi törvénynek (νομῳ τȣ θεȣ) alá nem vettetett, de alá sem vettethetik. A' ki már ezen testi ingereknek engedelmeskedik (εν σαρκι οντες 8. v.) nem tetszhetik Istennek. — Vagy

c) A' taníttatik, hogy az ember magától nem lehet igaz keresztyén. Ez az értelme a' Jézus' szavainak Ján. 6, 44. *senki nem jöhet énhozzám, hanemha az Atya, a' ki engemet elbocsátott, vonandja azt* (l. a' 242. §-t). Ennyi 's több nem foglaltatik a' Pál apostol' ezen szavaiban is 1 Kor. 12, 3: *Azért tudtotokra adom nektek, hogy senki, a' ki az Istennek Lelke áltál szól, a' Jézust nem átkozza: és senki nem mondhatja a' Jézust Úrnak, hanem csak a' Szent Lélek által.* — Jézust *Úrnak mondani*, annyit tesz, mint Jézust Messiásnak es-

---

[1]) Róm. 8, 7: το φρονημα της σαρκος, εχθρα εις θεον· τῳ γαρ νομῳ τȣ Θεȣ ȣχ' ὑποτασσεται, ȣδε γαρ δυναται.

mérni, következőleg ebben a' helyben is csak a' mondatik, hogy igaz keresztyén a' Szent Lélek' segítsége nélkűl senki sem lehet. — Vagy

d) A' mondatik, hogy a' bűn' szolgaságától a' keresztyén vallás által szabadúlunk meg. Ez az értelme a' Jézus' következendő szavainak Ján. 8, 32: *megesméritek az igazságot* (keresztyén vallást) *és az igazság szabadosokká teszen titeket.* Valamint midőn azt mondja Pál apostol az eféżusbelieknek Eféz. 2, 1. 3: *Titeket is együtt megelevenített, mikor a' vétkekben és bűnökben megholtatok volna. — Mellyekben mi is mindnyájan forgódtunk régenten, a' mi testünknek kivánságiban, azokat cselekedvén, mellyek a' testnek és a' mi gondolatinknak tetszenek vala: és valánk természet szerént a' haragnak fijai mint egyebek is.* Ennek a' helynek értelme ez: az efézusbeliek, minekelőtte bevették volna a' keresztyén vallást, a' bűnnek szolgáltak 's bűneikért büntetést érdemeltek: mert ezt tészik ezen kifejezések: *a vétkekben és bűnökben megholtatok, — valánk természet szerént haragnak fijai;* de nem mondja, hogy megjobbúlásokra semmit sem tehettek.

e) Úgy látszik első tekintettel, hogy Pál apostol Róm. 7, 15—25. nem tulajdonít az embernek szabad akaratot, jobbúlásra való erőt; de valósággal csak látszik. Mert itt *α*) nem szól az apostol a' keresztyén vallásra térésről vagy az erkölcsi megjobbúlás' kezdetéről, hanem azon állapot-

járól a' keresztyén embernek, mellyben volt maga is az apostol (αυτος εγω 25. v.) β) ezen a' szón σαρξ nyilván a' testből (23. v.) származó kívánságokat (άμαρτια 17. v.) érti, mellyek őtet is mint megjobbúlt keresztyént (25. v.) akaratja ellen is a' rosszra ragadják. De ha a' megjobbúlásról 's megtérésről volna is szó, azt mondja az apostol γ) hogy az emberi lélek a' rosszat gyűlöli, 's a' test' kívánságait helybe nem hagyja; hanem a' jót akarja 's kívánja: 's innen az erkölcsi törvényt az *elme' törvényének* (νομος τȣ νοος) nevezi, azaz, olly törvénynek, mellyet elibe ír kinek-kinek az okosság és a' lelkiesméret; 's azt állítja, hogy nem az ember, azaz, nem a' lélek az, melly cselekszi a' rosszat, hanem a' testben lakó kívánság. Az apostol' tanítása szerént tehát megesméri 's akarja az ember a' jót; de igen erőtlen, hogy kövesse a' megesmért jót. Van tehát az embernek szabad akaratja; de az akarat nem elég erős mindenkor, hogy a' test' kívánságait zabolán tartsa. Nem az emberi okosság tehát az Isten' ellensége, hanem a' test (σαρξ) 's annak kívánságai. Hogy pedig a' test' kívánságai erőt vennének mindenkor az akaraton, azt az apostol sem mondja; hanem csak annyit mond, hogy az többnyire meg szokott esni; de nem is állíthatott volna illyent az apostol; az, a' ki tehetséget tulajdonított a' pogányoknak is az erkölcsi cselekedetek' végrehajtására Róm. 2.

14. köv. 's őket azoknak elmulasztások miatt büntetésre méltóknak ítélé.

f) De a' legnagyobb erősséget annak mutatására, hogy az ember a' maga megjobbúlására nézve semmit sem tehet, szokták venni a' Filip. 2, 12. 13: *Félelemmel és rettegéssel vigyétek véghez a' ti idvességteket: mert az Isten az, a' ki azt cselekszi bennetek, mind hogy akarjátok, mind hogy véghez vigyétek az ő ingyen való jó kedvéből* [a]). Itt a' θελειν szót a' jobbúlás' kezdetére, az ενεργειν-t annak tökéletességre vitelére magyarázzák. — De itt nincs szó a' megjobbúlásról; hanem a' megígért boldogságra leendő eljutásról. Inti az apostol a' filippibelieket, kik az ő versengésekben a' fő dologról, arról hogy lehetnének részesei a' Jézus Krisztus által megszerzett boldogságnak (σωτηρια), elfelejtkeztek. — Azt mondja már nekik az apostol: erre kell törekedniek a' filippibelieknek *félelemmel és rettegéssel*, azaz, az Isten iránt való mély tisztelettel, mivel az az Isten' ajándéka a' 13-dik vers szerént; mellynek értelme ez az Isten' kegyelmének (ευδοκια) köszönhetik a' filippibeliek azon igaz boldogságra való vágyakodást (το θελειν t. i. σωτηριαν), a' mennyiben a' nekik hirdetett evangyéliom által bennek azt felébresztet-

---

[a]) Filip. 2, 12. 13: *μετα φοβȣ και τρομȣ την εαυτων σωτηριαν κατεργαζεσθε. Ὁ θεος γαρ εστιν ὁ ενεργων εν ὑμιν και το θελειν και το ενεργειν ὑπερ της ευδοκιας.*

te, valamint annak a' boldogságnak megadattatását is (το ενεργειν).

Ha már a' szent írás' tanítását összevesszük; az új testamentom a' keresztyén vallásra térést 's az ebből következhető erkölcsi megjobbúlást úgy tekinti, mint a' melly az Isten' vezérlése, a Szent Lelek' munkássága, az evangyéliomi tudomány' hirdetése és az ember önn.törekedése által származik. Nem mondja, hogy az ember a' maga tulajdon ereje által mindent végrehajthat; de azt sem tanítja, hogy ne volna tehetsége az embernek, az Istennek. az erkölcsi törvénynek esméretére, az igaz erényre való törekedésre, 's együtti munkálkodásra az isteni kegyelemmel, valamint azt sem, hogy az isteni kegyelemnek az ember ellene nem állhatna. Ellene mond tehát az új testamentom a' theologusok' következendő állításainak: az ember mint a' kő és tőke magától semmi jót sem cselekedhetik, ő csak a' rosszat akarhatja, ellentáll a' jónak, 's ezen ellenszegűlést Istennek természet feletti módon a' kegyelem által kell elháríttani; az Isten' igéjét meg nem értheti, javúlásában nem lehet munkás saját ereje, hanem csak a' kegyelemtől neki ajándékozott erők által. — De az új testamentom határozatlan hagyja azt is, mit tehet az ember a' maga megjavúlására 's mit tesz az Isten; de nem is határozhatnánk meg közönségesen, mivel az az erkölcsi megváltozás, csaknem minden személyben külömböző módon történik.

A' keresztyének' erkölcsi megjobbúlásokban hármat különböztethetünk meg: 1) a' keresztyén egyháznak, mint jobbító intézetnek alapítását; 2) az egyeseknek a' keresztyén vallásra téréseket; 3) a' keresztyén egyházhoz tartozó egyeseknek erkölcsi megjobbúlásokat. A' keresztyén egyháznak alapitása az Isten' szabad jóságának munkája, s a mennyiben az emberi nemzet' jobbúlása eszközöltetik általa, mondhatjuk hogy mindent Isten, 's az ember semmit sem cselekedett: mert ezen intézet' feláláitása magától Istentől függött. A' keresztyén vallásra térés is egyedűl az Isten' munkája, a' mennnyiben a' keresztyén vallás, mint kijelentésen alapúlt, Istentől származott. Maga az alkalmatosság is, hogy ezen vallá- esméretére juthassunk, az isteni gondviseléstől függ. De valyon a' hitet maga a' kegyelem eszközli e, vagy az ember is tehet rá valamit, az függ a' megtérendő' minéműségétől, mellynek a' durva vadembertől, a' maga kötelességeit esmérő bölcsig olly sok közép lépcsőzetei vagynak, hogy minden egyeseknek megtérések ugyan azon egy módon nem történhetik.

§. 244.

A' kegyelem' munkáiról szóló hitágazat' vizsgálása a' józanokosság szerént.

Hogy Isten az ember' megjobbúlását rendkivűli módon 's eszközök nélkűl is elősegéli, azt a' józan okosság kívánatosnak, lehetőnek, sőt hihetőnek találja.

1) Kívánatosnak: mert azon sokféle akadályok, mellyekkel a' megjobbúlásra törekedőnek küzdeni kell, — millyenek az emberi természetben gyökerező erkölcsi romlottság, az ebből eredő kívánságok, indúlatok, mellyek legszilárdabb jobbúlási feltételünket 's magunk elszánását is ingóvá tehetik, — az előbbeni és már elhagyott bűneinkbe gyakori visszaesés — felébresztik bennünk azt a' kívánságot, vajha az isteni erő segítségűl jőnne ezen fontos munkában a' mi erőtlenségünknek.

2) Lehetőnek: mert a' józan ész nem lát abban képtelenséget, hogy a' lelkek' teremtője a' lelkiek' országában eszköz nélkűl is munkálkodik: sőt ha azt tagadná, tagadnia kellene azt is, hogy Isten a' látható és láthatatlan világ' teremtője, 's fenntartója: mert a' teremtés és megtartás eszköz nélkűli munkássága Istennek.

3) Hihetőnek: mert valamint a' látható világgal Isten összeköttetésben van, 's az ő munkássága arra szűnetlenűl kihat, szinte úgy munkásnak kell lennie neki az erkölcsi világra, 's a' lelkek' országára: mert a' lelkek' országa' igazgatásának helye másként nem lehetne. — A' tapasztalat ugyan az illy közvetetlen munkásságok' valóságát ki nem mutathatja: mert belső érzésünk a' bennünk történt változást észreveheti ugyan; de annak eszközlő okát meg nem lesheti. Bizonytalan tehát midőn valaki azt állítja, hogy ő az Isten' közvetetlen munkásságát a' tapasztalás által ve-

szi észre: a' mivel az ábrándozók dicsekednek. — De elég ha megenged annyit a' józanokosság: mert hogy illyen változás történik bennünk valósággal, 's azt az Istenre kell vinnünk, tanítja a' kijelentés.

Főbb ellenvetések, mellyek a' kegyelem' munkáiról szóló hitágazat ellen fel szoktak hozatni:

1) Azt mondja Wegscheider: a' hajdankor' durva szólása szerént úgy adatik elő az Isten, mint eszközök nélkül munkálkodó mind a' testi, mind pedig az erkölcsi világban, még akkor is, mikor eszközök által munkálkodik. Valamint már a' testi világban az illy kifejezéseket nem veszszük tulajdonképen: úgy szinte az erkölcsi világban sem kell azokat tulajdon értelemben vennünk. — Erre így felel Reinhárd: a' testi világról a' szabad valóságok' országára nem húzhatunk következést. Amott az érzéki okok' 's okozatok' összekötttetése érzékeinkbe ötlik: következőleg ezen okokra is figyelemmel kell lennünk, ha szinte a' szent írás csak az utolsó okról az Istenről emlékezik is. De a' lelkek' országában nincs helye az ok' és okozat' azon eszközszerű (mechanicus) összeköttetésének, hanem csupán az erkölcsi valóságok' szabadságától függő közösűlésnek: mert külömben szabadság nem volna. Nincs hát okunk, hogy az illyen szólásokban a' szent írás' kifejezéseinek tulajdon értelmétől eltávozzunk. — De azt is tudakozhatnánk itt, valyon a' véges okok' és okoza-

tok' szükségesnek látszó összeköttetések, nem a' mi érzéki esmérkedő tehetségünk' természetéből keletkező tünet e? valyon az Isten' legtökéletesb életének vagy az ő mindenben munkálkodásának gondolóra vétele nem elegendő ok e annak hívésére, hogy Isten az érzéki világ' tárgyaival (magokban véve) szüntelen 's közvetetlen hatásban van? úgy hogy a' szent írás' kifejezéseit az Isten' közvetetlen hatásáról az érzéki világra tulajdon értelemben vegyük.

2) A' kegyelem munkái által a' csudák szükségtelenűl megsokasíttatnak, holott pedig ezeknek csak igen ritkán, a' legnagyobb kíméléssel kellene megtörténniek.— Erre így felelünk: Istennek az ember' jobbúlását eszközlő munkái a' csudák, közzé nem tartoznak. Mert a' csudákat érzékeink által a' természet' szokott folyása szerént megeső dolgoktól megkülömböztethetjük; de az Isten' reánk hatását, belső érzékeink által lelkünk' saját munkásságától nem tudjuk megkülömböztetni. Isten' a' lélek' természeti erejét meghagyja, és csak azt gyámolítja a' maga ereje által, hogy a' lélek' munkásságának rendes törvényei szerént foganatosban munkálkodjék, mint ezen isteni segéd nélkűl munkálkodott volna.

3) A' kegyelem' munkája lelkünk' munkásságának természetes összeköttetését, melly szerént egy gondolat mást ébreszt, félbeszakasztaná, 's azt a' gondolatot, melly gondolatink' természetes sorát félbe sza-

kasztja, nem használhatnánk, sajátunkká nem tehetnénk. — Ez az ellenvetés azon alapúl, hogy a' mi gondolatink közt olly eszközszerű összeköttetés van, mint valamelly gépelyben, melly külső megilletés által azonnal zavarba jön 's megállapodik; holott pedig az az állítás nincs megmutatva; de szabadságunkal is ellenkezik. — Azomban nem szakasztatik e meg természetes sora gondolatinknak, valahányszor másnak vagy szóbeli oktatásából, vagy írott munkájából tanúlunk a' nelkűl, hogy megtébolyodnánk (l. I Kötet 47—49-dik lap).

4) Az Isten' különös hatásának az emberi lélekre olly nagy erővel kellene birnia, hogy annak többé ellene nem állhatna, melly lelkünk szabadságát vesszélyeztetné. — Ez az ellenvetés igaz annyiban, hogy a' kegyelem munkája által gondoltatnak kell származni az emberi lélekben; de ezen gondolat' munkássága, hatása az akaratra, függ magától az embertől: mert külömben nem lenne helye az erkölcsi szabadságnak.

5) Az Isten' közvetetlen munkásságának hívése előmozdítja az ábrándozást, melly igen hajlandó annak hívésére, hogy a' kegyelem' munkáit megesmérhetjük a' tapasztalás által. — Mi ezen munkásságot mint közvetetlent, a' tapasztalás által nem esmérhetvén meg a' mint feljebb láttuk, bizonytalan marad mikor valaki állítja, hogy az Isten' közvetetlen munkásságának

magára hatását a' tapasztalásból megesmérte.

6) A' kegyelem' munkáit előterjesztő hitágazatja a' keresztyén vallásnak, jobbúlási törekedésünknek akadályúl, a' meg nem jobbúltnak pedig mentségűl szolgálhat, úgymint kik igen hajlandók vagyunk elhitetni magunkal, hogy az isteni kegyelem bennünk nem elég foganatosan munkálkodott. — Ennek az ellenvetésnek akkor volna ereje, ha azt állítnánk, hogy az isteni kegyelem minden magunk törekedése nélkűl eszközli a' mi megjobbúlásunkat; — de a mit mi nem tanítunk. Sőt inkább meggyőződésünk az Isten' rendkivűli segítségéről a' mi megjobbúlásunkban, felserkent minket, hogy az erkölcsiség' nagyobb nagyobb lépcsőjére emelkedjünk; a' honnan ezen hitágazatnak az életre is kiható fontossága kitetszik. l. Szathmáry Dán. Hittud. II. Kötet 189. köv. lap.

V. SZAKASZ.

A' KEGYELEM' ESZKÖZEIRŐL ÉS AZ ANYASZENTEGYHÁZRÓL.

---

§. 245.

Közönségesen.

Kegyelem' 's idvesség' eszközeinek (adminicula, media gratiæ seu salutis) neveztetnek azok a' külső eszközök, mellyekkel él Isten az ember' megjobbítá-

sának eszközlésére. Ezek kétfélék: vagy ollyanok, mellyekben kivétel nélkül minden emberek, vagy különösen csak a' keresztyének részesülhetnek. Az elsőhöz tartoznak a' jó nevelés, az Isten' számlálhatatlan jótéteményei, látogatásai 's.a' t. mellyek kitkit javúlásra ébreszthetnek; az utolsóhoz az Isten' beszéde, és a' Jézus által szereztetett vallásos szertartások. Itt szokták tanítani az Anyaszentegyházról (ecclesia) is, mint isteni-külső intézetről, mellynek czélja a' kegyelem' eszközeinek fennmaradását, elterjedését 's foganatos használatát az egyes tagokra az időknek végéig eszközölni.

I. CZIKKELY.

Az Isten' beszédéről.

---

§. 246.

Mit értünk az Isten' beszédén, midőn úgy néztetik, mint megjobbúlás' eszköze?

Literatura.

Töllner (I. G.) Unterschied d. h. Schrift, u. d. Wortes Gottes. In s. kurz. vermischt. Aufsätz. 2-te Samml. S. 85. ff.

Az Isten' beszédén, úgy tekintetvén az mint jobbúlás' eszköze, nem értjük az egész szent írást, mellyben sok van a' mi a' megjobbúlással nincs közvetetlen összeköttetésben, mint a' zsidó nép' polgári állapotja, 's a' nemzetek' történetei: sőt foglal ma-

gában ollyanokat is, mint a' farizeusok' 's írástudók' beszéde, a' mi a' szent írás' más nyilvános tanításaival ellenkezik. — Ezzel mindazonáltal nem azt mondjuk, hogy a' szent írás' valamelly része hasztalan volna. Azon részek, mellyekben földleírás, történet, 's régiségek foglaltatnak, hasznosok az egyes szent könyvek' hitelességek' megmutatására, 's a' homályosb helyek' felvilágosítására, — az ó testamentomban elbeszélt történetek pedig a gondviselés' útainak esméretére 's az új testamentomi könyvek' értelmének kitalálására vezethetnek. De külömbséget teszünk a' szent írás' egyes részeiben azoknak hasznos voltára nézve. Nevezetesen az Isten' beszédéhez mint jobbúlás' eszközeihez számláljuk azt az isteni tudományt, melly a' szent írásban úgy adatik elő, mint cselekedetinknek 's hitünknek sinórmértéke, a' mi elénkbe terjeszti erkölcsi állapotunkat, a' megjobbúlás' természetét, és a' Jézus által végrehajtott váltsági munkát.

De nyomát találjuk a' szent írásban is ezen megkülömböztetésnek. Ugyan is szó lévén benne az *Isten' beszédéről* (דבר יהוה, λογος τȣ θεȣ, ῥημα, λογια τȣ θεȣ) sehol sem jelenti a' szent könyvèket, az ó testamentomi könyvéket, 's azoknak foglalatját öszszesen; hanem vagy egyes isteni kijelentést, jövendőlést, parancsolatot, vagy pedig különösen az új testamentomban (Cs.e I. 11, 1. Luk. 8, 11. Ján. 17, 17.) a' keresztyén vallást, 's annak igazságait.

§. 247.

A' törvényről 's evangyéliomról.

Literatura.

Nitzsch (C. L.) de discrimine legislationis et institutionis divinæ. 5 progr. Vit. 1802 seqq.

— progr. de Antinomismo Jo. Agricolæ. Vit. 1804.

Az Isten' beszédét mint javúlás' eszközét elosztván a' theologusok törvényre 's evangyéliomra, értik az elsőn azon szabályokat, mellyek cselekedetinknek sinórmértékűl szolgálhatnak; az utolsón az evangyéliomban foglalt ígéreteket, jelesen, hogy a' Jézus' haláláért bocsáttatnak meg a' mi bűneink.

Ebben az értelemben vétetvén már a' törvény és evangyéliom szók, igazok volt a' theologusoknak azt tanítván, hogy Isten a' törvény 's evangyéliom által eszközli megjavúlásunkat. — Mert hogy megjavuljunk, szükség megesmérnünk, hogy bűnösök 's büntetésre méltók vagyunk, mellyre a' törvény által vezéreltetünk; hogy pedig bűnös 's büntetésre méltó voltunk' tudása mellett is kétségbe ne essünk, sőt kedvet 's erőt nyerjünk életünk' megváltoztatásához, bíztatásra van szükségünk az Isten' kegyelméről, melly örvendetes izenetnek (evangyéliomnak) méltán neveztetik. — De minthogy a' törvény és evangyéliom szók más értelemben vétetnek a' szent írásban, sőt azokat a' theologusok sem mindég

ugyanazon jelentésben használták, ezek az okok különféle veszekedésekre szolgáltattak alkalmat.

A' szent írásban ez a' szó törvény (תורה, νομος) jelenti vagy a' Mózes' egész törvényét (Máté 5, 17. 7, 12. 22, 40.) a' szertartási törvényeket sem rekesztvén ki (Csel. 7, 53. 15, 5. 21, 20. Róm. 10, 4.) vagy a' keresztyén vallást (Róm. 3. 27. Gal. 2, 19.); de hogy az ó és új testamentomban előjövő erkölcsi törvényeket jelentené pusztán, arra példa nincs. — Evangyéliom (ευαγγελιον) örvendetes izenet tulajdonképen; különösen annak hirdetése, hogy Jézus, az igaz Messiás, az Isten' országát, gyüjteni kezdé; jelenti magát a' keresztyén vallást is (Csel. 15, 7.); de sehol sem fordúl elő azon szoros értelemben, hogy pusztán az ó és új testamentomban foglaltatott bűnbocsánatot tárgyazó hitágazatot jelentené.

A' régi protestáns theologusok eltávoztak a' törvény szó bibliai jelentésétől, midőn a' törvényen értvén a' Mózes' törvényét, mellyet foglalatjára nézve polgári, szertartási 's erkölcsi törvényekre osztottak, azt tanították, hogy a' Mózes' törvényében foglaltatott erkölcsi törvények kötelező erővel birnak minden keresztyénekre nézve; 's ellene mondának a' római catholicusok', sociniánusok' és árminiánusok' azon állításoknak, hogy a' Mózes' erkölcsi törvénye nem általjában tökéletes, és hogy Jézus új törvényadó volt.

A' törvény szó' határozatlan értelme szolgáltata alkalmatosságot azon szóharczra is, melly a' reformátio' századjában a' törvénnyel ellenkezőkkel (antinomi) huzamosan vítatódott. Ezek kétfélék: keményebbek és lágyabbak (antinomi duriores et mitiores). Az első osztályhoz tartozik az eislebeni Agricola János, a' ki 1527. és 37-ben az állítá, hogy a' törvény (a X parancsolat és a' Mózes' törvényei) nem alkalmas megjavúlást támasztáni: mert csak rettènt, 's szolgai félelemmel tölti el a' szívet, és hogy arra csak az evangyéliom alkalmas, melly a' szívben az Isten iránti tiszta szeretetet 's fiúi engedelmességet meggyökerezteti. Az utolsó osztályhoz tartozók, Musculus, Krell, és még mások, megesmerték, hogy a' törvénynek van haszna: mert a) a' durva embert elrettenti a' bűntől (usus civilis seu politicus); b) a' bűnössel megesmérteti bűnös voltát (usus elenchticus, epanorthoticus, pædagogicus); — de tagadták, hogy a' törvény az újjászülettekre nézve lehetne életszabály (usus didacticus s. pædeuticus); 's ezt nevezték a' törvény' harmadik hasznának (usus legis tertius), melly a' formula concordiæ czímű symbolicus könyvökben az evangélicusoknak az antinomusok ellen megállapíttatott.

Az újabb theologusok Lutherrel egyezőleg azt állították, hogy a' Mózes' egész törvénye, és így annak erkölcsi része is, melly belső összeköttetésénél fogva a' szertartási 's polgári törvényekkel egy egészet

tészen, 's tőlök el sem szakasztathatik, eltöröltetett a' keresztyén vallás által; 's ha a' Mózes' törvényei közzűl valamellyik kötelező erővel bír a' keresztyénekre nézve, annak oka nem a' Mózes' tekintete; hanem mivel az Jézus vagy az ő apostolai által megerősíttetett, vagy pedig mivel azt okosságunk parancsolja.

Hogy a' Mózes által felállított vallásos intézet, és így az egész ó törvény eltöröltetett, világosan tanítja a' szent írás is, különösen Pál apostol. Erre mutat

1) Ez az állítás, hogy a' körülmetélkedés, melly a' Mózes' törvényének megtartására kötelezett, eltöröltetett Gal 5, 1—6.

2) Hogy a' keresztyén épen úgy ment a' Mózes' törvényének megtartásától, mint az asszonyiállat' férje iránti kötelességeitől, ennek halála után Róm. 7, 1—6.

3) Hogy a' Mózes' egész törvénye hasztalan a' Jézus által megszereztetett boldogság' megnyerésére Gal. 3, 9—14.

4) Midőn Jézus az új testamentomban úgy nézetik mint új szövetségnek, mint az ó szövetségnél tökéletesb 's dicsőségesb új vallásnak alapítója, mellynek más főpapja, más áldozatja, s más ígéretei vagynak, mint a' Mózestől alapított vallásnak, előre feltétetik, hogy ez a' keresztyéneket nem kötelezi.

5) Világosan mondja Pál apostol Efés. 2, 14. Jézusról, hogy ő a' zsidók 's pogányok közt lévő *közfalat* a' Mózes törvényét

lerontotta, 's ez által *a' két nemzetséget egygyé tette*. —De erre mutat

6) Végezetre az apostolok' határozása is a' jerusálemi gyűlésben Csel. XV.

Ha tehát a' Mózes' egész törvénye mint ollyan eltöröltetett a' keresztyénekre nézve; azt kell állítanunk annak erkölcsi részéről, sőt a' X parancsolatról is, hogy az a' mennyiben Mózestől hirdettetett ki, nem szolgálhat sinórmértékűl a' keresztyénekre nézve. Arra az ellenvetésre pedig, hogy Jézus a' Mózes' törvényének megtartását ajánlja több helyeken (Máté 8, 4. 19, 17. köv. Luk. 16, 29.) azt mondjuk, hogy azok, kiknek az ajánltatott, nem keresztyének, hanem zsidók voltak, kik általjában kötelesek voltak a' Mózes' törvényének megtartására. De az sem bír bizonyító erővel, hogy a' X parancsolat' némelly parancsolatai úgy hozatnak fel az új testamentomban, mint a' mellyek kötelező erővel bírnak: mert azoknak kötelező erejek nem a' Mózes' tekintete, hanem a Jézus' parancsolatja 's egyezések az okossággal.

De hogy a' Mózes' erkölcsi törvénye, sőt maga a' X parancsolat sem bírhat kötelező erővel a' keresztyénekre nézve, mutatják a' következendők:

a) Pál apostol világosan tanítja, hogy nem csak a' szombat' megszentelését tárgyazó 4-dik czikkelye a' X parancsolatnak (Kol. 2, 16.), hanem a' kőtáblákra írott törvény is (2 Kor. 3, 7. 9. 11. 13.) általjában eltöröltetett.

b) A' Mózes' törvényének, sőt a' X parancsolatnak is sanctiója földi, csak az Izráel fijaira alkalmaztatható, nem erkölcsi, nem közönséges. Így az V-dik parancsolat, melly a' születisztelőknek *hosszú időt* ígér *a' földön*, azaz, palæstinában.

c) A' két vallás' szelleme általjában külömböző. A' Mózes' vallása nem sürgeti annyira az erkölcsiséget, mint a' keresztyén vallás; az első megelégszik ha a' cselekedet a' törvény' betűjével egyezik; az utolsó az erkölcsi tisztaságot, a' közönséges emberszeretetét tartja fő dolognak.

d) A' Mózes' törvénye, a' X parancsolatot sem rekesztvén ki, tökéletlensége miatt nem tartathatik tökéletes erkölcsi életszabálynak a' keresztyénekre nézve. Innen azok, kik a' X parancsolatot tevék alapúl a' keresztyén erkölcsi tudománynak, mint Luther és a' heidelbergiek az ő katekhismusaikban, kényteleníttettek az úgy nevezett kiszélesített magyarázathoz (explicatio extensiva) folyamodni, hogy az erkölcsi tudomány' főbb czikkelyeit a' X parancsolatból kihúzhassák.

De azért ha szinte nem nézhetjük is a' Mózes törvényét, különösen a' X parancsolatot a' keresztyén ember' élete' tökéletes sinórmértékének, sőt inkább az új testamentomra tartozunk mindenkit útasítani, nem mondjuk, hogy a' Mózes' törvénye, sőt az egész ó testamentom nem lehetne hasznos a' keresztyén ember' megjobbúlására, a' mint azt Pál apostol is ta-

nítja: *a' teljes írás* (az ó testamentomi könyvek) *hasznos a' tanításra, a' feddésre, a' megjobbításra, a' fenyítékre, melly igazságban vagyon* 2 Tim. 3, 16. De ezeknek hasznos volta arra kötelez, hogy az ó testamentomot az új mellett szorgalmatosan olvassuk, használjuk, nem pedig hogy azt a' tökéletesb' mellőzésével életünk' sinórmértékévé tegyük.

Mi haszna van a' Mózes' törvényének a' keresztyénekre nézve, akár az értelem, akár a' szív vétessék tekintetben, Reinhárd után szépen előadja Szathmáry Dán. Hittud. II. 257. 258. lapj.

§. 248.

Az Isten' beszédének jobbító erejéről.

Literatura.

Schubert (Jo. Ern.) diss. de virtute verbi divini physica an morali? Helmst. 1753.

Krause (C. S.) concursus Spir. S. cum suo verbo a singularibus celeb. cujusdam theologi vindicatus. Lips. 1754.

Pfeiffer diss. de vi et efficacia Spir. S. Erl. 1761.

A' szent írás nem csak azt tanítja, hogy a' Szent Lélek az ember' megjobbítására az Isten' beszédének hirdetésével él, hanem úgy is terjeszti elő az Isten' beszédét, mint nagy hathatósságú eszközt, melly által a' keresztyéni tökéletességre (1 Pét. 1, 22. 23. Luk. 8, 11. köv. Róm. 8, 2.), és az örök boldogságra (2 Pét. 1, 3. Róm. 1, 16. 1 Kor. 1, 18.) vezettetnek az embe-

rek; innen úgy tekinti azt Jakab apostol, mint az Isten' különös erkölcsi jótéteményét, melly minket *szül* (azaz, megjobbít) és *megtarthatja lelkeinket* (1, 18. 21). Ha már az ó testamentomnak is mint magokban isteni kijelentést foglaló könyveknek Pál apostol (2 Tim. 3, 16.) erkölcsi foganatot tulajdonít, mennyivel inkább tulajdoníttathatik az az új testamentomban találtató tökéletesb isteni tudománynak.

A' theologusok az Isten' beszédének az ember' megjavításában kétféle erőt tulajdonítanak, természeti és természetfeletti erőt (vis naturalis et supernaturalis).

A' természeti erőn értetik az a' tulajdonsága az Isten' beszédének, melly szerént az akár foglalatja, akár előadása tekintessék, alkalmatos hogy az embert a' hitre 's a' megjavúlásra vezérelje. Ha már ez a' foganat az értelem' felvilágosítására vitetik kiváltképen, logicai erőnek, ha a' szív' megilletésére, rhetoricai vagy æsthetical erőnek, ha az akarat' meghatározására, erkölcsi erőnek (vis s. efficacia moralis) neveztetik. — Ez az erő pedig még akkor is megvan a' vallást tárgyazó igazságokban, mikor azok más kifejezésekkel 's a' szent íráson kivűl terjesztetnek előnkbe.

Természetfeletti erjére nézve az Isten' beszédének, külömbözők a' theologusok' véleményeik.

A' sociniánusok és árminiánusok, kik-

hez Pajon Claudius (orléánsi ref. theol. a' XVII-dik század' közepén) és Schubert (helmstädti prof.) közelítettek, a szent írásnak pusztán belső erkölcsi erőt tulajdonítottak, valamelly kivülről hozzájárúló isteni erő nélkűl. Pajon megtámadtatott Jurieu Péter által 1666-dik esztendőben, 's több francziaországi egyházi gyűlésekben véleménye, mint helytelen megvettetett. — Schubert ellen Bertling kele fel, természet feletti erőt állítván, midőn a' Szent Lélek az írással együtt munkálkodik, 's az embert megilleti (tactus).

Rathmann Hermann (danzigi predik.) több munkáiban, mellyek 1621—28. közt láttak világot, azt sürgette, hogy a' szent írás semmi különös erővel sem bírván más írások felett, hozzá kellene járulni kivülről a' Szent Lélek' erejének az emberek' javúlásának eszközlésére. Ő ellene Calov és mások azt mondák, hogy ez az erő belsőképen 's magában is meg van az Isten' beszédében (intrinsece ac per se). Calixtus és Musæus abban fejezék ki értelmeket, hogy a' Szent Lélek az Isten' beszédét saját 's természeti erején felűlemeli (Spiritum S. elevare verbum Dei ultra propriam suam et naturalem virtutem), de csak akkor, mikor a' szent írást olvassuk.

A' kik az Isten' beszédének természet feletti vagy Istentől adattatott különös erőt tulajdonítanak az ember' megjavításában, állítások' védelmére a' szent írás' következendő helyeivel szoktak élni:

1) Jerem. 23, 29; *Nem ollyan e az én igém mint a' tüz? ezt mondja az Úr, és mint a' pöröly, melly megrontja a' kősziklát?* — De itt nincs szó az Isten' beszédéről közönségesen; hanem az Isten' fenyegetéseiről a' hamis próféták ellen, 's az igaz és hamis jövendőlések' külömbségéről, mellyek közzűl az első tűzhöz, 's a' kősziklát megrontó pörölyhöz hasonlíttatik, úgy hogy a' vers' értelme ez: az igaz jövendőlések csalhatatlanúl beteljesednek.

2) Róm. 1, 16: *Nem szégyenlem a' Krisztus' evangyéliomát, mert Istennek hatalma* (δυναμις Θεȣ) *minden hívőnek idvességére.* — De itt az evangyéliomnak nem jobbító, hanem nyugtató erejéről van szó, a' mennyiben általa (17. v.) a' bűnbocsánat 's az idvesség hirdettetik. Azomban ez a' kifejezés: *Istennek hatalma*, nem természet feletti; hanem a' zsidó szólás szerént (mint ez is: Isten' hegye) igen nagy erő: vagy pedig az *Isten* szó az evangyéliom' isteni eredetére vitetik. Ebben a' helyben tehát legfeljebb is csak annyi foglaltatik, hogy az evangyéliom az az eszköz, melly által az Isten' munkássága magát kimutatja.

3) Zsid. 4. 12: *Az Istennek beszéde élő és ható, és hathatóbb minden két élű fegyvernél, és elhat az akaratnak és az elmének a' tagoknak egybekötöztetéseknek és a' velőknek oszlásokig, és megítéli a' gondolatokat és a' szívnek gondolatait.* — Itt az *Isten' beszéde* (ὁ λογος τȣ Θεȣ) jelenti az Isten' fenyegetését, melly csalhatatlanúl beteljesedik. Szó

van azon fenyegetésről, hogy miden Izráeliták, kik a' pusztában vétkeztek, meg fognak halni, 's a' Kanaán' nyugodalmába (melly a' 10. és 11-dik versekben az örökkévalóság' nyugodalmára vitetik által) be nem mehetnek. De nehéz is volna kimagyarázni, hogy választhatja el az Isten' beszéde fegyverként a' testet és a' lelket.

Jobb volna itt a' természet feletti kifejezéssel vagy egészen felhagyni, minthogy a' szent írásban sem találtatik, az Isten' munkásságát a' lelkek' országában a' természetes munkásságoktól meg nem külömböztethetjük, 's a' Szent Lélek nem az Isten' beszédére, hanem közvetetlen az emberi lélekre munkálkodik, vagy ha valaki azon kifejezéssel élni kívánna, azon jelentésben venni, hogy a' megjobbúlás' eszköze az Isten' beszéde természet feletti módon kijelentésből vétetett.

Említést érdemel végezetre, hogy a' mysticusok 's más ábrándozók azzal dicsekedvén, hogy Isten közvetetlen, azaz, szent írás nélkűl közöl velek vallásos esméreteket (lumen Dei internum), megvetik az Isten' külső igéjét (verbum Dei externum) vagy a' szent írást, mint holt betűt. — Ezekhez tartoznak Schwenkfeld, Weigel, Böhme Jakab, Gichtel, Dippel, Edelmann, Angliában a' quakerek 's methodisták.

II. CZIKKELY.

A' Sákramentomokról.

Literatura.

Hunnius (Ægid.) de sacramentis V. et N. T. In opp. latt. T. I. pag. 961.

Carpzov (J. Ben.) vindicatio doctrinæ de sacramentis in genere. Lips. 1651.

Baumgarten (S. I.) de sacramentis generatim spectatis. Hal. 1753.

§. 249.

A' vallásos külső szertartásokról közönségesen.

A' kegyelem' eszközeihez, mellyekkel él Isten az emberek' megjobbításának eszközlésére, számlálja az egyház a' Jézus Krisztus által szereztetett vallásos szertartásokat vagy czeremóniákat. Jézus ugyan a' külső szertartásoknak, mellyek ha nagy számmal vagynak, inkább elfojtják mint élesztik a' vallásos érzést, nem volt nagy barátja, mint megtetszik, hogy Mózes által a' zsidóknak parancsolt szertartásokat eltörlötte, 's az Isten' helyes tiszteletét nem a' külső szertartásokban, hanem a' lélek' és szív' tisztaságában helyzetíe; de tudta azt is az emberi természettel esméretes Jézus, hogy az embernek, a' ki nem csak lélekből, hanem testből is áll, nagy szüksége van arra, hogy a' lelki dolgok mintegy látható alakban terjesztessenek eleibe, hogy a' külső szertartásoknak nagy behatások van az emberi szív' megindítására—

ezen bölcs okoknál fogva már Jézus két vallásos külső szertartásokat állítá fel tisztelői számokra, ú m. a' keresztséget és a' szent vacsorát, mellyek ma közönséges névvel Sákramentomoknak neveztetnek.

§. 250.

A' Sákramentom szó' különböző jelentései.

A' Jézus által felállított vallásos külső szertartások miért neveztettek sákramentomoknak, nem könnyű meghatározni a' sákramentom szó különböző jelentései miatt.

Némellyek úgy vélekednek, hogy a' sákramentom szó a római nyelven előfordúló jelentéseinél fogva vétetett fel a' Jézus által rendelt vallásos szertartások' kinyomására. Sacramentum jelentett a' római íróknál közönségesen szent dolgot, szentséget (innen sokan a' sákramentomokat szentségeknek mondják magyar nyelven); különösen a' perlekedők által a' bírónál letett pénzt 's katonai esküt. Minthogy már ezek (így okoskodnak) szenteknek, sérthetetleneknek tartattak, alkalmatosan nevezhették a' régi keresztyének a' Jézus által felállított vallásos külső szertartásokat sacramenta nevezettel. Vagy pedig a' sacramentum szó' második jelentésére katonai eskü figyelmezvén csak, azért, mivel a' keresztség 's a' szent vacsora által kötelezik magokat a' hívek, hogy ők az ő fejek' a' Krisztus' vezérlése alatt azör-

dög, a' világ és a' test ellen tusakodni készek.

Mások ellenben megvetvén ezen értelmet, nem is ok nélkül, minthogy az egyházi atyák a' sákramentom nevezet' ezen eredetéről halgatnak, azt vélik, hogy az a' bibliának vulgata nevezetű deák fordításából, melly a' zsidó מסתר és a' görög μυστηριον szókat sacramentum szóval adja, vétetett által a' keresztyének' vallásos szertartásainak kifejezésére, minthogy ezeket, különösen a' keresztséget és a' szent vacsorát az első keresztyének a' görögök' mysteriumaival hasonlíták egybe; és így sacramentum annyit tenne: μυστηριον. Ez az eredete a' sacramentum szónak annyival is hihetőbb, mivel az egyházi atyáknál sacramentum jelentett titkot, jelbeszédet (allegoria), szent dolognak jelképét 's vallásos szertartásokat. Az egyházi atyák között Tertulliánus élt kiváltképen a' sacramentum szóval a' keresztség' és az úri vacsora' kitételére, több helyeken emlékezvén írásaiban de sacramento aquæ et eucharistiæ, melly nevezet ebben az értelemben a' deák egyházban állandóan fenn maradt, a' görög pedig a' μυστηριον szót tartotta meg.

A' sacramentum szó' határozatlan értelme az egyházi atyák' írásaiban, szolgáltatott arra alkalmatosságot, hogy a' sákramentomok' számáról, természetéről 's erejéről külömbözőleg értettek. Ottó bambergi püspök, a pomerániaiak' térítője volt első, a' ki 1124-ben hét sákramentomot

állított. Őtet követte a' lombárdiai Péter 1159-ben, 's az ő tekintete miatt a' hetes szent szám közönséges megegyezéssel, kivévén némelly úgy nevezett eretnekeket, jelesen a' Wald Péter' követőit, elfogadtatott. A' scholasticusok között az aquinói Tamás volt az első, a' ki a' sákramentom' jelentését így határozta meg: actio verbis juncta solennibus, qua significatur et exhibetur effectus gratiosus, melly határozathoz ma is ragaszkodik a' római anyaszentegyház. A' reformátorok megegyeztek abban, hogy csak két fő sákramentom van, a' szó szorosb értelmében vétetvén; de tágabb értelmében Luther a' pœnitentiát (absolutionem confitentium peccata), kivel a' mi időnkben Augusti egy értelemben volt, Zvingli a' házasságot, Cálvinus az egyházi tanítók' felszentelését (ordinatio) a' sákramentomokhoz számlálták. — Ammon lelkünknek az Úr' kezébe ajánlása' sákramentomáról (sacramentum redditionis animæ in manus Domini Csel. 7, 59. 2 Tim. 1, 12.) Bellárminusnál sacramentum exeuntium, emlékezik.

§. 251.

A' reformáta egyház' megfogása a' sákramentomról.

Hogy valamely vallásos szertartás sákramentom légyen, arra a' reformáta egyház' értelme szerént a' következők kívántatnak meg:

1) Hogy a' keresztyén vallás' felállítója a'

Krisztus volt légyen szerzője. — Mert a' sákramentomokat méltán tekintjük mint az Isten' tiszteletének részét, holott pedig Istent emberi szerzemények által tisztelni tilalmaztatunk Máté 15, 9; úgy nézzük továbbá azokat mint az Isten' ígéreteinek külső jegyeit 's pecsétjeit; mellyik embernek adatott jus arra, hogy külső jegyeket 's pecséteket rendeljen az Isten' ígéreteinek láthatóvá tételére 's megerősítésére.

2) Hogy abban külső szembeötlő jegy és cselekedet légyen, melly alkalmatos arra, hogy előnkbe terjessze az Isten' kegyelmét, 's ehez illő indúlatokat ébresszen szívünkben. Ezért nevezi Augustinus a' sákramentomot látható ígének (verbum visibile): hozzá tészi Melánchthon: ritus oculis accipitur, ut moveat corda; et est quasi pictura verbi, idem significans quod verbum. Ezen czélra pedig akkor alkalmatosok a' sákramentomokban lévő jegyek 's cselekedetek, ha nagy hasonlatosság van a' jegyek és az ábrázolt lelki jók között.

3) Hogy nem csak emlékeztető jegy légyen a' sákramentom, mint a' Socinus' követői állítják; hanem egyszersmind olly pecsét és zálog, melly azt erősítse nekünk az Isten' részéről, hogy bűneink megbocsáttatnak 's az örök élet' részesei lészünk a' Jézus' haláláért; a' mi részünkről pedig, hogy mi teljes hűséggel lekötelezzük magunkat, hogy a' Jézus' tudománya mellett állhatatosan megmaradunk, 's parancsolatainak egész készséggel engedelmeskedünk.

A' jegy akkor lész zálog és pecsét, ha ígéret köttetik hozzá. — De jegyezzük meg, hogy az, a' mit a' sákramentom jegyez 's megpecsétel, nem akármelly lelki jó; hanem az úgy nevezett evangyéliomi kegyelem, ú. m. a' bűnbocsánat a' vele egybefüggő jótéteményekkel. Ezt jelenti Schleiermacher így határozván meg a' sákramentomokat, hogy azok „szent 's magától a' Krisztus„tól rendeltetett és az ő főpapi munkásságát „előterjesztő 's folytató cselekedetek az „anyaszentegyházban" minthogy a Krisztus' főpapi munkássága a' bűnbocsánatot tárgyazza.

4) Hogy minden keresztyén' számára légyen rendeltetve.

Ezekből már meg lehet ítélni, valyon a' mi feltett megfogásunk szerént a' sákramentomról, az ó testamentomi vallásos külső szertartások, ú. m. az áldozatok, jelesen pedig a' körülmetélkedés és a' páskabárány neveztethetnek e sákramentomoknak. Mert ha szinte Isten azoknak a' szerzőjök, 's általok lelki jók is ábrázoltattak az új testamentom világos tanítása szerént Kolos. 2, 11—13. 1 Kor. 5, 7. Ján. 19, 36. 's ezen oknál fogva a' helvétziai hitvallásban neveztetnek is sákramentomoknak; de annyi bizonyos, hogy a' mi megfogásunk a' sákramentomról ezekre nem alkalmazható, 's a' keresztséggel 's úri vacsorával egy osztályba nem tétethetnek.

Itt megemlíthetjük röviddeden azt a' külömbséget, melly van a' mi megfogásunk

és más keresztyén felekezetéi között a' sákramentomról. A' sociniánusok, árminiánusok 's mennoniták úgy tekintik a' sákramentomokat, mint puszta szertartásokat, mellyek a' keresztyéneket a' nem-keresztyénektől megkülömböztetik. Mi úgy nézzük, mint jegyeit 's pecsétjeit az Isten' bűnbocsátó kegyelmének, és hogy a' sákramentomok csak akkor hasznosok, ha bennünk igaz hitet 's jóra való határozódást ébresztenek. A' római-catholicusok pedig azt állítják, hogy a' sákramentomok az Isten' kegyelmének eszközlő okai (causa efficiens), mint megtetszik az aquinói Tamás' határozatából is, és hogy a' puszta élés is a' sákramentomokkal (opus operatum) hasznos. — Innen egyszersmind az is kitűnik, hogy a' mi vélekedésünk a' sákramentom' szükségességéről a' más felekezetéitől külömböző. Nem tartjuk a' sákramentomokat valami mulaszthatő szertartásoknak; de azt sem állítjuk, hogy az idvesség olly szorosan csatoltatott a' velek való éléshez, hogy azok nélkül az idvesség' részesei nem lehetnénk. A' két vélekedés között álló úton megyünk, azt tanítván: a' sákramentommal való élés' elmulasztása, ha arra alkalmatosságunk van, vétkessé teszi az embert, a' mennyiben a' Jézus' rendelésének megvetését foglalja magában, ama szabály szerént: non defectus seu privatio, sed contemtus sacramenti damnat.

§. 252.

Hány sákramentom van?

Literatura.

Sartorius (C. T.) de sacramentis Pontificiorum. Tub. 1767.

Brenner (Fridr.) Geschichtliche Darstellung der Verrichtung und Ausspendung der Sacramente von Christus bis auf unsere Zeiten, mit beständiger Rücksicht auf Deutschland, und besonders auf Franken. 1. u. 2. Bd. Würzburg. 1818. u. 20.

Helyesnek tartjuk a' békés Melánchthonnak amaz intését: nemo vir prudens de nomine et numero sacramentorum rixabitur, óhajtjuk azt is, vajha a' sacramentum-szó, melly sok heves veszekedésekre szolgáltatott alkalmat, ne használtátott volna a' keresztyén vallásban; de minekutánna csak ugyan általvitetett a' keresztyének' vallásos szertartásaiknak kifejezésére, s meghatározta valamelly felekezet a' sákramentom' fogatját, illő tudnunk, mellyek légyenek azon fogatnak megfelelő szertartások.

A' sákramentomok' számának meghatározása attól függ kiváltképen, millyen értelemben vétetik a' sákramentom szó, szélesb vagy szorosb értelmében e?

Ha olly széles értelemben vesszük mint az egyházi atyák, nevezetesen Augustinus, a' ki azt a' szent dolog' látható jegyének (visibile signum rei sacræ s. rei divinæ invisibilis) nevezte, és a' scholasticusok, úgy

20 *

igen sok dolog sákramentom lesz, azaz, minden a' mi vallásra tartozó dolgot ábrázol. De ha megszorítjuk a' szó' értelmét, mint a' két hitvalláson lévő evangélicusok cselekedtek, úgy csak két sákramentom lesz, ú. m. a' keresztség és az úri szent vacsora: mert csak ezekben találjuk fel a' sákramentomban megkívántató tulajdonságokat. Minden keresztyén felekezetek megesmérik, hogy maga az Úr Jézus szerzette azokat, s' úgy nézettek mindenkor a' keresztyén anyaszentegyházban, mint a' keresztyén valláshoz tartozó szertartások. De mind a' kettőben vagynak külső szembeötlő jegyek 's cselekedetek is, mellyek a' lelki jókra emlékeztetnek. A' keresztségben külső jegy a' víz, külső cselekedet a' víz alatt létel 's a' víz alól felvétetés, mellyek a' Jézus' halálának 's feltámadásának mint idvességünk' egyetlenegy okának reánk is tartozását jelentik. Az úri vacsorában külső jegy a' kenyér és bor, külső cselekedet a' kenyér' megtörése, a' bor' kitöltése, mellyek az Idvezítőnek értünk szenvedett halálát ábrázolják; a' kenyérnek megevése 's a' bor' megivása, mellyek a' Jézus' halálának reánk is tartozását jelentik. De nem csak jegy, hanem pecsét is mind a' kettő: mert a' külső jegyekhez ígéret is köttetett. A' keresztséghez ez: *a' ki hiend és megkeresztelkedik idvezűl* Márk 16, 16; az úr' vacsorájához ez: *ez az én testem, melly tiérettetek megtöretik*, vagy *adatik*, *ez az én vérem*, *melly sokaknak bűneik' bo-*

csánatjára kiontatik Luk. 22, 19. 20. Máté 26, 28.

De azon öt rendtartások, mellyeket a' deák és görög egyházak a' sákramentomokhoz számlálnak, a' mi megfogásunk szerént a' keresztséggel 's úri vacsorával egy osztályba nem tétethetnek. Mert

1) A' pœnitentia, ha az bűnös bánkódást jelent, nem külső szertartás; a' fülbegyónás pedig, és az oldozat (absolutio) nem a' Jézus parancsolatai. Felhozzák ugyan az oldozat mellett Máté 16, 19. és Ján. 20, 22. 23; de az elsőbb hely csak magára Péterre, az utolsó csak az apostolokra 's nem minden tanítókra tartozik. Ezen két hely' értelmét bővebben l. a' 279. §-ben.

A' visszavett vélemények' tárába tartozik ugyan már, de azért említést érdemel a' bonni evangélicus theologus' Augusti' értelme, melly szerént az oldozatot úgy kívánta nézetni, mint harmadik sákramentomot, minthogy az a) a' Krisztus' rendelése Máté 3, 2. Márk 1, 4. Luk. 24, 47. 's kivált Ján. 20, 22. 23. b) Van benne külső jegy, az evangyéliomban említett kezek' rávetése a' feloldoztatandókra) (επιθεσις των χειρων vagy χειροθεσια); c) így lész tökéletes összehangzás a' szent Háromság' czikkelye és a' sákramentomok között, ha a' keresztséghez, melly a' szent Léleknek, 's az úri vacsorához, melly a' Fiúnak sákramentoma, a' harmadik az oldozat az Atyának mint fő bírónak sákramentoma hozzátéte-

tik; d) 1 Ján. 5, 6—9. ezen három sákramentomra erőltetés nélkűl magyaráztathatik. — De az a' kezek' rávetése (επιθεσις των χειρων) nem a' bűnbocsánattal, hanem a' Szent Lélek' ajándékainak közlésével köttetik össze, és így nem volna külső jegy az oldozatban; azomban az oldozat a' Szent Lélek' és nem az Atya' sákramentoma volna.

2) A' bérmálás (confirmatio) hasznos és dícséretes szokás, úgy gyakoroltatván mint a' protestáns egyházakban. Ez abban áll, hogy a' csecsemői korban megkeresztelteltettek, minekutánna értelmek kifejlett 's a' keresztyén vallás' igazságaiban bővebb oktatást vettek, a' gyülekezet' színé előtt hitekről vallást tésznek, megújítják 's magokévá tészik azon fogadástételt, mellyet a' keresztatyák 's anyák az ő nevekben tettek, buzgó könyörgéssel az Úr' kegyelmébe ajánltatnak, 's innepélyesen az úri vacsorával való élésre bocsáttatnak. — De azért ezt sem a Krisztus nem rendelte, sem az apostolok nem parancsolták. Mert azon helyekben, mellyek a' confirmátiońak mint apostoli szokásnak megmutatására fel szoktak hozatni (Csel. 8, 17. 19, 6.) szó van részszerént azon lelki ajándékokról az első gyülekezetben, mellyek a' keresztyén vallás' sebesebb terjedésére szükségesek voltak, részszerént ollyan személyekről, kiknek megkereszteltetések nem a' Jézus által parancsolt módon hajtatott végre : vagy végezetre ollyanokról, kik csak akkor tértek a' keresztyén vallásra.

A' ki már ezen szokást követni akarja, ám lássa; de nincs oka, hogy úgy nézze azt, mint parancsolt szokást, vagy annak valamelly különös erőt 's foganatot tulajdonítson.

3) Az utolsó kenet (unctio extrema) helyes voltát Márk 6, 13, és Jak. 5, 14. 15. akarják megmutatni. — De az első helyen az apostolok' csudás gyógyításáról van szó, hol az olajjal kenés csak mellékes dolog volt, épen úgy mint a' nyál, mellyet Jézus a' vaknak szemére dörgölt; az utolsó helyen pedig a' beteg' gyógyúlása nem a' megkenéstól, hanem a' könyörgéstől húzatik le: mert nyilván mondatik: *a' hitből származott imádság megtartja a' beteget és felsegélli őtet az Úr.* De hasonlóte következnék is azon helyekből, hogy az olajnak különös erő tulajdoníttatott abban az időben; de világos, hogy az az erő a' beteg' meggyógyítására, nem vallásos czélokra vitetett, nem arra nevezetesen, hogy a' beteg a' boldog kimúlásra készíttessék.

4) A' házasságot (matrimonium) is a' sákramentomokhoz számlálják a' római-catholicusok, minthogy Pál apostol Eféz. 5, 32. a' házasságot μυστήριον-nak (mellyet a' vulgata sacramentumnak fordított) nevezi. — De μυστήριον nem jelent itt szertartást; hanem jelbeszédet, példázatot (allegoria) 's ennek magyarázatját, 's e' sem annyira a' férfira 's asszonyiállatra vitetik, kiknek viszonyok a' 31-dik vers szerént eléggé világos és határozott; hanem a' Krisz-

tus és anyaszentegyház közötti viszonyra, melly kétségen kivűl nem a' testi vagy a' látható világhoz tartozik. Megengedjük azt, hogy a' házasság Isten' rendelése; de nem az új testamentomban állíttatott fel, ígéretei nem vallásosok, nem a' keresztyén vallásból folynak, hanem csak a' testi életre tartoznak. Azomban, ha onnan, hogy a' házasság Isten' akaratja 's ígéret köttetett hozzá, következtetnénk, hogy az sákramentom, úgy más állapotokat 's kötelességeket is, mint a' tisztviselői hívatalt, könyörgést, alamizsnálkodást 's a' t. a' sákramentomokhoz kellene számlálnunk.

5) A' papi rend (ordo sacerdotum s. sacerdotium) vagy a' kezeknek a' felszenteltetendők' fejekre vetése, melly által a' Szent Lélek' kegyelme közöltetik velek, a' keresztséghez 's úri vacsorához adatott ötödik sákramentoma a' deák és görög egyházaknak, melly állításokat a' Csel. 6, 6. 13, 3. 1 Tim. 4, 14. 5, 22. 2 Tim. 1, 6. következtetik. — De a' Csel. 6, 6. nem az Isten' ígéjét hirdető tanítókról, hanem a' diaconusoknak (διακονοι των τραπεζων 2. 4. v.) választatásokról 's felszenteltetésekről van szó. A' többi helyekből kitetszik ugyan, hogy az apostolok a' tanítókat kezeiknek reájok vetése által szentelték fel, 's a' felszenteltettek a' Szent Lélek' ajándékaiban részesültek; de a) erről nincsen világos parancsolatunk Jézustól; b) az apostolok sem parancsolák, hogy ez a' szokás időről időre felmaradjon; c) azok a' csudás aján-

dékek, mellyek a' tanítókkal az apostoli időkben közöltettek, már ma többé senkivel sem közöltetnek; d) ez a' szertartás nem tartozik minden keresztyénekre, hanem csak a' tanítókra; e) annak foganatja nem vitetik a' keresztyén vallás' mivoltára, hanem csak ideig tartó hívatalra.

Említést érdemel, hogy sok tudósok hajlandók volnának a' lábmosást (pedilavium) is a sákramentomokhoz számlálni, a' minthogy ez ma is szokásban van némelly mennonitáknál és herrnhutereknél, minthogy a) erre a' Krisztus maga mutatott példát, tanítványai lábait megmosván Ján. 13, 5. b) úgy látszik, hogy szokásban volt ez az első keresztyéneknél is 1 Tim. 5, 10. — De ezzel mint jelképi cselekedettel csak a' keresztyéni szeretet' kötelességeit, egymás' eltűresét és a' szolgálatra való készséget kívánta Jézus ajánlani tanítványainak, nem sákramentomot szerezni, a' minthogy nincs is benne semmi a' mi a' bűnbocsánatra vitetnék 's nem is minden időkre rendeltetett.

A' keleti vagy görög egyház a' hét sákramentomokat (μυστηρια) a' következendő nevezetekkel nevezi: το βαπτισμα· το μυρων τȣ χρισματος· ἡ ευχαριστια· ἡ μετανοια· ἡ ἱερωσυνη· ὁ τιμιος γαμος· και το ευχελαιον.

I. A' KERESZTSÉGRŐL.

Literatura.

Stark (J. A.) Geschichte der Taufe, und der Taufgesinnten. Leipz. 1789.

Eisenlohr (E. F.) Historische Bemerkungen über die Taufe. Tüb. 1804.

Reiche (Karl. Christph.). Die Taufe der Christen, ein ehrwürdiger Gebrauch, und kein Gesetz Christi. Berl. u.Leipz. 1774.

Troschel. Die Wassertaufe der Christen, ein Gesetz Christi, u. kein willkührlicher Gebrauch. Berlin. 1774.

Lehmus (Ad. Theod. Alb. Franz.). Ueber die Taufe. Heidelb. 1807.

(Reiche I. G.) De baptismatis origine et necessitate, necnon de formula baptismali dissertat. Gott. 1816.

§. 253.

A' keresztség' nevei a' szent írásban 's az egyházi atyáknál.

A' Jézustól szereztetett első szertartásnak, melly által a' keresztyének' társaságába avattatunk, alkalmatlan, 's a' dolog' mivoltát ki nem fejező magyar neve, keresztség, keresztelés, vétetett a' keresztvonástól, melly a' keresztség' kiszolgáltatásakor némelly felekezeteknél még ma is gyakoroltatik (261. §.) Nevezhetnénk azt helyesen bemártásnak, bemerítésnek, melly az új testamentomban előjövő βαπτισμος, és βαπτισμα szóknak felel meg. Ez a' két görög szó lejön a' βαπτιζω igétől, melly eredetileg ezt jelenti: bemerítem, vízbe mártom, 's megfelel a' zsidó טבל szónak 2 Kir. 5, 14. annakutánna, megmosom. tisztítom Márk 7, 4. Luk. 11, 38. De gyakran szófordúlati értelemben is

vétetik, jelentvén bő részesűlést valamiben Csel. 1, 5. mint a' deák perfundere, imbuere; különösen nagy szenvedéseket 's nyomorúságokat állani ki Mát. 20, 22. 23. mellyek elborító habokhoz hasonlíttatnak Zsolt. 69, 2. 3. a' deákoknál: fluctus miseriæ, mergi malis. Innen a' régieknél a' vértanúság' neve: baptisma sangvinis; Plátónál βαπτισθεις részeget (vino imbutus, mersus) jelent. — Reinhárd helyesen jegyzi meg, hogy az új testamentomban βαπτισμος közönséges mosódást Márk 7, 8. Zsid. 9, 10, βαπτισμα pedig mindenkor vallásos bemerítést jelentvén, a' keresztséget deákúl baptismának, 's nem baptismusnak kellene neveznünk. Nevezi még az új testamentom a' keresztséget tisztúlásnak (καθαρισμος) Ján. 3, 25. mint a' bűntől való megtisztúlás' jegyét, innen Josephusnál εκκαθαιρειν előjön a' keresztelő János' keresztségéről. Ide tartozik talám 2 Pét 1, 9. καθαρισμος των παλαιων ἁμαρτιων *megtisztúlás régi büneitől*, v. ö. Eféz. 5, 26; víznek (ὑδωρ) Ján. 3, 5; *újonnan születés' ferdőjének* (λετρον παλιγγενεσιας) Tit. 3, 5; *víz' ferdőjének* (λετρον τε ὑδατος) Eféz. 5, 26.

Az egyházi atyáknál legrégibb nevezete a' keresztségnek: φωτισμος megvilágosítás, a' keresztséggel összeköttetett taníttatásától a' megkereszteltetendőnek; innen a' syrus Zsid. 6, 4. ezen szókat τες ἁπαξ φωτισθεντας ezzel magyarázza: a' kik egyszer megkereszteltettek, kivel Michaëlis is egy értelemben van. — Neveztetik továbbá pe-

esétnek (σφραγις, sigillum) kegyelemnek (χαρις, χαρισμα), halhatatlanság' ruhájának (ενδυμα αφθαρσιας).

§. 254.

A' nemzeteknél divatozó vallásos mosódások, 's a' proselytusok' keresztsége.

Csaknem minden nemzeteknél divatoztak a' vallásos mosódások; így az égyptusiaknál, persáknál, indusoknál, görögöknél, rómaiaknál 's mahumedánusoknál.

De nyomát találjuk a' zsidóknál, már a' pátriárkák' idejében is. Azt parancsolja Jákób az ő háznépének: *hányjátok el az idegen isteneket, kik közöttetek vagynak, tisztítsátok meg magatokat és változtassátok meg öltözeteteket* 1 Móz. 35, 2. Hihetőképen ez a' hely szolgáltatott alkalmat a' proselytusoknak, vagy azoknak, kik a' zsidó vallást a' pogányok közzűl bevették, megferesztésére. De mikor lett közönséges szokássá a' proselytusok' keresztsége, mindjárt a' babylóniai fogság, vagy pedig csak Jerusálem' lerontása után, az adatok nem léte miatt nem lehet meghatározni. Sokan, azok között Danz és Lightfoot az első értelmet védik, 's így okoskodnak: a' babylóniai fogság után sok pogányok, kik körűl voltak metélve, vagy pedig a' körűlmetélkedéstől irtóztak, vévén be a' zsidó vallást, kellett lennie olly szertartásnak, mellyel általtérések a' zsidó vallásra jelentetett. Hogy pedig ez a' vízbemártás volt, 's már a' Jé-

zmus' ideje előtt divatozott, a' következendő erőségekkel mutogatják:

1) A' rabbinusok' írásaiban sok helyeken, a' hol proselytusokról van szó, említtetik a' vízbemártás, sőt a' zsidók' proselytusaikat ma is meg szokták feresztení. Hogy pedig a' zsidók ezen szertartást a' keresztyénektől kölcsönözték, nem hihető.

2) Ugyan azon rabbinusok' írásaiban, a' hol szó van a' pogányok' beavattatásáról a' zsidó vallásba, együtt említtetik a' körűlmetélkedéssel az áldozás és a' vízbemártás. Innen így okoskodnak: minthogy áldozni csak addig lehetett, míg fennállott a' jerusálemi templom, meg kellett lennie a' proselytusok' feresztésének is a' templom' lerontatásá előtt.

3) Arriánusnál a' zsidók' proselytusai neveztetnek: βεβαμμενοι baptizati, 's az igen régi ethiópi fordításban Máté 23, 15. ezen szavak: ποιησαι ἑνα προσηλυτον, κ. τ. λ. így magyaráztatnak: ut baptizetis unum peregrinum, et cum baptizatus fuerit, adoptetis eum magis quam vos gehennæ.

Mások ellenben tagadják a' proselytusok' feresztésének illy régi voltát, minthogy nincs felőle emlékezet sem az ó testamentomi apocryphus könyvekben, sem az új testamentomi írásokban. Halgatnak róla mind Josephus, mind Philo, mind a' talmud, mind Onkelos. A' régi rabbinusok' bizonyságain nem akarnak építeni, mivel ők a' zsidó szertartásoknak nagy régiséget szeretnek tulajdonítani.

Szokásban volt a' vallásos mosódás, mint felavatási szertartás a' Josephus' bizonyítása szerént az esséuusok' sectájánál is.

§. 255.

A' keresztelő János' keresztsége.

A' keresztelő János' keresztsége, melly a' többi vallásos mosódásoknál nevezetesb, külömbözik a' proselytusok' mosódásától a' következő pontokban:

1) Keresztelő János Isten' parancsolatjából keresztelt; azt mondja maga: az Isten bocsátá őtet, hogy keresztelne vízzel Ján. 1, 33. Jézus is illyen értelemben volt, azt állítván, hogy *a' farizeusok és törvénytudók az Isten' tanátsát* vagy akaratját *vették meg*, nem keresztelkedvén meg a' keresztelő János' keresztségével Luk. 7, 30; a' proselytusok' keresztsége pedig csak régi szokás volt.

2) A' proselytusok' keresztsége csak az ollyan pogányokra tartozott, kik a' zsidó vallást bevették; keresztelő János pedig a' zsidókat keresztelte meg, 's e' volt már annak oka, hogy a' zsidók olly nagy figyelmet fordítának a' János' keresztségére Ján. 1, 19—28.

3) A' czélra nézve is külömbözött a' két mosódás. A' proselytusok kötelezték magokat általa a' zsidó vallás' bevételére, János pedig keresztelt a' megjobbúlásra.

Ha a' Jézus által felállított keresztséget a' keresztelő Jánoséval hasonlítjuk össze, megegyezik a' kettő abban a) hogy mind a,

kettő isteni rendelés volt; b) hogy mind a' kettő által az élet' megjobbítására köteleztettek az emberek (βαπτισμα μετανοιας) Máté 3, 11. Csel. 2, 38.

De külömbség is van a' két keresztség között:

a) János keresztelt az eljövendő Messiásra (εις τον ερχομενον); az apostolok pedig a' már eljött Messiásra, a' Jézus Krisztusra (επι τῳ ονοματι τȣ Iησȣ Xϱιστȣ).

b) János csak a' zsidókat keresztelte meg. Jézus pedig azt parancsolta, hogy minden népek megkereszteltessenek.

c) A' János' keresztségével nem köttettek össze a' Szent Lélek' rendkivűli ajándékai, mint a' Jézus által parancsolt keresztséggel történt a' keresztyén anyaszentegyház' első idejében. Ezen külömbség már az oka, hogy Pál apostol Efézusban újonnan megkeresztelteté azokat, a' kik az előtt a' János' keresztségével megkereszteltettek Csel. 19, 1—7.

Jézus is a' keresztelő János' keresztségével keresztelkedett meg; de nem azért, hogy magát a' megjobbúlásra kötelezné, vagy hogy biztatást venne bűneinek bocsánatjáról: mert őbenne bűn nem találtatott; hanem a) hogy annak a' személynek tekintetét nevelné, a' ki előljáró postája volt a' Messiásnak; b) hogy annak alkalmával tétetnének figyelmetesekké az emberek őreá, mint Messiásra, a' mit Isten akkor különös módon ada tudtokra az embereknek, az égből adott ezen szózat által: *ez amaz*

én szerelmes fiam, kiben én megengeszteltettem Máté 3, 17. c) hogy serkentene példájával másokat a' hasznos szokásoknak követésére. Ez az értelme ezen szóknak: *így illik nekünk a' mi tisztünknek minden igazságát* (πασαν δικαιοσυνην) *betöltenünk* Máté 3, 15. Δικαιοσυνη = δικαιωμα hasznos, dícséretes szokás, rendelés.

§. 256.

A' Jézus által parancsolt keresztség' természete.

Jézus már halála előtt a' zsidókat, kik az ő tudományát bevették, megkereszteltette tanítványi által Ján. 3, 22. v. ö. 4, 1. 2: menybemenetele előtt pedig világos parancsolatot adott tanítványinak, hogy minden népeket külömbség nélkűl a' keresztyének' társaságába felvegyenek 's avassanak. Ezen parancsolatja Jézusnak előfordúl Máté 28, 19. és Márk 16, 15. 16. Az első helyen ez van: *elmenvén tanítványokká tegyetek* (μαθητευσατε) *minden népeket, megkeresztelvén őket Atyának, Fiúnak és Szent Léleknek nevébe.* Itt μαθητευειν nem tesz tanítani, (mert az διδασκειν a' 20-dik versben), hanem tanítvánnyá tenni, 's a' keresztyének' társaságába felavatni, melly bemerítés (βαπτιζειν) által ment végbe. (l. ezen hely' értelmét I. Kötet 474. 5. lapjain). A' második helyen ezt olvassuk: *Elmenvén mind e' széles világra, prédikáljátok az evangyéliomot minden teremtett állatnak. A' ki hiend és megkeresztelkedik, idvezűl; a' ki pedig nem hiend, elkárhozik.* Itt πιστευειν any-

nyit tesz: Jézust Messiásnak tartani, 's a' róla való tanítást, melly a' bemerítést megelőzte, elfogadni. — Ez még csak készület volt a' Jézus' tudományát vallók' társaságába leendő beavattatásra, 's az oktatást vevő csak κατεχουμενος volt, a' mint a' régi egyház magát kifejezte; maga pedig a' beavatás a' keresztség által történt, mint a' hozzátétel: πιστευσας και βαπτισθεις mutatja. Az a' víz (ὑδωρ) is, melly úgy adatik elő Ján. 3, 5. mint feltétele az Isten' országába való bemehetésnek, a' keresztségi víznél egyebet nem jelenthet.

A' keresztségben külső jegy (materia baptismatis) a' tiszta víz, 's igen alkalmatos hogy vallásos czélból használtassék, mind közönséges volta, mind tisztasága miatt, mint jelképe az újjászületés' kiábrázolásának Róm. 6, 3. 4. Víz nélkűl végre nem hajtathatik a' keresztség, ha szinte elmondatnék a' formula. A' víznek tisztának kell lenni. Fövénnyel, borral, téjjel, hóval, jéggel keresztelni szükség' idején sem szabad, 's arra a kérdésre alkalmatosságot szolgáltatott a' keresztség általános szükségességéről való képzet. Már a' régi egyházban némelly eretnekek a' keresztség helyett keresztjegygyel éltek, mellyet a' keresztyén vallásba avattatandók' homlokokra sütöttek. A' catharusok, a' Wald Péter' követői, és az albigaiak megvetették a' catholica egyház' keresztségét, mint puszta vízzel való keresztséget; azt hívén, hogy a' keresztyénnek lélekkel kell megkeresz-

teltetnie. Így vélekedtek Schwenkfeld, és a' quakerek. Némellyek a' gnosticusok közzűl is megvetették a' vízzel való keresztséget, úgy nézvén a' vizet, mint a' demiurgus' csinálmányát.

A' mi a' Jézus által parancsolt keresztség' módját illeti: a' Jézus' keresztsége szinte mint a keresztelő Jánosé is, nem megöntés, hanem egész bemártás által ment végbe Csel. 8, 36—39. 16, 13—15; de ezt mutatja a' Róm. 6, 4. előfordúló kép is. Az apostoli egyház is nem másképen, hanem bemerítés által keresztelt, 's ha mód volt benne, folyóvízben. Későbban jobb alkalmatosság' okáért a' templomok' rejtekeiben és szegeleteiben készíttettek olly förösztő helyek, mellyek a bemártásra, 's bemerítésre elegendők voltak, 's keresztelő helyeknek (baptisteria) neveztettek. A' bemerítés eleinte csak egyszer, majd későbben háromszor történt, a' keresztség' formulájában neveztetett isteni személyek száma szerént; 's a' keleti, vagy görög egyházban mai napig ez a' szokás divatozik. A' deák egyházban a' VI-dik század olta közönséges lett az egyszeri bemerítés. A' VIII-dik századtól fogva pedig, kivált a' római püspökök' elősegélése által, a' bemártás helyett szokássá lett a' deák egyházban a' vízzel való megöntés, vagy a' víznek fejre töltése (adspersio, adfusio); sőt az első a' kisdedekre nézve általjában szokatlan lett. De a' felserdűltekre nézve sem volt szokatlan az a' módja a' keresztségnek, melly megöntés által ment

végbe. Ugyan is a' keresztségről jókor elterjedvén az a' vélekedés, hogy az a' bűnöket elmossa, halasztották a' keresztséget, a' meddig csak lehetett (procrastinatio baptismi), gyakran egész a' halálos ágyig; 's az illyeneknek már a' megöntéssel meg kellett elégedniek, valamint azoknak is, kik mint foglyok, a' tömlöczökben vették fel a' keresztséget. És így, ha máshol nem is, a' betegekre (baptismus clinicorum) 's foglyokra nézve, meg volt jókor az a' módja a' keresztelésnek, melly csak megöntésben állott; ha szinte igaz az is, hogy ez az elsőbb századokban nem tartatott olly foganatosnak, mint a' bemerítés, úgy hogy a' meghintés által megkeresztéltetteket a' clérus közzé felvenni vonakodtak.

A' protestáns egyházaknál is ez a' megöntés maradt fenn. Lehet is azt védelmezni. Mert így ezen szertartás' végrehajtása könnyebbé, 's az illendőséggel is egyezőbbé lett, a' nélkűl, hogy mivoltából vesztett volna valamit. Mert a' fő dolog a' keresztségben, nem a' test' egészes megmosása; hanem a' víznek ünnepélyes használása az Atyának, Fiúnak és Szent Léleknek tiszteletére, melly czél a' megöntés által is eléretttetik; az is való, hogy βαπτισμὸς mosást is jelent Márk 7, 4. De csak ugyan ellene van a' megöntésnek a' Jézus' és az apostolok' idejekben divatozott szokás, mellytől eltávozni, szükség esetén kivűl tilalmas; azt sem tagadhatjuk, hogy a' bemerítés' jelképi jelentését, ú. m. a' meghalást a' bűnnek, az újjá-

születést, a' megöntés csak tökéletlenûl ábrázolja. Innen Luther, Calvinus, Michaëlis, Reinhárd, 's más tudósok óhajtották volna a' bemerítés vissza állíttatását, ha az némelly keresztyéneknek nyugtalanításokra nem szolgáltathatott volna alkalmat.

A' mi a' keresztség' formuláját illeti, az ezekben a' szókban foglaltatik: *az Atyának, Fiúnak és Szent Léleknek nevébe*. Hogy a' keresztelés' alkalmával ezen formulával kell élnünk, mutatja a Jézus' rendelése Máté 28, 19. Jézus ugyan nem mondja: kereszteljétek meg őket, ezt mondván: keresztellek tégedet az Atyának, Fiúnak és Szent Léleknek nevébe; de ezen formulának: *βαπτιζειν εις το ονομα τινος* értelme, előre felteszi, hogy a' keresztségben említenünk kell az Atyát, Fiút és Szent Lelket; 's a' megkereszteltetendőt figyelmeztetnünk kell e' háromra, mint az ő tiszteletének 's reménységének tárgyaira, melly csak annak innepélyes kijelentése által, hogy mi az Atyának, Fiúnak és Szent Léleknek nevébe keresztelünk, eshetik meg. Az apostolok is így értették a' Jézus' parancsolatját. Mert hogy a' keresztség' alkalmával innepélyesen említteték azon személy' neve, a' kire nézve köteleztetést vett magára a' megkereszteltetendő, 's a' kitől ez jótéteményeket reménylett, nyilván van 1 Kor. 1, 13. Cseh. 19, 1—6. A' keresztelő János' tanítványai nem kereszteltettek sem *εις Χριστον*, sem *εις το άγιον πνευμα*; hanem csak *εις μετανοιαν*; innen Pál az ő keresztségeket keresztyén

keresztségnek nem esmérte. A' formula' elmondása is tehát, épen úgy mint a' víz, a' keresztség' mivoltára tartozik, a' mit a' Socin' követői tagadtak: mert ezzel jelentjük, hogy nem valamelly más mosódást, hanem a' Jézus által parancsoltat kívánjuk végrehajtani. De nem szükséges, hogy a' formula háromszor mondassék, a' mint a' régi egyházban szokásban volt: mert sehol sem parancsoltatott, de a' keresztség' természete sem kívánja. Azt sem állíthatjuk, hogy elég lenne a' Jézus' nevébe (εις Χριστον Ιησυν, εις το ονομα τȣ κυριȣ Ιησȣ) keresztelkednünk, a' mit némellyek a' Róm. 6, 3. Csel. 8, 16. 2, 38. 10, 48. következtettek: mert a' felidézett helyeken nem a' keresztség' formulája határoztatik meg; hanem előadatik az a' viszony, mellybe lépett a' megkeresztelteteтt a' keresztség által, az t. i. hogy ő a' keresztyén társaság' tagjává, a' Jézus' tisztelőjévé lett.

A' görög egyház a' deáktól különböz a' formulára nézve. Amaz így fejezi magát ki: Baptizatur hic vagy hæc (servus vagy serva Christi) in nomine patris 's a' t; ez pedig a' megkeresztelteteudót szólítván meg így: baptizo te in nomine patris 's a' t. — Irenéus szerént a' gnosticusok' némelly familiáji kereszteltek: in nomine incogniti patris omnium, in veritatem matrem omnium, in descendentem in Jesum, ad unctionem, et redemtionem, et communionem virtutum. Hieronymus az áriánusoknak következő formulájáról emlékezik: in patre solo vero Deo, in Jesu Chrsito salvatore

creatura et in Spiritu Sancto utriusque servo.

§. 257.

A' keresztség foganatja. a) Külső.

Literatura.

Van Mastricht (Gerh.) susceptor, seu de susceptoribus infantum in baptismo, eorum origine, usu, et abusu schediasma. Francof. et Lips. 1727.

A' keresztségnek a' szent írás' tanítása szerént, valamint általjában a' sákramentomoknak, kétféle, ú. m. külső és belső erőt 's foganatot (baptismi effectus externus et internus) tulajdoníthatunk.

Külső ereje 's foganatja a' keresztségnek abban áll, hogy általa a' Jézus' tudományát vallók' külső társaságába beavattatunk, következésképen just nyerünk a' keresztyéneket illető jótéteményekre. Ez oldalát tekintvén már a' keresztségnek, lész az beavatási szertartás (sacramentum initiationis). Hogy ez a' foganatja légyen a' keresztségnek, világosan tanítja az új testamentom. A' ki megkeresztelkedett, az egyház' tagjának (ἁγιος, μαθητης, πιστευων) tekintetett. Csel. 2, 41. 44. úgy nézetik a' keresztség mint a' melly által *mindnyájan egy testé keresztekedtünk* (εις ἑν σωμα εβαπτισθημεν), *akár zsidók, akár görögök, akár szolgák, akár szabadosok*. 1 Kor. 12, 13. Azért mondja Pál Efé z. 4, 4. 5. *egy a' keresztség* (ἑν βαπτισμα), *egy a' test* (ἑν σωμα) az anyaszentenyház, *egy* a' keresztyének' *reménységek* (μια ελπις). Sőt a' keresztség által összeköttetésbe jövünk az anya-

szentegyház' fejével, a' Krisztussal, Gal. 3, 27. szerént: *valakik a' Krisztusban megkeresztelkedtetek, a' Krisztust öltöztétek fel.* Itt *felöltözni a' Krisztust* nem jelenti azt, hogy a' megkereszteltettek magokra öltözték a' keresztyénekhez illő indúlatokat; mert ezt az apostol' sok rendbeli dorgálásaival összeegyeztetni bajos volna; hanem az, a' zsidó szólás szerént csak szoros öszszeköttetést jelent.

Minthogy már a' keresztség által a' keresztyének' társaságába avattatunk, igen czélos, hogy ez a' szertartás egynehány tanú' jelenlétében (magyarúl: keresztatyák, -anyák, görög. ἀναδοχοι, deák. sponsores, susceptores, propatres, promatres, a' VIII-dik század óta: patrini, matrinæ) essék meg, kikről már Tertulliánus is emlékezik. Innepélyesbé lenne ez a' szertartás, ha az a' gyülekezet előtt történnék meg; a' honnan a' magános házaknál végbe ment keresztség ellen sok tudósok kikeltek. Nem lehet hát kárhoztatni a' régi egyház' szokását, melly szerént a' keresztséget, annak innepélyessége' tekintetiből, különös innépekre, ú. m. húsvétre, pünkösdre, karácsonra 's vízkeresztre szorította.

Innen az is kitetszik, hogy azokat, kik már egyszer felvették a' keresztséget, újra megkeresztelni (iteratio baptismi) nem szükség. Mert az, a' ki beállott valamelly társáságba, mind addig tagja marad annak, míg abból forma szerént ki nem lép. Az új testamentom sehol sem parancsolja a' ke-

resztségismétlést, mint az úri vacsorával való gyakori élést 1 Kor. 11, 25. De az úri vacsoráról nem is húzhatunk következtetést e' részben a' keresztségre. Mert ez beavatatási szertartás, melly, természete szerént, csak egyszer történhetik meg; amaz erősítési szertartás (sacramentum confirmationis) a' keresztyéni hitben 's reménységben, mellyre gyakorta szükségünk van. Pál és a' többi apostolok intik ugyan a' keresztyéneket az élet' megjobbítására, mellyre kit-kit kötelez a' keresztség; de a' keresztség' ismétlését nem parancsolják. Sőt még az ollyanokat sem szoktuk újra megkeresztelni, kik valamelly keresztyén felekezettől más keresztyén felekezethez mennek által. Mert a' keresztség nem ez vagy amaz keresztyén felekezethez csatló szertartás (erre való nálunk a' confirmatio. l. a' 310-dik lapon); hanem a' Jézus' tisztelőinek az egész földön elterjedett társaságába vagy gyülekezetébe avató sákramentom. Más eset az, ha valamelly keresztyén oda hagyván a' keresztyének' társaságát, zsidóvá, vagy mahumedánussá lenne, 's annakutánna újra a' keresztyén gyülekezet' keblébe kívánna bevétetni, — az illyent kétkedés nélkűl újra meg kellene keresztelnünk.

Összefüggésben van ezen vizsgálódással az a' kérdés is: foganatos e az úgy nevezett eretnekek által kiszolgáltatott keresztség? mellyről már a' III-dik században is heves vetélkedés volt. Az Áfrikai egyház, jelesen Cypriánus tagadá annak foganatos

voltát; a' római pedig, különösen István római püspök védelmezé. Ez a' veszekedés a' IV-dik században újra feléledt, midőn a' donatisták nem csak azokat, kik az üldöztetésekben a' félelem miatt a' keresztyén vallással felhagytak (lapsi), hanem még azokat is, kik a' catholica ekklésiából hozzájok állottak, újra megkeresztelték. A' catholica ekklésia pedig megvetette a' másodszori keresztséget, mint megtetszik a' nicéai hitvallás' ezen czikkelyéből: confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum. A' reformátio' századjában a' keresztségismétlők (anabaptisták) újonnan megkeresztelték a' hozzájok általment személyeket, minthogy a' csecsemők' keresztségét nem tarták helyesnek.

§. 258.

b) B e l s ő.

A' régi egyházi atyák' írásaikban sok helyek jőnek elő, mellyekben a' keresztségnek valamelly titkos 's kimagyarázhatatlan erő 's foganat tulajdoníttatik, jelesen azon beszédekben, mellyeket a' catechumenusokhoz intéztek Igy a' naziánzi Gergelynél, a' jerusálemi Cyrillusnál, és még elébb Irenéusnál 's Tertulliánusnál. Az alexándriai Cyrillus azt állította, hogy a' víz a' Szent Lélek' isteni ereje által egészen más elementummá változik (μεταστοιχειεσθαι); Irenéus hogy a' keresztségi vizet a' Szent Lélek kibeszélhetetlen erejűvé tészi; Augustinus a' keresztség által nyert eltörölhetetlen bé-

lyegről (character indelebilis) emlékezik, mellyet általvettek tőle az aquinoi Tamás, és más scholasticusok. — De az új testamentomban a' keresztségnek illy titkos erő sehol sem tulajdoníttatik; nem taníttatik nevezetesen, hogy a' megkeresztelttettel, a' puszta keresztség által, minden maga munkássága nélkűl hit közöltetnék, hogy ő a' külső keresztségi mosódás által bűnbocsánatot, jóra való készséget 's örök idvességet nyerne. —A' felnevekedtekben, kik az Isten' igéjének, vagy a' keresztyén vallásnak esméretére nem jutottak, a' keresztség, mint puszta szertartás (opus operatum) foganat nélkűli. Annak foganatja függ az Isten' igéjének hirdetésétől 's ennek összeköttetésétől a' keresztséggel. Ez az isteni ige 's az azzal összeköttetett isteni munkásság bír azon erővel, hogy a' szívet megjobbítsa 's alkalmatossá tegyen a' keresztyén vallás által ígértetett jótéteményeknek 's jusoknak elfogadására, 's nem a' mosódási külső szertartás. Világos tanítása ez az evangyéliomnak. Igy inti Péter a' maga halgatóit Csel. 2, 38, *keresztelkedjetek meg mindnyájan a' Jézus Krisztusnak nevébe, a' bűnöknek bocsánatjára*; de megkívánja tőlök mindeneknek előtte: *térjetek meg* [1]), mellyet Isten a' maga beszédének hirdetése által eszközöl. Ananiás is így szól

[1]) Csel. 2, 30. Μετανοησατε, και βαπτισθετω ἑκαστος ὑμων, επι τῳ ονοματι Ιησȣ Χριστȣ εις αφεσιν ἁμαρτιων.

a' mennyei világosság által leveretett Saúlusnak Csel. 22, 16: *Kelj fel és keresztelkedj meg, és mosd el a' te bűneidet;* de hozzá teszi a' feltételt: *az Úrnak nevét segítségül hívám* [2]), azaz, bevévén a' Jézus' tudományát, vagy keresztyénné lévén. Ide tartoznak a' következendő helyek is a) Ján. 3, 5: *Ha valaki nem születendik vîztől és Szent Lélektől, nem mehet be az Istennek országába* [3]), melly szóknak ez az értelme: a' Krisztus által felállított Isten' országának csak az lehet méltó tagja, csak az vehet részt annak lelki jótéteményeiben, ú. m. a' bűnbocsánatban 's örök boldogságban, a' ki kötelezi magát a' keresztség által az ő tudományának elfogadására, 's gondolkodása' 's élete' módjának megváltoztatására az isteni Lélek segítsége által. b) Tit. 3, 5. *Nem az igazságnak cselekedeteiből, mellyeket mi cselekedtünk volna; hanem az ő irgalmasságából tartott meg minket az újonnan való születés' ferdőjenek és a' Szent Lélek' megújításának általa* [4]), azaz, nem a' mi érde-

---

[2]) Csel. 22, 16: Αναστας βαπτισαι, και απολυσαι τας ἁμαρτιας σε, επικαλεσαμενος το ονομα τε κυριε.

[3]) Ján. 3, 5: Ἐαν μη τις γεννηθη εξ ὑδατος, και πνευματος, ε δυναται εισελθειν εις την βασιλειαν τε θεε.

[4]) Tit. 3, 5. Ουκ εξ εργων των εν δικαιοσυνη, ὡν εποιησαμεν ἡμεις, αλλα κατα τον αυτε ελεον εσωσεν ἡμας δια λετρε παλιγγενεσιας, και ανακαινωσεος πνευματος ἁγιε.

münknek, jó cselekedeteinknek; hanem az Isten' könyörületességének köszönhetjük, hogy mi az idvességre eljuthatunk. Ezt eszközlötte Isten α) *az újjászületés' ferdője által*. Igy neveztetik a' keresztség, mellyel magunkat éltünk' megjobbítására kötelezzük, minthogy a' zsidók azokat, kik a' pogány vallást elhagyván, felvették a' zsidó vallást, új teremtéseknek nevezték. β) *a' Szent Lélek megújításának általa*; az-az, gondolkodásunk' 's életünk' általános megváltoztatása által, mellyet a' Szent Lélek a' keresztyén vallás által eszközöl.

De hogy a' puszta keresztség nem idvezít, világosan taníttatik 1 Pét 3, 21: *a' bárkához hasonló keresztségnek példája mostan minket is megtart, (nem az a' keresztség, mellyel a' test' szennyei elmosattatnak; hanem a' jó lelkiesméretnek Istennel való kérdezősködése) a' Jézus Krisztus' feltámadása által* [5]). Ezen hely' értelmére jegyezzük meg, hogy itt a' keresztség a' bárkához hasonlíttatik, (το αντιτυπον, αντι egyenlőséget jelent); επερωτημα, 1) kérdezés (ettől επερωταω: kérdezem, 2) szövetség, magakötelezés, minthogy a' szövetség-kötésben kérdésekkel éltek, illyen formán: ígéred e? ígérem; fogadod e? fogadom; — συνειδησις αγαθη, e. h. συνειδησια αγαθων πραγματων, meggyőző-

---

[5]) 1 Pét. 3, 21. Ὁ και ἡμας αντιτυπον νυν σωζει βαπτισμα, (ȣ σαρμος αποθεσις ῥυπȣ, αλλα συνειδησεος αγαθης επερωτημα εις θεον), δι' αναστασεως Ιησȣ Χριστȣ.

dés arról, hogy mi feddhetetlenűl éltünk, annakutánna feddhetetlen élet, mellyből a' jó lelkiesméret származik; és így συνειδησεως αγαθης επερωτημα εις θεον, δι' αναστασεως Ιησυ Χριστυ. magunk kötelezésünk Isten iránt, hogy mi feddhetetlenűl kívánunk élni a' Jézus Krisztus' feltámadásából eredő bizodalom által. A' hely' értelme ez: életben maradtak, 's az özönvíz' veszélyétől megmenekedtek, kik Noéval a' bárkába bementek; úgy mi is életet 's idvességet találunk, ha a' keresztség által beállunk a' keresztyének' társaságába; de nem a' külső keresztség ez, hanem magunk kötelezésünk 'jó lelkiismérettel az Isten' parancsolatinak teljesítésére. Hogy pedig mi ezen belső keresztség által a' keresztyének' gyülekezetébe beállyán, idvességet találunk abban, bizonyosokká tétetünk arról a' Jézus' feltámasztatása által: mert ez meggyőz minket arról, hogy Jézus a' volt, a' minek magát mondotta, ú. m. Isten' követe, az engesztelő intézet' végrehajtója. — Itt is csak a' keresztyén vallásra való vitetésben tulajdoníttatik erő a' keresztségnek, a' mennyiben t. i. ígérjük a' keresztség által, hogy életünket a' Jézus' parancsolatai szerént kívánjuk rendelni.

A' mi már a' keresztség' belső hasznát 's foganatját illeti, azt a' szent Írás' tanítása szerént a' következő két pontokra szoríthatjuk:

1) A' keresztség által, ú. m. a' melly a' Jézus' tisztelőinek társaságába felavató

szertartás, innepélyesen kötelezzük magunkat, hogy az ő tanítását (legyen annak foglalatja törvény vagy ígéret) elhisszük, mint igazat elfogadjuk, mindenekben követjük, életünket az ő parancsolatai szerént rendeljük 's példáját tartjuk mindenkor szemünk előtt. Mert csak az illyen érdemli a' keresztyén nevezetet, 's csak ez tarthat számot a' keresztyéneknek ígértetett jótéteményekre 1 Ján. 2, 4. Ezt nevezi már Péter apostol a' feljebb felhozott helyen: magunk kötelezésünknek Isten iránt, hogy mi feddhetetlenűl kívánunk élni; 's úgy tekinti azt, mint a' keresztség' czélját. Ugyan ez taníttatik Róm. 6, 3. 4: *avagy nem tudjátok e, hogy valakik megkeresztelkedtünk a' Jézus Krisztusba, az ő halálába keresztelkedtünk meg? Eltemettettünk azért ővele együtt a' halálba: hogy miképen feltámasztatott a' Krisztus a' halálból az Atyának dicsőségére, azonképen mi is új életben járjunk.* — Melly szavakkal azt akarja mondani az apostol: mikor mi a' keresztség által a' Jézus' tisztelőinek társaságába állottunk, akkor bizonyságot tettünk egyszersmind arról is, hogy mi hisszük, hogy a' Krisztus meghólt, eltemettetett 's feltámadott a' mi javunkra; úgy mindazonáltal, hogy mi is meghaljunk a' bűnnek, lemondjunk a' bűnnek szolgálatjáról 's új életre támadjunk, vagy feddhetetlenűl éljünk. Vétetett ez a' szólás, a' mint Chrysostomus megjegyzi, azon régi szokástól, melly szerént a' megkeresztelтetendők a' víz alá meríttettek

(eltemettetetés), 's ismét a' víz alól felvétettek (feltámasztás). A' ki tehát felveszi a' keresztséget, vallást tesz általa a' Krisztusról, mint az ő tanítójáról, idvezítőjéről, és uráról, azaz, kötelezi magát, hogy az ő tanítását elfogadja, követi, ígéreteihez bizodalommal ragaszkodik, tőle reményl minden lelki jókat, 's parancsolatainak egész készséggel engedelmeskedik. Ez már az értelme az új testamentomban ezen kifejezésnek: megkeresztelkedni a' Jézus' nevébe. De minthogy mind azon jótétemények, mellyeket mi keresztyének Jézusnak, mint idvezítőnknek és urunknak köszönhetünk, isteni jótétemények, mellyek a' Jézus' bizonysága szerént az Atyától, Fiútól és Szent Lélektől származnak: kötelezzük magunkat a' keresztség által, hogy mi hiszünk az Atyában, Fiúban és Szent Lélekben mint a' mi Istenünkben, tőlök várjuk idvességünket, 's őket mint ezen lelki jóknak adóját tiszteljük. Ezért parancsolja már Jézus, az Atyának Fiúnak és Szent Léleknek nevébe való keresztséget, hogy t. i. vallásos viszonyunk, mellyben állunk velek, 's köteleztetésünk az ő vallásos tiszteletekre jelentetnék általa.

2) A' keresztség által bizonyosokká tétetünk a' keresztyéneket illető isteni jótéteményekben leendő részesülés felől; de csak azon feltétel alatt, ha mi is teljesítjük azon köteleztetéseket, mellyeket megkereszteltetésünkor magunkra vettünk. Ezen jótétemények a' szent írás tanítása szerént

a' következendők: hogy a' Jézus' halálában, és a mi abból következik, a' bűnök' bocsánatjában minekünk is részünk vagyon; és hogy a' Szent Lélek elősegíti a' mi megjobbúlásunkat. Innen van már az, hogy a' szent írásban illyen szólások találtatnak: *a' keresztség elmossa a' bűnöket* Csel. 22, 16; *megtart minket* 1 Pét. 3, 21; a' keresztség *az újjászületés' ferdője* Tit. 3, 5. De ezek nem azt teszik, mintha a' keresztségi víz elmosná bűneinket, vagy minket újjá szülne; hanem így szól az írás, minthogy a' keresztség jelenti ezen jótéteményeket, 's bizonyossá tesz ezeknek reánk tartozásáról. Méltán nevezzük tehát mi reformátusok a' keresztséget jegynek és pecsétnek, 's összehasonlíthatjuk azt ezen tekintetben a' környűlmetélkedéssel, mellyet Pál apostol Róm. 4, 11. *jegy*nek (σημειον) *és pecsét*nek (σφραγις) nevez Ábrahámra és az ő maradékára nézve, mint bizonyságát annak, hogy az Isten őneki kegyelmes az őbenne vetett hitért. A' keresztségnek összehasonlítása a' környűlmetélkedéssel, és a' Péter apostolnál előforduló επερωτημα szó, mellyet Luther szövetségnek fordított, szolgáltatott alkalmat a' keresztségi szövetség nevezetre is, melly helyesen értetvén, rá illik a' keresztségre. Ugyan is a' keresztség által biztosítja Isten az embereket a' keresztyén vallásból folyó jótéteményekben leendő részesűlés felől; az ember pedig magát az Istenn és a' keresztyén vallás' tanításai iránt való engedelmességre kötelezi. A' ki már

ezen maga kötelezésének megfelel, 's az Isten' kegyelembeli jótéteményére magát nem teszi méltatlanná, az még az Isten' keresztségi szövetségében áll.

§. 259.

Kiket kell megkeresztelni?

Minthogy a' keresztség arra való, hogy az emberek általa beavattassanak a' keresztyének' társaságába, 's biztatást vegyenek bűneik' bocsánatja 's a' Szent Lélek' jobbító kegyelme felől, következik, hogy csak élő embereket lehet megkeresztelnünk. — De itt nagyobb világosság' okáért három kérdéseket külömböztethetünk meg, ú. m. 1) Szükséges e még ma is a' keresztség? 2) Mennyiben szükséges? 3) Meg kell e keresztelnünk a' csecsemőket is?

Az első kérdésnek ez az' értelme: akarta e Jézus, hogy a' keresztyén gyülekezet' keblében születteket is beavassuk a' keresztség által a' keresztyének' társaságába, vagy csak azokat, kik más vallásból térnek által a' keresztyén vallásra, a' mint sokan, nevezetesen a Socinus' követői vélekedtek. — A' keresztyén egyház az elsőt állítja: mert a) a' születés által embernek születünk, nem pedig keresztyénnek; kell tehát lenni ollyan szertartásnak, mellyel a' keresztyének' társaságába avattatunk, ez pedig a' keresztség a' Jézus' rendelése szerént; b) a' keresztyén szülékiől származtaknak is szükségek van arra, hogy bűnök' bocsánatjáról 's a' Szent Lélek' jobbító ke-

gyelméről biztatást vegyenek; c) a' Jézus' parancsolatja közönséges, 's a' keresztyén gyülekezet' keblében születtekre nézve sem tesz kivételt.

A' második kérdés ez: mennyiben szükséges a' keresztség?

A' keresztség' szükséges volta kitetszik onnan a) mert az magának Jézusnak parancsolatja (necessitate ordinis et præcepti), mellynek nem engedelmeskednünk vakmerőség volna; b) ezt mutatja a' keresztség' czélja, melly is az, hogy a' keresztyének' társaságába beavattassunk általa. — Minthogy már ezeknek társaságában találjuk fel a' legtisztább megfogásokat az Istenről, általjában a' vallásos dolgokról, a' legtökéletesebb erkölcsi törvényt, 's azon igazságokat, mellyek mind ez életbeli megnyugtatásunkra, mind örök boldogságunkra szükségesek,—azon fog lenni minden okos ember, hogy beáljon ezen társaságba, melly is a' keresztség által történik. — De azért a' mi értelmünk szerént nincs olly szorosan hozzá csatolva az idvesség a' keresztséghez, hogy még az is, a' ki minden maga hibája nélkűl kénytelen ellenni a' keresztség, nélkűl, jövendő életbeli boldogságára nézve csonkúlást szenvedne. (286. §. 2) Mert úgy maga Isten lenne oka, hogy az illyenek a' boldogságra el nem juthatnak, melly képtelen állítás; de ellenkezőt mutat a' Krisztussal megfeszíttetett 's megtért tolvaj' példája is, ki jóllehet még nem kereszteltetett, még is illyen biztatást nyert Jézus-

tól: *ma velem lészesz a' paradicsomban* Luk. 23, 43.—Fel szokták hozni a' keresztség' általános szükségessége' (necessitas absoluta) megmutatására Márk. 16, 16: *A' ki hiend és megkeresztelkedik, idvezül; a' ki pedig nem hiend, elkárhozik.*—De itt csak azok fenyegettetnek meg elkárhozással, a' kik hihetnének 's még sem hisznék, nem pedig a' kik meg nem keresztelkedhetnek; a' minthogy a' vers' második felében a keresztség nem is említtetik. Szintúgy, mikor a' mondatik Ján. 3, 5; *ha valaki nem születendik víztől és Szent Lélektől, nem mehet be az Istennek országába,* nem teszi azt, hogy a' keresztség általánosan szükséges, hanem ez az értelme: csak az lehet méltó tagja az Isten' országának, csak az idvezülhet, a' ki a' keresztyén vallás, mellybe a' keresztség által avattatunk, és a' Szent Lélek által megjobbíttatik.

A' harmadik kérdés ez: a' csecsemőket meg kell e keresztelni? (pædobaptismus)

Literatura.

Buddeus (Jo. Fr.) diss. de pædobaptismo adversus Ant. van Dalen. Jena 1707.

Wagner diss. de retinendo pædob. ritu. Traj. ad Viad. 1793.

Walch (I. Ge.) hist. pædobapt. quatuor priorum seculorum. Jen. 1759.

Midőn a csecsemők megkereszteltetéséről van szó, a' következendőket kell vizsgálóra vennünk: 1) parancsoltatik e az új testamentomban? 2) valyon annak szüksé-

ges, vagy 3) csak hasznos 's helyes voltát akarjuk e megmutatni?

A' csecsemők' keresztsége az új testamentomban sehol sem parancsoltatik ugyan világos szókkal, nem is olvassuk, hogy az apostolok csecsemőt kereszteltek volna; de bizonyos az is, hogy sehol sem tilalmaztatik, sőt sokat lehet felhozni, a' mi azt láttatik bizonyítani, hogy akarta Jézus, hogy a' csecsemők is megkereszteltessenek, 's a' csecsemők' keresztsége a' keresztyén vallás' szellemével sem ellenkezik. Ugyan is minthogy

a) A Jézus' parancsolatja Máté 28, 19. közönséges, és minthogy a' csecsemők is bevétethetnek a' Jézus' tisztelőinek külső társaságába, tanítványok (μαθηται) lehetnek, 's a' tanítás utánna tétetik a' keresztségnek (διδασκοντες αυτυς a' 20-dik vers szerént), úgy látszik, bátorságosb a' Jézus' parancsolatját nem szorítani pusztán csak a' felnevekedtekre. — De az apostolok is vehették illy széles értelemben a' Jézus' parancsolatját, minthogy az ó testamentomi beavatási szertartás, a' körülmetélkedés a' csecsemőkre is kiterjesztetett.

b) Az apostolok egész háznépeket, Csel. 16, 15. 33. 18, 8. 1 Kor. 1, 16.), kik között, több mint hihető, hogy csecsemők is voltak, megkereszteltek. Hogy pedig az apostolok meg nem ütközhettek abban, hogy a' csecsemők alkalmatlanok a' tanítás elfogadására, 's a' beavatási szertartást elibe bocsáthatták a' tanításnak, mu-

tatja a' Csel. 16, 13—15. hol úgy látszik csak maga Lidia vett részt a' tanításban: mert csak óróla mondatik, hogy *az Úr megnyítá az ő szívét;* mindazáltal egész háznépével egybe megkereszteltetett. — Annyival is inkább kiterjeszthették az apostolok a' csecsemőkre is a' Jézus' parancsolatját, mert Jézus maga a' gyermekeket, kiket kezeinek reájok vetése által megáldott, alkalmatosoknak mondá arra, hogy az Isten' országának tagjai legyenek Márk 10, 14—16.

c) A' régi egyházban is divatozott a' csecsemők' megkereszteltetése, a' mint azt Tertulliánusból, ha bár arról nem javallólag szól is, tudjuk. Origenes, a' ki körülbelől 185-dik esztendőben született Kriszt. U. születése után, csecsemő korában kereszteltetett meg, önbizonysága szerént. A' régi egyház' példáját annyival inkább követhetjük, mivel itt nem hitágazatról, hanem csak egyházi szertartásról van kérdés; azomban a' régi egyház ebben hihetőleg az apostolok' nyomdokain ment.

Némelly keresztyén felekezetek a' csecsemők' keresztségének általános szükségességét állítják, azt hivén, hogy a' kik meg nem kereszteltettek, a' boldogságra nem juthatnak. De mi protestánsok ezt a' tételt feljebb a' második kérdés alatt felhozott okaink miatt el nem fogadhatjuk.

Elég, ha meg tudjuk mutatni, hogy hasznos és czélos, ha a' csecsemők mindjárt születések után beavattatnak a' keresztyé-

nek' társaságába. Ez a' haszon vagy a' csecsemőkre magokra, vagy pedig azoknak szüléikre, rokonaikra 's gyámjaikra tartozik.

1) A' csecsemőkre nézve. Ez vagy jelenvaló, vagy jövendő.

a) Jelenvaló foganatja abban áll, hogy a' keresztség által a' csecsemők a' Jézus' tisztelői' plántaoskolája' tagjai közzé felvétetnek, 's just nyernek a' keresztyéneket illető jótéteményekre, a' mennyiben azokra gyenge koroknál fogva alkalmatosok.

b) Fejtőzvén az idővel értelmi tehetségek, 's a' keresztyén vallás' igazságainak esméretére vezéreltetvén, a' keresztség' belső 's erkölcsi foganatját is megfogják tapasztalni. Erre kell már mindenkor a' gyermekek' vallásos oktatását irányoznunk, elejekbe terjesztvén, hogy a' keresztség által ők is just nyertek a' keresztyéneket illető minden isteni jótéteményekre 's ígéretekre, és hogy ők innepélyesen kötelezték magokat a' keresztség által, hogy az isteni segítség 's vezérlés alatt teljesítik mind azon feltételeket, mellyekhez köttettek a' keresztyéneknek ígértetett nagy jótétemények. A' gyermeki korban ez a' leghathatósb eszköz a' kegyes érzések' felébresztésére, mellyeknek foganatjok egész életekre kihat. Innen igen czélos 's dícséretes szokások az a' protestáns egyházaknak, hogy a' gyermekek, minekelőtte az úri vacsorához bocsáttatnának, a' keresztyén vallás' hitágazatinak 's kötelességeinek, mellyeknek el-

fogadására 's követésére kötelezték magokat a' keresztség által, teljes ésméretére vezéreltetnek. Ez az oktatás, és az azt követő **megerősítés** (megerősítése a' keresztségi szövetségnek, confirmatio fœderis baptismalis) a' tapasztalat szerént, a' legjótékonyabb foganatú sokakban egész életekre nézve; innen kötelessége az egyházi tanítónak, figyelmét 's erejét arra fordítani, hogy a' vallásos oktatás czélirányosan, maga pedig a' megerősítési szertariás szívrehatólag 's a' legnagyobb innepélyességgel menjen végbe. Mert hasziute a' haszon nem szembeötlő is mindjárt mindenekben, de idővel az elszort jó mag gazdag aratást érlelhet.

2) A' csecsemők' **szüléikre**, rokonaikra 's gyámjaikra nézve is, sok tekintetben hasznos a' csecsemők' keresztsége, 's már maga ez is elegendő ok lett volna a' csecsemők' keresztségének behozására. Mert a) a' szülék ez által innepélyesen bíztosíttatnak, hogy az ő magzatjaikra is tartoznak a' keresztyéneknek ígértetett jótéteméuyek; b) köteleztetnek magzatjaiknak keresztyéni neveléséről gondoskodni, hogy így a' keresztségben ígértetett jótéteményekben részesűlhessenek. Ezekre kell már figyelmeztetni kiváltképen a' lelki tanítónak a' szüléket, 's az ő helyetteseiket a' keresztség' végrehajtása' alkalmatosságával tartatni szokott beszédekben 's intésekben.

§. 260.

Kiknek tisztek a' keresztelés?

Kérdésbe szokták tenni, kiknek tisztek a' keresztelés? valyon magoknak az egyházi tanítóknak minden más embereket kirekesztő jusok e ez, vagy pedig szabad e másoknak is, ú. m. az asszonyiállatoknak, jelesen a' bábáknak keresztelni?

Erre a' kérdésre alkalmatosságot szolgáltatott a' római anyaszentegyház' azon vélekedése, hogy a' keresztség az idvességre általjában szükséges, hogy tehát valamelly csecsemő kereszteletlen meg ne haljon, a' keresztség' végrehajtását az egyházi tanító' távollétében a' nem-tanítóknak is megengedik. Hajlandók voltak ennek megengedésére az evangelicusok is, a' gyengébb szülékben csecsemőik' jövendő - állapotjok felől támadható aggódások' elhárításának tekintetéből; de már ma az ő újabb theologusaik is egy értelemben vagynak velünk reformátusokkal, kik azt hisszük, hogy csak az egyházi tanítóknak van jusok keresztelni; minthogy

1) Jézus maga ezt a' tanítással összekötötte Máté 28, 19. 20; az új testamentomban sem találunk reá példát, hogy egyházi tanítón kivűl más keresztelt volna. Különösen, hogy asszonyszemélyek (bábák) nem keresztelhetnek, megtetszik onnan: mert Pál 1 Kor. 14, 35. 36. őket a' gyülekezetben teendő tanításbeli foglalatosságból általjában kirekesztette, holott pedig

Jézus a' keresztelést összekötötte a' tanítással.

2) A' keresztségnek épűletes 's innepélyes kiszolgáltatása is azt kívánja. A' jelenlévő keresztyénekre nézve úgy lész az épűletes, ha tanítás 's intés köttetik hozzá; úgy lész innepélyes, ha az a' gyülekezetben attól hajtatik végre, a' kit tiszteletben tart az egész gyülekezet.

3) Elhalgatván, hogy ez által sok személyek hátra tartóztatnak a' tisztátalan élettől, a' jó rend is azt kívánja, hogy a' keresztséget az szolgáltassa ki, a' kinek kötelessége kiváltképen a' jó rend' feltartása a' gyülekezetben. Említhetjük itt az egyházi úgy nevezett anyakönyveknek, mellyek a' polgári társaságra nézve nagy nyomadékúak, hiteles vivését is. Ki felel azoknak teljességek 's hitelességek mellett, ha szabad lész kinekkinek minden külömbség nélkűl keresztelni.

Fel szokták itt hozni ellenvetésűl:

1) Hogy Jézus és Pál apostol, kik közönséges tanítók voltak, nem kereszteltek; és így a' keresztelés nincs csatolva az egyházi tanítói hívatalhoz. — Jézus nem keresztelt (Ján. 4, 2.) hihetőleg azon oknál fogva, mivel az illyen Jézus által megkeresztelt személyek magoknak elsőséget tulajdonítottak volna mások felett, 's ez szolgáltatott volna első alkalmatosságot a' keresztyén egyházban a' szakadásra, mellynek nevezetes példáját találjuk a' korintusi gyülekezetben, mellyben az egyik magát Pálénak, más az

Apollósénak, más a' Kéfásénak, más végre a' Krisztusénak nevezte 1 Kor. 1, 12. Hogy Pál apostol nem keresztelt, ellene mond annak maga Pál, említvén, hogy ő keresztelte meg Korintusban Crispust, Gájust, 14. v. és a' Stefána' háznépét 16. v. Hogy többeket ott nem keresztelt, az az oka lehetett, a' mi Jézusnak, a' mint azt a' 4-dik versből kihúzhatjuk. Mikor pedig azt mondja Pál apostol: *nem küldött azért engemet a' Krisztus, hogy kereszteljek, hanem hogy az evangyéliomot hirdessem* 1 Kor. 1, 17. az csak azt teszi, hogy ő főbb foglalatosságának nézte a' tanítást, hogy terjedne az evangyéliom, mint a' keresztelést, melly utolsót akármelly tanító végre hajthatott.

2) Felhozzák Czipporának a' Mózes' feleségének példáját, a' ki az ő fiját maga metszette körül 2 Móz. 4, 25 — De ez nem bír próbáló erővel, mivel a' környűlmetélés isteni parancsolatból nem volt bízva egyházi tanítókra; azomban innen következtezhetnénk azt is, hogy az asszonyi-állatok a' keresztelést nem csak az utolsó szükség' idején, hanem még az egyházi tanító' jelenlétében is végbe vihetik, minthogy a' környűlmetélést Czippora az ő lévita férjének jelenlétében hajtotta végre.

§. 261.

A' keresztség' kiszolgáltatásával együttjáró szertartások.

A' keresztség' kiszolgáltatásával együttjár minden keresztyén felekezeteknél a' **névadás**; illendő dolog is, hogy akkor

jelentessék ki annak neve, a' kivel a' keresztyén gyülekezet' száma nevekedett, mikor az a' keresztyének' társaságába avattatik. A' zsidóknál megtörtént ez a' környűlmetéléskor. Ha pedig vígyázatlanságból a' névadásban hiba történt, azt az egyházi tanító a' szülék' kérésére a' keresztségi tanúk' jelenlétében az anyakönyvben megigazíthatja.

Szoktak még ragasztani némelly keresztyén felekezetek a' keresztséghez más szertartásokat is. Illyenek: olajjal való kenegetés 's keresztvonogatás, a' kezeknek a' kisdedekre vetése, fejér ruhákba öltöztetés, égő gyertyák' tartása, tej' és méz' kóstolása, ellenmondás a' sátánnak, és annak munkáinak (abrenunciatio satanæ, ejusque pompæ), ördögűzés (exorcismus), 's a' t. Mi ezeket, haszinte van is valamelly jelentések, mint a' keresztség' mivoltára nem tartozókat, mellőzzük. — Az exorcismust Zvingli törlötte el; de a' németországi evangélicusoknál még a' XVIII-dik században is divatozott.

II. AZ ÚR' VACSORÁJÁRÓL.

Literatura.

Schulz (Dav.) Die christliche Lehre vom heiligen Abendmahle, nach dem Grundtexte des N. T. Ein Versuch. Leipz. 1824.

§. 262.

N e v e i.

A' Jézus Krisztustól szereztetett második vallásos szertartásnak több neveit ta-

láljuk mind az új testamentomban, mind az egyházi atyáknál. — Neveztetik

1) Az új testamentomban a) úr' vacsorájának (δειπνον κυριακον, cœna dominica 1 Kor. 11, 20.) vagy azért, minthogy az a' Jézus Krisztustól, a' ki jelesen Úrnak neveztetik, 's késő estve szereztetett; vagy azért, minthogy ennek czélja volt a' Jézusról való megemlékezés; b) úr' asztalának (τραπεζα κυριε, 1 Kor. 10, 21.) azaz, az Úrnak szenteltetett vendégség; c) kenyér' megtörésének (κλασις τε αρτε Csel. 2, 42), minthogy Jézus vévén a' kenyeret, megtörte (εκλασε Máté 26, 26.). ha ugyan ezen a' vendégségen nem a' szeretet' vendégsége (αγαπαι) értetik.

2) Az egyházi atyáknál a) ευχαριστια és ευλογια, hálaadás, mivel ez a' szertartás a' Jézus' példája szerént (Máté 26, 26. 1 Kor. 11, 24.) hálaadó könyörgésen kezdődött; b) προσφορα (oblatio), mivel a' gazdagabbak kenyeret és bort hoztak magokkal; c) συναξις (cœtus), a' mennyiben ez a' szertartás a' gyülekezetben szolgáltatott ki; d) λειτεργια) az úri vacsora' kiszolgáltatásakor mondott formuláktól; e) κοινωνια (communio) vétetett 1 Kor. 10, 16. hihetőképen, mivel az közös vendégség (commune epulum) volt, mellyben különbség nélkűl mindenek részt vettek; f) θυσια, θυσια αναιμακτος (áldozat, véretlen áldozat) metaphorice, a' millyenrűl emlékezet van Zsid. 13, 15. 16; g) μυστηριον (titok), minthogy a' catechumenusoknak az azzal élés

meg nem engedtetett, későbben az általállatozás' hivése miatt; h) αγαπαι (szeretet' vendégsége), mivel ez az úri vacsora' kiszolgáltatását megelőzte; de majd a' IV-dik században a' laodicéai és kárthágói zsinatok által a' visszaélések miatt eltöröltetett; i) Missa, mivel a' catechumenusok az úr' vacsorája kiszolgáltatása előtt e' formulával eresztettek el: ite, missa est, — tudniillik: concio catechumenorum, (a' görög egyházban: αφεσις λαῳ); későbben éltek ezzel a' mise áldozat (missa solitaria sacerdotis) kitételére. Lehúzzák némellyek a' missa szót vagy a' מס vagy a משתה zsidó szótól, mellyek közzűl amaz adót, ez ivást, synecdoche által vendégséget jelent; k) sacramentum altaris, mivel ez a' sákramentom az oltáron tartatott, vagy az oltárnál szolgáltatott ki.

§. 263.

Az úri vacsora' szereztetése.

Az úri vacsora' szereztetését megírták a' három evangyélisták Máté 26, 26—29. Márk 14, 22—25. Lukács 22, 19. 20. s az apostolok közzűl Pál a' 1 Kor. 11, 23 —25. Ő a' korintusiakkal a' szeretet' vendégségébe és az úri vacsora' kiszolgáltatásába becsúszott rendetlenségek miatt feddődvén, alkalmatosságot vesz az úri vacsora' czéljának, hasznának 's az azzal való helyes élésnek előterjesztésére. János evangyélista mellőzi az úri vacsora' szereztetését, hihetőleg azért, mert az úr' vacso-

rája be volt véve legalább a' nagyobb keresztyén gyülekezetekben, mint a' Jézus' halálára emlékeztető szertartás, mikor ő a' maga evangyéliomát megírta. Egyébiránt a' János' evangyélioma' VI-dik részében előjövő tanítását Jézusnak *az ő testének evéséről és vérének ivásáról* használhatjuk a' szereztetés' ígéinek 's az egész cselekedetnek magyarázására, a' mint ezt már ma az evangelicus theologusok sem hozzák kétségbe.

Az úri vacsora' szereztetésének környűlállásait a' feljebb említett három evangyelisták és Pál így adják elő: Jézus azon éjszaka' estvéjén, mellyen elárultatott, az utolsó páskavendégség bevégződése után (εσθιοντων δε αυτων) vette a' kenyeret, és hálákat adván megtörte azt, 's adta a tanítványoknak, ezt mondván: *Vegyétek, egyétek, ez az én testem* (λαβετε, φαγετε· τυτο εστι το σωμα μυ). Lukács hozzá teszi: *melly tiérettetek adatik* (το ὑπερ ὑμων διδομενον); Pál; *melly tiérettetek megtöretik* (το ὑπερ ὑμων κλωμενον), 's mind ketten: *ezt cselekedjétek az én emlékezetemre* (τυτο ποιειτε εις την εμην αναμνησιν). — Minekutánna vacsorálának, vette Jézus a' poharat és hálákat adván adta az ő tanítványinak, Máté szerént e' szókkal: *igyatok ebből mindnyájan; mert ez az én vérem, melly új testamentomnak vére, melly sokaknak bűnöknek bocsánatjára kiontatik* (πιετε εξ αυτυ παντες· τυτο γαρ εστι το αιμα μυ, το της καινης διαθηκης. το περι πολλων εκχυνομενον εις αφησιν

ἁμαρτιων). Márk elhagyá e' szókat: *bűnök' bocsánatjára*. Lukács pedig és Pál Jézusnak e' szavairól emlékeznek: *e' pohár új testamentom az én véremben* (*τουτο το ποτηριον, ἡ καινη διαθηκη εν τῳ αἱματι μου*). Lukács hozzá teszi: *melly tiérettetek kiontatik* (*το ὑπερ ὑμων εκχυνομενον*); Pál pedig ezt: *ezt cselekedjétek, valamennyiszer isszátok az én emlékezetemre* (*τουτο ποιειτε, ὁσακις αν πινητε εις την εμην αναμνησιν*).

A' szereztetés' ígéinek feljegyzésében közelít Máté Márkhoz, Lukács pedig Pál apostolhoz; — a' különbséget kimagyarázhatjuk onnan, hogy Jézus ezen szókat gyakran ismétlé némelly változtatásokkal. Különös vizsgálatot érdemelnek a' szereztetés' ígéiben ezek a' szók: *ezt cselekedjétek az én emlékezetemre*, és *ez az én testem*, *ez az én vérem*, mellyekről a' tudósok, és a' különböző keresztyén felekezetek nem ugyanazon értelemben vagynak.

§. 264.

A' szereztetés' ígéiben előfordúló szavakról: *ezt cselekedjétek az én emlékezetemre*, 's az ezen szókkal összefüggésben lévő kérdésről: akarta e Jézus, hogy az ő halálának emlékezetére felállított szertartás időről időre fennmaradjon a' keresztyén gyülekezetben?

Literatura.

Süskind. Hat Jesus das Abend. als einen mnemonischen Ritus angeordnet? in Flatts Magaz. II. St.

Erre a' kérdésre a' Socin' követői közzűl némellyek, jelesen Volkel, 's az újabb

theologusok közzűl Paulus és Kaiser tagadólag felelnek, azt vítatván Paulus:

1) A' Lukácsnál és Pálnál előjövő ígék: *ezt cselekedjétek az én emlékezetemre*, nem magának Jézusnak, hanem azon kiszolgáltatásnak szavai, melly a' korintusi és más gyülekezetekben divatozott a' Pál apostol' idejében. — Erre így felel Süskind feljebb említett értekezésében: Pálnál és Lukácsnál nem az adatik elő, mint szolgáltatott ki az úri vacsora, vagy mellyek voltak a' kiszolgáltatás' szavai a' korintusi és más keresztyén' gyülekezetekben; hanem azt írják le, mint megtörtént dolgot, mit cselekedett, mit mondott Jézus a' tanítványoknak mikor az úri vacsorát szerzette. Lukács tehát és Pál a' szereztetés' ígéihez számlálják ezen szókat: *ez az én testem melly ti-érettetek adatik* vagy *megtöretik*, valamint ezt is, *ezt cselekedjétek az én emlékezetemre*. Hogy pedig hibáztak volna Lukács és Pál, a' Jézus' szájába adván ezen szókat, nem hihető: mert hiteles tudósítást vehettek mind ketten arról, mit cselekedett 's mit mondott Jézus az úri vacsora' kiszolgáltatásakor, azon apostoloktól, kik az úri vacsora' szereztetésén jelen voltak.

2) Azt mondja Paulus: épen onnan tűnik ki világosan, hogy Jézus ezen szavakat nem mondhatá, mivel Máté, a' ki jelen volt az úr' vacsorája' szereztetésén, 's a' kinek evangyélioma legrégibb, azokról hallgat. — Erre így felel Süskind: nincs bebizonyítva, hogy a' Máté evangyélioma legré-

gibb, és hogy az mindjárt a' Jézus' menybemenetele után közre bocsáttatott; sőt inkább hihető, hogy az úri vacsora mint emlékeztető szertartás-be volt véve legalább a' nevezetesebb gyülekezetekbe, a' millyen volt a' korintusi is, és így nem szenvede a' dolog' mivolta, hasznite a' szereztetés' szavai nem ígéről ígére jegyeztettek is fel. De a' Máté evangyéliomában előfordúló szavaiból is Jézusnak megesmérheték azt a' tanítványok, hogy az úri vacsorát úgy kívánta Jézus nézetni, mint időről időre fennmaradandó szertartást. — Mert itt is előjőnek ezen szavak: *ez az én testem*, mellyeknek nagy hasonlatosságok van azon szavakkal: *ez a' Jehova' páskája* 2 Móz. 12, 17. mellyekkel Mózes a' páskabárány' innepének megülését szívekre köté az Izráel' fijainak. — Valamint már ezen rövid kifejezésből megértették a' zsidók, hogy a' paskainnepet időről időre megülni köteleztetnek az Úr' altalmenetelének emlékezetére, úgy szinte az apostolok is ezen ígékből: *ez az én testem* következethették, hogy az úri vacsorát úgy tekintsék mint a' Jézus' halálának emlékezetére időről időre fennmaradandó szertartást.

3) Ha Jézus ezen szókat: *ezt cselekedjétek az emlékezetemre* mondotta, érteni kellett az apostoloknak a' páskabárány' vendégségének megtartását, azzal a' külömbséggel hogy azt többé nem az Egyiptusból való kiszabadúlásnak; hanem inkább a' Jézus' halálának emlékezetére innepeljék. De az *ezt* (*τετο*) szót legtermészetesben ar-

ra kell vinnünk, a' mit az apostolok legközelebb cselekedtek; az pedig nem a' húsvéti báránynak: hanem a' kenyérnek evése és a' bornak ivása volt a' Jézus halálának hálás emlékezetére.

4) Azt mondja végre Paulus, ezt a' kifejezést; *melly tiérettetek megtörettetik*, valamint ezt is: *melly tiérettetek adatik*, nem a' megelőző *én testem* kifejezésre; hanem a' kenyérre kell vinni: mert a' Krisztus' teste Ján. 19, 33. szerént meg nem törettetett. De erre azt feleljük, a' megtörést (שבר) jelentő igék a' keletieknek megsebesítést jelentvén, vitettethetik a' Jézus' testére, annyival inkább, mivel a' *törettetik* 's *adattatik* a' test után közvetetlen következik. De ezt kivánja a' hasonlóság is, figyelmezvén a' Máté 'és Márk által is feljegyeztetett azon szavakra, mellyeket Jézus a' pohár' kiosztásakor a vérről monda ezekben: *melly sokakért kiontatik*.

Szoktak még élni más erősségekkel is annak megbizonyítására, hogy az úri vacsora' szerzésében nem volt czélja Jézusnak annak időről időre való fennmaradása. Nevezetesbek:

a) Pal apostolnak ezen szavaiban 1 Kor. 11, 26: *valamennyiszer eenditek e kenyeret, és iandjátok e' poharat, az Úrnak halálát hirdessétek miglen eljövend*, az eljövetelen nem a Krisztus' utolsó visszajövetelét, hanem csak a' keresztyén vallás' közönséges elterjedését kellene ertenünk, úgy hogy az apostol' szavainak értelme e' vol-

na: míg a' Jézus' keresztjéről szóló tanítás némellyeknek botránkozás, másoknak bolondság, maradjon fel köztetek a' Jézus' halálának emlékezetére felállíttatott vendégség; de mihelyest meg-smerik közönségesen, hogy ez az egész emberi nemzetre áldást 's boldogságot áraszt, nincs többé szükség ezen szertartásra. — De erre így felelhetünk: nincs rá okunk, hogy a' Krisztus' visszajövetelén inkább a' keresztyén vallás' közönséges elterjedését értsük, mint az ő utolsó visszajövetelét a' halottak' feltámasztására s az utolsó ítéletre. De ha úgy értenénk is, mondhatjuk e, hogy már ma mindenek tökéletes esméretére jutottak a' keresztyén vallásnak, hogy a' keresztyéni felvilágosodás 's a' tiszta erkölcs mindeneknek sajátjok? Nem emeli e fel még ma is fejét a' keresztyének közt a' tudatlanság és hitlenség, a' babona és az ábrándozás, a' bűn és erkölcstelenség? és így nincsen e rá szükség még ma is, hogy valamelly külső jel által a keresztyének az igaz hitben 's erkölcsiségben erősíttessenek, 's a' Jézus' dicső példájának követésére serkentessenek.

b) Az úri vacsora mint vallásos vendégség a' Krisztussal egy időben élő embereknek gondolkozásához, ízléséhez és szokásához volt alkalmazva, kik szokva voltak az áldozatokhoz csatoltatott vallásos vendégségekhez; de mi már ma nem vagyunk azokhoz szokva, nincs is szükségünk arra, hogy valamelly külső jegy által tétessünk

bizonyosokká a' Jézus' irántunk való szeretetéről; — sőt a' Jézus' vallásának épen az a' czélja, hogy általa az áldozatoktól 's külső vallásos szertartásoktól elvonattassunk, 's az Istennek lélekben és igazságban álló tiszteletére vezettessünk.—Igaz ugyan, hogy nem vagyunk mi szokva az áldozatokhoz köttetett vendégségekhez, mint a' zsidókból 's pogányokból lett keresztyének, nem is az a' czélja az úri vacsorának; de csakugyan hozzájok vagyunk szokva némelly külső innepélyes cselekedetekhez, mellyek által bizonyos jusok 's jótéteményekről biztosíttatunk. Illyennek tartjuk már mi keresztyének a' Jézus' asztalához híváttatást, melly bizonysága és záloga az Isten' irántunk való kegyelmének, 's az örök boldogsággal leendő megajándékoztatásunknak a Krisztusért. Minthogy már az apostolok sehol sem határoztak olylyan időpontot, a' mikor a' Jézus' halálának emlékezetére felállított vendégségnek meg kellene szűnnie, sőt a' Jézus szavaiból a' mint feljebb láttuk, ellenkezőt húzhatunk ki, a' feljebb feltett kérdés' meghatározásában más úton kell kiindúlnunk, 's a' következő kérdéseket kell vizsgálat alá vennünk; érdekesek e azon czélok, mellyekre Jézus a' szent vacsorát szerzette? elérettethetnek e azok még ma is az úri vacsora által? melly kérdésekre kétségkivűl állatólag kell felelnünk, a' mint az további vizsgálódásunkból ki fog tetszeni.

§. 265.

Históriai előadása a' különböző értelmeknek ezen igék felett: *ez az én testem, ez az én vérem.*

Literatura.

Gerhard (Jo.) diss. præcipuas de sacra cœna controversias, quæ hodie in ea agitantur complectens. Jenæ. 1606.

Marheinecke (Phil.) Sanctorum patrum de præsentia Christi in cœna domini sententia triplex, seu sacræ eucharistiæ historia tripartita. Heidelb. 1812.

A' keresztyén egyház' első századaiban a' szereztetes' ezen igéiről: *ez az én testem, ez az én vérem*, a' vélemény határozatlan 's ingadozó lévén, az egyházi atyák is különbözőleg fejezik ki magokat; innen minden keresztyén felekezet feltalálja a' maga értelmét az úri vacsoráról az egyházi atyák' írásaiban.

Sok egyházi atyák, jelesen: Tertulliánus és Cypriánus a' kenyeret és bort a' Krisztus' teste' és vére' jegyeinek (figura corporis et sangvinis) vették. — Így ma a' reformátusok.

Az alexándriai Kelemen, Justinus mártyr és mások úgy vélekedtek, hogy az isteni λογος egyesűl a' kenyérrel és borral, a' mint egyesült az ember Jézussal, innen az úri vacsorával való élés a' testet halhatatlanná teszi. Sőt a' IV-dik század olta úgy fejezték ki magokat, hogy a' Krisztus' teste és vére egyesűlvén a' jegyekkel, jelen van az úr' vacsorájában. — Ez az evangélicusok' értelme.

Nevekedvén későbben a' sákramentomok' erejéről való képzet, 's az úr' vacsorája úgy nézetvén mint áldozat, mellyben a' Krisztus' teste és vére újonnan bemutattatik Istennek, közelíteni kezdettek a' Jézus' szavainak tulajdonképen való értelméhez, vagy azon véleményhez, hogy a' kenyér és bor az úri vacsorában a Krisztus' testévé és vérévé változik; — melly annyival inkább régi tanításnak látszható első tekintettel, mivel az egyházi atyák írásaiban gyakran előjőnek a' jelekről ezen kifejezések: *μεταβαλλεσθαι μεταμορφεσθαι*, *μεταστοιχειουσθαι*, a' nélkül mindazonáltal, hogy azon az állat' (substantia) elváltozását értenék. Mondatik a' *μεταστοιχειουσθαι* kifejezés a' keresztségi vízről is; de azért nem értetik rajta az általállatozás, hanem csak a' jegyhez járúló különös erő.

Paschásius Radbertus corweyi apát a' IX-dik században volt az első, ki világosan tanította de sacramento corporis et sangvinis Christi czímű munkájában, hogy a' megszentelés után a' kenyérnek és bornak csak külső alakja marad meg, állatja pedig a' Krisztus' teste' és vére' állatjává változik. Ellene keltek ezen véleménynek Rabanus Maurus mainzi érsek, Erigena János, Ratramnus más névvel Betramus corweyi tudós szerzetes a' Paschásius apátsága alatt, és a' XI-dik században Berengárius, azt tanítván, hogy a' kenyér és bor az úri vacsorában csak jegyei a Krisztus' testének és vérének; de azért győzött a' Paschásius'

értelme, 's 1063-dik esztendőben a' roueni egyházi gyűlésben (in concilio rotomagensi) megerősíttetett; az a' vélemény pedig, hogy a' test és vér a' kenyérben és borban foglaltatnak, 's az utolsók megtartják állatjokat (impanatio) megvettetett. A' Paschásius' értelmét még jobban kifejték a' scholásticusok, azt tanítván hogy még az úri vacsorával helytelenűl élők is veszik a' Krisztus' testét és vérét, és hogy a' jegyek' minéműségei (accidens) azoknak állatjok nélkűl az isteni mindenhatóság által tartatnak fenn. A transsubstantiatio (μετουσίωσις) szóval élt először Hildebert mansi püspök; de már előtte is előfordúl ez a kifejezés: commutatio panis in substantiam Christi Fulbert chartresi püspöknél, végre pedig a' XII-dik században a' bloisi Péter (Petrus Blesensis) által mind a' transsubstantiatio, mind a' transsubstantiare szók közönségesek lettek. Maga az általállatozás' hitágazatja elsőben III-dik Innocentius által hagyatott helybe 1215-ben a' lateránumi, annakutánna a' trienti egyházi gyűlésben megerősíttetett. Az általállatozás' innepét, Úrnapja (festum corporis Christi, θεοφορια) Lüttichben űlték meg először 1246-tól fogva; 1264-ben pedig IV-dik Orbán pápa által mint a' római-catholica egyház' közönséges innepe megerősíttetett.

A' reformátiokor megtámadta Luther az általállatozást, és azt a' vélekedést, hogy az úri vacsora áldozat; de azt tanította, hogy

a' kenyérben és borban a' Krisztus' teste és vére valósággal (realiter) jelen van, de nem materialiter; a' mit ugyan mi nem foghatunk meg, de hinnünk kell, minthogy Jézus mondá: *ez az én testem*.

Első vala azok között, kik a' reformátziókor a' Krisztus' testének és vérének valóságos jelenlétét az úri vacsorában tagadták Bodenstein András, ki hazájától Carlsstadtól Carolostadiusnak szokott neveztetni. Az ő értelme szerént ezen szókat: *vegyétek, egyétek*, a' következőktől el kell választani. Kiosztván úgymond a' Krisztus a' kenyeret és bort, 's tanítványait azoknak magokhoz vevésére, megevésére 's ivására intvén, a' maga testére mutata, 's azt mondá, hogy azt érettek halálra adja; emlékezzenek meg tehát haláláról valamikor a' kenyér' megtörésére összegyűlnek. Felhoz azonkivűl több erősségeket annak bebizonyítására, hogy a' Krisztus' testének és vérének valóságos jelenléte az úr' vacsorájában ránk nézve hasszontalan lenne.

Zwingli a' figurát az *est* kapcsolatban kereste, mellyet a' significat szó' jelentésében vett. Oecolampadius a' mondatban (prædicatum): c o r p u s m e u m, s a n g v i s m e u s, 's így magyarázza: symbolum seu figura corporis et sangvinis mei.

Cálvin meghagyta a' Zwingli' magyarázatjában, hogy a' kenyér és bor csak jegyek, de a' mellett állította, hogy a hívők a' Szent Lélek' különös munkássága és hit által a' jegyeztetett dologban is, úgymint a' Krisz-

tus' testében és vérében valósággal részesülnek, azaz, a' mint Cálvin maga magyarázza; a' Jézus' halála által szerzett jótéteményekben.

A' keresztségismétlők és mennoniták az úri vacsorát úgy tekintik, mint puszta emlékeztető szertartást, szintúgy a' Socin' követői 's arminiánusok is, csakhogy ezek a' szereztetés' igéjiben előjövő τȣτο névmását a' kenyér' megtörésére és a' bor kitöltésére viszik; a' quakerek pedig az úri vacsorát általjában hasztalannak vélik a' mai keresztyénekre nézve.

A' római-catholicusok' értelmét az által-állatozás (transsubstantiatio), az evangelicusokét az egyesűlés (unio), a' reformátusokét a' jegy (figura) szó fejezi ki.

§. 266.

Bővebb előadása a' reformáta egyház' értelmének a' Jézus' ezen szavaira nézve.

Literatura.

Eichorn. Ueber die Einsetzungsworte des heil. Abendmahls. In s. allg. Bibl. d. bibl. Lit. 6. B. 5. St. S. 759—772.

A' reformáta egyház Jézus' ezen szavait: *ez az én testem*, *ez az én vérem* következő értelemben veszi: ez az én általam megtört kenyér jelenti az én megtöretendő testemet; ez az én általam kiöntött bor jelenti az én kiontandó véremet; következésképen a' kenyér és bor az úri vacsorában a' Krisztus' halálára emlékeztető jegyek. — De egyszersmind pecsétek és zá-

logok, mellyek bizonyosokká tésznek a' felől, hogy Isten a' Jézus' haláláért megbocsátja a' mi bűneinket, és az örök élettel megajándékoz. Mi tehát nem hisszük, hogy a' Krisztus' teste és vére valósággal jelen volna az úri vacsorában; — nem hisszük nevezetesen, hogy a' kenyér' és bor' állatja a' megszentelés által a Krisztus' testének és vérének állatjává változnék, a' mit a' római-catholica egyház állít; vagy hogy a' kenyérrel és borral valósággal vennék még a' hitlenek is a' Krisztus' testét és vérét, a' mint az ágostai vallástételt követő evangélicus atyafiak vélekedtek. A' mi okaink a' következendők:

1) A' kenyér és bor a' szent vacsorában jelentheti a' Krisztus' testét és vérét: mert szembeötlő hasonlóság van a' megtöretett kenyér és a' Krisztus' megrencsoltatott teste, a' kiöntött veres bor, és a' Krisztus' kiontatott vére közt, és épen azért választá Jézus ezen jegyeket, mint az ő halálának kiábrázolására igen alkalmatosokat.

2) De a' tanítványoknak is illyen értelemben kellett venni a' Jézus' szavait, mellyben vesszük mi reformátusok: mert az illy szólásformák közönségesek mind az ó, mind az új testamentomban. A' környülmetélkedésről 1 M ó z. 17, 10. ez mondatik: *ez az én szövetségem* (וזאת בריתי); a' páskabárányról 2 M ó z. 12, 27: *ez az Úr' általmenetele* (פסח הוא ליהוה), holott mind kettő csak jegy volt; — 's az új testamentom-

ban: *a' kôszikla vala a' Krisztus, én vagyok az ajtó, az út* 's a' t.

3) A' Krisztus' testének és vérének valóságos jelenléte ellenkezik érzékink' bizonyságtételével, látás, ízlés, szaglás kenyeret és bort mutatnak. De az sem hozattathatik fel ellenünk, hogy itt csuda történik; mert a' csudák' valóságáról is az érzékek által győződünk meg.

4) A' Krisztus' testének evése és vérének ivása nem használhat megigazúlásunkra, megjavúlásunkra; maga mondja Jézus: *a' test nem használ semmit* Ján. 6, 63. Sőt a' kenyérnek és bornak Krisztus' testévé és vérévé változása ellenkeznék a' sákramentom' természetével, melly azt kívánja, hogy külső jegy is legyen benne.

5) Pál apostol a' kenyeret a' megszentelés után is kenyérnek nevezi: *valamennyiszer eendítek e' kenyeret és iandjátok e' poharat, az Úrnak halálát hirdessétek míg nem eljövend* 1 Kor. 11, 26. De ellenkezik a Krisztus' testének és vérének jelenléte az úri vacsorában a' szent' írás más tanításaival is. A' Zsid. 2, 17. a' mondatik, hogy a' Krisztusnak mint embernek *mindenestől fogva hasonlatosnak kellett lenni az atyafiakhoz*, vagy emberekhez, és így az ő teste láthatatlan nem lehet. Csel. 3, 31. azt olvassuk, hogy a' Jézus Krisztusnak *az égtől be kell fogadtatni mind az időkig, míglen megépíttetnek mindenek*; maga mondja Jézus: *szegények mindenkor lesznek veletek, de én nem mindenkor lészek veletek*

Máté 26, 11. és így a' Jézus' teste nem lehet mindenütt jelenvaló.

§. 267.

Erősségei azoknak, kik ezen szavakat: *ez az én testem, ez az én vérem*, tulajdon értelemben veszik.

Literatura.

Ernest (I. A.) brevis repetitio et assertio sententiæ Lutheri de præsentia corporis et sangvinis Chr. in s. cœna, Lips. 1765.

Az ágostai vallástételt követő evangelicus atyafiak a' római-catholicusokkal abban megegyezvén, hogy a' Krisztus' teste és vére valósággal jelen van az úri szent vacsorában, 's csupán csak a' 'jelenlét' módjára külömbözvén egymástól, élhetnek, szoktak is élni ugyan azon erősségekkel vélekedéseknek megmutatására. Összeszedte 's elő-adja ezeket gyengéjekkel együtt *Bretschneider* Handbuch der Dogmatik II-ter Band czímű munkájában, a' mint azok a' concordiæ formulában és más tudósok' munkáikban találtatnak.

1) Ezek a' szók nem valamelly közönséges embernek, hanem magának az örök bölcseségnek és a' mindenható Istennek szavai, a' ki tudta is hogyan szóljon, és a' mit mondott be is teljesíthette. — Felelet: Ez a' fő bölcseség más helyen is szólott figurate (Ján. VI.) következésképen itt is szólhata.

2) Jézus a' kenyérnek valóságos evéséről, 's a' bornak valóságos ivásáról szólván, nem vehette szómásítási értelemben a' ke-

nyeret, mintha az ő teste lelki kenyér volna; következésképen a' maga tulajdon testéről és véréről kellett neki szólania, a' mint a' hozzátétel: *érettetek adatik*, *kiontatik* mutatja. — Felelet: Az utolsót megengedvén, nem következik belőle, hogy ezt állítaná Jézus, hogy az apostolok az ő valóságos testét és vérét valósággal magokhoz vették volna.

3) A' Jézus' szavai testametomi szavak, azokat pedig mindenkor betű szerént kell vennünk. — Felelet: A' διαθήκη szó, mellyet a' vulgata testamentum által fordított, jelenti az új vallásos intézetet, mellyet Jézus az ő tanítása és halála, nem pedig a' szereztetés' igéje által alapított.

4) Jézus ezen kifejezésekkel: *melly tiérettetek adatik*, *kiontatik*, nyilván kijelentette, hogy a' maga valóságos testét és vérét értette, az apostolok is úgy vették, következésképen nekünk is abban az értelemben kell vennünk. — Felelet: Ezeket a' szókat: *melly tiérettetek adatik — kiontatik*, a' reformátusok is a' Krisztus' valóságos testére és vérére viszik, 's az ő tanításokkal igen szépen összehangzik ezen értelemben: ez a' megtört kenyér jelenti az én érettetek halálra adatandó testemet, ez a' kitöltetett bor jelenti az én érettetek kiontatandó véremet; de azért onnan nem következik, hogy ezeket a' szókat: *ez az én testem*, *ez az én vérem* tulajdon értelemben kellene vennünk, és az apostolok is így vették volna. Nevezetesen hogy az aposto-

lok nem vehették azokat tulajdon értelemben, mutatja azon környűlállás, hogy akkor Jézus ép testel állott előttök; sőt inkább úgy kellett tekinteniek az apostoloknak a' kenyért és bort, mint a' megőletendő Krisztus' testének és vérének jegyét.

5) Máté, Märk, Lukács és Pál ezen szókat: *ez az én testem*, minden változtatás nélkűl hozzák fel, következésképen ezen szókat is, mellyeket Lukácsnál és Pálnál olvasunk: *e' pohár új testamentom az én véremben* ebben az értelemben kell vennünk: a' mit ti e' pohárból isztok, az, az én vérem. Felelet: A' hosszabb 's világosabb formulából kell magyarázni a' rövidebbet 's homályosabbat, következésképen itt is az utolsóból az elsőt. Midőn pedig Lukács 22, 20. e' helyett: *ez az én vérem* azt mondja: *e' pohár amaz új szövetség az én véremben*, az (mint metonymia continentis pro contento) annyit tesz: a' bor által, mellyet a' pohárból isztok, részt vesztek az én vérem által felállított szövetségben, melly vérnek ez a' bor' jegye vagy symboluma.

6) Pál apostol is erősíti (azt mondják az evangelicusok) az ő értelmeket 1 Kor. 10, 16. azt tanítván, hogy a' keresztyén részesülvén a' kenyérben és borban, közösűlésbe jön a' Krisztus' testével, és vérével, ezen szókkal: *A' hálaadás' pohara, mellyet megszentelünk, avagy nem a' Krisztus' vérével való közösűlésünk e? A' kenyér mellyet megszegünk, avagy nem a' Krisztus' testével való*

közösülésünk e? [1]) Ugyan is ezen szókból, ezt mondják, következik, hogy a' Krisztus' teste és vére az úri vacsora' kiszolgáltatásakor valósággal jelen van az úri vacsorában: mert ha csak lelki jelenlétről kívánt volna szólani az apostol, úgy az úri vacsorát a' Krisztus' halálának hásznaiban 's foganatjában, nem pedig az ő testében és vérében való részesűlésnek, vagy azzal való közösűlésnek kellett volna nevezni. — Felelet: Jelent ugyan κοινωνια összeköttetést, közösűlést; de *vér* és *test* (αιμα και σωμα) nem egyéb a' Jézus Krisztus' körülírásánál, még pedig nem állató részeire, hanem személyére nézve, mint urunknak, szabadítónknak. Meglátszik ez onnan, mivel a' 16. versben foglalt gondolat ismét előjön a' 21-dik versben, még pedig úgy, hogy nem él többé a' ποτηριον τυ αιματος 's a' t. hanem a' ποτηριον κυριυ, és τραπεζα κυριυ kifejezéssel. Itt az apostol azt mutogatja, hogy a' keresztyéneknek a' pogányok' áldozatait követő vendégségekben részt venniek nem szabad, nehogy ők is a' bálványok' tisztelőinek tartassanak, valamint a' keresztyén az úr' vacsorájával élvén kijelenti, hogy ő a' Jézus' tisztelője. Itt tehát *közösülés* (κοινωνια) erkölcsi 's vallásos összeköttetést jelent, épen úgy, mint

---

[1]) 1 Kor. 10, 16. το ποτηριον της ευλογιας, ὁ ευλογυμεν, υχι κοινωνια τυ αιματος τυ χριστυ εστι; τον αρτον, ὁν κλωμεν, υχι κοινωνια τυ σωματος τυ χριστυ εστιν;

a' 18-dik versben: az izráelitáknak *közök van az oltárhoz* (κοινωνοι τȣ θυσιαστηριȣ) és a' 20-dikban: *nem akarom, hogy ti a' bálványoknak közösei legyetek* (κοινωνοι των δαιμονιων), mellyekkel nem mondhatta az apostol, hogy az oltárt vagy kőbálványokat megeszik. Sőt inkább az úri vacsora az áldozati vendégségekkel, a' kenyér és bor az áldozati hússal és borral vettetik össze; Jézus pedig azzal, a' kinek tiszteletére adatott az áldozati vendégség. Hogy pedig az apostol a' Jézus' személyét a' 16-dik versben ezzel írja körűl, *test* és *vér*, az az oka, mivel Jézus a jeleket az úri vacsorában úgy tekinti, mint az ő testének és vérének jegyeit, az úri vacsorát pedig mint az ő halálának emlékezetére 's az ő tiszteletére szolgáló vendégséget (*ezt cselekedjétek az én emlékezetemre* 11. 24.) És így *közösűlés a' Krisztus' testével és vérével* (κοινωνια τȣ σωματος και αιματος τȣ Χριστȣ) annyi, mint vallásos összeköttetés a' Krisztussal κοινωνια τȣ Χριστȣ εσταυρωμενȣ), vagy az úri vacsorával élők hirdetik a' Jézus' halálát, az az, nyilvánvalóvá teszik hiteket a' Jézus' engesztelő haláláról, 's reménységeket azon halál által megszerzett örök életről.

7) Hogy az úri vacsorában részesűlők nem csak lelkiképen, hanem valósággal veszik a' Krisztus' testét és vérét, mutatják (azt mondja a' concordiæ formula) a' Pál apostol' szavai 1 Kor. 11, 27. 29: *valaki eendi a' kenyeret és iandja az Úr' poharát méltatlanúl, vétkezik az Úr' teste és vére ellen.*

A' ki eszik és iszik méltatlanúl, kárhozatot eszik és iszik magának, hogy meg nem becsűli az Úrnak testét [a]): mert csak úgy vétkezhetnek az úri vacsorával helytelenűl élők a' Krisztus' teste és vére ellen, ha ezek jelen vagynak az úri vacsorában. — Felelet: De a' jel megútálásából helyesen húzhatni következést a' jelentetett dolognak megvetésére is. — Azomban a) a méltatlan élés az úri vacsorával abban áll a' 21. 22-dik versek szerént, ha valaki a' Jézus emlékezetére szentelt vendégséggel úgy él, mint közönséges jó lakásra czélzó 's nem vallásos vendégséggel; és így *μη διακρινων το σωμα τ8 κυρι8* a' 29-dik versben, annyi, mint a' Jézus' vendégségét a' közönségestől meg nem külömböztetni; b) a' helyes élés pedig áll a' Jézusról való megemlékezésben, az ő halálának hirdetésében; és így nem abban, hogy közönségesen hiszünk Jézusban, hisszük az ő halálát (mert ez a' hit az úri vacsorával méltatlanúl élő korintusiakban is megvolt); hanem hogy a' szent vacsorával élünk mint vallásos vendégséggel, 's ezen éléskor azt a' hitet ébresztjük fel magunkban; c) *vér* és *test*, itt szintúgy az egész Krisztust jelenti; d) *kár-*

---

[a]) 1. Kor. 11, 27: *Ωστε ὁς αν εσθιῃ τον αρτον τ8τον η πινῃ το ποτηριον τ8 κυρι8 αναξιως, ενοχος εσται τ8 σωματος και τ8 αιματος τ8 κυρι8.* 29 v. *ὁ γαρ εσθιων και πινων αναξιως, κριμα ἑαυτῳ εσθιει και πινει, μη διακρινων το σωμα τ8 κυρι8.*

kozat (κρίμα) nem az utólsó ítélet vagy kárhozat, hanem földi büntetés, mint a' 30-dik versben felhozott büntetések, erőtlenség, betegség, halál mutatják; 's a' megfeszített Jézus elleni vétség abban állott, hogy a' korintusiak úgy tekintették az úri vacsorát mint közönséges 's dobzódási vendégséget (21. v.) 's nem a' Jézus' halálának emlékezetét, 's ez által nyilvánvalóvá tették, hogy Jézusról, az ő halálából folyó jótéteményekről, valamint az úri vacsora' szereztetéséről is csekélyen értenek. — Ezek a' concordiæ formulában felhozott erősségek; de ezeken kivűl éltek még másokkal is az evangélicusok' theologusai annak megmutatására, hogy a' külső jelekkel veszik valósággal, még a' méltatlan vendégek is a' Krisztus' testét és vérét. — Illyenek

8) A' szók' tulajdon értelmétől szükség nélkül soha sem kell eltávoznunk. Felelet: Elég okok van a' reformátusoknak, hogy a' szereztetés' igéit symbolice vegyék, maga az egész cselekedet jelképi volt az apostolokra nézve; azomban ha mindent tulajdon értelemben veszünk, ezen szavait is Jézusnak: *e' pohár új szövetség az én véremben*, úgy kellene vennünk, a' mit pedig az evangélicusok sem állítanak.

9) A' Jézus' szavait egy evangyélista vagy apostol sem magyarázza, a' mi megtörtént volna bizonyosan, ha azokat nem tulajdon értelemben kellene vennünk. Felelet: A' szók' symbolica jelentésének mint legtermészetesbnek nincs szüksége bővebb

magyárázatra, hanem inkább a' tulajdon értelemnek.

10) Fő erősséget kerestek sokan, azok között Luther is az **est** (ἐστι) összekötőben, minthogy maga mondá Jézus: *hoc est corpus meum* (τȣτο ἐστι το σωμα μȣ). **Felelet:** az **est** szócska nem fő dolog a' szereztetés' igéiben; sőt Jézus, a' ki hihetőleg arámi nyelven mondá a szereztetés' igéit, ki sem fejezheté a' keleti nyelvek' természete szerént az **est** (ἐστι) összekötőt, hanem elhagyta, épen úgy mint a mi nyelvünkben is elmarad a' **van**; s' csak annyit mondott, advánn a' kenyeret: הוא בשרי vagy גופי *ez az én testem*; adván a' bort הוא דמי *ez az én vérem*.

11) Mózes az ó szövetség' felállításakor a' népet az áldozati barom' vérével meghintette, 'sezen szókat mondotta: *ez a' szövetség' vére, mellyet az Úr tett tiveletek* 2 **Móz.** 24, 8. v. ö. **Zsid.** 9, 20. Minthogy már Jézus az új szövetség' felállításakor hasonló szókkal élt, neki is az ő tulajdon véréről kellett szólni, 's az ő szavait a' tanítványoknak tulajdon értelemben kellett venniek, minthogy az új frigy a' Jézus' tulajdon vére által állíttatott fel. Közönséges szokás lévén a' régi időkben az áldozati barmok' párolgó véréből innya a' frigykötéskor, az apostoloknak is a Jézus' tulajdon véréről kellett hát gondolkodniok. **Felelet:** A' felhozott helyen szó lévén a' vér' kiöntéséről és nem az abból való ivásról is, a' hasonlóságot csak az elsőben, ú. m. a' ki-

öntésben kell keresnünk. De hogy az apostolok a' Jézus' vére' ivásáról a' pohár' vételekor nem gondolkodhatták, megtetszik abból is, hogy a' zsidóknak az áldozati barmok' véréből innya tiltva volt halálos büntetés alatt 3 Móz. 17, 10, 11. Sőt inkább ugy kellett tekinteniek a' veres bort az apostoloknak, mint a' Krisztus' kiontatandó vérének symbolumát; annyival is inkább, mivel ekkor Jézus ép testel állott előttök.

12) Szoktak venni erősséget annak megmutatására, hogy a' Krisztus' teste és vére valósággal jelenvan az úri vacsorában, kiváltképen a' római-catholicus magyar tudósok' azon szavaiból édes Idvezítőnknek, mellyeket a' János' evangyéliomában a' VI-dik részben az 51-dik verstől az 56-dikig olvasunk:

51 v. *Én vagyok amaz élő kenyér, ki menyből leszállottam: Ha valaki eszik e' kenyérben, él örökké: a' kenyér pedig mellyet én adok, az én testem, mellyet én adok a' világ' életéért.*

52 v. *Tusakodnak vala azért a' zsidók egyik a' másik ellen, ezt mondván: mimódon adhatja ez nekünk az ő testét hogy azt együk?*

53 v. *Monda azért nekik Jézus: bizony bizony mondom nektek: ha nem eszitek az ember' fijának testét, és nem iandjátok az ő vérét, nem lészen élet tibennetek.*

54 v. *A' ki eszi az én testemet, és issza az én véremet, örök élete vagyon annak; én feltámasztom azt amaz utolsó napon.*

55 v. *Mert az én testem bizony étel és az én vérem bizony ital.*

56 v. *A' ki eszi az én testemet és issza az én véremet, az én bennem lakozik, és én is abban.*

Felelet: Itt nincs szó az úr' vacsorája felől, melly még akkor, mikor Jézus czeket mondotta, nem is volt szerezve. De maga az egybefüggés sem engedi meg, hogy a' Jézus' ezen szavaiban az úri vacsoráról gondolkodjunk. Mert itt Jézus hasonlatosság szerént beszél, a' hasonlatosság pedig a' testi eledeltől vétetett, ú. m. az 5000 embernek öt árpa kenyérrel és két halacskával történt csudás megelégítéséről. A' zsidók azt kívánták Jézustól, hogy mutatna valamelly jelt annak bizonyságáúl, hogy ő Istentől küldötett, mint mutatá Mózes abban, hogy az ő kérésére manna adaték mennyből a' Izráel' fijainak. Minthogy pedig Jézusnak nem vala czélja bölcs okoknál fogva mennyei jeleket mutatni, 's azt is látta, hogy a' zsidók' nagyobb része őtet csak a' testi eledel' tekintetiből követné, alkalmatosságot vett innen hogy a' lélek' táplálására tartozó dolgokra vezérelné halgatóit. Azért mondja már a' 27-dik versben, hogy a' fő dolog nem a' testi, hanem a' lelki eledel; ez pedig az ő mennyei tudománya, 's azt nevezi ő *mennyei kenyérnek*, (αρτος εκ τȣ ȣρανȣ 32. v.), *Isten' kenyerének* (αρτος τȣ θεȣ 33. v.), *élet' kenyerének* (αρτος της ζωης 48. v.), 's azt állítja, hogy annak, a' ki ezt a' mennyei kenyeret eszi, azaz,

az ő tudományát beveszi, örök élete van; a' mi a' 47-dik versben tulajdon szókkal így tétetik ki: *a' ki énbennem hiszen, örök élete vagyon annak.* Ezen mennyei kenyérről, vagy a' Jézus' mennyei tudományáról szóló példázati beszéd megy a' 33-dik verstől az 51-dikig, a' hol is az ezen szókon végződik; *én vagyok amaz élő kenyér, ki mennyből leszállottam. Ha valaki eszik e' kenyérben, él örökké.* — De tovább megy Jézus a' testi eledeltől vétetett hasonlatossági beszédben, 's megmutatja, hogy más tekintetben is neveztethetik ő kenyérnek 's eledelűl szolgálhat a' léleknek, a' mennyiben t. i. meghal az emberi nemzet' boldogságára, ezen szókkal: *a' kenyér pedig mellyet én adok, az én testem, mellyet én adok a' világ' életéért.* Itt tehát *test és vér* a' Jézus' halála; *az ő testének evése és vérének ivása* pedig az ő halálának haszonra fordítása. Mert a' keletieknél az a' gondolat: *részesülni valamiben*, evés' és ivás' hasonlatosságában szokott volt előadatni Jób 21, 20. '34, 7. Zsolt. 75, 9. Ezék. 2, 8. 3, 1. köv. Így értették a' zsidók is a' Jézus' szavait, minthogy az előttök esméretes szólás volt, 's inkább abban ütköztek meg, hogy mondhatja az, a' ki magát Messiásnak adja ki, hogy ő meghal; mindazáltal hogy Jézusba köthessenek, az ő szavait testének evéséről és vérének ivásáról, tulajdon értelemben vették. — Elértvén Jézus a' zsidók' czélját, 's meglévén arról győződve, hogy elég világosan fejezte ki magát, semmit sem

hoz fel szavainak bővebb magyarázására, hanem csak a' már mondottakat ismétli, azt t. i. hogy az ő testének evése és az ő vérének ivása, azaz, az ó halálának hasznokra fordítása által nyerhetik meg az örök életet.

§. 268.

Az úri vacsora' szereztetésének czéljai.

Ha tekintjük a' Jézus' czélját az úri vacsora' szereztetésében, az a' jó lakás nem lehete, minthogy a' végvacsora a' páska vendégség után tartatott; hanem Jézus azzal jelképileg valami lelkit kívánt tanítványinak előterjeszteni. Hogy így tekintette ezt Jézus, de így tekintették az apostolok is, mutatják a' Jézus' szavai: *ez az én testem*, *ez az én vérem*, mellyeket a' jó lakást czélzó közönséges evéssel összeegyeztetni nem lehet. — Mi pedig az a' lelki dolog, mellyre ez a' cselekedet irányozva volt, nyilván van azon környűlállásokból, mellyek közt ez a' vendégség szereztetett, és a' Jézus' szavaiból. E' volt a' végvacsora, mellyet tartott Jézus a' maga tanítványaival, ezen vacsorától kelt ő fel, hogy a' halálra menjen, és így az ő haláláról való gondolat volt az, mellyet Jézus a' kenyér' megtörése és a' bor' kitöltése által kívánt kiábrázolni. Az ő szavaiból pedig *új szövetség' vére, melly sokaknak bünök' bocsánatjára kiontatik* Máté 26, 28. vagy a' mi ezzel az értelemre nézve egyre megy: *melly sokakért kiontatik* Márk 14, 24. kijön, hogy

Jézus az ó szövetség' tekintetiben, mellynek emlékezetére innepeltetett a' páska-vendégség, úgy akarta magát tekintetni, mint az új szövetség felállítóját 's egyszersmind szövetségi áldozatot 2 Móz. 24. 8. 3 Móz. 7, 1—18. kinek engesztelő halála által a' bűnöktől szabadúlás, és jus az örök boldogsághoz megszereztetik az embereknek. Így lett a' Jézus' ezen innepélyes cselekedete, mellyben az evés és ivás által vettek részt az ő baráti, egy olly szövetségi vendégséggé, melylyel az új vallásos intézet innepélyesen felállíttatott, melylyel mint megtörtént dologgal kijelentetett, hogy a' régi páska vendégség eltöröltetett, hogy jövendőben az ő tanítványai a' páska helyett az általa felállított vendégséget tartanák meg, nem az egyiptusi szolgaságból lett kimenekedésnek, hanem az ő halálának, és az ez által megszereztetett örök haláltól való megszabadúlásnak emlékezetére, —'s ez volt már a' Jézus' czélja az úri vacsora' szereztetésében, az ő tanítványira nézve.

Ha pedig az úri vacsora' szereztetésének czéljait más keresztyénekre nézve vizsgáljuk, a' szereztetés' igéiből 's a' Pál apostol' tanításaiból, mellyek a' korintusi első level X. és XI-dik részeiben foglaltatnak, kihúzhatjuk a' következendő czélokat:

1) Megemlékezés a' Jézus' haláláról. Erre vezetnek az úri vacsora' szereztetésének környűlállásai; Jézus akkor mintegy maga

előtt látta a' közelgető halált, 's az elárúltatásról beszélt tanítványainak; erre emlékeztetünk a' kenyér' megtörése, és a' bor' kitöltése által; de ezt kívánják a' Jézus' szavai is: *ezt cselekedjétek az én emlékezetemre.*

2) Jézus a' szent vacsora által a' maga tudományát állandóvá 's fennmaradandóvá kívánta tenni. Mert a' ki él az úri vacsorával, vallást tesz arról, hogy ő a' Jézus' tudományát hiszi, elfogadja, különösen annak fő czikkelyét, t, i. hogy ő a' Jézus' haláláért reményli bűneinek bocsánatját és az örök életet. Mert a régi szokás szerént az, a' ki valamelly vallásos vendégségben részesűlt, magát azzal azon vallás' követésére kötelezte. Épen azért tiltja már Pál apostol a' korintusiaknak a' bálványok' tiszteletére adatni szokott vendégségekben való részvételt 1 Kor. 10, 20; azért nevezi az úri vacsorával való élést *közösülésnek a' Krisztus' testével és vérével* 1 Kor. 10, 16.

3) Az úri vacsora által Jézus az ő követőit a' felebaráti szeretetre 's egyességre kívánta serkenteni. Ezért feddi már Pál apostol az ezen czél' ellenére járó korintusiakat 1 Kor. 10, 20—22; a' 1 Kor 10, 17. pedig ezt mondja: *egy test vagyunk sokan; mert mindnyájan egy kenyérből eszünk.* De maga az atyafiságos vendégség' czélja is azt hozza magával, hogy ott rangról, gyűlölségről kiki elfelejtkezzék.

4) A' bűnök' bocsánatja 's egy jobb élet

felől akart minket Jézus az úri vacsora által bizonyosokká tenni. Mert az ő haláláról megemlékezvén, megemlékezünk egyszersmind az abból folyó, 's a' más életben elveendő jókról is.

§. 269.

Hogy kell kiszolgáltatni az úri szent vacsorát, 's mik tartoznak annak természetére?

Literatura.

Spittler (L. Tim.) Geschichte des Kelchs im Abendmahle. Lemgo. 1780.

Az úri vacsora' helyes kiszolgáltatására megkívántatik közönségesen, hogy az úgy szolgáltassék ki, a' mint azt Jézus annak szerzője kiszolgáltatta, 's abból semmi sem hagyattassék ki a' mi annak mivoltára tartozik. Ide tartoznak különösen:

1) Hogy legyenek ott külső jegyek, kenyér és bor, még pedig külön helyheztetésben; mivel Jézus először vette a' kenyeret, 's minekutánna megették azt, akkor vette a' bort, 's adta az ő tanítványainak. Jézus külső jegyeknek a' legközönségesb 's a' test' táplálására 's megújítására legalkalmasb eszközöket választá, mellyek a' lelki jókat is kiábrázolhaták, minthogy szokás volt a' zsidóknál a' testi és lelki eledelt összevetni egymással. A' szereztetésből mindazonáltal kitetszik, hogy Jézus a' hasonlatósságot a' jegy és jegyeztetett dolog közt nem a' symbolumok' ú. m. a' kenyér' és bor' mivoltában, hanem inkább a' kenyér' megtörésében kereste: mert ezek-

tól függ a' kiosztott jegyek' jelentése. Maga a' kenyér' és bor' minémüsége nem mivolti; s közönséges szabály gyanánt vehetjük, hogy a' mi a' helytől és időtől függ az úri vacsora' szereztetésében, az annak czéljaival semmi közelebbi összeköttetésben sincs: mert az történeti és időtől függő. Illyenek: fekvés az asztalnál, kiszolgáltatása estve, magános háznál, kovásztalan kenyér, veres bor, a' bor' elegyítése vízzel. Ezek az úri vacsora' mivoltára nem tartoznak.

A' mi különösen a' kenyeret illeti: lehet az mind kovászos, mind kovásztalan. Jézus ugyan kovásztalan kenyérből szolgáltatta ki a' végvacsorát, mivel a' zsidóknál a' páska' innepén másféle kenyér nem találtatott. De már az első keresztyének minden nap élvén az úri vacsorával, kovászos kenyeret vettek, és csak a' VIII. IX-dik század óta lett közönségessé a' kovásztalan kenyér a' deák egyházban. Mi reformátusok kovászos kenyérrel élünk, minthogy a kovásztalan kenyeret úgy tekintjük, mint a' zsidó szertartáshoz tartozót; így a' görög egyház is, azt hivén hogy Jézus tanítványival egy nappal elébb evé meg a' húsvéti bárányt, mint más zsidók. A' XI-dik század óta szokásba jött ostyákat azért nem fogadjuk el, minthogy azokat megtörni nem lehet; holott pedig a' megtörés ezen jegy' mivoltára tartozik, a' mint azt az evangelicusok' tudósai Michaëlis, Reinhárd, Schott, 's mások is megvallják,

Kérdésbe teszik, nem lehetne e az úri vacsora' kiszolgáltatására kenyér helyett más közönséges tápláló eledelt, ú. m. a' samojedeknél halat, a' déli szigetekben kenyérfa-gyümölcsöt venni.

A' bor, mellyet Jézus vett a' végvacsora' kiszolgáltatására, hihetőleg veres volt, minthogy többnyire illyen borok termettek Palesztinában, 's az illyen a' vért leginkább kiábrázolja. De azért a' bor' színe 's minéműsége nem mivolti; hanem inkább a' bor' kitöltése. Az sem tartozik az úri vacsora' mivoltára, egyelíttessék e a' bor vízzel (vinum, vinum temperatum) mint Jézus hihetőleg cselekedett, 's a' deák 's görög egyház mai napig is cselekszik; vagy pedig tiszta bor (merum) vétessék, mint a' protestáns egyházaknál. Sőt sok theologusok' véleménye szerént a' bor' általános nem létében más ital' neméval is lehet élni. Ammon az almaborral (Cider), Baumgarten az aprószőlő borral élést szabadosnak tartja. Nagy szűki lévén a' bornak 1564-ben, kérdésbe tétetett Svécziában, ki lehet e szolgáltatni á' szent vacsorát tejből, serből 's más valamelly folyós ital' neméből (lites liquoristicæ).

De a' kenyérnek és bornak nem csak jelen kell lenni az asztalon, hanem adni is kell azt, még pedig külön az úri vacsorával élőknek (communio sub utraque specie). Megtetszik ez a' Jézus' rendeléséből: *igyatok ebből mindnyájan*, valamint az apostolok' szokásából is, kik szorosan a' Jézus'

rendeléséhez szabták magokat. Ez' a' Pál apostol' parancsolatja is: *valamennyiszer eenditek a' kenyeret és iandjátok a' pohárt, az Úrnak halálát hirdessétek, míg nem eljövend* 1 Kor. 11, 26. 27. és 10, 16. De a' régi egyház is egész a' XII-dik századig ezt a' szokást követte. Nagy Gergely és I-ső Gelásius római pápák úgy tekintették mint a' sákramentom' megcsonkítását, midőn az encratiták és manichéusak az úri vacsorában bort venni vonakodtak. A' gyermekeknek 's betegeknek az elsőbb századokban csak hamar, borba mártott kenyeret adtak, vagy a' kenyeret borba aprítván, kanállal adták az úri vacsorával élőknek; de a' második symbolumot senkitől sem vonták meg. A' később szokásba jött csős kelyhek (fistulæ eucharisticæ) azt mutatják, hogy hitték ugyan az általállatozást; de azért az úgy nevezett laicusokat sem foszták meg a' pohártól. Elsőben a' XII-dik században jött szokásba a' bor megvonása (communio sub una specie, privatio calicis, ποτηριοκληψια) a' laicusoktól, közönségessé lévén az általállatozás' hivése, 's attól tartván, hogy a' Jézus' véréből valami részecske a' földre ne ömöljék, 's felhozatván a' scholásticusok által az a' vélekedés, hogy a' Jézus' vére az ő testében foglaltatnék (concomitantia). — De ez az erősség kelletinél többet bizonyít; ugyan is abból következnék az is, hogy a' Jézusnak sem kellett volna rendelni a' szereztetéskor a' bort, mert a' test' mégtörése a' vér' kiontása nélkül nem es-

hetik meg, és hogy az áldozáskor a' papoknak sem kellene a' pohárban részesűlni. A' scholásticusok között kiváltképen a' halesi Sándor, az aquínói Tamás és Bonaventúra sürgették a' pohár' megvonását a' laicusoktól, 's annak helyes voltát Csel. 2, 46. akarták megmutatni, a' hol csupán csak a' kenyér' megtöréséről van szó. De ez szófordúlati kifejezés, a' rész az egészért vétetvén, mint a' görögöknél a' vendégség az ivástól symposiumnak neveztetik. Felhozzák még annak helyességének megmutatására Ján. 6, 50. 51. verseit; de ha szinte az úri vacsoráról lenne is szó azokban, ellene volnának az 53. 55. és 56-dik versek. Minekutánna a' Wiklef' és Husz' követői sokáig sürgették volna a' pohár' visszaadattatását, elsőben a' constantziai egyházi gyűlésben (1415-ben a' 13-dik ülésben), annakutánna a' trienti zsinatban (a' 23-dik ülésben) határoztatott meg, 's törvénnyé lett a' pohár' megvonása a' laicusoktól; de a' görög egyházban mai napig is mind a' két szín alatt osztatik ki a' szent vacsora.

2) Az úri vacsora' kiszolgáltatásának mivoltára tartozik, hogy a' külső jegyek megszenteltessenek, (consecratio), melly könyörgés által esik. Maga Jézus is, vévén a' külső jegyeket, könyörgött, 's azt cselekedték az apostolok is, mint megtetszik onnan, hogy Pál apostol az úri vacsorában lévő bort *hálaadás' poharának* nevezi. Megszentelni a' kenyeret és bort, nem teszi a'

kenyeret a' Krisztus' testévé, a' bort az ő vérévé változtatni; hanem könyörgések, háladások közt kijelenteni, hogy a' külső jegyekkel szent végre kívánunk élni. — Micsoda formulával éltek Jézus és az apostolok, nem bizonyos. A' páskabárány' ételekor a' házigazda ezen szókat mondá: áldott légyen az Úr, ki a' szőlőtő' gyümölcsét teremté, vagy, a' ki a' földből gyümölcsöket hoza elő. A régi egyházban szokásban volt a' könyörgés (ευλογια), a' Szent-Lélek' segítségűl hívása, (melly a' görög egyházban ma is meg van; de a' deák elhagyott) és a' szereztetés' igéjinek elmondása. Ezt mi is szükségesnek állítjuk, hogy a' körnvűlállások, mellyek közt szereztetett az úri vacsora, mintegy szem elibe hozattassanak, 's kijelentessék, hogy a' Jézus által szereztetett szent vacsorát akarjuk kiszolgáltatni.

3) Természetére tartozik az úri vacsora' kiszolgáltatásának, hogy valamikor csak lehet, a' veleélés a' gyülekezetben 's többeknek társaságában essék meg. Ezt kívánja az úri szent vacsora' czélja. Így az nagyobb buzgósággal 's áhítatossággal hajtathatik végre, 's másokban is vallásos kegyes érzéseket ébreszthet. Így az köteleztetésünket az atyafiúi szeretetre ábrázolja, valamint azt is, hogy mi azon egy hit' és reménység' sorsosi vagyunk. Maga a' neve is az úri vacsorának, *szent vendégség*, *communio*, többeket tesz fel, kik abban együtt részesülnek. A' ki pedig vagy szegényebb

vagy alacsonyabb sorsú keresztyén felebarátinak megútálásából, vagy más valamelly törvénytelen okból magánosan kívánna élni az úri vacsorával, magaviselete által megmutatná, hogy a' Jézus Krisztus által megszereztetett jótéteményék' elfogadására alkalmatlan, sőt méltatlan.

4) Minthogy az úri vacsora' kiszolgáltatásának a' gyülekezetben 's innepélyesen kell végbemenni, annak kiszolgáltatása csak az egyházi tanítókat illeti. — Ezt kívánja már maga ezen szent szertartás' méltósága is, hogy kiszolgáltatása olly személyre bízattassék, kit a' gyülekezet illendő tekintetben tart; illyen pedig az egész gyülekezet által meghívott lelki tanító. De továbbá az úri vacsorával való idvességes élésre kegyes indúlatok, 's jó magaelhatározások kívántatnak, mellyek tanítás, serkentés által ébresztethetnek fel; tanítani, serkenteni pedig a' gyülekezetben csak az egyházi tanítónak szabad. Hibázott tehát Jung-Stilling, a' ki jóllehet nem volt egyházi tanító, halálos ágyában megszentelte a' jegyeket, 's azokat a' körülte lévő barátinak 's hozzá tartózóinak kiosztotta. Más a' kérdés, megszentelhetik 's kioszthatják e a' szent jegyeket a' laicusok, a' hol egyházi tanítók nincsenek, mint történt ez előtt mintegy 26 esztendőkkel a' harzi beomlott bányákba rekedt 10—12 bányászlegényekkel? Nem illik e ide is a' mit mond Péter apostol 1 levél 2, 9. *ti pedig választott nemzetség, királyi papság, szent nép vagytok* I. Kir-

chenzeitung 1827. September 140 szám. Jön elő ide tartozó hely már Tertulliánusnál is, melly kétes értelme miatt ezen kérdésre szolgáltata alkalmat: szabadosnak tartá e Tertulliánus, hogy a' láicusok úri vacsorát osszanak? mellyre Rigaltius, Grotius, Salmásius állatólag; Albaspinæus, Petávius, Cloppenburg és Dodwell tagadólag felelnek.

De ha szinte állítjuk is, hogy a' gyülekezetben csak egyházi tanító szolgáltathat úri vacsorát, mindazáltal állhatatosan tagadjuk, hogy a' foganatos élés az úri vacsorával függene a' szolgáltató személy' igyekezetétől, arra fordított indúlatjától (ab intentione administrantis) és mintegy közbenjárásától Istennél: mert az egyházi szolga az úri vacsora kiszolgáltatásakor az azzal élők' elméjekre csak erkölcsileg munkálkodhatik, ú. m. tanítás 's jó példamutatás által az áhítatosság' felébresztésére.

§. 270.

Hányszor, kiknek kell élni a' szent vacsorával, 's mi kívántatik az azzal való helyes élésre?

Az új testamentom arról, hányszor kell élni az úri vacsorával, semmit sem határozott. De magából az úri vacsora' természetéből kitetszik, hogy a' gyakori élés azzal minden keresztyénnek kötelessége. A' Pál apostol' tanítása is ugyanazt mutatja: *valamennyiszer eenditek e' kenyeret;* mert maga ez a' kifejezés: *valamennyiszer* gyakori cselekedetet jelent. Hogy pedig ezt az

Idvezítő' halálának emlékezetére kell cselekednünk, azt kívánja, hogy cselekedjük azt valahányszor csak arra alkalmatosságunk adódik. Az első keresztyének mindennap élteк a' szent vacsorával, a' mikor csak összegyűlhettek. Fenn is maradt ez a' szokás míg az üldözések tartottak, 's valójában ez, mint a' Jézus' szenvedéseinek 's halálának emlékezetét fenntartó szertartás bátorítá s erősíté őket a' keresztyén vallás igazságáért kiállott kinjaikban. Végek szakadván az üldözéseknek 's népesedvén a' gyülekezetek az úri vacsorának kiszolgáltatása a' vasárnapokra határoztatott. Igy volt ez a' Hieronymus' és Augustinus' idejében; a' VII. és VIII-dik századok közt pedig közönségessé lett; 's egyházi gyülésekben is megerősíttetett az úri vacsorának kiszolgáltatása a' három sátoros innepeken; mígnem végre elegendőnek tartanák esztendőnkent az egyszeri élést, t. i. húsvétkor, az úri vacsorával. De minthogy Jézus és az ő apostolai erről, hányszor, semmit sem határoztak, kötelessége kinekkinek magát abban gyülekezetének szokásához alkalmazni. Abból pedig hogy csak egyszer keresztelkedünk meg éltünkben, nem következik, hogy az úr vacsorájával szinte csak egyszer kell élnünk. Mert a' kekeresztség beavatási szertartás, mellyet nem szükség megújítni; de az úri vacsorára, mint az erkölcsiség' előmozdításának hathatós eszközére gyakori szükségünk van. De' azért az azzal való élésre senkit sem

kell kényszeríteni: mert az illyen cselekedetnek nem lehet erkölcsi foganatja.

Kiknek kell élni az úri vacsorával, szembeötlik annak czéljából.

1) Jusà és köteleztetése van arra minden keresztyénnek; a' nem keresztyéneket pedig el kell attól tiltani 1 Kor. 10, 17. minthogy ezen szertartás' czélját nem értik 's nem hisznek Jézusba.

2) A' keresztyének közzűl azok élhetnek az úri vacsorával, kik annak jelentését értik, 's magokra tudják azt alkalmaztatni. A' részegeket 1 Kor. 11, 21. őrűlteket el kell onnan tiltani, mint szinte a' gyermekeket is, kik ezen szent vendégséget á' közönséges evéstől nem tudják megkülömböztetni 1 Kor. 11, 29. mind addig, míg a Jézus' halála' czéljának értésére 's a' hitre alkalmatlanok. Azokat pedig kik nem tartatnak újjászületteknek, vagy a' czégéres vétkekben élőket el kel e tiltani, nem egy a' theologusok' értelme. A' régi theologusok erre állatólag felelnek, a' méltatlanúl élést kárhozatosnak tartván: sőt a' Buddéus' értelme szerént, még maga a' kiosztó egyházi szolga is vétkezik, a' mennyiben azoknak elkárhozásokat elősegíti. De azon méltatlanúl élésnek, mellyről 1 Kor. 11, 28. köv. emlékeznek, vitetések van a' régi szokásokra, mellyek márma nálunk nincsenek meg. Mellyik ember az, a' ki másnak lelki állapotjáról csalhatatlanúl ítélhetne? Ki volt bűnösebb Júdásnál, 's úgy látszik mindazonáltal Luk. 22, 20. 21. hogy ő sem tiltatott

el az úri vacsorától. Ki határozhatja meg, nem száll e magába a' bűnös ez alkalmatossággal, nem tesz e fogadást bűnei' elhagyásáról, 's nem lesz e reá nézve az úri vacsora' megjobbúlás' eszközévé? és így legfeljebb is csak inteni lehet az illyeneket, hogy a' szent vacsorával ne éljenek.

Már a' III-dik században is megvolt, kívált az áfrikai gyülekezetekben, az a' szokás, hogy az úri vacsorát a' gyermekeknek is kiosztották, még pedig tej és méz között. Augustinus szükségesnek vélé azt a' gyermekek' idvességére, 's ezt a' Ján. 6, 50. akarja megmutatni. Nevekedvén később mind inkább inkább a' képzet a' sákramentom' erejéről, az ostyát a' megholtak' szájokba tették, 's velek együtt eltemették. Ha szinte I. Innocentius és I. Gelásius pápák javalák is, hogy az úri vacsora a' gyermekeknek kiosztassék, melly szokás a' keleti egyházban mai napon is divatozik; mindazonáltal a' deák egyház a' XII-dik században ennek általjában ellene mondott, 's a' trienti zsinat által megerősíttetett, a' mit a' római-catholica egyház' azon értelmével, hogy a' sákramentomokkal való puszta élés (opus operatum) is hasznos, nem könnyű összeegyeztetni.

Hogy az úri vacsorával hasznosan éljünk, szükséges a' magunk megpróbálása az apostol szent Pál' parancsolatja szerént: *próbálja meg minden ember magát, és úgy egyék abból a' kenyérből, és úgy igyék abból a' pohárból* 1 Kor. 11, 28; azaz, vizsgálja

meg magát, ollyan rendben vagyon e az ő lelke, mellyben a' szent vacsora' czéljainak megfelelhet. A' lélek' ezen illendő állapotja pedig röviden abban áll, hogy légyen jó alapon épült békességünk Istennel, magunkkal és felebarátinkkal.

§. 271.

Az úri vacsorával való élés', hasznai.

Az úri vacsora' szereztetésének czéljaiból (268. §.), az azzal való élés' haszna 's foganatja is kitetszik. — Ez által

1) Erősíttetik a' Jezusban való hitünk, a' mennyiben az úri vacsorában a' Jézus' haláláról és az ő jótéteményeiről elevenen megemlékezünk.

2) Bizonyosokká tétetünk bűneink' bocsánatja felől. Ugyan is a' Krisztus' rendelése szerént arra való a' szent vacsora, hogy bíztatást vegyünk arról, hogy a' Krisztus érettünk holt meg, és hogy az ő halála által kegyelmet, bűnbocsánatot és idvességet nyerünk, ha hiszünk őbenne.

3) Hathatósan ébresztetünk Isten' 's felebarátink iránti kötelességeink' teljesítésére, a' mennyiben a' Jézus' példájának eleven előnkbe terjesztése által, mi is az ő követésére serkentetünk.

4) Erősíttetik reménységünk az örök élet felől; a' mennyiben az úri vacsora emlékeztet a' megholt és feltámadott Jézusra, a' kinek nem csak akaratja, hanem hatalma is van arra, hogy minket az örök boldogságban részeltessen.

Ezekből már kitetszik, hogy mi reformátusok az úri vacsorával való élésnek nem tulajdonitunk valamelly csudálatos vagy titkos erőt, mintha magokban a' jegyekben valamelly idvességet eszközlő tulajdonság foglaltatnék, vagy azoknak puszta vétele hitünket 's kegyességünket nevelné; hanem csak erkölcsi 's logicai erőt, melly abban áll, hogy az úri vacsorával élvén, hathatósan emlékeztetünk a' Jézus' felséges példájára, 's az ő követésére serkentetünk. A' kenyér' megtörése, a' bor' kitöltése előnkbe terjeszti a' Jézus' halálát, a' jegyek' hozzánk vétele pedig biztosít, hogy a' Jézus' halálának hasznai mireánk is tartoznak, ha a' Jézus' tudományát bevesszük 's parancsolatait egész erővel teljesiteni igyekezünk. Távol vagyunk mi tehát azon vélekedéstől, mintha a' szent jegyek' puszta vételének, nem tekintvén az azzal élő' lelkének állapotját, idvességes foganatja lehetne; de még kevésbé állitjuk, hogy szen szertartás' kiszolgáltatása használna még azoknak is, kik a szent jegyekkel nem élnek, sőt mint áldozat a' holtakért is bemutattathatnék Istennek — melly vezet minket a' római-catholica egyház' értelmére a' miseáldozatról.

§. 272.

A' római-catholica egyház' Miséjéről.

A' római-catholicusok az úri vacsorát nem csak sákramentomnak nézik; hanem engesztelő áldozatnak is, mellyben az áldo-

szó pap a' Krisztust az ő testévé változott kenyérnek és az ő vérévé változott bornak színe alatt az Istennek bemutatja 's újra megáldozza, 's az által bűnbocsánatot szerez mind azoknak, kikért az kiszolgáltatik, sőt ezen áldozat' haszna nem csak az élőkre, hanem a' holtakra is kiterjed. — De ezen tulajdonképen vett miseáldozat esméretlen volt a' régi egyházban egész a' VIII-dik századig. Mert való ugyan, hogy az úri szent vacsorát nevezték gyakran az egyházi atyák áldozatnak; de épen más értelemben. Már Justinus mártyrnál előjön az úri vacsorának ezen nevezete, a' mennyiben az könyörgéssel és hálaadással köttetett össze, melly utolsók az új testamentomban is neveztetnek *áldozat*nak Zsid. 13, 15. 16. Ide járúlt az oblatio (προσφορα) nevezet is. Igy neveztettek a' régi egyházban a' gazdagabb keresztyénektől a' gyülekezetbe vitetett eledelek, mellyekből a' szeretet' vendégségei tartattak, 's ezeknek végződésével az úri vacsora kiszolgáltatott. Ezen eledeleket már úgy tekintették, mint Istennek felvitt érzéki áldozatokat, valamint a' zsidók a' templomba felvitt zsenge gyümölcsöket áldozatnak nevezték. Igy Irenéus, Tertulliánus, Augustinus. De majd az oblatio szó áldozati értelemben kezdett vétetődni, 's az úri vacsora is úgy tekintetett, hozzá lévén szokva a' régi világ a' vallásos áldozatokhoz. Már a' Cypriánus, Ambrósius, Athanásius, Chrysostomus, Hieronymus, és más egyhá-

zi atyák' írásaiban feljött az az értelem, hogy az úri vacsorában a' kenyér és bor alatt a' Krisztus' teste és vére újra megáldoztatik, és hogy az úri vacsorával élő megnyeri az által bűne' bocsánatját. Minthogy már minden rosszakat büntetésnek nézték; későbben, minekutánna nagy Gergely pápa által a' mise' rendi megállapíttatott, úgy nézték a' pap által kiszolgáltatott misét, mint a' melly alkalmatos a' testi nyomorúságoknak, p. o. betegségnek, döghalálnak elfordítására, és mindenféle jóknak megszerzésére.

Mi protestánsok a' római-catholica egyház' értelmét a' miseáldozatról nem fogadhatjuk el, a' következendő okoknál fogva:

1) A' miseáldozatnak alapúl szolgál az áltállatozásról való vélemény, mellynek mind a' tapasztalat, mind a' szent írás ellene kiált.

2) Ezen tételnek, az úri vacsorában a' Krisztus' teste és vére újra megáldoztatik, gyámolítására semmit sem lehet felhozni a' szent írásból, sőt ellene van a' Jézus' gyakori megáldoztatásának a' zsidókhoz küldött levél 9, 12. 26. 28. 7, 23—27. 10, 10. 12. 14. azt tanítván, hogy Jézus magát csak egyszer áldozta meg, mikor meghólt a' keresztfán, hogy nincs többé szükség áldozatra, és mikor ő másodszor visszajövend, nem a' lész a' czélja hogy magát újra megáldozza, vagy megáldoztassék; hanem hogy a világot megítélje.

3) A' vallásos cselekedetek személyes'

cselekedetek mindenkor, mellyek által nem ruháztathatnak, nem a' távol lévőkre, kikért a' miseáldozat tartatik, nem a' tisztúlás' helyén tartózkodókra: mert illyen tisztúlási állapot ninçsen (286. §.)

4) Az úri vacsorának a' Jézus' rendelése szerént nem az a' czélja, hogy bűnbocsánatot nyerjünk; hanem hogy a' Jézus' halála által végrehajtott váltság munkájának emlékezetét újítsuk meg általa.

5) Az áldozat' fogalma nem illik az úri vacsorára: mert az áldozat, (a' mint helyesen mondja Melánchthon az augspurgi hitvallás' apológiájában) est ceremonia vel opus, quod nos Deo reddimus, ut eum honore afficiamus; a' sákramentom pedig: est ceremonia vel opus, in quo Deus nobis exhibet hoc, quod offert, annexa ceremoniæ promissio; sót a' miseáldozat egészen elváltoztatja a' Jézus által rendeltetett úri vacsora' természetét és czélját, a' mint az a' feljebb előadattakból világosan kitűnik.

A' mi illeti a' római-catholica anyaszentegyház' erősségeit, mellyekkel a' miseáldozat' helyességének megmutatására élni szokott, azok bizonyító erővel nem birnak. Illyenek:

1) A' Jézus' egyszeri áldozatja tökéletes ugyan, és semmit sem veszt a' maga becséből a' miseáldozat által, úgy mint a' melly szükséges, hogy a' Jézus' egyszeri engesztelő áldozatja időről időre alkalmaztassék a' keresztyénekre. Felelet: Ha a' miseáldozat alkalmaztatási áldozat, úgy en-

gesztelő áldozatnak nem neveztethetik. De alkalmaztatási áldozat sem lehet: mert a' szent írás' tanítása szerént, a' hit az, melly által a' Jézus' engesztelő áldozatját elfogadjuk, 's magunkra alkalmaztatjuk, nem pedig a' szent vacsora; az utolsó pedig, mint sákramentom, hitünk' erősítésére állíttatott fel.

2) A' miseáldozatot az ó testamentomban példázta a' Melkisédek' áldozatja, a' ki, 1 Móz. 14, 18. szerént kenyeret és bort áldozott, minthogy ő a' magasságot erős Istennek papja vala. Minthogy már a' Krisztus, Melkisédek rendi szerént való főpap volt, Zsid. 5, 10. neki is illy természetű áldozattal, t. i. kenyérrel és borral kellett áldozni. Felelet: Melkisédek kenyeret és bort hozott ugyan elő; de nem áldozat végett, (mert הוציא sehol sem teszi ezt: áldozott, hanem, előhozott, protulit), hanem hogy jól tartaná Ábrahámot, 's a' hadban vele volt elfáradt népet. Azomban nem is az áldozás az, a' mi itt úgy tekintetik, mint papi cselekedete Melkisedeknek; hanem hogy ő megáldotta Ábrahámot, mert ezeket a' szókat: והוא כהן úgy kell fordítanunk: *és ő, minthogy a' magasságos erős Istennek papja volt, megáldá őtet és monda 's a' t.*

3) Az ó testamentomi próféták által, nevezetesen Malakiás 1, 10. 11. megjövendőltetett a' miseáldozat ezen szókkal: *Kicsoda az tiközzűletek, a' ki ingyen bezárlaná a' templom' ajtaját? Avagy az én ol-*

tárom:on ingyen áldoztok e? Nem kedvellek titeket, azt mondja a' seregeknek Ura, és az áldozatot a' ti kezetekből nem kedvellem. Mert napkélettől fogva napnyugotig nagy az én nevem a' pogányok között, és minden helyen jó illatú füstel, és tiszta eledeli áldozattal áldoznak nekem: mert nagy az én nevem a' pogányok között, ezt mondja a' seregeknek Ura. Azt mondják már, ezen szavaiban a' próféta az áldozatokon nem érthette a' zsidók' áldozatját: mert azokat nem mindenütt, hanem csak a' szent sátorban, 's később csak a' jerusálemi templomban volt szabad bemutatni Istennek; nem a' pogányokéit: mert azok az Istennek tetszők nem lehettek; nem a' Krisztus' keresztáldozatját: mert az csak egyszer, 's egy helyen ment végbe; hanem minden bizonnyal a' miseáldozatot, melylyel kelettől nyugotig magasztaltatik az Isten' neve a' keresztyének között. — Felelet: Igaz ugyan, hogy a' próféta' szavaiban említett áldozatokon az előszámlált áldozatokat érteni nem lehet; de szinte úgy nem lehet azt magyarázni a' miseáldozatra, mellynek a' római anyaszentetegyház' értelme szerént engesztelő áldozatnak kell lenni: mert a' מנחה szó, mellyel él a' próféta, engesztelő áldozatot sehol sem jelent, hanem ételi és itali áldozatot, melly itt szófordulati értelemben lélekben és igazságban álló tiszteletét jelenti Istennek, melly a' keresztyén vallás' elterjedése által eszközöltetett

mindon népek között, kik az Istent a' Jézus' tanitásai szerént kívánják tisztelni.

4) Jézus úgy állítá fel a' végvacsorát, mint áldozatot, ezt mondván: hoc facite in mei memoriam, melly azt teszi sacrificate.—Felelet: A' deákok ugyan mondják facere bove, vitula; a' görögök ῥεζειν, ερδειν, a' zsidók עשה ebben az értelemben: áldozni, de. ποιειν illyen értelemben soha sem vétetik. A Jézus' szavainak tehát ez az értelme: az úri vacsorát megtartsátok az én emlékezetemre, a' mint azt parancsoltam.

5) Az apostolok is úgy tekintették mint áldozatot az úri vacsorát: mert azt olvassuk az apostolok' felől Csel. 13, 2: λειτουργουντων δε αυτων τῳ κυριῳ mellyet helyesen magyaráz Erásmus ezen szókkal: sacrificantibus autem illis Domino.—Felelet: λειτουργειν jelent akármelly közönséges szolgálatott tenni, mint a' szó eredete is (λειτος a' népet illető, ettől λαος, λεως nép, és εργον, cselekedet, szolgálat) mutatja; itt különösen könyörögni a' gyülekezetben.

III. CZIKKELY.

Az egyházról.

Literatura.

Cotta (I. F.) de ecclesiæ tum generatim spectatæ, tum speciatim christ. natura atque indole, variisque ejus speciebus. In lo-

cis theol. Gerhardi ed. Cotta T. XII. p. 184. sqq.

van der Mark (Frid. Adolph.). Lectiones academicæ, tomus secund. quo præcipua juris eclesiast. protestantium universalis capita pertractantur. 3 Fasc. Gron. 1772. 1775 et 76.

§. 273.

Az egyház' fogatjának meghatározása.

Literatura.

Flatt (C. Chr.) l. a' 222-dik lapon.

Noesselt (Jo. Aug.) de una Dei in cœlis terrisque familia ad illustr. loc. Eph. 3, 15. et alios epistoll. Pauli. Hal. 1800. et in Pott Sylloge comment. vol. III.

Kant Religion innerhalb der gränzen der bloszen Vernunft. 3-te Abh.

Stäudlin (C. F.) comm. de notione ecclesiæ et historiæ ecclesiæ. Part. 1. Gotting. 1795.

Stapfer (Alb.) oratio de natura, conditione et incrementis reipublicæ ethicæ. Bern. 1797.

Schmidt (C. F.) dict. Phiseldeck diss. de morali societate christianorum, sub typo regni cœlestis adumbrato. Havn. 1794.

Hogy a' kegyelem' eszközei, ú. m. az Isten' beszéde és a' sákramentomok fennmaradjanak, 's használatokra minden egyeseknek alkalmatosság szolgáltassék, arra való intézete Istennek az egyház, vagy görög szóval az ekklēsia.

Ha az egyházat meg akarjuk határozni, annak érzeményes (empiricus) értelmét,

észképes (ideális) értelmétől meg kell külömböztetnünk.

Érzeményes értelemben az egyház, azaz, a' mennyiben az helyhez 's időhöz köttetett, jelenti azoknak sokaságát, kik az által, hogy Jézust Istentől küldött mennyei tanítónak 's megváltónak esmerik 's magokat a' Jézus' és az ő apostolai' parancsolatainak megtartására kötelezik, egymással összeköttetésben vagynak. — Ha pedig észképileg vesszük az egyházat, azaz, azt tudakozzuk, minek kell lenni a' keresztyének' társaságának, jelenti a' keresztyének' azon összeségét, kik a' keresztyén vallás által az erkölcsi szabadságra kiképeztettek, vagy az erkölcsi és szent életre vezettettek. Illyen értelemben veszszük már mi protestánsok az egyházat az augustai hitvallásban előjövő határozatnál fogva: ecclesia est congregatio sanctorum. E' szerént az egyházra mint akármelly más társaságra kettő kívántatik, ú. m. a' többség, melly a' társaság' matériáját teszi, és az egyesítő kötél, melly a' többséget egy társasággá egyesíti, melly ennek formájára tartozik. Illyen egyesítő kötél már az érzeményes egyházra nézve a' Jézusba mint Istentől küldetett tanítóba vetett hit, 's külső ragaszkodás az ő 's tanítványai rendeléseihez. Ezekhez járúl az észképi értelemben vett egyházra nézve a' valójában keresztyéni érzés és erkölcsi vagy szent élet. Minthogy már az az esmertető bélyeg valami belső, szembe nem ötlő, az észképi

értelemben vett egyházat láthatatlannak, amazt pedig láthatónak is szokták nevezni.

A' római-catholicusok így határozzák meg az egyházat Bellárminus szerént: ecclesia est cœtus hominum, ejusdem fidei christianæ confessione et eorundem sacramentorum usu colligatus, sub regimine legitimorum, pastorum, ac præcipue unius Christi in terris vicarii romani pontificis. — Helyes is ez a' meghatározás, ha azt a' római egyházra, mint részletes (particularis) ekklésiára visszük; de helytelen, ha az a' keresztyén egyház' általános határozatának tekintetik.

Az új testamentomban az egyház a' görög εκκλησια (ettől az igétől εκκαλεω kihívom, összehívom) szóval fejeztetik ki; mellynek a' zsidóban a' קהל szó felel meg. Ez a' szó jelent az ó testamentomban akármelly népsokaságot (1 Móz. 35, 11.), különösen az Izráel' népét (Zsolt. 22, 23. köv. 5 Móz. 5, 23.), vagy annak összegyűlését a' templomba és az innepekre (Zsolt. 26, 12. ö. v. a' 8-dik versel). Szintúgy az εκκλησια szó az új testamentomban előfordúl a' zsidó népről Csel. 7, 38. Zsid. 2, 12. vagy annak gyülekezetéről Máté 18, 17. valamint akármelly más nagyobb társaságokról Csel. 19, 32. 39. Alkalmaztatván a' Jézus' tisztelőire, jelenti a) azoknak sokaságát, kik a' Krisztusban hisznek Máté 16, 18. Csel. 20, 28; b) valamelly tartományban lakó keresztyéneket, p. o. Judeában, Gali-

leában és Samariában Csel. 9, 31; c) valamelly városban vagy helyben lévő keresztyén gyülekezetet, p. o. Jerusálemben, Antiochiában, Korintusban; d) magát a' közönséget, a' mennyiben az összegyűl 1 Kor. 11, 18. 14, 19; 's ekkor egyet tesz a' zsidó מקרא (populus convocatus) és a' görög συναγωγη Jak. 2, 2. Zsid. 10, 25. szóval. De az εκκλησια szó az új testamentomban közelebbről meghatároztatik gyakran ezen hozzátétel által θεȣ vagy χϱισтȣ; hogy jelentse azoknak sokaságát, kik Jézust Istentől küldetett mennyei tanítónak 's az emberek' megváltójának hiszik 's magokat a' Jézus' és az ő apostolai altal kiadatott vallásos szabályok' megtartására kötelezik; — 's ez már a' legközönségesb históriai fogatja az egyháznak; de a' melly idővel külömbözőleg módosíttatott.

§. 274.

A' keresztyén egyház' alapítója a' Krisztus.

Jézus' földi életében nem szakada el a' zsidó gyülekezettől, hanem tanítványival együtt annak kebelében maradt; de hogy akarta Jézus, hogy az ő tisztelői a' zsidóktól elszakadjanak 's egy különös társaságot (látható egyházat) alakítsanak, mind a' kegyelem' eszközeinek fenntartása 's használata kívánta, mind pedig a' Jézus' szavaiból 's intézeteiből kitűnik. Jézus így szól Péternek: *ezen a' kősziklán építem fel az én anyaszentegyházamat* Máté 16, 18. és a' 19. versben: *neked adom a' mennyeknek országának kul-*

melly szavakból kitetszik, hogy Jézus a' zsidó gyülekezettől elvált egyházi társaságról gondolkodott. Minthogy továbbá társaság nem lehet szertartás és megkülömböztető jel nélkűl, felállította felavatásúl a' keresztséget, a' végvacsorát vallásos vendégségűl; vallástételűl pedig rendelte az egy igaz Istenbe és Jézusba mint Messiásba vetett hitet Ján. 17, 3; amaz által a' keresztyének a' sok isteneket tisztelő pogányoktól, ez által pedig a' názáretbeli Jézust Messiásnak el nem fogadó zsidóktól külömböztettek meg. Elértették a' Jézus' czélját az apostolok, 's csak hamar egy különvált egyházi társaságot alakítottak, melly Jerusálemben a' javak' közössége, a' kenyér' megtörése és az egyházi szolgálat' felállítása által külső formát vett fel, fennmaradván belső egyesítő kötél gyanánt ez a' közös hit: Jézus a' Messiás. A' Pál apostol' munkásságának köszönheti leginkább a' keresztyén egyház' a' zsidó gyülekezettől lett elszakadását 's különválását; melly csak hamar állandóvá lőn, a' mint azt az apostoli levelek bizonyítják.

§. 275.

Az egyház' felosztásai.

Az egyháznak többféle felosztásairól vagy helyesebben megkülömböztetéseiről van szó a' hittudományi rendszerben.

1) Minthogy a' keresztyén vallás' követőin vagy mind azokat érthetjük, kik ezen valláshoz külsőképen ragaszkodnak,

vagy csak azokat, kik igazsága felől erősen megvagynak győződve 's parancsolatait 's rendeléseit követni 's betölteni teljes erővel igyekeznek, a' protestáns theologusok a' láthatatlan vagy belső egyházat (ecclesia invisibilis s. interna) a' láthatótól vagy külsőtől (ecclesia visibilis s. externa) megkülömböztették.

Ez a' megkülömböztetés ugyan nem új, már Basiliusnál is előfordúl; de azért a' reformátiótól fogva lett kiváltképen közönséges. Alkalmatosságot szolgáltattak rá a' római-catholicus theologusoknak vitatkozásaik a' protestánsokkal és a' keresztyéneknek nevezeteik: *Krisztus' juhai* Ján. 10, 27. *baráti* Ján. 15, 14. *tanítványai* Ján. 8, 31. *Istennek választottai* Róm 8. 33. *lelkiek* Gal. 6, 1. *szentek* 's a' t. mellyek az új testamentomban előfordulnak. Minthogy már ezen szép nevezetek nem illenek a' Jézus' tudományát vallók' minden látható tagjaira, hanem csupán csak a' Jezus' igaz tisztelőire, kik minden keresztyén egyes gyülekezetekben el lévén széledve, csak a' szíveket és veséket vizsgáló Isten előtt esméretesek — ezen megkülömböztetés' ellenére semmit sem lehet mondani.

A' látható vagy külső egyházat (másképen ecclesia empirica) teszi azoknak társaságok, kik a' keresztyén vallást közönségesen 's külsőképen vallják. Ezen külső egyházat úgy kell már tekintenünk mint ollyan intézetet, mellyben az emberek az Isten' országának, a' láthatatlan egyháznak

tagjaivá vagy az Isten' igaz tisztelőivé képeztetnek. Együtt vagynak ebben a' kegyesek 's megjavúltak a' nem kegyesekkel 's meg nem jobbúltakkal, 's ezekre nézve a' czél az ő megjavítások. Maga Jézus is a' bűnösöknek serkentését a' megjobbúlásra 's boldogítását mondá világra lett jövetele' fő czéljának Máté 9, 12. 13: *az egésséges emberek nem szűkölködnek orvos nélkül, hanem a' betegek. — Nem jöttem hogy az igazakat hívnám, hanem a' bűnösöket a' megtérésre.* Egy lévén már a' keresztyén egyház' czélja a' Jézuséval, a' meg nem javúltakra nézve az az egyház' czélja, hogy ők megjavúljanak, a' hitre 's kegyességre serkentessenek; a' már jobbúlni kezdő keresztyénekre nézve az egyház' czélja, azoknak megtartatások 's öregbedések a' keresztyéni szent életben 's jó cselekedetekben.

A' láthatatlan vagy belső egyházat (másképen idealis ecclesia) teszik azok a' keresztyének, kik Jézushoz igaz hittel ragaszkodnak, őtet követik, 's tudománya 's példája által megjavúlnak. Ezek, akárhol lakjanak a' földön, ha szinte nincsen is látható összeköttetés közöttök, az igaz hit', munkás szeretet' 's ugyan azon egy keresztyéni reménység' láthatatlan kötele által egyesülve vagynak egymással, és a' mindentudó Isten előtt esméretesek, a' mint szól az apostol 2 Tim. 2, 19: *tudja az Úr kik legyenek az övéi*, és: *távozzék el a' hamisságtól minden, valaki nevezi a' Krisztusnak nevét.*

A' láthatatlan egyházat, a' mennyiben ennek tagjai ez életben a' keresztyéni tökéletesség akadályai ellen tusakodnak, vitézkedőnek (ecclesia militans Eféz. 6, 12. 1 Tim. 6, 12); a' mennyiben az örökkévalóságban azokon győzedelmésked-nek, győzedelmeskedőnek (eccl. triumphans Zsid. 12, 22, 23.) szokták nevezni.

A' látható egyházra vitetik az a' külömbség, melly van az összes (eccl. collectiva s. synthetica) és a' képviselő egyház (eccl. repræsentativa) között; amazt teszik az egyházhoz tartozó minden egyes személyek, ezt pedig azoknak társasaga, a' kikre az egyház' javának előmozdítása bízatott.

2) Kiterjedésére nézve elosztják az egyházat közönségesre 's részletesekre (eccl. universalis et ecclesiæ particulares). Amaz az egész földön elszéledt keresztyéneket magában foglalja; ezeken pedig bizonyos hitágazatokban vagy szertartásokban egymástól külömböző egyházi társaságok értetnek. Illyen részletes egyházak már a' nyugoti (deák, római), keleti (görög), az evagelico-lutherana és evangelico-reformata egyházak. A' nyugoti 's keleti egyházak megegyeznek egymással abban a) hogy a hagyományokat, mint kútfejét a' kijelentett vallásnak hozzá toldják a' szent íráshoz; b) hogy a' papságot úgy tekintik, mint a' felszentelés által különös malasztot, lelki hatalmat nyert 's a' világiaktól elvált rendet, 's ez által képest az

oldásra 's a' miseáldozat' bemutatására. De külömböznek egymástól abban, hogy a' nyugotiak úgy tekintik a' római pápát, mint az egész keresztyén egyháznak látható fejét, a' Krisztus' helytartóját, a' mit pedig a' keletiek meg nem engednek. Az evangelico-lutheránusok és reformátusok pedig egyiránt mind a' hármat tagadják. — Sőt még azon részletes egyházak is, mellyek a' hitágazatokra nézve megegyeznek egymással, egy vallástételek van, a' mennyiben a' külömböző helyekre 's tartományokra nézve különös társaságot formálnak rideg (singularis) egyházaknak neveztethetnek, mint a' schweizi, német, magyar-országi 's erdélyi evangelico-reformáta egyházak.

Jegyzés. Polgári értelemben valamelly vallásos társaság csak akkor neveztetik egyháznak, ha az az országlástól törvényes állásúnak esmértetik. Ellenkező esetben párt (secta); 's a' mennyiben a' kormányzás' tudtával létez, eltűrt vagy tűredelmi. A' kik az egyház' külső társaságától elszakadnak, a' nélkűl hogy új egyházi társaságot alkotnának separatisták; a' kik csak az egyház' szertartásaitól vonják el magokat, elszakadtak (schismatici); a' kik pedig a hitágazatokban, kivált a' sarkalatosokban távoznak el az egyház' értelmétől 's általa szakadást (αἵρεσις) okoznak, eretnekeknek (hæretici) neveztetnek. Az a' törekedés végre, hogy a' külömböző keresztyén felekezetek, egy külső egyházi társaságban egyesűljenek, a' nél-

kűl hogy külömböző véleményeikről a' mennyiben azok vagy elnézhetőknek vagy a' keresztyénség' czéljára nézve mellékeseknek tartatnak, lemondanának, hitzavarás (syncretismus) nevet visel.

§. 276.

Az igaz egyház' esmértető bélyegei.

Erre a' kérdésre nézve: az igaz egyháznak, vagy helyesebben több részletes egyházak közzűl a' legjobbnak (mert nincs olly egyház, melly általjában vagy igaznak, vagy hamisnak neveztethetnék), mellyek légyenek esmértető bélyegei? a' protestáns egyházak a' római-catholicától külömböznek. — A' mi értelmünk szerént az igazság' esmértető bélyegének nem tartathatik az egyház' régisége, nem a' püspököknek szakadatlan következések egymás után, nem a' pontos összeegyezés a' hitágazatokban, 's a' vallásos szertartásokban, a' mint a' római-catholica egyház állítja. Mert az idő a' tévelygést igazsággá nem teheti; a' keresztyén vallásnál régibb a' zsidó, de azért ez amannál sem nem jobb, sem tökéletesb; hogy a' Szent Lélek' rendkivűli ajándékait örökség szerént általbocsátották volna az apostolok az utánnok következő tanítókra 's püspökökre, nincsen megmutatva; az összeegyezés a' hitágazatokban 's vallásos szertartásokban lehető a' nem igaz egyházban is, minthogy arra külső eszközök által is kényszeríttethetnek az emberek. Sőt inkább az igazság' esmértető bélyegé-

nek ollyannak kell lenni, a' mi az egyház' kéjétől nem függ; 's illyen már a' Jézustól és az ő apostolaitól tanított tudomány' tisztán hirdetése 's a' tőlök rendeltetett szertartásoknak minden csonkítás nélküli kiszolgáltatása. Azt az egyházat tehát, mellynek tanítása az evangyéliommal össze nem ütközik(különben nem igaz egyház,ecclesia falsa); nem told az evangyéliomhoz az új testamentomból meg nem mutatható vélekedéseket (ellenkező esetben tisztátalan egyház, ecclesia impura); nem parancsol a' Jézus' rendelésével 's az ő vallásának szellemével ellenkező szertartásokat (másképen megvesztegettetett egyház, ecclesia corrupta); sőt inkább a' Jézus' és az ő tanítványai' tanításait tisztán megtartja, a' Jézus' által felállított szertartásokat a mint parancsoltattak, gyakorolja — az illyen egyházat igaznak kell tartanunk. Vagy minthogy a' Jézus' és az ő apostolai' tanításait 's a' Jézus által parancsolt szertartásokat az evangyéliomból esmérhetjük meg, így is meghatározhatjuk az igaz egyházat, melly a' keresztyén kijelentést magában foglaló írásokat helyesen érti, 's a' bennek foglaltatott tanítást s parancsolatokat teszi hite' 's cselekedetei egyedűli sinórmértékévé.

Bellárminus az igaz egyház' esmértető bélyegeit a' következő rendel adja elő: 1) ipsum catholicæ ecclesiæ et christianorum nomen; 2) antiquitas; 3) diuturna, neque unquam interrupta duratio; 4) amplitudo seu multitudo vere credentium; 5) episcoporum successio ab apostolis deducta; 6) conspiratio in doctrina cum ecclesia

antiqua; 7) unio membrorum inter se, et cum capite; 8) doctrinæ sanctitas; 9) doctrinæ efficacitas; 10) sanctitas vitæ auctorum seu magistrorum et populorum; 11) gloria miraculorum; 12) lumen profeticum; 13) confessio adversariorum; 14) infelix exitus adversariorum ecclesiæ; 15) felicitas ecclesiæ temporalis.

§. 277.

Az egyház' tulajdonságai.

Literatura.

Henke (H. Ph. C.) comm. historia antiquior. dogmatis de unitate ecclesiæ. Helmst. 1781.

Fehrer (Fr.) diss. utrum S. Cyprianus Carthag. episcopus, sit auctor doctrinæ de unica Christi religione et ecclesia salvifica? Frf. 1792.

Bahrdt (Jo. Fran.) dissert. de infallibilitate ecclesiæ ad 1 Joh. 2, 20—27. Lips. 1755.

(Blau). Kritische Geschichte der kirchl. Unfehlbarkeit zur Beförderung einer freien Prüfung des Katholicism. Frkf. 1791.

(Werkmeister). Th. Freykirch. oder freimüthige Untersuchung über d. Unfehlbarkeit der kathol. Kirche von einem kathol. Gottesgelerhten. Frkf. u. Lpz. 1792.

Bahrdt (Jo. Fr.) dissert. de perpetuitate ecclesiæ specimen ad 1 Petr. 1, 24, sqq. Lips. 1754.

Az egyház' tulajdonságai a' következendő tételben foglaltatnak: ecclesia est una, sancta, apostolica, catholica et perpetua.

1) Az egyház egy; mert egy feje van (a' Krisztus), kiben annak minden tagjai egy hit, egy remény és egy szeretet által egyesíttetnek. — Az egyház' egységén tehát nem értetik a' tökéletes megegyezés a' vallás' minden ágazataiban: mert az általjában lehetetlen, minthogy az emberek' elmebeli tehetségeik 's azoknak kifejlése különböző. Ez a' különbség szembe ötlik már a' keresztyénség' kezdetében is, mikor még a' Jézus' tisztelőit csak egy maroknyi nép tette: sőt még az apostolok sem voltak egyező értelemben mindenekre nézve, a' mint az, az apostoli cselekedeteket magában foglaló könyvből is kitetszik. Szintúgy nem vihetjük az egyház' egységét az isteni tiszteletet tárgyazó szokások és szertartásokban való pontos megegyezésre: mert a' vélemények' különbségéből a hitágazatokban, a' szertartások' különbsége egyenesen következik. Sehol sem olvassuk, hogy Jézus a' vélekedésekben, szokásokban, szertartásokban való megegyezést tette volna az egyház' megesmértető bélyegévé. Nem hagyja Pál helyben, hogy a' keresztyének között, kik a' Krisztusban vetett hitben egyeztek, versengések, szakadások támadtak a' különböző értelmek miatt 1 Kor. 1, 11—13. A' vallásos szertartásokat csak úgy kell tekintenünk, mint eszközöket, mellyek bennünk az isteni tiszteletben jó indúlatokat ébresztenek, minket a' jó cselekedetek' gyakorlására serkentenek, 's csak annyiban tartathatnak

hasznosoknak, a' mennyiben ezen czélok' elősegélésére alkalmatosok.

2) Szent az egyház, szentek a' keresztyének az új testamentom' tanítása szerént, a) a' mennyiben megszenteltettek a' Jézus' engesztelő halála által 's részesei az Isten' kegyelmének Eféz. 5, 25. 26; b) a' mennyiben őket a' bennek munkálkodó isteni Lélek a' jóra vezérli 1 Kor. 3, 16. 17. Tit. 2, 14; c) a' mennyiben kiválasztattak az egy igaz Isten' tiszteletére és a' Jézus által megszerzett boldogság' bírására. Ebben az utolsó értelemben nevezi az új testamentom a' keresztyéneket szenteknek (ἅγιοι, a' zsidó szerént קדושים deo devoti) azaz, a' Jézus' tisztelői Csel. 9, 13. Róm. 1, 7. Hogy a' láthatatlan egyház szent erkölcsi értelemben is, magában világos. De hogy Jézus nem hitte, hogy az ő nevét vallók' gyülekezete mint meg annyi szent tagokból fog állani, a' mint a' Donátus', Novátiánus' követői, a' keresztségismétlők és a' herrnhuterek vélekedtek, a' magvetőről szóló példabeszéd a' Máté 13, 24—30. mutatja. Az egyháznak szentségét általjában, szinte mint akármelly részletesét is, nem az egyes vagy minden tagok' erkölcsisége; hanem inkább az egyháznak mint társaságnak, annak tanításainak, intézeteinek és szertartásainak czéljai szerént kell megítélnünk. Ebben az értelemben már a' protestáns egyházakra is rájok illik a' szent nevezet: mert az ő társaságba állásoknak is

czélja a' haladás az erkölcsiségben, vagy közelítés a' szentséghez.

3) Apostoliaknak nevezték tulajdonképen az apostoloktól alapított egyházakat, későbben az illyen apostoli egyházaktól eredt leányegyházakat is, sőt még az apostolok' tanítványitól (viri apostolici) felállított gyülekezetektől sem tagadák meg ezen nevezetet. Minthogy pedig a' keresztyén vallás' hitágazatairól támadt vetélkedésekben sinórmérték gyanánt az apostoli egyházak' tudománya vétetett fel, ú. m. a' mellyek az igazság' helyes esméretére a' legbátorságosb úton eljuthattak, apostoli 's helyes hitű egyház (eccl. orthodoxa) egyet jelentettek; a' római egyház végre azon meggyőződésnél fogva, hogy az ő püspökje a' Péter apostol' tisztfolytatója, az apostoli egyház' nevezetét kizárólag magának 's a' vele összeköttetésben álló egyházaknak tulajdonította. — De helyesebben vehetjük az apostoli egyház nevezetet az Efé z. 2, 24. szerént, abban az értelemben, hogy az egyház a' maga lételét, alkotmányát Jézus után az apostoloknak köszönheti. Ebben az értelemben akármelly keresztyén egyház apostoli, minthogy a' közönséges egyház az.

4) A' szent írásban az egyház sehol sem neveztetik catholicának (közönségesnek); de azért ráillik ez az egyházra bibliai értelemben is, a' mennyiben az egész földön el fog terjedni 's az egész emberi nemzetet magában foglalja alapítója' czél-

ja czélja szerént Ján. 10. 16. Máté 28, 19. A' Donátus' követőivel való vitatkozásban, gyakran az egyház' nagyobb száma' (της καθ' ὅλȣ ἐκκλησιας) értelmére hivatkozván, a' nagyobb részt nevezték catholica egyháznak, 's minthogy a' nagyobb résznél keresték az igaz tudományt, ezt a' kifejezést is catholica egyház abban az értelemben vették helyes hitű (orthodoxa eccl.) mellyen kivűl idvesség nincsen. — De az igaz tudomány nem sajátja mindenkor a' nagyobb résznek, 's az egyes egyházak' egyezése a' hitágazatokban a' helyes hitűséget (orthodoxia) meg nem határozhatja, sőt ezt mindenkor az evangyéliom szerént kell megítélnünk. Nem tulajdoníthatja tehát magának sem a' római, sem akármelly más részletes egyház a' catholica nevezetet; az illyen nevezet ellenmondást foglalna magában, hanem az általjában az egész keresztyénségre tartozik.

5) Az egyház állandó, azaz, mind világ' végzetéig fennmarad a' Jézus' ígérete és az ő apostolai' tanítása szerént Máté 16, 18. 28, 20. 1 Kor. 15, 25. 1 Pét. 1, 24. 25. De ezt a' tulajdonságot is a' közönséges egyházra, 's nem a' részletes egyházakra kell vinnünk. Midőn tehát valamelly részletes egyház elenyészik, abból a keresztyén vallás' elmúlását épen úgy nem következtethetjük, valamint a' közönségesen bevett hitágazat' megváltozásából a' Jézus' egyházának általános megvesztegettetését.

Szoktak még tulajdonítani a' római-catholicusok az egyháznak *csalhatatlansá-*

got (infallibilitas), azaz, ollyan tulajdonságot, melly szerént az a' vallás' igazságai' esméretében 's meghatározásában nem hibázhatik.—De az a' jelesség sem a' közönséges, sem a' részletes egyház' sajátjá nem lehet. 'Csak maga az evangyéliom az, melly felette van a' hibázhatóságnak; az egyház' tanítása pedig mindenkor csak személyes esmérete 's felfogása az evangyélioini tudománynak; és így ez is mint akármelly más emberi felfogás hibás vélekedésekkel elegyíttethetik. Az a' hely, melly 1 Ján. 2, 20. 27. olvastatik, ide nem tartozik. Mert ott nincs szó a' keresztyén egyházban támadható külömböző vélekedések meghatározásáról; hanem azokról, kik tévelygést tanítanak a' 22. és 23. versek szerént, különösen a' kik tagadják az egyház' ezen alapját, hogy Jézus Istentől küldött tanító és Úr; azt mondja már János apostol, hogy az ő olvasói, azon oktatásból, mellyet Jézustól vettek, minden más tanítás nélkűl is megítélhetik az illy állítások' hamisságát.

§. 278.

Az egyház' feje.

Az új testamentom' tanítása szerént a' Krisztus a' keresztyén egyház' feje Eféz. 1, 22. 23. még pedig egyedűl való feje, azaz, alap, mellyre az egyház építtetett, 1 Kor. 3, 11. Eféz. 2, 20—22. pásztora 's vezére minden ő tisztelőinek Ján. 10, 11. 1 Pét. 5, 4. A' mi a' lélek a' testnek, az ő a' maga gyülekezetének; éleszti, megtartja, ter-

jeszti azt, annak ellenségein győzedelmeskedik, 's híveiről mindenkor szeretettel gondoskodik. Mennybemenetele után az ő helytartója az evangyéliom, mellyhez mint isteni tekintettel bíró sinórmértékhez kell magát szabni az egyháznak.

Hogy pedig a' Krisztus az ő mennybemenetelekor más látható helytartót hagyott volna maga után, az olly állításokon alapszik, mellyek vagy az új testamentom' világos tanításával ellenkeznek, vagy legalább a' szent írásból be nem bizonyíttathatnak. Illyen állítások:

a) Hogy Péter apostol elsőséggel bírt a' többi apostolok felett.

b) Hogy Péter első római püspök volt.

c) Hogy elsőségét általbocsátotta a' római püspökökre.

A' mi az elsőt illeti, t. i. hogy Péter elsőséggel bírt a' többi apostolok felett, azt a' római-catholicusok a' Máté 16, 18. 19. és Ján. 21, 15—17. akarják bebizonyítani. Az első helyen így szól ugyan Jézus Péternek: *Te Péter vagy, és ezen a' kősziklán építem fel az én anyaszentegyházamat, és a' pokol' kapui nem vehetnek azon diadalmat* [1]); *És neked adom a' mennyeknek országának kulcsait, és valamit megkötendesz e' földön, a' mennyekben is kötözve lészen: és valamit megoldandasz e' földön, a' mennyekben is ol-*

---

[1]) Máté 16, 18: Συ ει πετρος, και επι ταυτῃ τῃ πέτρα οικοδομησω μυ τὴν εκκλησιαν· και πυλαι ἀδυ υ κατισχυσυσιν αυτης.

dozva lészen; de itt οικοδομειν nem jelenthet uralkodást az anyaszentegyházon; hanem inkább annak megalapítását, 's nem úgy tekintetik Péter, mint az egyháznak ura; hanem mint annak első 's legmunkásb terjesztője. Ugyan is midőn Péter a' ki tulajdonképen Simonnak neveztetett, Jézusról ezt al vallástételt tette volna: *te vagy ama Krisztus az élő Istennek fija;* Jézustól az ő szilárd characterét bélyegző kőszál, (cháldeai nyelven kéfa, görögül πετρα 's πετρος) nevezetet nyer, s tudtára adatik mit vár tőle Jézus, azt t. i. hogy ő más apostolok felett munkás lesz a' keresztyén anyaszentegyház' megalapításában. — Teljesedésbe is ment a' mit Jézus monda: mert Péter volt az első a' ki a' Jézus' menybemenetele után az első pünköst napján, a' zsidóknak hirdetvén az evangyéliomot, mintegy három ezerrel szaporítá meg a' Jézus' tisztelőinek számát Csel. 2, 14—41: ugyan ez a' Péter volt az is, a' ki a' legelső pogányt a' százados Kornéliust a' keresztség által beavatta a' keresztyének' társaságába Csel. X-dik részében. Egyébiránt itt csak annyi jus adatik Péternek, a' mennyi a' többi apostoloknak Máté 18, 18; Péter sehol sem tulajdonít maganak elsőséget a' többi apostolok felett; de másoktól sem nézetett az apostolok' vagy az egyház' fejének, sőt Páltól megfeddetett Gal. II. része szerént. — A' második hely, melly Ján. 21, 15.—17. előjön, hol Jézus háromszor mondja Péternek: *legeltesd az én bárányimat, legeltesd az én juhaimat,* szintúgy nem

bír bizonyító erővel. Mert ha szinte nem vagyunk is egy értelelemben azokkal, kik ezen rész' valódiságát ostromolják; az bizonyos, hogy *legeltetni* (*βοσκειν*, *ποιμαινειν*) nem vitethetik az uralkodásra, mellyet az anyaszentegyházban olly szorosan tilalmaz Jézus Máté 18, 1—12. 20, 25—28. Luk. 22, 24—28. 9, 46. Ján. 13, 14—17. hanem inkább a' tanításra, melly foglalatosságban minden megkülömböztetés nélkűl osztoztak Péterrel nem csak az apostolok Máté 28, 19. 20. hanem akármelly más egyházi tanítók is, akár püspököknek Csel. 20, 28. akár presbytéreknek 1 Pét. 5, 2. neveztessenek. Jézus háromszor intézi Péterhez ezen szókat: *legeltesd az én bárányimat*, *az én juhaimat*, hogy apostoli hívatalában, mellyre a' Krisztusnak háromszori megtagadása által magát méltatlanná tevé, megerősíttetnék. Hogy a' Jézus' Péterhez intézett hármas kérdésében: *szeretsz e engemet?* 's hármas megbízásában, *legeltesd az én juhaimat*, nem valamelly elsőség a' többi apostolok felett; hanem inkább bizonyos szemrehányás foglaltaték, észrevette Péter: mert az íratik, hogy a' Krisztus harmadszor intézvén kérdését hozzá, megszomorodék.

De ha bírt volna is Péter az egyházban, vagy az apostolok felett illyen elsőséggel, nem következik, hogy azt másokra, jelesen a' római püspökökre általbocsáthatta volna: mert Jézus csak Pétert magát nevezte kősziklának: hogy pedig Péter első római

püspök volt, mellyből szokták következtetni a' római püspök' elsőségét a' keresztyén anyaszentegyházban — a' históriából meg nem mutattathatik. Halgat róla Lukács az apostoli munkákról írott könyvben, nincs róla emlékezet a' római levélben; sőt a' püspöki hívatal, azaz, valamelly egyház' allandó kormányozása, az apostolsággal, azaz, az evangyéliomnak hirdetésével különböző népek között és helyeken, össze sem fér. — De végezetre ha megengednénk is, hogy Péter a' keresztyén egyháznak feje 's első római püspök volt; ez az elsőség a' Péter' halálával nem a' római püspökre Linusra, Kelemenre (mert arról is kérdés van, ki volt a' római püspökségben a' Péter' tisztfolytatója), hanem a' még akkor életben volt János apostolra ment volna által: mert mikor Simon kősziklának, (Kéfásnak, Péternek) neveztetett, apostol volt, és nem püspök. A' régi egyházban a' római püspökök' elsőségekről szó sem volt; hogy mentek rá idővel, hogy a' deák egyháztól az egyház' fejeinek esmertessenek, a' história nyilván tanítja: mert a' keleti vagy görög egyház a' római pápak' ezen elsőségeknek mindenkor ellenekiáltott.

§. 279.

Az egyházi tanítói hívatalról.

Az egyháznak, az ő czéljához képest, hogy minden egyes tagoknak alkalmatosságok légyen az idvesség' külső eszközeinek

használására, ú. m. az Isten' beszédének hallgatására, és a' sákramentomokkal való élésre, kötelessége gondoskodni minden erre megkívántató intézetekről, templomokról, oskolákról, valamint az egyházi tanítókról is, kik az Isten' ígéjét hirdessék és a' szent sákramentomokat kiszolgáltassák. Ezt a' foglalatosságot az egyháznak bizonyos személyekre kellett bízni, nem csak a' jó rend' és a' dolog' fontossága miatt; hanem azért is, mivel a' keresztyén vallás hit- és kötelesség-ágazatit magában foglaló szent könyv' magyarázására, — melly tudományt 's gyakorlottságot kíván, — a gyülekezet' minden tagjai nem alkalmatosok. Maga a' Krisztus állítá fel az apostolí hívatalt, az apostolok szintúgy tanítókat rendeltek az általok alapított egyes keresztyén gyülekezetekben; de szükséges is volt ez, ha azt akarták, hogy az evangyéliom mind világ' végéig fennmaradjon. Méltán tekinti tehát az egyházi tanítói hívatalt a' keresztyén egyház isteni rendelésnek. Úgy nézte azt Pál apostol is az Eféz. 4, 11. 12. midőn azt mondja: *a' Krisztus adott némellyeket apostolokat, némellyeket prófétákat, némellyeket evangyélistákat, némellyeket pedig pásztorokat és doktorokat; a' szenteknek egy testbe való kötöztetésekre, a' szolgálatnak munkájára, a' Krisztus' testének építésére.*

Ki folytassa az egyházi tanítói hivatalt, azt maga az egyház határozhatja meg; de mindenkor szükseg, hogy ez a' nagy fontosságú hívatal alkalmatos személyekre bí-

zattassék. Az egyház' nyilvános kijelentése, kire kívánja bízni az egyházi tanítói hivatalt, a' szent írásból kölcsönözött kifejezéssel Zsid. 5, 4. meghívásnak (vocatio) szokott neveztetni; melly akkor törvényes, ha azok által esik meg, kiknek arra vagy jussok van magokban, vagy pedig arra az egyháztól megbízattak, 's akkor szabados erkölcsileg, ha a' választásra tilalmas eszközöknek nem volt befolyások (simonia, Simon mágustól, a' ki a' Szent Lélek' csudatevő ajándékait pénzért kívánta megvásárlani Csel. 8, 18—24.) Szokták nevezni ezt a' meghívást külsőnek (vocatio externa), hogy azt a' belsőtől (vocatio interna), mellyen értik a' személynek belső vonszódását 's alkalmatos voltát az egyházi tanítói hívatalra, megkülömböztessék. A' meghívás mellett szokásban van még nálunk az egyházi tanítóknak innepélyes kibocsáttatások az ő egyházi hívatalokra (ordinatio), melly a' vének' kezeiknek a' felszenteltetendők' fejekre vetések 's könyörgés által megy végbe. Mi protestánsok úgy nézzük ezt, mint a' jó rendre nézve czélirányos, de nem általánosan szükséges szertartást; követvén ebben az apostolok' példáját, kik az egyházi tanítókat, a' zsidó szokás szerént, kezeiknek rájok vetése (χειροθεσια) által avaták be egyházi tanítói hívatalokba Csel. 6, 6. 13, 3. 1 Tim. 4, 14. 2 Tim. 1, 6. 's erre nézve külömbözünk mi protestánsok nem csak a' deák 's görög egyházaktól (252.

§. 5.), hanem még az ángoly püspöki egyháztól is.

Az egyházi tanítóknak külömböző osztályaikról 's függésekről egymástól, az új testamentomi írásokban ugyan, semmit sem találunk; mindazonáltal az egyháznak, mint társaságnak, hogy a' jó rend feltartassék, teljes hatalma van arra, hogy az egyházi tanítóknak egymástól való függését, mellyet a' lelki tehetségek' 's foglalatosságok' külömbsége is szükségessé tesz, meghatározza.

A' mi az egyházi tanítók' házasságát illeti: őket, valamint más embereket sem lehet erőltetni a' nőtelen életre: mert a' házasság az egyházi tanítói hivatal' czéljával nem ütközik össze. Sőt a' mennyiben az egyházi tanítók, mint házastársak 's gyermekeik' nevelőji, halgatóiknak tűkör gyanánt szolgálhatnak, még czélosnak is látszik, ha az egyházi tanítók házasságban élnek, 's azomban így a' botránkoztató kicsapongásoktól is eltartóztathatnák. Az új testamentom a' nőtelenséget (cœlibatus), mellyre való kényszerítetés az ember' természeti jusaival és az Isten rendelésével ellenkezik, sehol sem parancsolja az egyházi tanítóknak; Péter és más apostolok feleséges emberek voltak Mát. 8, 14. 1 Kor. 9, 5. Pál apostol kárhoztatja azokat, kik a' házasságot tilalmazni akarják 1 Tim. 4, 3. 's a püspököktől csak azt kívánja, hogy egy feleségek légyen (μιας γυναικος ανηρ) 1 Tim. 3, 2. Tit. 1, 6. — Mit akar az

apostol mondani azzal, hogy *a' püspöknek egy feleségű férfiúnak szükség lenni*, azt e, hogy egyszerre csak egy felesége légyen (polygamia simultanea), vagy hogy első felesége elhalván, többé más házasságra ne lépjen (polygamia' succesiva), a' ἑνος szóból nem lehet meghatározni: mert εἱς μια, ἑν, mint a' zsidó אחד, szint úgy jelenthet egyet, mint elsőt. Húgó Grótius ezen helyre írt jegyzéseiben igen hihetővé tette azt az értelmet, hogy az apostol a' második házasságot érfette. Mert a' több feleségtartás nem volt már közönséges az apostol' idejében; a' második házasság pedig úgy nézettethetett, mint a' maga meg nem tartóztatásnak jegye, következőleg a' szorosb érzelműek' (rigoristæ) javalását meg nem nyerheté; úgy értette ezt a' helyet a régi egyház, 's ezen az okon tilalmazza a' keleti egyház a' papoknak mai napig is a' második házasságot. De ezen parancsolatja az apostolnak azok közzé tartózván, mellyeknek az idő' 's hely' környűlményeire van vitetések; 's nem lévén többé okunk annak megtartására, mi protestánsok az egyházi tanítóknak a' második, sőt a' harmadik házasságot is megengedjük. — Sőt a' kik tilalmazzák az egyházi tanítóknak a' házasságot, magok magokkal jönnek ellenkezésbe. Mert egy részről úgy tekintik a' házasságot, mint sákramentomot, vagy szent dolgot; más részről pedig azt állítják, hogy az az egyházi tanító'

méltóságával 's hivatalával össze nem fér, azaz, nem szent dolog.

Az új testamentomban emlékezet van az egyházi tanítóknak többféle fejeiről, ú. m. a) apostolokról (αποστολοι), kik Jézus' közvetetlen vagy közvetett parancsolatjából kiküldettek a' keresztyén vallás' tanítására 's terjesztésére; b) prófétákról (προφηται), kik lelkesedéssel 's elmelegűléssel tanítottak, mint Agabus; c) tanítókról 's pásztorokról (διδασκαλοι és ποιμενες); ezek közönséges tanítók voltak, 's jóllehet sem idegen nyelveket nem tudtak, sem különös tanítói tehetséggel nem bírtak, mindazonáltal az egyháznak elöljárói lehettek; d) evangyélistákról (ευαγγελισται), kik az ő tanításaikat kiváltképen a' Jézus' történeteire alapíták; e) diakónusokról (διακονοι), kik a' vallásra tartozó rendtartásokban a' külsőről, és a' szegények' táplálásáról gondoskodtak; f) püspökökről 's presbyterekről (επισκοποι és πρεσβυτεροι), kik tulajdonképen való elöljárók voltak a' gyülekezetekben. — A' püspökök és presbyterek között nem volt eleinte külömbség.

A' keresztyén egyházi tanítóknak vagynak bizonyos az egyháztól vett jussaik is, mellyek együtt egyházi hatalomnak (potestas ecclesiastica) neveztetnek.

Ezeket elosztják 1) rendbeli hatalomra (potestas ordinis), melly áll az evangyéliom' hirdetésében, és a' sákramentomok' kiszolgáltatásában; 2) törvényhatósági hatalomra (potestas jurisdictionis), melly

kulcsok' hatalmának, kulcsoknak 's egyházi fenyítéknek (potestas clavium, claves, disciplina ecclesiastica) is neveztetik. Ez magában foglalja a) a' Krisztustól adatott hatalmat a' bűn megbocsátására 's annak megtartására (potestas a Christo data ad solvendum et ligandum peccata); b) a' czégéres bűnökben élők' kitiltását, (excommunicatio). — A' rendbeli hatalomhoz tartozó jusokra nézve egyező az értelem minden felekezeteknél; de a' törvényhatósági hatalomhoz tartozókra nézve különböző.

A' mi a' kulcsok' hatalmát illeti, vétetett ez a' kifejezés a' szent írásból, nevezetesen azon szavakból, mellyeket Jézus **Máté** 16, 19. Péterhez intézett: *neked adom a' mennyeknek országának kulcsait; és valamit megkötendesz a' földön, a' mennyekben is kötözve lészen: és valamit megoldandasz a' földön, a' mennyekben is oldozva lészen* [1]) Ugyan ezen szókat intézte Jézus a' többi apostolokhoz is **Máté** 18, 28; de jegyezzük meg, ezen szók, mint pusztán az apostolokhoz intéztettek, csak a' rendkivűli tanítókra tartoznak, mellyekből a' mai közönséges tanítókra következést húzni nem lehet; és hogy itt nincsen szó a' bűnök'

---

[1]) **Máté** 16, 19: Δωσω σοι τας κλεις της βασιλειας των ουρανων· και ὁ εαν δησης επι της γης, εσται δεδεμενον εν τοις ουρανοις· και ὁ εαν λυσης επι της γης, εσται λελυμενον εν τοις ουρανοις.

megbocsátásáról vagy megtartásáról. A' hely' értelmére szükség tudnunk, mit jelentenek ezen kifejezések: *mennyeknek országa*, *kulcsok*, *valamit' megkötni*, *megoldani*. — Mennyeknek országa annyi, mint egyház (εκκλησια) Máté 16, 18. verse szerént; kulcs pedig gondoskodás 's hatalom' jele volt, mint kilátszik onnan is, hogy a' zsidóknál a' királyi palotára felvígyázónak vállain kulcs volt, annak jeléűl, hogy jussa van neki megengedni vagy megtiltani a' királyi palotába való bemenetelt Ésa. 22, 22; azért mondja már János apostol Jézus felől, hogy *ő bír a' pokolnak és halálnak kulcsaival* Jel. 1, 18. És így már ezen kifejezésnek: *neked adom a' menyországnak kulcsait*, ez az értelme: hatalmat adok neked az én egyházamban. *Megkötni* pedig, melly a' zsidó אסר szónak felel meg, annyi mint megtiltani, kitiltani, zárni; *megoldani* pedig annyi mint megengedni, bebocsátani: mert a' kulcsal vagy bebocsátunk, vagy kizárunk valakit. Jézus' szavainak értelme tehát ez: hatalmat adok nektek a' mennyéknek országából, azaz, az egyházi társaságból való kitiltásra, és ismét az abba való befogadásra; 's helybe hagyom mind azt, a' mit e' tekintetben cselekesztek. Ezt a' magyarázatot javalja az egybenfüggés is. — Ugyan is Máté 18, 15—17. arról van szó, mint kell bánniok az apostoloknak a' czivakodó 's nyughatatlan emberrel. Az ilylyent meg kell inteni először különösen, azután egynehány tanúk' jelenlétében; vég-

re a' gyülekezet előtt, és ha annak sem fogadja szavát, legyen ollyan, mint valamelly pogány, vagy pedig a' gyülekezetből kizáratott; hozzá teszi Jézus, hogy ő az illyenek' kitiltatását a' gyülekezetből, vagy viszszavételetését a' gyülekezetbe teljes erejűnek fogja tekinteni. Itt hát a' bűn' megvallását követő oldozatrúl (absolutio) szó nincsen; de ha arról beszélne is Jézus, az csak az apostolokra tartoznék és nem más közönséges tanítókra.

Hogy pedig a' megkötést és megoldást a' bűn' megbocsátására és meg nem bocsátására vitték sokan, azt a' János 20, 23. előforduló szavak miatt cselekedték, a' hol így szól Jézus a' tanítványoknak: *valakiknek megbocsátjátok bűneiket, megbocsáttatnak nekiek: a' kiknek megtartjátok megtartatnak.* [a]) De ezen szavaiban Jézusnak a' mint az újabb szent írás magyarázók Reinhárd, Mórus, Döderlein, Junge, Knapp és mások állítják, nem a' bűnöknek szóbeli (remissio peccatorum verbalis), hanem valóságos megbocsátásáról, azaz, a' betegségeknek, mellyek a' bűn' büntetéseinek nézettek, csudás gyógyításokról van szó. De feltévén, hogy a' Jézus' szavain a' jövendő életben érdeklő büntetések' elengedését kellene is értenünk, arra csak az apostoloknak adatott hatalom, kikről mint a' Krisz-

---

[a]) Ján. 20, 23: Αν τινων αφητε τας αμαρτιας, αφιενται αυτοις· αν τινων κρατητε, κεκρατενται.

tus' közvetetlen tanítványairól más tanítókra következést húzni nem lehet. Az az oldozat tehát, mellyet ma az egyházi tanítók adhatnak, csak a' bűnbocsánat' hirdetésében áll (2 Kor. 5, 18—20), a' hit és a' megjobbúlás' feltétele alatt (annunciatio veniæ peccatorum declarativa et conditionata, non vero collectiva et judiciaria).

A' mi pedig a' czégéres bűnökben leledzők' kitiltását a' gyülekezetből illeti; az inkább magának az egyháznak, mint az egyházi tanítóknak jusok. Magok az apostolok sem vették ezt a' just magoknak; hanem annak gyakorlását a' gyülekezetre bízták 1 Kor. 5, 13. 2 Kor. 2, 6—10.

§. 280.

Az egyházi hatalomról (potestas ecclesiastica).

Schmalz (Th.) natürliches Kirchenrecht. Königsb. 1795.

Schuderoff (Jonath.) Grundzüge zur evangelisch-protest. Kirchenverfassung u. zum evangel. Kirchenrechte. Leipz. 1817.

Stephani das allgem. kanonische Recht der protest. Kirche in Deutschland. Tübing. 1825.

Krug, das Kirchenrecht nacht Grundsätzen der Vernunft und im Lichte des Christenthums. Leipz. 1826.

Cyprian (Ernst Salomo). Ueberzeugende-Belehrung vom Ursprung u. Wachsthum des Papsthums. Goth. 1719. és szokszor azután.

Febronii (Jo. Nic. ab Hontheim) de statu

ecclesiæ et legitima potestate romani pontificis liber singularis, ad reuniendos in religione christianos compositus. Bouillon (Francof.) 1763. seqq. Tom. IV.

Spittlers Geschichte des Papsthums nach dessen academ. Vorlesungen. Mit Anmerk. von Gurlitt. Für den allgemeinen Gebrauch erneuert, und vervollständigt von Paulus. Heidelberg 1826.

Az egyháznak mint társaságnak jusa van mind azt rendelni, a' mi az egyház' czéljainak elérésére szükséges (potestas legislativa), 's ezen rendeléseit végrehajtani (potestas executiva). Ezen rendelések' hozásában s végrehajtásában figyelmeznünk kell az új testamentomnak, mint isteni tekintetű könyvnek parancsolataira, vagy ha valamelly esetre nem találtatnék világos rendelés az új testamentomban, a' keresztyén vallás' szellemére és czéljára.

Az egyház' törvénytevő jusaihoz tartozik:

1) Hogy az egyház' tudományát 's alkotmányát magában foglaló könyvet (az evangyéliomot) magyarázza; ezen magyarázatot hitvallásos (symbolicus) könyvbe foglalja, 's mint közönségesen taníttatandót törvényesítse (hitvallási jus, jus confessionis et fidei). Ez a' jus foly az egyháznak, mint közösségnek természetéből, melly is, a' köz meggyőződés' nyilvános kimondását szükségessé tészi. Ugyan is, ha kiki pusztán a' maga saját véleménye mellett kivánna maradni, úgy az egyház a

közösség' mivolti bélyegének hijjával lenne. — De azért a' köz meggyőződés' nyilvános kimondása mellett is a' protestantismus' elve szerént: *mindeneket megpróbáljatok, a' mi jó azt megtartsátok* 1 Thess. 5, 21. az egyház akármelly tagjának szabadságában, sőt kötelességében is áll, hogy a' keresztyén egyház' tudományát 's alkotmányát magában foglaló könyvet az új testamentomot olvassa, abból az Isten' akaratjával megesmérkedjék: mert kiki személyesen köteleztetik ezen akarat iránti engedelmességre, 's engedetlenségéről kiki maga fog számolni. Az is megvan engedve kinekkinek, hogy a' szent könyv értelmét saját meggyőződése szerént fogja fel; de azért az egyeseknek nincs jusok, hogy saját nézeteket törvénnyé tegyék: mert a' törvény az ő mivolta szerént a' többség' akaratjának 's értelmének kinyomása. Elibe terjeszthetik ugyan az egyes tagok a' magok nézeteiket a' közönségnek (épen úgy mint az egyes polgár a' magaéit, a polgári törvényekről), hogy ez azokról ítéljen; de nincs jusa, hogy azon, a' mi köz egyezéssel meghatároztatott, magától változtasson, vagy pedig magát az ezek iránt tartozó engedelmességtől felmentse. Ez az a' mi *lelkiesméret' szabadságának* neveztetik, 's a' mi a' Pál apostol' tanítása (1 Thess. 5, 21. 1 Kor. 10, 15.) szerént is just ád minden keresztyénnek, a' hit' okainak vizsgálására, vizsgálata' következményeinek közönségesekké tételére; mellyel egyesülve

van az a' jus is, hogy az egyházi egyesűletből, ha akarja, kilépjen.

Azt sem állíthatjuk, a' mint sokan akarnák, hogy a' hitvallásos könyvekben lelkiesméret kényszerítés foglaltatnék. Mert a' symbolicus könyvekben nem az határoztatik meg, mi légyen a' keresztyén igazság; hanem a' keresztyén igazságnak az a' magyarázatja adatik élő, melly az egyháznak egy bizonyos időben helyesnek láttszott. Innen az egyház' hitvallását magokban foglaló könyvek, az ő természeteknél fogva nem is örök időkre adattak, hanem addig csak, míg oka van az egyháznak, hogy azokat a' keresztyén kijelentést magában foglaló gyűjteménykönyv' helyes magyarázatainak tekintse.

Különösen az egyházi tanítóknak, mint a' vallást magában foglaló szent könyv' az egyház által meghívott 's bízott magyarázóinak, kiknek a' szent könyv' szorgalmatos tanúlása is kötelességűl tétetett, jusok, sőt köteleztetések is van figyelmeztetni az egyházat, ha a' szent könyvnek a' hitvallásokban foglaltatott magyarázatját időhaladtával helytelennek esmernék; sürgetni továbbá a' symbolicus könyvek' változtatását, melly alkalmatosan az egyházi gyűlésekben történhetik. És már ezen szabadságot az egyház sem tilalmazhatja az egyházi tanítóknak. Mert ezen tilalom által maga magát fosztaná meg fogyatkozásai' 's hibái' megesmérése, és a' keresztyén észképi egyházhoz közelítés' leghathatósb

eszközétől. Minthogy már ez az utolsó mellőzhetetlen kötelessége az egyháznak, bírálat alá kellene vetni időről időre, 's talán minden század' végével a' hitvallásos íratokat; hogy a' tudományoknak, és a' vallást magában foglaló könyv' tudos magyarázatjának előhaladásaival, ellenkezésbe ne jöjjünek: mert a' protestáns egyházak' értelme szerént a' szent írás' magyarázása is valami emberi, következésképen az, mint minden emberi más tudományokkal együtt tökéletesedhetik.

2) Jusa van a' cultus' módjaira, 's a' sákramentomok' kiszolgáltatására nézve rendelkezni; ez az úgy nevezett jus liturgicum, jus sacrorum. De bízhatja azt az egyház a' tanítókra, kik hívataloknál fogva a' cultus' czéljait és az eszközök' czélirányosságát megítélhetik. Minthogy már a' protestáns egyházak' értelme szerént a' keresztyén vallás' czélja ez, hogy az emberek a' bűn' hatalmától megszabadúlván, Isten' fijainak szabadságokra vezettessenek, a' cultus' czéljának is ugyan annak kell lenni; innen önálok az Isten' beszéde' hirdetésének kell lenni a' fő czélnak.

3) Jusa van egyházi tanítókat szedni, szentelni 's hívatalokba beiktatni (jus sacerdotii).

4) Jusa van a' gyülekezet' egyes tagjait az egyházi társasági kötelességek' teljesítésére szorítani (jus disciplinæ ecclesiasticæ): 's ha az egyház' czéljának ellene járnának, 's jobbúlni nem akarnának,

bizonyos jusokból vagy az egész egyházi közösségből is kirekeszteni (jus excommunicationis).

5) Jusa van tanításait, egyházi szertartásait az evangyéliom' rendelései szerént megjobbítani (jus reformandi). Innen következik az is, hogy jusok van többeknek egyes részletes egyházat alakítani, ha a' fennálló egyház' többi tagjai az új alakításnak nyakasan ellenszegülnének. De az csak igen nagy fontosságú okoknál fogva történhetik, ha tudniillik másképen a' keresztyénség' czéljának elérése veszedelmeztetnék.

6) Jusa van az egyháznak dolgait a' maga által választott előljárók által igazgatni (jus regiminis). Ezt a' maga igazgatási just az első egyház is gyakorolta Csel. 15, 2. köv. de jegyezzük meg, hogy az apostoli egyháznak a' hely' és idő' környülményeitől függő rendelései; és a' mellyek a' keresztyénség' czéljával nincsenek összeköttetésben, mint a' javak' közössége, ránk nézve kötelező erővel nem bírhatnak.

Az egyházat illető mind ezen jusokat az ő minéműségeknél fogva, az egyház' minden tagjai nem gyakorolhatván, vagy legalább nem mindenkor, az egyháznak zavarba jövése, dolgainak mellőzése 's az egyháznak az ezekből folyó megoszlása nélkűl: mert senki sem igazgat, a' hol mindenek igazgatnak, — szükség, hogy a' maga kebléből válasszon némellyeket azoknak az ő nevében való gyakorlására. Ez kétfé-

leképen esketik meg. 1) a' mennyiben minden egyes foglalatosságra a' maga kebléből választ képviselőket, kik bizonyos egyházi czélokra összegyűlnek (egyházi gyűlések); vagy 2) a' mennyiben állandó képviselőket rendel, teljes hatalommal a' fenn álló rend' feltartására, 's rendkivűli összegyűléseket csak különös esetekre határoz. Ez az utolsó természeténél fogva inkább ajánlható; mivel az egyháznak szakadatlan felvígyázásra 's kormányzásra van szüksége.

A' protestánsoknál az egyházi kormány áll a' consistoriumoknál, mellyek az országlás' fejeitől mint fő püspököktől, azaz, fő felvígyázóktól, — (episcopi summi) függnek. — De ez a' fejedelmek' fő felvígyázása kétféle, úgymint 1) melly őket illeti, mint az országlás' fejeit, az egyház' megbizása nélkül, akármelly vallásos felekezethez tartozzanak, polgári püspökség (episcopatus politicus, vagy a' mi észszel egy jus majestaticum circa sacra). Ide tartozik: a) az országlás' fejének jusa (nem arra, hogy egyházi változásokat parancsoljon, hanem) hogy egyházi változásokat engedhessen 's erősíthessen, a' nélkül, hogy valakinek felelettel tartoznék (jus reformandi territoriale). Erre hivatkoztak a' német fejedelmek, midőn a' reformátio' behozásának megengedését és megerősítését az ő tartományaikban, mások nekiek tilalmazni kívánnák; b) hogy tudtával essenek az egyházban történő minden intézetek 's rendelkezések, 's azokat vagy

megengedje (placitum regium), vagy ha az országlás' czéljával összeütközhének, megtilalmazza (veto, inspectio secularis, επισκοπειν ne quid detrimenti capiat respublica); c) hogy az egyházat törvényes igazaiban, minden törvénytelen megtámadások ellen védje 's oltalmazza (advocatia ecclesiastica).

2) Egyházi püspökség (episcopatus ecclesiasticus), azaz, az egyháznak mint társaságnak igazgatása az egyház' megbízásából, ha a' fejedelem ugyan azon részletes felekezethez tartozik. De ez a' hatalom, az ő természeténél fogva, nem lehet törvényadó, hanem csak kormányzó, azaz: fenntarthatja a' fennállót; de semmi újat sem hozhat be. Mert az egyház az evangyéliomban isteni eredetű törvényadást talál: sőt még akkor is, ha az új testamentomban valamelly egyes esetre rendelés nem találtatik, nem polgári, hanem vallásos 's az egyház' és a' vallás' czéljaival összehangzó elvekből kell kiindúlnunk.

§. 281.

Az egyház' viszonya a' státusra.

Melly viszonyban van az egyház és a' státus, e' tekintetben három systema van:

1) Systema hierachicum, melly azt kívánja, hogy ne az egyház legyen a' státus alatt, hanem hogy a' státus legyen alárendelve az egyháznak, és hogy pusztán a'

papság legyen az egyházi törvényhozó 's végrehajtó hatalomnak birtokában. Ez ismét kétféle: a) systema hierarchicum pontificium, melly szerént az egyházi hatalom van magánál a' pápánál, mint az egyház' egyetlenegy püspökénél, a' többi püspökök csak az ő helyettesei lévén. Erre törekedett Hildebrand, pápai nevével VII-dik Gergely; vagy b) systema hierarchicum episcopale, melly szerént az állíttatik, hogy a' pápa a' ki ugyan fő; de csak az egyenlők között első (primus inter pares) püspök, az egyházi gyűlésre összesereglett püspököknek, mint az egyház' képviselőinek alattok van, és az ő megegyezések nélkűl a' fontosb dolgokban a' törvényhozó hatalmat nem gyakorolhatja. E' mellett áll a' jobb rész a' római-catholica anyaszentegyházban; ebből a' szempontból indúltak ki a' XV-dik században a' constántzi és bázeli egyházi gyűlések; a' franczia egyház, a' Jánsen' követői, ezt védék Justinus Febronius (igazi nevével Jo. Nic. ab Hontheim), valamint azok is, kik a' Wessenberg' ügyében az előtt kevéssel megszólaltak.

2) Systema territoriale, melly az egyházat veti alá a' státusnak, 's úgy tekinti az egyházi hatalom' gyakorlását a' fejedelem által, mint az országlási hatalom' kifolyását, mellynek erejével az egyházi dolgokban, liturgiában rendelkezhet, egyházi tanítókat, — úgymint kik nem az egyház', hanem a' státus' szolgáji, — nevezhet,

hivataloktól elmozdíthat, szóval mindent tehet az egyházi ügyekben, a mi a' keresztyén vallás' rendeléseivel, szellemével össze nem ütközik; ezen principium szerént: cujus est regio, ejus est religio. Ezt, mellynek alapja már a' Luther' idejében megvettetett, oltalmazták Húgó Grótius, Thomásius, I. H. Böhmer, Móser, Pütter és más protestáns törvénytudók. Hobbés Tamás, a' ki a' nagyobb erőből keletkező jusón kivűl semmi más just nem esmér, határtalan hatalmat tulajdonít az országlás' fejének, nem csak a' polgári, hanem az egyházi dolgokban is, sőt azt a' szent írás' magyarázása' meghatározásának jusára is kiterjeszti; melly vélemény cæsareopapiának szokott neveztetni.

3) Systema collegiale, melly szerént úgy tekintetnek a' státus és egyház (szabad egyesűletek, collegia), mint két egymástól mivoltilag külömböző, saját jusokkal bíró (suum cuique), mindazonáltal egy közönséges főben a' fejedelemben egyesűlt intézetek. Ezt javalta elsőben Pfaff 1719-ben, az újabb időben Schuderoff, 's az utolsótól confraternitatis systema nevet vett. De mind ezek bővebben az egyházi törvény körébe tartoznak.

A' szent írásban az egyház' viszonyáról a' státusra, semmit sem olvasunk, — nem az anyaszentegyház' kormányzásáról a' papság által, vagy a' hierarchiáról; — csak azt

köti szívekre a' keresztyéneknek, hogy mint polgárok engedelmesek legyenek a' világi felsőségnek (Róm. 13, 1—7. 1 Pét. 2, 11 —17.) ha az, az Isten' törvényével ellenkezőt nem parancsol Csel. 5, 29.

A'

HITTUDOMÁNYNAK NEGYEDIK RÉSZE

AZ ESCHATOLOGIA.

AZ UTOLSÓ DOLGOKRÓL, VAGY A' VÁLTSÁG' MUNKÁJÁNAK BEVÉGZÉSÉRŐL.

Literatura.

Flügge (Chstn. Wilh.) Geschichte d. Glaubens an Unsterblichkeit, Auferstehung, Gericht u. Vergeltung. 3 Thle. Leipz. 1794—1800.

§. 282.

Mik neveztetnek utolsó dolgoknak?

Az Eschatologia, a' mint a' nevezete is (*λογος περι των εσχατων* t. i. *πραγματων*; *τα εσχατα* novissima, ultima) mutatja, tanít az utolsó dolgokról. Igy neveztetnek a' theologusoknál az ember' jövendő állapotjára tartozó dolgok 1) a' halál; 2) lelkünk' állapotja a' meghalás után; 3) a' Krisztus' utolsó visszajövetele; 4) a' halottak' feltá-

masztása; 5) utolsó ítélet; 6) világ' vége, 's megújúlása tűz által; 7) örök boldogság; 8) örök kárhozat. Mások az ide tartozó tárgyakat a' váltság' munkája bevégeztetése' czím alatt, előadják a tudományos rendszerben azon a' helyen, a' hol a' Krisztus' királyi tisztiről van szó.

§. 283.

I) A' HALÁL.

A' halál (θανατος) szónak több értelme lehet, ú. m.

1) Metaphysicai értelemben, a' mennyiben az ember a' kettőségi rendszernél (systema dualisticum) fogva, két egymástól mivoltilag külömböző részekből, testből és lélekből áll, jelenti a' test' és lélek' egy személylyé lett összeköttetésének elbomlását.

2) A' mennyiben tapasztalás alá esik (empirice), jelenti az ember' munkásságának megszűnését az érzékek' alá eső világban. De

3) Jelentheti ezeken felűl eszméletünknek 's munkásságunknak általános elenyészését, mind testünkre, mind lelkünkre nézve; ekkor egyet tenne a' megsemmisedéssel (annihilatio) 's ellenébe tétetnék a' halhatatlanságnak (αθανασια); de mi keresztyének a' halált illyen értelemben nem veszszük; mert ez a' lélek' halhatatlanságával, a' mi a' keresztyén vallásnak világos tanítása, ellenkeznék.

Az ó testamentom a' halál (מוֹת) szót empirice veszi, 's érti rajta a' testnek por-

rá lételét 1 Móz. 3, 19. Az új testamentomban, a' hol a' θανατος szón kivül απωλεια ολεθρος, φθορα, αναλυσις nevezetei is előfordúlnak, jelenti szintúgy a' test' részekre oszlását; majd szófordúlati értelemben a' jóra való tehetetlenséget, a' bűn' uralkodását, az ezt követő nyomorúságokat, 's az istenteleneket, a' más életben érdeklő büntetéseket, melly a' szent írásban *második halálnak* (δευτερος θανατος) is neveztetik Jel. 20, 6. 21, 8.

A' szent-írás úgy nézi a' halált, mint ollyan változást, mellyet senki ki nem kerűlhet Zsolt. 89, 49. 49, 8—12. Zsid. 9, 27. Maga Jézus sem vétetik ki ezen közönséges törvénye alól a' halandóságnak, mellynek mindazonáltal önként veté magát alá Ján. 10, 17. 18: mert azt mondja Zsid. 2, 14. köv. hogy ő azért lett emberré, hogy az emberek' javokra meghalhasson. Mint kivételt fehozza a' szent írás a' múltból az Énók' és az Illyés' példáját; a jövendőből azokat, kiket az ítélet' napja életben talál: mert azt mondja Pál 1 Kor. 15, 51. (v. ö. 1 Thess. 4; 15. köv.) hogy ezek *meg nem halnak* (ε κοιμηθησονται), hanem *megváltoznak* (αλλαγησονται) azaz, testek, megelőző halál nélkűl, puszta elváltoztatás által nemesíttetik meg.

Az emberi test' halandóságát mind az ó, mind pedig az új testamentom az első ember' bűnéből húzza le; így 1 Móz. 2, 17. és a' III-dik részben a' tiltott fa' gyümölcsének eteléből. Szintúgy a Róm. 5,

12: *egy ember által jött e' világra a' bűn, és a bűn által a' halál, és minden emberekre a' halál elhatott.*

Kérdésbe szokták tenni, valyon a' halál a' megjobbultakra 's megigazúltakra nézve büntetés e vagy sem? mellyről Vitringa és Roël már 1689-ben vetekedvén egymással, amaz a' kérdésre tagadólag, ez pedig állatólag felelt. Erre a' kérdésre jegyezzük meg, hogy a' halál, a' mennyiben az, általköltözés a jobb életre, a' kegyesekre nézve büntetésnek nem neveztethetik. A' szent írás is ollyan kifejezésekkel él gyakran, midőn azt *alvásnak*, *Krisztushoz költözésnek* 's a t. nevezi, mellyek által az borzasztó alakjából kivetkeztetik. Még akkor sem nevezhetjük a' halált büntetésnek, ha ez szorosb értelmében vétetik: mert az mindenkor vétséget tesz fel, mellyel a' minket érdeklő nyomorúságot, rosszat megérdemeltük. Illyen értelemben a' halált csak Ádámra nézve nevezhetjük büntetésnek. De borzasztó ábrázatjára nézve, 's a' mennyiben korábban történik, mint külömben történt volna, csak ugyan büntetés az, szélesb értelemben vétetődvén a' szó, mindenekre nézve; azaz az Ádám' első bűnéből mindenekre általáradó rossz vagy nyomorúság. Ezért nevezi már a szent írás a' halált *ellenségnek* (ὁ ἐχθρος) 1 Kor. 15, 26. ezért mondja nyilván az apostol, kedvetlen érzést ébreszt a' keresztyénekben a' halál, minthogy *nem kivánnak levetkeztetni*, azaz, az ő testektől a' halál által megfosz-

tatni, *hanem felöltöztetni*, azaz, azonnal mennyei testet nyerni megelőző halal nélkűl. Mikor már azt mondja az írás a' Krisztusról, hogy ó általa az emberek a' testi haláltól megszabadultak, az azt teszi, hogy a' Krisztusnak köszönhetik az emberek, hogy a' halál' rettegtetései a' Jézusban hivőkre nézve enyhültek, és hogy a' feltámasztás által testeinket visszanyerjük Ján. 11, 25. 26. Ez jön már a' hittudományban a' testi haláltól, a' Krisztus által történt váltság' nevezete alatt. Mert a' halandóság' szükségességétől meg nem szabadulhattunk volna másképen, halandó ősöktől vévén eredetünket, hanemha Isten egy egészen új emberi-nemet teremtett volna.

II) A' LÉLEK' ÁLLAPOTJA A' HALÁL UTÁN.

§. 284.

1) A' lélek' halhatatlansága, a' józanokosság' tanításai szerént.

Literatura.

Bonnet (K.) Philosophische Palingenesie, oder Gedanken üb. d. vergang u. zukünftigen Zustand der lebendigen Wesen. Aus d. Franz. v. J. Ksp. Lavater. 2 Thle. Zürch. 1769.

Mendelssohn (Mos.) Phædon, oder über die Unsterblichkeit der Seele. Berl. 5-te Aufl. 1814. magyarra fordítva kijött Pesten 1793.

Häseler (J. F). Julius, oder von der Un-

sterblichkeit der Seele. Braunschw. 2-te Aufl. 1794.

Sintenis (Ch. F.) Elpizon, oder über meine Fortdauer im Tode. 1—3 Thl. Danzig u. Leipzig. 1809—11.

v. Soden (Jul.) Psyche, über Daseyn, Unsterblichkeit, und Wiedersehen. Nürnb. 1794.

Simonis (Friedr.) Blicke in Walhalla, oder über den Glauben an Unsterbl. Jena 1796.

Jean Paul (J. P. F. Richter.) Das Campanerthal, oder über die Unsterblichkeit der Seele. Frkf. u. Lpz. 1797.

Wieland (Cp. Mt.) Euthanasia, drey Gespräche über das Leben nach d. Tode. Veranlasst durch D. J. K. W — — ls. (Wötzels) Geschich. der wirklichen Erscheinung seiner Gattin nach dem Tode. Leipz. 1805.

Christiani (Chph. Joh. Rud.) Die Gewiszh. unsrer ewigen Fortdauer. Ein Beitr. zur Besiegung d. Zweifels; mit besond. Rücksicht auf Aeltern, d. üb. d. früh. Tod ihrer Lieblinge trauern. Kopen. u. Leipz. 1809.

Kästner (Abr. G.) Erläuter. eines Beweisgrundes für d. Unsterblichkeit d. menschl. Seele. Gött. 1787.

Töllner (J. G.) Beweis f. d. Immaterial. d. menschl. Seele aus d. Immaterialität Gottes. In s. kurzen vermischten Aufsätzen. 2-te Samml.

Villaume. Abhandlungen über d. Kräf-

te d. Seele, ihre Geistigkeit, u. Unsterblichk. 1 Thl. Wolfenb. 1786.

Cato. Basel. 1780.

Die Unsterblichkeit der Seele od. Versuch über d. Würde des Menschen von M. B. Aus d. Franz. übers. von Anton Goegginger. 1788.

Jakob Beweis f. d. Unsterblichkeit d. Seele aus d. Begriffe d. Pflicht. 2-te Aufl. Züll. 1794.

Tilemann (Pet. Gerh.) Kritik der Unsterblichkeitslehre in Ansehung des Sittengesetzes. Brem. 1799.

Kant, Kritik der pract. Vernunft. S. 219. ff.

Hogy a' halál nem vet véget lételünknek, hanem egy más állapotjára vezet a' létnek, a' józanokosság is megesmeri; 's innen lehet már kimagyaráznunk, hogy a' lélek' halhatatlanságának hivése el volt terjedve minden nemzetek között, kik a' miveltség' valamelly polczára emelkedtek. — Halhatatlannak lenni annyit tesz, mint ugyanazon lelki erőkkel, és személyességünk' tudásával a' halál után is vég nélkűl megmaradni, 's munkálódni. Ezen határozat szerént három kívántatik a' lélek' halhatatlanságára: a) hogy a' mi Én-ünk' tulajdonai, az értelem, érzés, akarás az ezzel volt öszszeköttetésben maradjanak; b) hogy a' halhatatlan a' jövendő életben is tudja, mi volt ez életben; 3) hogy munkás állapotban légyen: mert a' lélek' alvása nem érdemli az élet' nevét 's össze sem egyeztet-

hető azon alapokkal, a' mellyeken áll a' lélek' halhatatlanságának reménysége.

A' józanokosságból vétetett főbb erősségek a' lélek' halhatatlanságának megmutatására:

1) Metaphysicai erősség, — melly a' lélek' anyagtalanságából vétetik. — A' mi bennünk érez, ítél, gondolkodik, nem lehet test vagy anyag: mert az illyen ezekre egészen alkalmatlan. Ha nem test, nem osztathatik részekre. De semmivé sem tétethetik: mert azt csak a' mindenható Isten vihetné végbe, ő pedig azt nem cselekszi, tökéletességeinél fogva.

2) Theologiai erősségek: Ellenkeznék a' lélek' megszűnése az Istennek bölcseségével, jóságával, igazságos voltával.

a) Bölcseségével: hogy az a' lélek, mellybe olly felséges tehetségek oltattak; de ez életben teljesen ki nem fejtőzhettek, semmivé lenne. — Lehetne ezt nevezni teleologiai erősségnek is.

b) Jóságával: mert maga oltván az emberi szívbe a' halhatatlanság' ohajtását, kegyetlennek kellene képzelnünk, ha az emberrel ollyat óhajtatna, a' mit neki adni nem akar, pedig adhat.

c) Igazságos voltával: mert Isten a' jónak jutalommal, a' rossznak büntetéssel tartozik. Egyike is, másika is nem történik mindenkor ez életben; a' halál után kell tehát megtörténni.

3) Erkölcsi erősség (argumentum morale). A' keblünkben hordott erkölcsi

törvény feltételetlen engedelmességet kíván, ollykor éltünk' feláldozásával is. Vagy az a' belólről eredő parancsolat volna képtelen, — a' mit nem állíthatunk — vagy kell lenni egy más életnek. Külömben a' földi élet' fenntartása volna fő kötelességünk.

4) A' hasonlósági erősség (argumentum analogicum).

a) Látjuk a' természetben megtörténni szokott változásokból, hogy itt a' halálból új élet fejtőzik ki. A' megható embernek hasonló kifejtőzését következtethetjük. — b) Minden földi teremtés már e' földön eléri a' maga rendeltetését. Az ember, az Isten' legnemesb teremtése maradhatna e e' nélkűl? mert ő a' magáét itt még el nem érte.

5) Az égi testekből vétetett erősség (argumentum cosmicum). — a) A' megszámlálhatatlan égi testek physicai összeköttetésben vagynak egymással. Innen következést húzhatunk az azok' lakosainak erkölcsi összeköttetésekre, melly csak akkor lehetséges, ha a' lélek halhatatlan. — b) A' száma nélküli világokban, mellyek az ég' üregében lebegnek, megmérhetetlen theátrum nyílik az értelemmel bíró valóságok' tökéletesedésére 's boldogságára nézve. Nem tehetni fel a' bölcs és jó Isten felől, hogy az embereket ezen theátrumból kizárná; őket, kik már ez életben is azon világokba költöznek vizsgálódó gondolatjaikkal; 's úgy tekintik azokat, mint felmaradásoknak látható zálogát.

6) Históriai erősségek, vagy tapasztalati adatok. — Ide lehet számlálni a) a' szent írás' bizonyságait I. a' 285. §-ben; — b) a' halhatatlanság' reményét minden nemzeteknél, mellyek a' míveltség' valamelly polczára emelkedtek. Azt mondja Cicero (Tuscul. quæst. l. 14.) „maximum argumentum est, naturam ipsam de immortalitate „animorum tacitam judicare, quod omnibus curæ sunt et maxime quidem, quæ „post mortem futura sint.“ A' 13-dik részben pedig azt mondja: „omni autem in re, „consensio omnium gentium, lex naturæ „putanda est.“ — Ide tartoznék c) ha volna tapasztalatunk a' lélek' fennmaradásáról a' halál után. Ezen tapasztalatok' hijánya volt már az oka, hogy mindenkor találkozának, kivált azok között, kik csak az érzékek tárgyait tarták bizonyosoknak, a' lélek' halhatatlanságának tagadói. Illyenek voltak a' régi időben az Epicurus' követői, némelly Stoicusok; az újabb időben a' francziák közt az anyagvítatók, jelesen la Mettrie, és a' természet' rendszerének szerzője.

De ha szinte nincsen is tapasztalatunk a' holtak' megjelenéséről a' halál után, nincs ez ellene a' halhatatlanság' hivésének. Mert a) általjában lehetetlen ez, mint hogy a' lélek test nélkül tapasztalatunknak tárgya nem lehet. De b) azt is tudakozhatnánk itt, mire való lenne a' holtak' lelkeinek megjelenése? Mert ha az csak néhánykor történnék, a' kétséget el nem oszlatná; ha minden nap megesnék, akkor

ez a' megjelenés is elvesztenő a' maga foganatját, 's még gyengébb erővel birna, a' lélek halhatatlanságának bebizonyítására, mint a' józan észből, és a' kijelentésből merített erősségek. Bizonyára a' ki ezen okoknak nem hisz, annak sem hinne, a' mint Jézus szól L u k. 16, 31. *ha valaki a' halottak közzül feltámasztatnék.*

Dé még az sem nyugtalaníthat minket, midőn úgy látszik nekünk, hogy az *emberek fijaik végek hasonlatos az oktalanállatnak végéhez, és egyenlő végek vagyon azoknak, a' mint meghal egyik, úgy meghal a' másik* 's a' t. a' mint szól P r e d. 3, 19. — Mert a' halálban megtörténő változásnak arra van csupán vitetése, a' mi aláesik a' külső érzékiségnek; és a' lélek külső fedelének, melly csak a' földi levegőhöz alkalmazott, bomlania kell, mikor a' lélek az érzéki világból más világba költözik.

§. 285.

2) A' szent írás' tanítása a' lélek' halhatatlanságáról.

Kérdésbe teszik a' tudósok, ha taníttatik e az ó testamentomban a' lélek' halhatatlansága? Michaëlis, Seiler, Jerusalem, Ammon állatólag: Semler, Conz, Flügge és sok más tagadólag feleltek e' kérdésre.

Hogy a' zsidók azt, 's már Mózes előtt hitték, látánk a' 25-dik §-ben. De megtetszik ez továbbá a' zsidóknak a' S e o l r ó l (שאול hihetóleg az arab שול lesüllyedni, gyökértől) az ó *ᾄδης*-ekről (*ᾄδης* = *αιδης*

láthatatlan) való képzetekből, mellyben a' halottak együtt vagynak. Feltaláljuk azt már a' Mózes' írásaiban is, jelesen a' melly helyeken a következendő kifejezések fordúlnak elő: *meghala Ábrahám* 1 Móz. 25, 8. *Izsák* 1 Móz. 35, 29. *Jákób* 1 Móz. 49, 33. *Mózes* 5 Móz. 32, 50. *és az ő népeihez takaríttaték*; vagy a' zsidó szólás ויאסף אל־עמיו szerént: gyüjteték (aggregatus est ad populares suos). Hogy ez a' kifejezés különbözzék az eltemettetéstől, mutatják azon helyek, mellyekben a' kettő együtt említtetik 1 Móz. 49, 29. és a' Jákób szavai, ki kedves Józsefének vesztén, a' ki felől azt hivé, hogy a' fene vad ette meg, így kesereg; *sírva megyek az én fiamhoz a' Seolba* 1 Móz. 37, 35. A' zsidókhoz küldött levél' írója 1 Móz. 47, 9. verséből 's más hasonló helyekből, hol Jákób az életet *bujdosásnak* nevezi, azt következteti, hogy az ősatyák más életet reménylettek a' halál után Zsid. 11, 13—16. De hogy a' zsidóknak volt valamelly képzetek a' lélek' fennmaradásáról a' halál után már a' régi időkben, onnan is kitetszik, hogy a' zsidók a' holtaktól akarák tudni a' jövendőket; így Saul az Endorban lakott varázslóasszony által feltámasztatott Sámueltől. 1 Sám. 28, 7. köv. Mert ezen vélekedésnek az szolgált alapúl, hogy a' megholt halála után is fennmarad és él. A' zsoltárokban már valamivel világosabb jelenségit találjuk a' halált követendő megjutalmazásnak 's büntetésnek, különösen a'

Zsolt. 17, 15. 49, 15 16. 73, 24—26. A' próféták' helyeiben, mellyekben szó van a' halottak' felélesztéséről Ésa. 26, 19. Ezék. XXXVII, tulajdonképen ugyan a' feltámadástól vett képpel zsidóország' újra felállítása adatik elő; de minthogy kép 's allegória csak esméretes dologtól vétethetik, ez is mutatja, hogy a' zsidók' előtt a' próféták' idejében, nem volt esméretlen a' lélek' fennmaradása a' halál után. Világosabb hely ezeknél a' Pred. 12, 9: *a' por földé lészen a' mint az előtt volt, a' lélek pedig megtér Istenhez a' ki adta volt azt.* Hogy ezen szent írásbeli helyben csak annyi foglaltatnék, Isten az ember' halálakor viszszaveszi az élet' lehelletét, mellyet az ember' orrába fuvalt vala a' 1 Móz. 2, 7. versére czélozva, a' mint azt Bauer és mások magyarázzák, nem hihető: mert a' 16-dik versben a' megjutalmaztatás említtetik ezekkel: *minden cselekedetet Isten ítéletre előhoz, akár jó, akár gonosz légyen az.* — Ezekből tehát kijön annyi, hogy az Izráel' fijai már a' babylóniai fogság előtt is esmérték a' lélek' halhatatatlanságát. — De a' régi zsidóknak vallására 's erkölcsiségére nézve, ezen ő reménységek a' lélek' halhatatlanságáról, 's az ezzel összeköttetett jövendő életbeli jutalmakról 's büntetésekről még igen kis hatással volt; úgy hogy a' próféták csak ritkán hozzák fel ezt a' vallás czikkelyt indító okúl az erény' gyakorlására és a' bűn' kerűlésére, 's vigasztalásúl a' szenvedésekben. Épen ezért érdemel már nagy tiszte-

tet 's csudálást azon ősatyáknak erényei 's kegyességek, úgymint a' melly a' legszorosb értelemben távolygott az ön haszonkereséstől. Ha homály fedé is kinézéseket a' síronttúli állapotra; ha *távolról nézék is* a' mint a' Zsid. 11, 13. szól az *ígéreteket*, még sem restűlének meg a jóban, 's Istenbe veték reményeket. Azon közönséges ígérethez tartak ők magokat, hogy az ő atyáiknak Istene a' halál után is jól tesz övelek; ha *elfogyatkozott az én testem és én szívem, az én szívemnek kősziklája, és az én örökségem te vágy óh Isten! mind örökké* Zsolt. 73, 26. — A' babyloniai fogság után tökéletesb lett a' zsidók megfogása a' lélek' halhatatlanságáról, 's a' makkabéusok' ideje alatt ebben találtak vígasztalást a nyomorúságokban, mellyeket vallások mellett kénytelenek voltak szenvedni. A' Krisztus' idejében közönségessé lett a' lélek' halhatatlanságának hívése a' zsidók között, mint megtetszik az az új testamentomból, Josephusból és Philóból; Tacitus is azt jegyzi meg rólok (hist. V. 5.) animas prælio aut suppliciis peremtorum æternas putant; és csak a' sadduceusok, kik pusztán a' Mózes' könyveit tarták isteni eredetűknek, tagadták valamint a' lélek' létélét, úgy szinte halhatatlanságát is.

De a' lélek' halhatatlanságának észképe a' Jézus Krisztus által fejtetett ki tökéletesen, a' mennyiben azt a' vallás' többi gyakorlati igazságaival 's a' maga személye' történeteivel szorosan összekötötte. Azért

mondja Pál apostol 2 Tim. 1, 10. a' Jézus Krisztusról: *hogy a' halált eltörlötte, 's az életet és a' halhatatlanságot világosságra hozta az evangyéliom által.* — Jézus és az ő apostolai tanítják a' jövendő életnek összeköttetését a' mostani földi élettel. A' kettő egy egészet tesz, mint a' férfiúi kor az ifjúi kor' folytatása; mostani érzéseink, hajlandóságaink, cselekedeteink a' más életbe is bekísérnek. Itt vetjük meg jövendő életbeli boldogságunk' vagy boldogtalanságunk' alapját; itt van az előkészűlet, amott a' megjutalmazás. Azért nevezi az írás a' földi életet vetés' és küzdés', a' jövendőt aratás' 's megkoronázás' idejének. *A' ki vet az ő testének, a' testnek arat veszedelmet; a' ki pedig vet a' léleknek, a' lélekből arat örök életet* Gal. 6, 7.

§. 286.

3) Külömböző vélekedések a' lélek' állapotjáról a' halál után a' feltámadásig.

Literatura.

Löscher. Auserlesene Sammlung der besten u. neuesten Schriften vom Zustande der Seele nach dem Tode. Dresden. 1735.

Storr (G. C.) dissert. de beata vita post mortem Tub. 1785. In opp. acad. II. pag. 75.

Osiander (I. A.) diss. de transmigrat. animar. humanar. ex suis corporibus in alia corpora. Tubing. 1749.

Lessing. l. I. Köt. a' 31. lapon.

Schlosser (Joh. Georg.) Ueber die See-

lenwanderung 2 Gespräche. Basel 1781. 2. auch dessen kleine Schriften 3 Thl.

Herder (Joh. Gottfr.) Drei Gespräche über d. Seelenwanderung. S. zerstreute Blätt. 1. B. S. 215. ff.

Niemann (Sebast.) diss. de distinctis Pontificior. in inferno classibus. Jen. 1689.

Blondel (Dav.) traité de la créance des Péres touchant l' état des ames d' aprés cette vie et de l' origine de la priére pour les morts et du purgatoire etc. à Charenton. 1652.

Ittig (Th.) de novis fanaticorum quorundam nostræ ætatis purgatoriis. Lips. 1714.

Hœpfner (J. G. Chr.) Comm de origine dogmat. Rom. Pontif. de purgatorio. Hal. 1792.

Calvinus (Jo.) ψυχοπαννυχια. Argent. 1545.

Versuch eines Beweises, dass die Seele des Menschen nach der Trennung vom Leibe nicht schlafe, sondern sich bewusst sey, aus Gottes Wort und geistl. Erfahrungen wahrer Christen geführt. Halle 1775.

Melly helyen és állapotban vagynak a' testtől elvált lelkek a' feltámadásig, eleitől fogva külömbözők voltak a' vélekedések.

1) Legrégibb vélekedés, a' léleknek egy testből más testbe, emberbe vagy állatba leendő á l t k ö l t ö z é s e (μετεμψυχωσις, μετενσωματωσις, transfiguratio Pliniusnál hist. natur. VII. 56). Ezt tanította Pythagorás, Plátó; kedvességet talált az a' farizéusok és

rabbinusok között, 's az újabb időben Lessing és Schlosser pártolák, azt állítván, hogy a' lelkek egy emberi testből másba költözés által lépcsőnként tökéletesednének.

2) Közönségesebb volt az az állítás, hogy a' lelkek a' feltámadásig olly állapotban maradnak, melly közép a' boldogság és kárhozat között (status medius); 's úgy látszik Augustinus tanítá először, hogy a' jutalom 's büntetés mindjárt kezdődik a' halál után. A' többi egyházi atyáknak csaknem közönséges véleményeк volt az, hogy a' feltámadásig a' lelkek a' seolban tartózkodnak, mellyet paradicsomra 's pokolra osztottak, 's csak a' feltámadás után költöznek a' kegyesek' lelkeik a' paradicsomból az égbe, 's az ellenkező értelmet a' gnosticusok' oskolájában keletkezett eretnekségnek mondák. Igy értett Origenes, és az alexándriai Kelemen 's ez az utolsó azt is tanította, hogy a' seolban az apostolok az Isten' igéjének hirdetésével 's a' kereszteléssel foglalatoskodnak, 's ebből akárá a' közönséges megtérés' lehetőségét bebizonyítani. A' Tertulliánus' értelme szerént csak a' mártyrok' lelkei vitetnek egyenesen az égbe. Megvolt az a' vélekedés is, hogy a' lelkek legalább egy ideig a' holttestek körűl lebegnek: sőt az élő emberek körűl forgolódván, cselekedeteikre vígyáznak, 's az Isten' engedelméből bennek munkálódnak.

Mai napig is fennvan az a' vélekedés a' római-catholica anyaszentegyházban, hogy

a' pokol' szélén vagy prémjében (limbus) van egy különös hely, mellyben a' keresztség nélkűl meghólt csecsemők' lelkei tartózkodnak (limbus infantum): mert el nem töröltetvén a' keresztség által rólok az eredendő bűn, ők az Isten' színe' látására el nem juthattak. Ezen helyet egy más rekesz fogja körűl — limbus patrum —hol a' váltság' munkájának végrehajtása előtt meghólt ó testamentomi atyáknak lelkeik tartózkodnak, míg nem a' Krisztus a' poklokra leszállott, 's azoknak lelkeiket onnan az egekbe fel nem vitte.

Nevezetesb a' tisztító tűzről (ignis purgatorius, purgatorium) való vélekedés, melly apródonként fejtőzött ki. Már Origenes állított annyit, hogy a' lelkek a' világ végével tűz által tisztíttatnak meg minden bűneikből; melly vélekedés összeköttetésben volt azon állítással, hogy ugyan akkor minden dolgok megfognak újúlni (palingenesia). Ezt Origenes kölcsönözhette Plátótól, a' ki a' lelkek' megtisztíttatását a' halál után, minekelőtte a' boldogságra jutnának tanította. De ez a' határozott vélekedés, hogy a' lelkek azon bűneikért és bűneikből, mellyekért ez életben eleget nem tehettek, tűz által lakolnak és tisztúlnak meg, kivált nagy Gergely Pápa által lett közönségessé a' VI-dik században. A' scholasticusok még inkább kifejtették, a' florencziai (1439-dik eszt.) és trienti zsinatokban pedig mint hittudomány állapíttatott meg; 's a' holtakért mondandó könyör-

gésekkel, misével és indulgentiákkal öszszeköttetett. — De ezen véleménynek nincs alapja a' szent írásban. Mert a' mi annak gyámolítására a' Makkabéusok' 2-dik könyve XII-dik részének 43 és 44-dik verseiből felhozatik, t. i. *hogy Júdás pénzt szedete össze fejenként az emberektől, és külde Jerusálembe két ezer drachma ezüstből álló summát, hogy tennének bűnért való áldozatot, kegyesen cselekedvén, hogy gondolkodott a' feltámadásról. Mert ha nem reménylette volna, hogy feltámadnak azok, a' kik megholtak, szükségtelen és balgatag cselekedet lett volna a' megholtakért imádkozni*, — nem bírh..' bizonyító erővel: mert a' könyv apocryphus és nem canonicus könyv. Osztán szó van itt ugyan bűnért való áldozatról; de nem azoknak bűneiért, kik a' tisztúlás helyén tartózkodnak. De nem is lehet itt szó a tisztúlás' helyéről: mert a' római-catholica anya szentegyház' értelme szerént a' tisztúlás' helyén csak azon bűneikből tisztúlnak meg az emberek, mellyek megbocsáthatók (peccata venialia) és a mellyeket megvallották; azok pedig a' kik levágattak, a' jamniaiak' bálvány képeiket rejték köntöseik alá, a' mit a' törvény a' zsidóknak 5 Móz. 7, 25. 26. szerént átok alatt tilalmaz. — A' mi pedig a' 1 Kor. 3, 13. verset illeti: *Ő maga ugyan megtartatik; de úgy mint tűz által*, nem lelkekről van szó; hanem a' keresztyén vallás' alkotmányáról, melly ezen alapra építtetett *Jézus a' Krisztus*, azaz, a' Messiás, a' mint az egybefüggés mu-

tatja. Azt mondja ugyan is az apostol, hogy ő a' korintusiaknak a' keresztyén vallás' első igazságait tanította; de más ezen oktatást tovább viheti. Valamint már a' letett alapon építhetünk vagy erős palotát, vagy csak hitvány kunyhót, mellyeknek állandóságokat a' tűz próbálja meg: úgy szinte az első oktatáshoz adattathatnak bővebb tanítások, mellyeknek becsekről a' nyomorúságok' ránk tódúlásakor ítélhetünk. A' kinek tanítása igaznak esmértetik 's alkalmatosnak a szív megnyugtatására a' nyomorúságok között, *jutalmát vészi. A' kinek munkája pedig megég, kárt vall: ő maga ugyan megtartatik, de úgy mint tűz által;* azaz, a' kinek az apostoltól taníttatott vallás' kezdeteihez csatolt bővebb oktatása helyesnek 's igaznak nem esmértetik, jutalmat nem nyer; maga ugyan megmenekedhetik a' veszedelemtől, de csak nehezen; épen úgy mint a' kinek fából, szalmából készűlt hajléka a' tűz' prédájává lész.

Ez a' kifejezés tehát: *de úgy mint tűz által* (ὡς δια πυρος) közbeszédi szólás, 's annyit tesz: alig, nehezen, mint a' deák ambustus —probe ambustus evaserat Liviusnál. Van illyen a' profánus íróknál, de jön elő a' szent írásban is Zak. 3, 2. Ámós 4, 11. 1 Pét. 4, 12.

Sokan azt hitték, hogy a' lelkek a' feltámadásig alusznak (psychopannychia, lélek' örök éjszakája) azaz, vannak; de munkásság és élet nélkűl. Ez a' vélekedés azon gondolatból származott, hogy a' lélek' or-

ganuma a' test, organum nélkűl pedig az élet tökéletlen.Ílly értelemben volt e Vigilantius barcellónai püspök az V-dik században, nem bizonyos; de bizonyos az a' reformátio' idejében sok sociniánusokról 's anabaptistákról, kik ellen Cálvin a' maga psychopannychiáját irta. Reinhárd is hajlandó megengedni annyit, hogy a' léleknek eszmélettel összeköttetett munkássága fölbe szakadhat egy darabig a' halál által; de nem hihető, hogy ez az állapot sokáig, ú. m. az utolsó ítéletig tartana: mert így sok idő telnék el hasztalan a' lélekre nézve, és sokat vesztene elébbeni esméreteiből 's készségeiből,

A' lélek' szoros összeköttetése a' testel volt alapja azon másiknak is, hogy a' feltámadás mindjárt a' halál után megtörténik: mert a' test' legvéknyabb elemeiből, mellyeket a' lélek a' halálkor magával elviszen, egy új és mennyei test fejtőzik ki. Így gondolkodott Priestley és sok más tudós.

Mi protestánsok azt hisszük, hogy a' jutalom és büntetés mindjárt a' halálkor kezdődik. — Ezt mutatják a' Jézus' szavai: *ma velem lészes paradicsomban* Luk. 23, 43. — *Lőn pedig hogy meghalna a' koldús, és vitetnék az angyaloktól az Ábrahám' kebelébe; meghala pedig a' gazdag is, és a' pokolban emelé fel az ő szemeit* Luk. 16, 22. 23. — Pál apostol is a' halál után közvetetlen a' Krisztussal való lételt említi: *kivánkozom kiköltözni e' testből, és az Úrhoz menni lak-*

ni 2 Kor. 5, 8. Filip. 1, 23. A' közép állapotról szó a' szent írásban sehol nincs. De a' józanokossag is hihetőnek találja a' szent írás' tanítását, mivel állítása azon okokkal, mellyek minket a' halhatatlansag' hivésére vezetnek, legjobban egyezik.

§. 287.

III) A' KRISZTUS' VISSZAJÖVETELE.

Literatura.

Schott, H. A. commentarius exegetico-dogmaticus in eos Jesu Chr. sermones, qui de reditu ejus ad judicium futuro et judicandi provincia ipsi demandata, agunt. Jen. 1820.

Erklärung der Weissagungen Jesu von der Zerstörung der Stadt Jerusalem, des Tempels und des jüdischen Staates. Von dem verewigten Canonicus D Jahn.in Wien, In Bengels Archiv. II. B. 1, 2. St. magyar. Egyházi Értekezések. 1824. 1 és 2-dik Köt.

Hogy a' Krisztus látható módon, dicsőségesen, angyaloktól körülvétetve az égből ismét a' földre jön, a' halottak' feltámasztására, 's az emberek' megítélésére, több helyeken tanítja az új testamentom.

De a' Krisztusnak két visszajöveteléről van szó az új testamentomban, ú. m. láthatatlanról, melly összeköttetésben volt a' zsidó országlás' felbomlásával, Jerusálem lerombolásával, és a' keresztyén vallás' elterjedésével; és láthatóról az utolsó ítélet' tartására.

Jézus maga is gyakran beszél az ő visz-

szájövételéről (παρȣσια) 's azt majd nemtulajdon értelemben veszi, értvén rajta a' zsidó országlás' végét, 's annak következéseit, kiváltképen azon hasznokat, mellyek abból az ő tudományára 's tisztelőire nézve keletkeztek 's az ő lelki országának valódi kezdetét a' földön. Így Máté XXIV, részében a' 42-dik versig és 16, 27. 28. Hogy itt szó van a' Krisztus' visszajöveteléről a zsidó országlás' 's Jerusálem lerontására nyilván van abból, a' mi mind a' két helyen hozzátétetik: hogy *ez meg fog történni, minekelőtte azok, kik ezen beszédet hallják, a' halált megkóstolnák*; majd tulajdon visszajöveteléről az ítéletre mint Máté 24, 43-tól fogva a' XXV-dik rész végéig. Ez az utolsó meglátszik a' parallelus helyből Luk. 12, 35. köv. a hol szó van a' jövendő boldogságról, mellyet a' kegyes keresztyének a' Messiás' országában várhatnak; valamint a' Jézus' utolsó visszajövetelét jelentő példabeszédben előforduló kifejezésekből, mellyek azt mutatják, hogy ez a' megjelenés késő fog megtörténni. Illyenek: *késedelmezik az Úr* (χρονιζει ὁ κυριος) 24, 48; *késedelmezvén a' vőlegény* (χρονιζοντος δε τȣ νυμφιȣ) 25, 5; *sok idő múlva* (μετα χρονον πολυν) 25, 19.

A' tanítványok, midőn Jézus földi életében előttök az ő megjelenéséről beszélt, értették rajta az ő visszajövetelét földi ország felállítására; ha pedig visszajövetele Jerusálem' elpusztúlását tárgyazta, úgy magyarázták, hogy Jézus az övéivel az ellen-

ségeskedő Jerusálemet lerontja, ellenségein győzedelmeskedik, 's új földi országlást kezd. Összekötöttték ezzel a' világ' végének közeledését; mivel a' zsidók' vélekedése szerént Jerusálemnek és a' templomnak világ' végéig kell fennállania. Ezért kötik már össze a' Jézus' tanítványai Mát é 24, 3. mind a' két kérdést: mikor rontatik le a' templom? és micsoda jele lészen a' világ' végének? Mind a' kettőre felel Jézus nagy kíméléssel 's tanítói bölcseséggel; de Jerusálem' lerontásán érti az ő új szövetségének (az ő vallásának) kiterjedését, 's az ő lelki 's erkölcsi országának felállíttatását 's erős megalapíttatását, mellyre Jerusálem' lerontatása jótékonyan munkálkodott. Annyit mond meg nekik világosan, a' mennyinek tudása hasznos volt nekiek; a' többit a' prófétáknál is divatozó jelképi beszédben adja elő, a' mit ugyan teljesen meg nem érthettek; de legalább mélyen hata rájok; 's annakutánna idővel értésére juthattak. Jézus az ő hibás képzeteiket nem táplálta; de nem is mond azoknak nyilván ellenek. Az ezekről való világos tanítás abban az időben, azok közzé tartoza még, mellyeket az apostolok *el nem hordozhatának*, és a' mellyekről csak a' Krisztus' mennybemenetele után nyerhettek helyesb megfogásokat Ján. 16, 12. A' mi meg is történt. Mert ezen időtől fogva földi ország' reményekkel egészen felhagytak, 's Jézusnak csak az utolsó ítéletre leendő viszszajövetelét várták.

A' zsidók' vélekedése a' Messiás' földi országáról szolgáltata alkalmatosságot a' keresztyéneknek azon véleményre, hogy a' Krisztus ezer esztendeig fennálló országot alapít a' földön (chiliasmus). Ugyan is azt hitték a' zsidók, hogy a' Messiás, az ő megjelenésekor uralkodni fog mint földi király, lakhelyűl a' régi királyi lakot Jerusélemet választja magának; és az ő földi országa sok ideig, kerek számmal ezer esztendeig fog fennállani. Az akkor bekövetkező arany időnek boldogságát már, kiki az ő értelmi 's erkölcsi míveltsége szerént külömbözőleg fejté ki magának, midőn az egyik arról igen érzékileg, más valamivel tisztábban gondolkodott; 's ez a' vélekedés a' maga különféle alakjaiban a' zsidós keresztyének között is fennmaradott. Mert ha szinte Jézus nem úgy tünt is fel mint földi király; de azért sokan a' keresztyének közzűl ezen igen kedves várásokkal fel nem hagyhattak; 's a' Krisztus' második visszajövetelére vivék által, a' mit a' zsidók az ő messiásoktól reménylettek; annyival inkább, mivel azt hitték, hogy Jel. 20, 1 —8. a' Krisztus ezer esztendeig tartó földi országlása taníttatnék; holott pedig az említett helyen nincs szó földi országról, hanem a' Krisztus' lelki országáról, a' keresztyén vallás' közönséges elterjedése által, melly sok ideig, több századokig, kerek számmal: ezer esztendeig fog tartani. Megtetszik ez a' mennyei Jelenés' foglalatjából, melly látásokban a' régi próféták',

különösen az Ezékiel' és Ésaiás' példájok szerént, előterjeszti a' keresztyén vallás' győzedelmét a' zsidó és pogány valláson, Babylon a' pogány vallást, vagy Rómát, a' földi Jerusálem a' zsidó vallást, a' mennyei Jerusálem pedig a' keresztyén vallást ábrázolván.

A' 2-dik század óta még inkább elterjedt a' Krisztus' földi országlásának reménysége. Pápiás volt első heves pártolója; követték Justinus a' vértanú, Tertulliánus, sokan a' Montánus' követői közzűl, és némelly eretnekek mint Cerinthus; de ezek is különbözőleg gondolkodtak. Legközönségesb vélekedés volt ez: az anyaszentegyház az antikrisztustól sok rongáltatásokat állván ki, a' Krisztus ismét megjelenik láthatóképen, 's az antikrisztus hatalmát megtöri; megszűnik ekkor minden polgári hatalom, 's a' kegyesek feltámasztatván (első feltámadás, πρωτη αναστασις) összegyülnek Jerusálemben, 's a' Krisztus mint az ő fejek alatt ezer esztendeig uralkodnak. De ezen földi ország' gyönyörűségeiről is különbözőleg gondolkodtak, majd érzéki, majd tisztább képekkel festvén, mellyeket a' Jelenések' könyvétől kölcsönözték. Origenes a' III-dik században írt ellenek először, más magyarázatát adván azon szent írásbeli, kivált pedig a' mennyei jelenésből vett helyeknek, mellyeket vélemények' támogatására fel szoktak hozni. Dienes pedig alexándriai püspök azon munkájában, mellyet a'

chiliasta egyiptomi püspök Nepos ellen írt, nyilván tagadta, hogy a' mennyei jelenés' írója János apostol volna.

A későbbi századokban sem volt ment az egyház az illyen chiliastai álmodozásoktól, 's vetekedtek azon ezer esztendeig fennálló földi ország kezdetéről, megelőzi e vagy követi a' feltámadást. A' reformátio' századjában sok rajoskodó keresztségismétlőket, különösen Münzer Tamást annyira elfoglalta ez a' gondolat, hogy az ezer esztendős földi ország' megalapításán és a' polgári hatalom' általános ledöntésén tűzzel vassal törekednének. Ezek ellen irtak Luther, Melanchthon, és más reformátorok. De azért újra feltünt az a' protestáns egyházban. Spener sem kerülheté ki a' chiliasmus' gyanúját, ha szinte ő attól messze távolygott. Mert ő csak azt állította, a' mit a' szent írás is tanít, hogy a' Krisztus' lelki országa nem csak örökre fenn marad; hanem mindég inkább inkább elterjed, 's majd egyszer közönséges lesz. Ez tehát csak a' jobb idők' reménysége (spes meliorum temporum) és a' keresztyén vallás' győzedelme minden akadályokon; a' mi magának a' szent írásnak, kivált a' jelenések könyvének is világos tanítása a' XII-dik rész' 18-dik versétől a' XXdik rész' 10-dik verséig. Ha ez chiliasmus, lesz az, a' szent írással egyező chiliasmus (chiliasmus biblicus). De már Petersen (a' Spener' oskolájából) messze ment és sok rajoskodó ötletekkel tölté el írásait, szintúgy Burnet Ta-

más Ángliában; Bengel (a' ki kiszámolá hogy a' Krisztus' megjelenése az 1836-esztendőn túl nem haladhat): Crusius' tanítványaival németországban, és Lavater Helvétziában.

A' chiliasmussal összeköttetésben van a' pogányok', különösen a' zsidók' közönséges megtérésének várása vagy reménysége, de nem szükségesképen. Ugyan is igen sok protestáns theologusok, mint Michaëlis, Koppe 's a' t. találkoztak, kik minden chiliastai rajoskodástól távol, a' zsidók' megtérésének reményétől élesztettek. Itt a' kérdés az: nyujt e az új testamentom reménységet a' zsidók' közönséges megtéréséhez? Mellyre bizonyosan állatólag kell felelnünk a' Pál apostol' tanítása szerént a' római levél' XI-dik részében. Ernesti ugyan és az ő oskolája, hogy a' chiliasmus' gyanújától felmentetnék, ellenkezőt állít, a' 26-dik versben ezen szavakat: *az egész Izráel megtartatik* (πας Ισραηλ σωθησεται) úgy magyarázván: az egész Izráel megtartathatik. De az a' magyarázat nem állhat meg. Mert akkor ezen szólásokat is a' 31-dik versben ἱνα αυτοι ελεηθωσι és a' 32-ben ἱνα τυς παντας ελεηση így kellene magyaráznunk, hogy mindeneken könyörülhessen, holott pedig az összeköttetés azt a' magyarázatot kívánja, *hogy mindeneken valósággal könyörüljön*. De nem is látnánk az okát, miért kezd az apostol, olly innepélyesen egy olly tárgy' előterjesztéséhez, melly már magában is érthető, miért nevezi azt *titok*nak (μυστηριον),

és mi indítá őt az Isten' bölcseségének magasztalására 's bámúlására a' 33—36. versig. Az egész hely' értelme ez: szükség, hogy nektek (pogányokból lett keresztyéneknek) egy igen nyomadékos dolgot terjesszek előtökbe, a' mit eddig, esmeretlen lévén az előttetek, nem vehettetek fontolóra, hogy elsőségtekben a' hitetlen zsidók felett, el ne bízzátok magatokat. A' dolog ez: némelly zsidók hitlenségekben megmaradnak mind addig míg az Istentől választott minden pogányok (πληρωμα εθνων) be nem veszik a' Krisztus' tudományát. Ez megtörténvén (και ὅτω e. h. και τοτε, επειτα; itt következik már a' μυστηριου) az egész Izráel megtartatik (σωθησεται), eljut a' boldogságra a' keresztyén vallás' elfogadása által.—Mert a' mint az írás mondja: *a' szabadító* (a' Messiás) *a' Sionból* (a' Dávid' nemzetségéből) *jő és elveszi Jákóbnak bűneit* Ésa. 59, 20. 21. Felhoz itt az apostol más ó testamentomi helyeket is, mellyekkel éltek a' zsidók annak megmutatására hogy a' próféták az ő nemzeteknek egészes visszaállását megjövendőlték (csak hogy a' zsidók ezeken gyakran külső polgári visszaállítást értettek.)

IV) A' HALOTTAK' FELTÁMADÁSÁRÓL.

Literatura.

Wolf (Franc.) diss. Resurrectionis mortuorum possibilitas, probabilitas, et certa veritas adseritur. Rostochi 1683.

Müller (J. D.) Possibilitas et certitudo

resurrection. mortuorum ex principiis rationis excitatæ. Marb. 1754.

Tittman (C. Chr.) de resurr. mortuor. beneficio Christi, Viteb. 1779, et in opusc. p. 469. seqq.

Ideen zur Kritik des Dogma von d. Auferstehung. In Stäudlins Beyträg. zur Philos. u. Gesch. d. Relig. 2. B. S. 93—111.

Eberhard (J. G. D.) Ueber die christl. Auferstehungslehre, ein philosophisch-exeget. Versuch. Ulm. 1823.

§. 288.

1) A' szent írás' tanítása — és a' feltámadandó test' tulajdonságai.

Jézusnak az ő utolsó megjelenésekor első munkája 1 Thes. 4, 16. 17. az lész, hogy a' megholtak' tetemeit ismét *feléleszti* és lelkeiket ezen előbbi tetemeikkel ismét egyesíti (nova animi a corpore separati cum suo corpore conjunctio).

A' zsidók' vélekedése szerént feltámadnak a' halottak egy vagy több angyalok által megfuvatandó trombitának hangjára, 's Pál apostol is él ezzel mint jelképpel 1 Thes. 4, 16. 1 Kor. 15, 52. Jézus pedig azt mondja Ján. 5, 25. 28. hogy az Isten' fija' szavára támadnak fel a' megholtak. Ez a' feltámasztás az új testamentomban tulajdoníttatik a' Krisztusnak mint Isten' fijának Filip. 3, 21. Ján. 6, 39; de az Istennek is 2 Kor. 1, 9. Ján. 5, 21. a' mennyiben ő azt a' Messiás által 2 Kor. 4, 14. kinek

arra hatalmat adott Ján. 5, 25—30. hajtja végre.

A' mi illeti a' feltámadás' rendit: az apostolok' tanítása szerént Jézus a' jókat és gonoszokat egyszerre támasztja fel; 's nincs ellene ezen tanításnak I Thes. 4, 16. I Kor. 15, 23. 24. — A' jelenések' könyve ugyan két feltámadásról láttatik emlékezni; először a' mártyrokéról, kik a' földön a' Krisztussal ezer esztendeig fognak országolni; ezen idő' teltével feltámadnak a' többi emberek, 's ekkor vége lész a' Messiás' országának 's a' világ' ábrázatja megváltozik Jel. 20, 4. 5. 12. köv. — De a' mártyrok' feltámadása csak képes leírása a' keresztyén vallás' elterjedésének 's győzedelmének minden akadályokon; azomban egy illyen könyvből, melly teljes jelképes előadásokkal, nem lehet erősséget venni valamelly hitágazat' megbizonyítására, kivált a' melly más világos tanításaival a' szent írásnak ellenkezik.

De millyen lész az a' feltámasztott test? arról háromféle vélemény divatozott.

1) Sokan, kivált a' régibb theologusok azt állították, hogy a' feltámadandó test épen azon részekből fog állani, mellyekből itt állott, 's épen azon alakjok lész, melly volt a' földi életben (identitas totalis). — De ezen véleményt sok nehézség nyomja, mellyeket Michaëlis egybeszorítva így ád elő: Némelly részecskék több emberi testekben is megvoltak, mellyikkel fognak már azok egyesülni a' feltámadáskor? De

ezt most elhalgatván, a' mi testünk szünet nélkűli változásoknak van kitétetve, csak egy nap' multával sem áll azon részekből, mellyekből állt a nap' kezdetével. A' Bernoulli János' számítása szerént egy 150 fontnyi sullyú test, ha az egésséges, elveszt minden esztendőben 58 fontot 's 12 latot. Ha már a' feltámadáskor visszanyerjük mind azon részecskéket, mellyek hajdan testünkhöz tartoztak, melly iszonyú nagyságú lész a' mi testünk! talán 20 vagy 30 annyi nagyságú 's temérdekségű mint most. Ha pedig azon részecskékből fog állani, mellyek a' nyavalyák 's a' korosság miatt megsorvadtak, a' sírba szállottak, melly sinlődő 's nyomorúlt testet viszünk által az örökkévalóságba." De ez a' vélekedés sok különös kérdésekre (quæstiones curiosæ) is szolgáltat alkalmatosságot; — a' csecsemők, öregek, csonkák, bénák megtartják e földi alakjokat? mire való lész a' has 's a' t.

2) Mások úgy vélekedtek, hogy más test fog feltámadni, vagy a' feltámadandó test általjában külömbőzni fog a' mostani testtől (diversitas totalis). Igy értettek a' Socin' követői közzűl némellyek. — De ekkor még csak szó sem lehetne a' test' feltámasztásáról, hanem inkább teremtetéséről; holott pedig a' szent írás feltámasztásról, még pedig a' mostani test' feltámasztásáról szól. Így Jézus: *azok, kik a' koporsóban vagynak, meghalljáḱ az ember' fijának szavát, és a' kik jókat cselekedtek, kijőnek az életnek feltámadásá-*

ra, a' kik pedig gonoszt cselekedtek, a' kárhozatnak feltámadására Ján. 5, 28. 29.

Egyezik ezzel a' Pál' tanítása is: *az a' ki feltámasztotta a' Krisztust a' halálból, megeleveníti a' ti halandó testeiteket is* Róm. 8. 11. *a' Jézus Krisztus elváltoztatja a' mi alázatos testünket, hogy hasonlatos légyen az ő dicsőült testéhez* Filip. 3, 21.

3) Origenes, kit az újabb theologusok Mórus, Michaëlis, Storr, Reinhárd követtek, a' szent írás után azt tanítá, hogy épen ez a' test fog feltámadni, hanem megváltoztatva, hogy azon tökéletességekkel bírjon, mellyek szükségesek a' feltámadtak' jövendő rendeltetésekre (identitas partialis — idem corpus, nec tamen ejusmodi quale antea fuerat). Ezt adja értésünkre Jézus a' sadduceusokhoz intézett szavaiban: *a' világnak fijai vesznek magoknak feleségeket és adatnak házasságra. A' kik pedig méltóknak itéltetnek, hogy ama világot elvegyék és a' halálból való feltámadást, sem feleséget nem vesznek, sem házásságra nem adatnak: mert meg sem halhatnak többé: mert hasonlatosok az angyalokhoz, és az Istennek fijai, minthogy feltámadásnak fijai azok* Luk. 20, 34—36. Melly szavak azt mutatják, hogy a' feltámadtak' testei nem fognak bírni nemek' szaporítására megkívántató tulajdonságokkal; hanem angyalokhoz lésznek hasonlók 's meg sem halhatnak többé, minthogy nem durva földi anyagból áll testek. Pál pedig azt mondja, hogy az eledelek és a' has a' feltámadáskor az Isten által eltöröltetnek:

az eledelek a' hasnak rendeltettek, és a' has az eledeleknek, az Isten pedig mind ezt, mind amazokat eltörli 1 Kor. 6, 13. Több helyeken Filip. 3, 21. 1 Kor. 15, 48. oda nyilatkozik az apostol, a' mi földi testünk változáson megyen keresztűl, hogy *hasonló légyen a' Krisztus' dicsőséges testéhez* (σωματι της δοξης τȣ Χριστȣ). Hihetőképen a' *dicsőség* (δοξα) szó nem csak a' tökéletesség' határozatlan fogatját fejezi ki, hanem az fényt 's tündöklést is jelent. Mert nem csak az angyaloknak, hanem az ég' más lakosainak is, mint az igazak Máté 13, 43. Mózes, Illyés Luk. 9, 31. fénylő test tulajdoníttatik. Jézusról is azt olvassuk, hogy színe elváltozásakor, teste tiszta mennyei fényben jelenék meg a' vele lévő három tanítványoknak Máté 17, 2; de Pál apostolnak is, mint maga mondja, illyen fénylő ábrázatban jelent meg a' Krisztus Csel. 9, 1. köv. 22, 6. köv. 26, 12. köv. v. ö. Jel. 1, 14. 4, 4.

Ezek már világosságot önthetnek azon tanítására Pál apostolnak a' feltámadandó test' minéműségéről, melly a' korintusi első levél XV-dik részében foglaltatik, 's a' mellyet úgy tekinthetünk, mint fő helyet (locus classicus) ezen hitágazatra nézve. Ebben a' következendők taníttatnak:

1) A' mostani testnek meg kell változni, *mert a' test és a' vér* (az érzékek alá eső durva test) *nem veheti az Isten országának örökségét, és a' rothadandóság a' rothadatlan természetnek örökségét nem ve-*

szi az 50-dik vers szerént. A' feltámadandó test lész: a) *rothadhatatlan* (σωμα αφθαρτον) 42. 52. 54. v. azaz, többé a' halálnak nem lész alávetve, minthogy nem áll az durva 's megoszolható részekből; b) *dicső test* (σωμα εν δοξη és εν δυναμει), azaz, a' betegségtől 's erőtlenségtől ment; c) *lelki test* (σωμα πνευματικον) 44. v. égi, fénylő test mint az angyaloké; d) *mennyei test* (σωμα επουρανιου) 47. 48. v. a' menny' lakosai' testéhez hasonló.

2) Kifejtődzik a' mostani testből, mint a' plánta a' magból 's felülmulja azt tökéletességeire nézve, mint a' plánta a' magcsirát. Innen Origenes és sok újabb theologusok úgy vélekedtek, hogy a' mostani test a' jövendő test' csiráját (primum stamen), magában foglalja. De így a' hasonlatosság szélesben terjesztetik ki az apostol' czéljánál. Mert ő csak azt akarja megmutatni ezen hasonlatossággal, hogy a' mostani test' részekre oszlása 's megrothadása nem szolgál akadályúl a' feltámadásnak, 's azt hihetetlenné nem teheti: mert a' magnak is meg kell rothadni a' földben, minekelőtte abból új plánta csirázhatnék. Sokkal könnyebb gondolnunk, hogy Isten a' mi földi testünk' porát nemesb anyaggá változtatja az ő mindenható ereje által, mint azt hogy a' mostani test a' feltámadandó test' csiráját magában foglalja. Ugyan is tudakozhatnánk, mire való lenne ez a' csira a' testben a' haláltól fogva a' feltámadásig? és hogy történik, hogy ez a' csira, melly ma-

ga is testi, a' testel együtt nem rothad meg? Más volna ha azt állítanánk, hogy a' lélekkel együtt egy igen vékony ætheri test válik el a testől a' halál által 's a' léleknek új műszer gyanánt szolgál. Ezt a' vélekedést vette fel Priestley és Klopstock Messiás czímű remek eposában; de ezt Pál apostolnál nem találjuk.

A' Pál apostol' tanítása szerént megváltoznak azoknak testeik is, kiket a' feltámadás életben talál 1 Kor. 15, 51. 52. de arról nem határoz, sőt az új testamentom is egészen halgat róla, ha az elkárhoztak' testei is megváltoznak e? minthogy a' felhozott helyeken csak a' kegyesekről van szó. De épen ezen halgatása az új testamentomnak teszi hihetővé, hogy ez a' megváltozás a' hitlenek' testein is megtörténik. Az idétlen magzatok 's embryók feltámadásáról, a' mit a kijelentés is mellőz, semmit sem határozhatunk: mert mi a' természet' œconómiáját, a' lélek' természetét 's összeköttetését a' testtel csak kevéssé esmérjük.

§. 289.

2) A' feltámadást állítók' és tagadók' okai.

A' természetben megesni szokott változások, mellyekben a' halálból élet fejtőzik ki, világosíthatják valamennyire a' keresztyén vallásnak a' test' feltámadásáról szóló hitágazatját, de kétségen kivűl valóvá nem tehetik. Innen van már, hogy ezt sokan kétségbe hozták. Így a' zsidók között a' sadduceusok Csel. 22, 8; szinte sokan a'

keresztyének közűl az apostolok' idejében 1 Kor. 15, 12. név szerént Himéneus, és Filétus 2 Tim. 2, 17; későbben a' gnosticusok és manichéusok, kik az anyagot rossznak, és az alexándrinusok, kik a' testet a' lélek' tömlöczének nézték; a' Hieráx' követői, a' priscilliánisták, pauliciánusok a' IV-dik században, a' genevai libertinusok a' XVI-dikban és némelly újabb német theologusok.

De a' feltámadást tagadó újabb theologusok ismét két részre szakadtak: egyik felek azt mondja, hogy a' Krisztus és az ő apostolai a' feltámadásról beszélvén, alkalmaztaták magokat (accommodatio); a' másik, hogy névmásítással (metaphora), a' feltámadáson megjobbúlást értettek.

Az alkalmaztatást emlegetők azt mondják a) hogy ez a' hitágazat magában is hihetetlen; b) hogy a' zsidók ezt a' hitágazatot nem kijelentésből vették, hanem a' babyléniai fogságból hozták ki, hol azt a' Zoroáster' philosophiája tanította.

De ha az elsőbb ok helyesnek találtatnék, az nem alkalmaztatásra vezetne; hanem arra inkább, hogy a' keresztyén vallás, melly hihetetlen hitágazatokat foglal magában, isteni kijelentésből nem származhatott. — A' második állításra azt mondhatjuk: épen azok az okok vezethették a' zsidókat a' feltámadás' hivésére, mellyek Zoroástert 's másokat, és így nem következik, hogy a' feltámadás' czikkelyét amazok ezektől tanulták el. Nevezetesen arra vezethet-

te a' zsidókat az ő képzetek a' Seolról. Mert már a' józan ész által is hajtatunk egy második élet' hivésére; úgy de a' régi durva képzet szerént ez a' második élet csak úgy lehetséges, ha a' lélek együtt gondoltatik a' testtel, és így a' lélek' fenmaradásának hívéséből a' feltámadás' hívése is származhatott. Az sincs bebizonyítva, hogy a' zsidók a' babylóniai fogság előtt semmit sem tudtak volna a' test' feltámadásáról: sőt az ellenkezőt mutatja (ha a' Jób' nevezetes helyét nem sürgetnénk is) a' fogság előtt élt zsidó próféták' tanítása, kik zsidó országnak újra felállását a' feltámadástól vett képpel írják le; — kép pedig csak esméretes dologtól vétethetik.

A' mi a' Jób' helyét, melly a' XIX-dik rész' 25—27. verseiben jön elő, illeti; erre nézve a' magyarázókat két fő osztályba tehetjük. Az elsőbe azokat, kik a' közönséges olvasástól (textus masorethicus) eltávoztak; a' másodikba, kik hűségesek maradtak a' bevett olvasáshoz.

Az első osztályban lévők magyarázhatták 's magyarázták is ezt a' helyet a' test' feltámadására. Így Hieronymus, a' ki ezt így adja: „Scio enim, quod Redemtor me„us vivit, et in novissimo die de terra sur„recturus sum; et rursus circumdabor pel„le mea et in carne mea videbo Deum me„um, quem visurus sum ego ipse, et oculi „mei conspecturi sunt, et non alius." Ide tartoznak a' bibliának magyarázói közzűl hazánkban Melius Péter és Károlyi Gás-

pár. Az első a' Jób' könyve' már ma igen ritka fordításában, (melly Debreczenben 1565-ben negyedrétben jött ki) kiszélesítéssel így adja ezt a' helyét: „Ezt én bizonnial meg tuttam hogy az en meg váltó (Christusom) el: Ac ki az vtôlsô időbe fel támad a porba' aluuôk közzül, es (fel támaszt engem is.) Es minek vtánna ezt az en bűrös testemet a férgek meg rágiák (a földbe). En is ebből ezen en meg vijûlt testēből meglátō (az itéletkor) az Elohat, a valôságos Istent. Azt penig az Istent, vgian ennem magam, en magamnak látom meg s-ugyan ezen szemeijm lattiák meg az Istent, s-nem más idegen szē es ember láttiā, hanem vgiā az en (személliem,) Iollehet most az en veseijm, és kévanságijmmel fogiatkoztanak az en kebelembe.“ Károlyi Gáspár pedig így fordítja: *Én is jól tudom, hogy az én Megváltom él, és hogy az utolsó ember a' földből feltámad. Tovább minekutánna a' férgek az én testemet megrágják, és minekutánna felébredek, ebben a' testben meglátom az Istent, Ugyan önnön magam látom meg, nem más, és az én szemeim látják meg, minekutánna az én veséim bennem megemésztetnek.* Michaëlis is a' feltámadásra magyarázza ezen szókat, de a' közönséges olvasástól némellyekben eltávozik.

A' második osztályban lévők, kik a' szokott olvasás mellett maradnak, ismét kéttélék: vagy ollyanok, kik azt mondják, hogy ez a' hely a' feltámadásra erőltetés nélkűl nem vitethetik, vagy ollyanok, kik

itt a' feltámadás' reménységét feltalálják. Amazokhoz tartoznak igen sok újabb theologusok, jelesen Ilgen, Ammon; ezékhez Pareau és Rosenmüller.

Ilgen így fordítja: „Vivit, scio enim, „causæ meæ patronus. Qui contemtus in „pulvere jacet, victor caput attollet. Hærebo adhuc in cute, dira hac vi contusa, „ex hac cuticula videbo Deum. Quem ego „mihi videbo propitium, quem hisce ocu„lis cernam animo non alienàtum. O quam „enecat renes desiderii ardor.

Ammon pedig ezt az értelmet találja benne: „Tudom hogy az én szabadítóm él, „és még utoljára a' viadal' helyére feláll. „Bár rágjátok azért ezen én bőrömet, to„vább is rágalmazván engemet, csak ugyan „az én testemből meglátom az Istent.

De Pareau, és ő utánna Rosenmüller megmutatták, hogy ez a' hely, ha a' Mazoréthák' olvasásához ragazskodunk is, magyaráztathatik a' feltámadásra, 's benne ezen értelmet lelik fel: *Én jól tudom hogy az én Goëlem* (azaz, az én igaz ügyem' védje) *él, és hogy az Utolsó* (t. i. az Isten, ki elsőnek és utolsónak mondatik Ésa. 48, 12). *a' por felett* (azaz, — az én porrá válandó testem felett) *megáll* (azaz, arról gondoskodni fog). *És* (jóllehet) *az én bőröm után megrágatik ez* (az én testem' alkotmánya; de Jób azt nem nevezi, mert a' sok fekély miatt alig látszhatott már testnek) *mindazonáltal az én testemből látom meg az Istent. A' kit én látok meg magammak* (azaz, — a' magam' ja-

vára), *az én szemeim látnák meg 's nem más. Megemésztetnek veséim bennem* (azaz, elepedek azon kívánság miatt hogy láthassam az Istent, ki az én igaz ügyemet világosságra hozza). — Hogy pedig itt nem szólhatott Jób elébbeni egésségének 's hajdani boldog állapotjának visszatéréséről, a mint vélekednek sok szent írás' magyarázók, mutatják az ő tulajdon 's minden reménységet kizáró szavai: *a' sírt én atyámnak nevezem, a' férgeket én anyámnak és nénémnek. Hol lehet tehát az én reménységemnek helye? avagy az én reménységemet kicsoda láthatja meg?* 17, 13. 14. De azon készület is, mellyel fog a' kérdés alatt lévő szavakhoz, mutatja, hogy ő nem valami közönséges 's mindennapi dolgot, a' millyen egy beteg' felgyógyúlása, akar mondani, a' 19, 22. 23. verseiben: *Vajha az én beszédim megírattatnának, vajha könyvbe jegyeztetnének, vas pennával és ónnal kősziklára örök emlékezetre kimetszetnének!* — De bizonyos az is, hogy a' fogság előtt élt próféták zsidóország' újra felállását a' feltámadástól vett képpel 's allegoriával adják elő, mint láthatni Ésaiás' XXVI-dik és Ezékiel' XXXVII. részeiből, — allegoria pedig vagy kép csak esméretes dologtól vétethetik. A' Dániel' munkájában pedig ez már többé nem kép, hanem hitágazat 12, 4: *sokan azok közzűl, kik alusznak a' földnek porában, felserkennek, némellyek az örök életre, némellyek pedig gyalázatra és örökkévaló útálatosságra;* valamint a' Makkabéusok' II-dik

könyve VII. részében is, hol a' mártyrok magokat a' feltámadás' reménységével vígasztalják. Innen megtetszik a' Hallenberg' azon állításának alaptalansága, hogy a' feltámadás' hivése a' Krisztusnak feltámadása által ébresztetett fel a' zsidók között. De az apostolok is a' Krisztus' feltámadását nem csak alkalmatosság szerént hozzák fel; hanem több helyeken mint igaz 's kétségbehozhatatlan hitágazatot; különösen Pál apostol 1 Kor. XV-dik és 1 Thes. IV-dik részeiben.

Azoknak pedig az újabb theologusok közzűl, kik a' Jézus' szavaiban a' feltámadásról allegóriát keresvén az erkölcsi megjobbúlásra magyarázzák, 's a' János' evangyélioma' V. és VI-dik részeiben előjövő tanításait teszik magyarázatok' alapjáúl, elég ezt felelnünk:

a) *Feltámadás* (*ἀνάστασις*) jelenthet ugyan megjobbúlást; de összeköttetésben a' következendőkkel: *megholtak, kik a' koporsóban vagynak*, erőltetés nélkül allegóriára nem vitethetik.

b) Az mondatik a' jók és gonoszok feltámadnak. Mint javúl a' jó?

c) Ez a' feltámadás az utolsó napon fog megtörténni. Lész e akkor idő jobbúlni?

§. 290.

3) A' test' feltámadásának vizsgálása a' józan ész szerént.

A' főbb ellenvetések, mellyek a' józan okosság szerént a' halottak' feltámadása ellen fel szoktak hozatni a' következendők:

1) Lehetetlen az: mert az emberi test' részei a' halál után plántákba, állatokba, sőt más emberi testekbe (288. §.) is mennek által. — Ez nem nyomja az új testek' kifejtőzését a' régiből, vagy testünk' elemeinek elváltozását, a' mit mí állítunk.

2) Szükségtelen az: mert a' léleknek vagy van szüksége a' test' műszereire, vagy nincs. Ha van, úgy a' testnek nem az utolsó napon, hanem mindjárt a' halál után kellene feltámadnia, különben a' lélek műszer nélkül az utolsó napig munkátlan állapotban volna; ha pedig műszer nélkül is munkálódhatik, mi szükség van a' test' feltámadására. — De ennek az okoskodásnak az a' fogyatkozása, hogy ez abból az ellentételből indúl ki: a' léleknek szüksége van műszerre — nincs szüksége műszerre; mintha több esetet gondolni nem lehetne. — Holott pedig harmadik eset is, gondolható, ú. m. a' léleknek szüksége van egy tökéletesb műszerre, melly által bizonyos időben bizonyos czélok inkább eléret-tethetnek. Meg nem mutathatjuk hogy a' lélek műszer nélkül el nem lehetne, munkásságát nem folytathatná; de vagynak okaink annak hivésére, hogy a' lélek' munkássági köre terjeszkedik, ha a' mostani műszernél tökéletesebbet nyer, hogy az érzéki világgal összeköttetésbe jőjjön, 's ezen összeköttetés által valamint a' tökéletesedésnek, úgy a' boldogságnak is felsőbb lépcsőjére emelkedhetik.

3) Káros lenne a' lélekre nézve, ha ez

a' testtel, melly a' romlottság fészke (175. §.), újra egyesűlne. — Mi a' Jézus' és a' Pál apostol' tanítása szerént *mènyei*, azaz, tökéletesb testet várunk, ollyat, melly a' halálban levetkezett erkölcsi romlottságtól ment lészen.

4) Wegscheider azt mondja: a' feltámadás' hitágazatja nem lehet igaz: mert a' legrégibb időktól fogva sokaktól megvettetett, és sok babonás hasztalan kérdésekre szolgáltatott alkalmat. — De némellyeknek ellenmondásából úgy nem következik az állatás' hamissága, mint a' sokak' állatásából igazsága. Sőt ezen okoskodásnál fogva is a' feltámadás' hitágazatja a' legbizonyosb hitágazatok közzé tartoznék: mert a keresztyének közt mindég több hitték a' feltámadást, mint az azok száma *volt*, a' kik azt megvetették. A' visszaéléseknek, 's különös kérdéseknek nem csak a' test' feltámadásának, hanem a' lélek' halhatatlanságának hitágazata is ki van tétetve; nevezetesen a' halottak' megjelenésének babonás képzete, annak hivéséből származott, hogy a' lélek a' halál után is fenmarad. Közönségesen: a' visszaélésekből nem következik, hogy a' dolog, melly azokat történetesen szűlte, hibás.

De valljuk meg azt is, hogy azon okok, mellyek a józan okosságból vétetnek, a' test' feltámadásának megmutatására, nem mind ollyanok, hogy rajtok megnyughatnánk. A' gyenge erősségek közzé tartozik ez az okoskodás: a) a' testnek is részt kell

venni a' jutalomban 's büntetésben, minthogy részt vett az erkölcsi jóban és roszban, 's a test a' műszer, melly által a' jó vagy rosz cselekedet végrehajtatik. De helyesen jegyzi meg erre Döderlein, hogy a' kedvest 's kedvetlent a' lélek, 's nem a' test érzi, valamint nem a' test, hanem a' test mint műszer által munkálkodó 's erkölcsi szabadsággal bíró lélek az, melly jutalomra vagy büntetésre lesz méltó; b) a' léleknek testre van szüksége, hogy az a külső világgal összeköttetésbe jöhessen. — De egy az, hogy ezt a' tételt meg nem mutathatjuk; más ismét, hogy így a' feltámadásnak követni kellene azonnal a' halált, hogy a' lélek munkátlansági állapotra 's mély álomra ne szenderüljön.

Ellenben bátran építhetjük a' test' feltámadását a' következendő okokra:

a) Jézus és az ő apostolai a' test' feltámadását olly nyilván 's határozottan tanítják, világosítják 's mutogatják, hogy már ez maga elegendő okot szolgáltat annak tagadására, hogy Jézus és az apostolok tanítván a' test' feltámadását, ezzel pusztán a' lélek' halhatatlanságát kívánták volna előterjeszteni; annyival is inkább, mivel a' test' feltámadását a' Jézus' idejében sokan kétségbe hozták a' zsidók között.

b) A' józanokosság, a' Teremtő' mindenhatóságát vévén gondolóra, a' test' megváltoztatását, melly által tökéletesb tulajdonságokat nyer, nem találja lehetetlennek.

c) A' maga határozottságát esmerő 's

véges emberi értelem, önként megengedi ugyan, hogy ő nem juthat az isteni bölcseség azon okainak esméretére, mellyeknél fogva ezen változás eszközöltetik: mert ez olly állapotot tárgyaz, mellyről nekünk csak igen homályos 's tökéletlen esméretünk lehet; de azért számlálhatatlan okai lehetnek a' megholtak' testeiknek feltámasztására; — annyi bizonyos, hogy a' feltámadás' erkölcsi lehetetlenségét a' józan ész meg nem mutathatja. — Sőt

d) Ezen változásnak olly okát is gondolhatjá, melly az Isten' tökéletességeivel szintúgy mint az emberi lélek' természetével szépen összehangzik. Úgy tekinthetjük ugyan is a' feltámadást, mint a' tökéletesedés' 's boldogság nagy lépcsőjét, mellyre akkor hág fel a' lélek, mikor az egy megnemesített, 's mennyei testtel egyesűl. Az új testamentom sincs ellene ezen nézetnek. Mert ez is úgy tekinti a' feltámadást mint jutalmazási nagy lépcsőt mind a' jókra, mind a' gonoszokra nézve Ján. 5, 29. 2 Kor. 5, 10. A' 1 Kor. 15, 48. 49. azt tudatja velünk az apostol, hogy a' lélek a' földi testnél nemesb testtel való egyesűlése által jut azon mennyei tökéletességre 's boldogságra, mellynek Jézus már birtokában vagyon, minthogy teste megdicsőíttetett és lelkével egyesűlt. — A' józan okosság is igen hajlandó ezen gondolat elfogadására Ugyan is, minthogy értelmi 's erkölcsi tökéletesedésünk' haladásában ugrás nem lehet, nem látszik hihetőnek, hogy

egy ugrással érné el a' testtől elvált lélek azon boldogságot, melly rendeltetésénél fogva reá nézve elérhető. — Sőt inkább a' lélek' természetével 's munkássága' módjával inkabb egyezik annak hivése, hogy fokonként s időjártával emelkedjék nagyobb-nagyobb munkásságra, tökéletességre és boldogságra. Lehetnek tehát olly időszakaszok, változások, mellyek ezen emelkedést eszközlik; és már a' test' feltámadása azok szerént, a' mellyeket arról tudunk, igen alkalmatos, hogy ezen emelkedés' időszakaszának gondoltassék. Mert ha szinte a' lélek az ő lételét 's munkásságát test nélkűl is folytathatja; de igen ajánlja magát ez a' gondolat, hogy a' lélek emelkedettebb állapotjára jut a' munkásságnak, ha olly műszerrel egyesűl, melly által a' külső világgal újabb, és minthogy a' műszer nemesebb, tökéletesb összeköttetésbe jő. — Minthogy már a' lélek a' haláltól a' feltámadásig, szabad a' mostani testben foglaltatott russzra való minden ingerektől; és minthogy a' műszer, mellyet nyer a lélek, nem a' mostani, hanem annál tökéletesb (vagy az eredendő bűntől ment, a' mint a' theologusok magokat kifejezik): gondolható az is, hogy az erkölcsi jó' esméretében 's gyakorlásában a' feltámadásig annyira előhaladt s megerősödött lélek' boldogsága nevekedni fog a' külső világgal való összeköttetés által, a' nélkűl, hogy ez többé az ő erényére kártékony befolyású lehetne.

A' józan okosságnak ezek szerént nincs

oka a' test' feltámadásának tagadására: sőt inkább hihetőnek találja azt, minthogy általa a' lélek' fejtőzésének 's a' jutalmaztatásnak új időszakassza eszközöltetik.

§. 291.

V) AZ UTOLSÓ ÍTÉLETRŐL.

Literatura.

Calixti (Ge.) lib. de supremo judicio. Helmst. 1658.

Keil (C. A. G.) Allgemeine Ansicht der Stelle Matth. 25, 31—46. aus d. grammatisch-historischen Gesichtspunkte. In den Analekten 1 B. 3 St. S. 177—204.

Az utolsó ítéleten értjük azt az isteni munkáját a' Jézus Krisztusnak, melly szerént a' már feltámadt emberek elveszik annak jutalmát, a' mit ez életben cselekedtek, jót vagy gonoszt.

De az új testamentom nem csak közönségesen tanítja a' jók' és gonoszok' megjutalmazását; hanem szól egy határozott időben innepélyesen tartandó ítéletről is, melly az új testamontomban a' következendő kifejezésekkel tétetik ki: κρισις, ἡμερα κρισεως, κρισις μεγαλης ἡμερας, ἡμερα οργης και αποκαλυψεως δικαιοκρισιας τȣ θεȣ Róm. 2, 5. Különösen úgy íratik le a' szent írásban:

1) Mint határozott időben megtörténendő cselekedet, melly összeköttetésben van a' Jézus' utolsó visszajövetelével, 's a' halottak' feltámasztásával.

2) Ítélni fog a' Krisztus, mint arra az Atyától felhatalmazott, 's épen ezért az

ítélet néha az Atyának is tulajdoníttatik Róm. 2, 6. köv.

3) Kiterjed minden emberekre, zsidókra 's pogányokra, élőkre 's holtakra, még a' rossz angyalokra is; tárgyazni fog minden ez életbeli cselekedeteket, sőt még gondolatokat is.

4) Ezen ítélet' következése lész a' jóknak az Isten' országába való fogadtatások, 's a' gonoszoknak abból való kirekesztetések.

Melly helyen fog tartatni az ítélet, a' szent írás arról semmit sem határoz; innen arról az értelmek, a' földön, levegőben vagy valamelly csillagban, puszta hozzávetések. De ez sem határoztatik meg, meddig fog az tartani, Mert ἡμερα jelent ugyan meghatározott időt, de nem épen egy napot. Hogy pedig a kegyes keresztyéneknek az ítéletkor bizonyos foglalatosságok lész, s ők ítélik meg az istentelen embereket és a' gonosz angyalokat, az a' 2 Thess. 1, 10. nem következik, Mert itt csak az a' közönséges gondolat foglaltatik, hogy a' Jézus által erkölcsiképen megjavított emberekről dicsőség háramlik a' Krisztusra, 's bizonyságúl szolgálnak arra, hogy Jézus a' reá bízott váltság munkáját tökéletesen végrehajtotta. De a' 1 Kor. 6, 2. 3. sem lehet azt következtetni egész bátorsággal. Mert bizonytalan, az ítéletről van e ott szó, 's ezt a' kifejezést *a' világot megítélni* (κρινειν τον κοσμον) így is lehet magyarázni: a' keresztyén erények' kifejtőzése által meggyőzni a' világot az ő bűnös 's méltatlan voltáról; vagy

a' kegyes keresztyének a' világról és az angyalokról az ő erkölcsiségekre nézve ítélhetnek. A' Máté 19, 28. pedig nincsen szó minden keresztyénekről, hanem csak a' 12 apostolokról, kikre fog bízatni a' zsidó nép' megítélése. Azomban az a' kifejezés is a' Messiás országára vitetvén Luk. 22, 29. köv. csak ezt a' gondolatot fejezi ki: az apostolok minden más zsidók felett megtiszteltetnek 's boldogok lésznek.

Némelly újabb theologusok Origenes után a' szent írás' tanítását az utolsó ítéletről, mint képes beszédet, csak azon jelentésben kívánnák venni: Isten kinek-kinek az ő cselekedetei szerént fizet meg az örökkévalóságban. — De ha csak ennyit akart volna Jézus jelenteni az utolsó ítéletre tartozó szavaival, nem látjuk okát, miért tulajdonítja magának a' megjutalmazást, 's miért köti a' maga személyéhez. Az ítélet' leírásában tehát, ha nem kell is minden vonást tulajdon értelemben vennünk; mindazáltal ezt a' tételt: az ítéletet a' Krisztus egy bizonyos határozott időben maga hajtja végre, hogy behizonyítsa, hogy ő az emberi nemzet' közbenjárója, szabadítója (σωτηρ) úgy kell vennünk, mint a' Jézus' és az ő apostolai' nyilvános tanítását.

§. 292.

VI) A' VILÁG' VÉGÉRŐL 'S MEGÚJÚLÁSÁRÓL TŰZ ÁLTAL.

Már az ó testamentomban is lelünk illy kifejezéseket: *az ég és a' föld megavúlnak mint a' ruha*, és hogy *Isten meg-*

változtatja azokat mint az öltözetet Zsolt. 102, 17. v. ö. Zsid. 1, 11. 12. Ésa. 34, 4. 51, 6. sőt a' 65, 17. 18. egy tökéletesb világ 's dicsőbb Jerusálem ígértetik. — De nem könnyű meghatároznunk, úgy adatik 'e ez itt elő mint hitágazat, vagy csak pusztán kép ez, képes leírása egy illy történet lehetőségének (mint Ésa. 64, 1—3. hol csak az égi háború pusztító erejéről kell gondolkodnunk)! Az utolsó mindazonáltal hihetőbbnek látszik. Ezt állíthatjuk Máté 5, 18. 24, 35. Luk. 21, 33. mellyekben az ég és föld' elmúlása csak úgy hozatik fel, mint lehetséges eset ez értelemben: elébb elmúlhat az ég és föld, mint sem hogy a' mit én (Jézus) mondok, be nem teljesednék. — Máté 24, 29. ezek a' szók: *Mindjárást pedig azoknak a' napoknak nyomorúságok után, a' nap meghomályosodik, a' hold nem fénylik, a' csillagok lehullanak az égről, és az egek' hatalmasságai megháborodnak*, a' nagy és rémítő természeti tüneményeknek képes előadásokra tartoznak. Mert a' nap', hold' és csillagok' megsetétűlése 's lehullása a' zsidóknál szintúgy mint a' pogányoknál a' nagy nyomorúságokat, és az országok' változásait előadó képek. Ovid. Metam. XV, 782. köv. Virgil. Georg. I, 463. köv. De már Péter apostolnál II-dik levele 3-dik része' 7-dik versében, és a' 10-diktől a' 13-dikig a' mostani világ' megváltozása tűz által, úgy adatik elő, mint hitágazat ezekben: *a' melly föld és a' melly egek most vagynak, ugyan azon Isten' beszéde által eltétetvén, tartatnak*

tűzre, a' kárhozatnak és a' hitetlen emberek' veszedelmeknek napjára. — *Eljő pedig mint a' lopó éjszakán az Úrnak ama napja, melylyen az egek nagy csikorgással elmúlnak, az éltető állatok pedig hévség miatt megolvadnak, a' föld is és a rajta való alkotmányok megégnek. Minthogy azért mind ezek megolvadnak, minémüeknek kell lennetek néktek a' ti szent életetekben, és az isteni tiszteletnek dolgaiban? Kik várjátok és siettek az Isten' napjának eljövetelére, mellyben az egek megégvén, megolvadnak, és az éltető állatok is hévség miatt megolvadnak. Új eget pedig és új földet várunk az ő ígérete szerént, mellyben lakozik az igazság.* — Hogy ezen helyben nincs szó a' megsemmisítésről (annihilatio), hanem csak az állató részek' mostani összeköttetések' elbomlásáról, vagy az alak' változtatásáról, mutatja ezen kifejezés *megolvadnak* (λυθησονται, τηκεται), és az az' állítása, hogy új ég 's új föld áll elő az előbbeniekből. Az is bizonyos, hogy Péter apostol nem csak a' föld', hanem az ég' megváltozásáról is szól: mert előjön itt a' tűz által megváltozott ég (ουρανοι πυρουμενοι), valamint az új ég (καινοι ουρανοι) is említtetik.

A' mi naprendszerünk', különösen a' mi földünk' ábrázatja' tűz általi megváltozásának lehetősége 's hihetősége ellen semmit sem hozhat fel a' józan okosság. Innen lehet kimagyarázni, hogy azt a' régiek is hitték, jelesen a' stoicusok, kik a' világ' megégését (εκπυρωσις τε κοσμε) emlegetik. Cic. de nat. deor. II, 46. Seneca nat. quaest.

III, 28. Ovid. Metam. I, 256—8. Minuc. Felix c. 34. Marc. Anton. X, 7.—Sőt a' természettudományban az újabb időben tett nagyobb haladás, azt a' véleményt a' hihetőségnek nagyobb polczára emelte. Az ecliptica kajácsságának kissebbedése, a' tűzokádó hegyeknek, gyúladható levegőnek, electricitásnak ereje, a' melegség' nevekedése a' föld' középpontja felé a' Werner' vizsgálatai szerént 's a' t. nem elegendő adatok-e a' mi földünk' tűz által történendő egészes megváltozásának kimagyarázására, a' nélkűl hogy szükségünk lenne a' Whiston' véleményére, a' ki követőivel együtt ezen változást valamelly üstökösnek földünkbe ütközéséből következteti. A régibb theologusok pedig a' középponti tűz' kiütésére hivatkoztak, mellyet theoria sacra telluris czímű munkájában Burnet is elfogadott 's oltalmazott.

Napkeleten is esmeretes volt már ez a' vélekedés, hogy ez a' világ vénbedik, 's összeköték vele a' világ' ábrázatja' megújúlásának és szebb alakra leendő változásának várását; melly vélemény a' philosophusoknál palingenesia 's αποκαταςασις παντων nevezet alatt fordúl elő. Elfogadta ezt Origenes, elfogadták a' chiliasták; sőt nem csak azt állíták, hogy megújúl a' föld; hanem azt is, hogy a' pokolbeli büntetések megszűnnek, 's minden elkárhozottak, sőt még az ördögök is meg fognak térni. De ez Péter apostolnál nem találtatik, ő csak anynyit mond, hogy az érzékek alá eső világ'

ábrázatja elváltozik, egy új világ áll elő, mellyben lakozni fog az igazság (δικαιοσύνη) azaz, az erkölcsi jó, 's erre kell már nekünk is törekednünk. De hogy valaha mindenek meg fognak újúlni erkölcsiképen (moralis restitutio in integrum) az új testamentomban sehol sem taníttatik. Mert az az *újonnan való születés* (παλιγγενεσία), melly Máté 19, 28. említtetik, a' Péter apostolnál találtató világ' megváltozásánál egyebet nem jelenthet. Az a' *mindenek' megépíttetése* (αποκαταστασις παντων) is, melly előjön Csel. 3, 21. nem mászó; hanem csak annak teljesedését jelenti, a' mit a' proféták a' Messiásról megjövendőltek.

§. 293.

VII) AZ ÖRÖK BOLDOGSÁGRÓL.

Literatura.

Calixti (Ge.) lib. de bono perfecto s. æterna beatutidine. Helmst. 1664.

Lavater (Joh. Kap.) Aussichten in die Ewigkeit; in Briefen an Herrn J G. Zimmerman. 4 Thle. Zürch 1768—78.

Cotta (I. F.) diss. hist. theol. de diversis gradibus gloriæ beatorum. Tub. 1758.

Flatt (J. F.) Bemerkungen über die Proportion der Sittlichkeit u. Glückseligkeit; in Beziehung auf die Lehre des Christenthums von der künftigen Seligkeit gebess. Menschen. In s. Magaz. 2 St. S. 23. ff.

Engel (Karl. Chstn.) Wir werden uns wiedersehen. Eine Unterredung nebst einer Elegie 2-te Aufl. Götting. 1788.

(Sintenis). Oswald der Greis; mein letzter Glaube, als Nachlasz für meine Freunde. Leipz. 1813.

Grävell. Das Wiedersehen nach dem Tode. Dasz es seyn müsse, u. wie es nur seyn könne. Leipz. 1819.

Winkler (E. Glob.) Werden wir uns jenseits wiedersehen? Eine freimüth. Prüfung Oswalds, des Greises, Leipz. 1818.

Hogy a' síron túl is lésznek jutalmak 's büntetések, nem csak a' kijelentés tanítja, hanem a' józan okosság is elfogadja, épen azon okoknál fogva, mellyek által a' halhatatlanság hivésére vezettetik. Illyen már, hogy a' jó és gonosz cselekedet' jutalma ebben az életben nem követi mindenkor a' cselekedetet, vagy legalább nincs mérsékelve az erkölcsiséghez. Innen már a' szent írás a' feltámadást tekinti azon időpontnak, mellyben kiki a' legtökéletesb [illegible]ányzatban elvészi annak jutalmát, a' mit ebben az életben cselekedett, jót, vagy gonoszt.

A' feltámadandók' jutalmait a' szent írás háromféle nevezetekkel teszi ki:

1) Közönségesekkel, *élet*, *örök élet* (ζωη, ζωη αιωνιος) a' boldogság' mellékes fogatjával; *tisztesség és dicsőség* (δοξα και τιμη); — *idvesség* (σωτηρια); — *igazság' koronája* (στεφανος δικαιοσυνης) = virtus' jutalma.

2) Részletesekkel, mellyek csak egy oldalát fejezik ki: *romolhatatlanság* (αφθαρσια) — *Isten' és a' Krisztus' látása.*

3) Viszonyosokkal, mint: *a' mel-*

lyek nem láttatnak (τα μη βλεπομενα); — *örökség* (κληρονομια, κληρος); — *mennyeknek országa* (βασιλεια των ουρανων); — *nyugalom* (καταπαυσις).

A' boldogság' helyét nevezi a' szent írás: *paradicsomnak*, a' mennyiben az első ember' paradicsoma, képe volt az ő boldogságának eredeti állapotjában. — *Ábrahám' kebelének*, azaz, a' kegyeseknek ollyan boldogságok, a' millyenben Ábrahám részesült. — *Mennyei Jerusálemnek*, mert úgy tekintetik a' földi Jerusálem, mint ollyan hely, mellyben Isten a' maga népét különös kegyelmére méltatá.— Legközönségesb volt az *ég* nevezete; de abban nem tudtak megegyezni, helyet vagy állapotot kell e az egen érteni. A' régibbek az elsőt, az újabbak az utolsót állították, 's ez helyesbnek is látszik. Mert ha szinte az egen tulajdonképen helyet értettek is a' régi gondolkodás szerént; de ez, valamint a' többi nevezet is az új testamentomban képes kifejezés, 's azt a gondolatot fejezi ki, hogy a' kegyesek' boldogsága nem pusztán az ő belső mivoltoktól, hanem egyszersmind az ő külső viszonyoktól is függ.

A jövendő életbeli boldogság az új testamentom' tanítása szerént fog állani:

1) Az annak tudásából származandó megelégedésben, hogy e' földön kegyesen éltünk.

2) Nagyobb és terjedelmesb munkásságban. Ezt adja értésünkre az apostol, azt tanítván a) hogy a' *szeretet* az örökkévaló-

ságban is megmarad 1 Kör. 13, 13. melly munkásság nélkűl nem gondolható; b) hogy *mi a' Krisztussal fogunk országolni* 2 Tim. 2, 12 a' mi szintúgy egy felségesb munkásság' képe; és c) mikor azt mondja Jézus a' jámbor és hív szolgának: *sokra bízlak ezután* Máté 25, 21.

3) Értelmi és erkölcsi tökéletesedésünkben, 's az ebből eredő boldogságban. — Hogy elő fogunk haladni az esméretben, reménységet nyújt az apostol, midőn azt mondja: *rész szerént vagyon bennünk az esméret, rész szerént a' prófétálás. De minekutánna eljövend a' tökéletes teljesség, akkor eltöröltetik, a' mi rész szerént vagyon* 1 Kor. 13, 9. 10. De maga a' dolog természete is azt hozza magával Mert ha azon új külső viszonyaink, mellyekbe lépünk a' feltámadás által, esméretünket Istenről és a' világról szélesítik; következik az is, hogy az Isten tökéletességeinek, és az ő teremtéseinek helyesb esmérete, 's megmenekedésünk mostani érzékiségünk' ingereitől, erkölcsi tökéletességünket emelni fogják. — De azért olly' tökéletességet, hogy többé ne is vétkezhetnénk, a' mit a' régi theologusok a' jóban való megerősödésnek (confirmationem in bono) neveztek, úgy látszik, nem várhatunk: mert annak csak magában az Istenben lehet helye; a' teremtésekre nézve pedig az illy' általános tökéletesség lehetetlen. Az idvezűlendők' tökéletessége' és boldogsága' egy különös részének, sőt arra nézve fő dolognak mon-

dák a' régi theologusok az Isten' látását (visionem Dei beatificam) és a' mi abból következik, az Isten' éldelletét (fruitionem Dei). Igaz ugyan hogy az új testamentom némelly helyekben a boldogságot nevezi Isten' látásának, mint Máté 5, 8. de mit kell rajta érteni, külömbözők a' vélekedések. — Némelly theologusok az Isten' látását abban helyheztetik, hogy a' boldogoknak Istenről nem elvont, hanem szemléleti esméretek lész. Mások értették rajta az Isten' belső természetének esméretét; mások végre az Isten' különös jelenlétéről gondolkodtak. — De ez az egész képzet értetlenségből származott: mert a zsidó szólás szerént *látni az Isten' ábrázatját*, vagy az *Istent látni*, annyit tesz: Istentől boldogíttatni 's jótéteményekkel tetéztetni.

4) A földi élet' bajaitól, különösen a' haláltól való megszabadúlásban.

5) A' Krisztussal, a' megdicsőültekkel, és az angyalokkal leendő összeköttetésben és társalkodásban, melly által haladásunk nem csak a' bölcseségben, erkölcsi jóban, hanem a' boldogságban is előmozdíttatik Ján. 17, 24. De miben fog állani a' megdicsőültek' összeköttetése, lésznek e közöttök valami különös viszonyok, közelebbi meghittség, függése egyiknek a' másiktól, meg nem határozhatjuk; de hogy az új testamentom' tanítása szerént az együttlétel az egymásra esmerést előre felteszi, melly az emberi szívnek is annyira kívánatos, tagadhatatlan. Sokán találkoztak ugyan

kik az emberi szív' ezen vágyát a' kedvel- tekkel leendő összeköttetésre, ábrándozásnak, vagy legalább erőtlenségnek kívánták tekintetni; de a' mellett feledték, hogy a' halhatatlanság', sőt általjában minden vallásos észképek' valóságának hivéséhez egy illy felsőbb vágyakodas, annak szükségességének érzése csatlódik, és hogy egy illy' egyesülés' várása személyes fennmaradásunk hivésével együtt jár. Mert ha helye lesz a' halál után olly erkölcsi megjutalmaztatásnak, mellyet mi is annak fogunk esmérni; a' lélekben a' multra való emlékezésnek is fenn kell maradnia, valamint a' mostani élet iránti érdeknek, és a' szeretetnek azon emberek iránt, a' kiket itt szerettünk. De ezt kívánja az is, hogy az embereknek tehetségeik ugyanazok, ugyanaz rendeltetések és czéljok, ugyanaz az út is, mellyen a' czél felé futnak. Melly nyomorult állapot volna az, legalább mostani gondolkodásunk szerént, ha minden lélek, a' nélkűl hogy mást esmérne, magánosan élne, munkálkodnék. — Össze lehetne e egyeztetni egy illy remetei életet az Isten' bölcseségével 's jóságával? Lehető e a' lélek' további fejlése a' magánosságban, 's a' boldogság részvétel nélkűl? Nincs e meg bennünk a' vágy az azokkal való társalkodásra, a' kiket szeretünk? Nem foglalja e magában az Isten' országának észképe is, hogy a' megdicsőűltek összeköttetésben legyenek egymással? Ha a' szeretet az örökkévalóságban is megmarad, a' mint szól az apos-

tól I. Kor. 13, 13. nem következik e, hogy az egymást szeretők összeköttetésben maradjanak.—De miről és hogy esmernek egymásra a' megdicsőült lelkek, meg nem határozhatjuk; és épen ez volt már az oka, hogy sokan találkoztak ollyanok, kik annak lehetőségét kétségbe hozták. De a' megdicsőült lelkek' egymásra esmérhetésének lehetetlen voltát nem lehet bebizonyítani; mert így esmernünk kellene minden lehetőségeit az egymásra esmérésnek 's inductio által kellene bebizonyítanunk, hogy a' halál utánni állapotban mind ezek lehetetlenek, a' mit pedig halál utánni viszonyaink' tökéletlen esmerete miatt általjában nem tehetünk.—Mert még abból, hogy érzékiségünk, — melly által a' különféle egyes dolgokat, személyeket egymástól megkülömböztethetjük, — elvesz a' halálban, nem következik az egymásra esmérés' lehetetlensége a' jövendő életben. Nem lehetnek e más nemei is a' megkülömböztetésnek? 's hogy nem lehetnek, ki fogja bebizonyítani? De a' keresztyén vallás' tanítása is a' test' feltámadásáról hihetővé teszi az egymásra esmérést. Ugyan is azt hiszszük, hogy a' feltámadandó test a' mostaniból fog kifejtőzni; bár melly igen nagynak gondoltassék is azon változás, mellyen a' földi test általmegy; de csakugyan marad valamelly hasonlóság a megdicsőíttetett és földi test között.

6) Egy új tökéletesb 's boldogítóbb öszszeköttetésben az érzéki világ' tárgyaival.—

Következik 'ez nem csak a' megdicsőített test' ígéretéből, új ég' 's föld' várásából; hanem 1 Kor. 13, 9—13. tanításából is, mellyet nem csak az érzékfeletti, hanem az érzéki világ esméretire is ki kell terjesztenünk. — Minthogy már mostani esméretünk a' külső világról érzékeinktől függ, minthogy a' külső világ (a' mint már Michaëlis is helyesen jegyzé meg) sokkal több tulajdonságokkal birhat mint azok, mellyekről minket érzékeink tudósítanak; már magában is igen hihető, hogy a' lélek tökéletesb műszer által felsőbb összeköttetésbe jővén a' külső világgal, nem csak munkásságának, tökéletesedésének köre, hanem érzéseié is rendkivűl terjeszkedik, 's ez ismét egy új 's nem sejtett boldogság' forrását fakaszt fel előtte.

A' mi ezen boldogság' tulajdonságait illeti:

1) Nem lesz az olly tiszta, hogy örömeit semmi kedvetlen érzés sem zavarhatná meg. Mert az illy' tiszta boldogság csak magának a' fő Valóságnak lehet tulajdona; a teremtett lelkek' boldogsága pedig nem lehet ment azon kedvetlen érzésektől, mellyek részszerént esméretünk' határozottságából, 's az abból folyó erőtlenségi hibáinkból, részszerént pedig külső összeköttetéseinkből keletkeznek. — De ezt mutatja a' 1 Kor. 13, 13; mert ha a' hit 's a' reménység az örökkévalóságba is bekísérnek minket; maradnak ott is homályosságok, ki nem elégített kivánságok, következéské-

pen érzéseink sem lésznek elegyedés nélkűl. — Továbbá ez a' boldogság

2) Örökkévaló lesz, azaz, nem lesz olly' időpont, mellyben félben szakadna, vagy pedig boldogtalan állapottal cserélődnék fel; de még kevésbé fog valaha megszűnni, hanem vég nélkűl fog tartani. — A' szent írásban nem csak örökkévalónak (αιωνιος) neveztetik, hanem úgy is íratik le 1 Pét. 1, 4. *mint ollyan örökség, melly el nem veszhet, meg nem mocskoltathatik*, (azaz, a' szenvedések által félbe nem szakadhat) *'s el nem hervadhat*. Jelenthetné ugyan az αιωνιος szó a zsidó szólás szerént a' Messiás' országának boldogságát is; de sok helyeken tulajdon jelentésében *örökkévaló* vétetődik. Így a' 2 Kor. 5, 1. Róm. 5, 21. Az első helyen *örökkévaló* (αιώνιος) a' mulandónak, *idő szeréntinek* (προσκαιρος) tétetik ellenébe a' 4, 18: sőt emlékezet van *örök épületről mennyben* (οικια αιωνιος εν τοις ουρανοις). A' Róm. 5, 21. pedig az *örök élet* (ζωη αιωνιος) kifejezésnek a' *halál* (θανατος) tétetik ellenébe. — Maga az okosság is, az Isten' jóságában 's bölcseségében, mellyekkel a' tökéletességre kifejlett valóságok' semmivé létét összeegyeztetni nem lehetne, elegendő okot talál annak hivésére, hogy ez az állapot szüntelen fog tartani; de nem talál elegendő okokat annak állítására, hogy ez az állapot egy kevés időre félbe ne szakadhatna, hogy így általa egy új 's felségesb kifejlési processus kezdődjék (a' mint az a' testi halálban is megtör-

ténik). Szintúgy meg nem határozhatja az okosság, valyon a' boldogság vég nélkűl fog e nevekedni, nem jut e egy megállapodási pontra; mivel úgy látszik, hogy ez által a' léleknek, 's annak viszonyainak végetleusége 's összeköttetéseinek kimeríthetetlensége tétetnék fel, 's a' világ úgy gondoltatnék mint végetlen; és vagy ezen maga magának ellent mondó képzeletre kellene vetemednünk, hogy az ember lassanként Istenné lesz, vagy a' pantheisták' véleményére, hogy a' lélek végre az isteni állománnyal egyesűl. — Helyesen tanítja tehát az új testamentom

3) Hogy a' jövendő boldogság közelebbi tulajdonságai előttünk titokban vagynak, 's elő sem adathatnak 1 Kor. 2, 9. 2 Kor. 5, 7. 1 Ján. 3, 2. — Úgy nézi továbbá az új testamentom ezt a' boldogságot

4) Mint a' Krisztus' váltságának míveletét, mint olly' ajándékot, mellyben Isten a' Krisztusért részeltet minket 1 Ján. 5, 11—13. Ján. 3, 36. 5, 24. 17, 2 Róm. 5, 21. 6, 23. 1 Thess. 5, 9. 10. 2 Tim. 2, 10. 1 Pét. 5, 10; ezért neveztetik már Jézus *idvesség' fejedelmének* (αρχηγος της σωτηριας) Zsid. 2. 10; *az örök idvesség okának* (αιτιος σωτηριας αιωνιυ) Zsid. 5, 9. *feltámadásnak és életnek* (αναστασις και ζωη) Ján. 11, 25. Kol. 3, 4. és *a' dicsőség reménységének* (ελπις της δοξης) Kol. 1, 27. — Nem úgy kell hát tekintenünk ezt a boldogságot, mint a' mellyet megérdemlettünk; hanem ez, szinte mint létetünk is, az isteni kegye-

lem' ajándéka, és a' Jézus által végrehajtott váltság' munkálatja. — Az erkölcsi jó cselekedetek pedig, vagy az erény, az a' háladatosság, mellyel Istennek tartozunk életünkért, és nem az a' valami, a' mivel just szerzünk magunknak az örök élethez. Igaz ugyan, hogy a' szent írás' tanítása szerént jutalom ígértetik a' virtusnak az örökkévalóságban, 's hogy a' mostani, és a' jövendő élet összeköttetésben vagynak egymással; de ez csak azért történik, mivel a' boldogság' kissebb 's nagyobb mértéke erkölcsiségünkhöz lesz mérsékelve. Mert hogy a' jövendő életbeli boldogságnak is lesznek lépcsői, mind a' szent írás tanítja, mind a' józan okosság kívánja.

Tanítja ezt az új testamentom Máté 10, 15. 11, 22. 24. 25, 14—30. Luk. 10, 12. 12, 47. 19, 16—19. Ján. 14, 2. Róm. 2, 6. 1 Kor. 3, 8. 14. 15. 15, 41. 2 Kor. 9, 6. Gal. 6, 7. 8. 1 Tim. 3, 13. 2 Tim. 4, 7. 8. 1 Pét. 1, 17. Azon helyek közzűl pedig, mellyek a' boldogság különböző lépcsői ellen felhozatnak, a' Máté 19, 27 —30. már csak azért sem tartozhatik ide, mivel ott Jézus csak a' maga apostolainak, és a' maga apostolairól szól. Máté 20, 1. köv. csak azt a' gondolatot akarja kifejezni Jézus, hogy a' kik a' magok hibája nélkűl később vevék be a' keresztyén vallást 6. 7. v. szintolly boldogok lésznek, mint azok, kik előbb lettek keresztyénekké; vagy ha ezt a' példázatot a' halál utánni állapotra visszük, azt mutatja, hogy Isten

a' mi cselekedeteinket nem a' nekünk kimutatott munkássági határ' kiterjedése, nem is az idő' hosszúsága, következésképen nem a' tőlünk nem függő környűlmények szerént fogja megítélni; hanem a' szerént, a' mit a' nekünk adott tehetségekhez és a' környűlményekhez képest cselekedhettünk 's tartoztunk volna cselekedni. — De megesmeri a' józan okosság is, hogy a' boldogság' ugyan azon mértékére minden emberek nem juthatnak. Mert a) maga az Isten' igazsága is, melly kinek-kinek az ő cselekedetei szerént fizet meg, azt kívánja, hogy épen ollyan külömbség légyen a' jutalmakban mint az erkölcsiségben, és hogy a' ki csak élete' végé felé kezdi el a' megjavúlást, ne légyen olly boldog, mint a' ki azt korán kezdette. — b) Külömbböző lévén az emberek' elfogadósága a' boldogságra nézve, a' szerént a' mint a' földi élet pályájáról tökéletesb vagy tökéletlenebb állapotban léptek le, a' jövendő életbeli jók' személyes érzése is nem ugyan az leend; ha szinte azt a' boldogságot, nem csupán a' földi életben véghez vitt jó cselekedetek' természetes belső következéseiben, hanem külső úgy nevezett positivus jutalmakban is helyheztetjük. — De azt mondhatná itt valaki: a' Krisztus' érdeme minden emberekre nézve ugyan azon foganatú, következőleg a' boldogság' mértékének is ugyanazonnak kell lenni minden idvezűlendőkre nézve. — De ezen állatásban feltétetik, hogy a' boldogság egyszeres, és

nem többszeres állapot, a' mi pedig helytelen. — Mert a' boldogság több elemekből van összeszerkezve, ú. m. felsőbb belső tökéletességből, újabb munkásságból, összeköttetésből más valóságokkal, 's új viszonyainkból az érzéki világra — Innen tehát következik, hogy jóllehet az isteni kegyelem a' Krisztusért helyheztet is minket ezen boldog állapotba; de azért nincs meghatározva azzal a' különböző mérték is, mellyben mi azon állapotnak részesei lészünk. Az emberek' földi életbeli állapotjok közönségesen véve ugyan az; de azért a' szerencse' tekintetiben végetlenűl különböző.

Innen az is kilátszik, hogy lehet mondani hogy a' jövendő élet' boldogsága végetlenűl haladja erkölcsi érdemünket, hasziute boldogságunk' mértéke erkölcsi érdemünkhöz van irányozva. — A' mennyiben t. i. az az állapot közönségesen az Isten' ajándéka, 's az ember' részéről nem érdemlett jutalom, felűlmúl az minden erkölcsi érdemet: mert kegyelemből a' Krisztusért igazúlunk meg; de a' mennyiben a' boldogság' mértéke az erkölcsi érdem' mértékétől függ, annyiban viszony van az erény és a' boldogság között.

Végezetre az új testamentom' állításaiból kitűnik az is, hogy az örökkévalóságban nem csak belső 's természeti, hanem külső positivus jutalmak is lésznek. — Mert az együttlétel a' Krisztussal és a' megdicsőűltekkel, egyesűlése a' lékeknek a' feltámadáskor egy más tökéletesb testel, azaz, új 's

boldogítóbb viszony a' külső világra, mellyet a' szent írás új ég' és föld' ígérete alatt terjeszt előnkbe, a' boldog lak' említése, nyilvánvalóvá teszik, hogy a' boldogság' egy része függend a' kivűlünk lévó tárgyaktól 's ollyan összeköttetésektől, mellyek az erény' belső természetéből nem származhatnak, le nem húzattathatnak.

VIII) AZ ÖRÖK KÁRHOZATRÓL.

§. 294.

1) Nevezetei, 's mivolta a' szent írás' tanítása szerént.

A' kárhozat, melly az örök boldogságnak tétetik ellenébe, neveztetik a' szent írásban: *veszedelemnek* (ολεθρος, απωλεια, φθορα), *gyötrelemnek* (κολασις), *Isten' haragjának* (οργητυ θευ), *büntetésnek* (κριμα, κρισις), *második halálnak* (θανατος δευτερος), *féregnek* (σκωληξ), *örök tüznek* (πυρ αιωνιον), *kínnak* (βασανος). —De erről még kevesebb foglaltatik a' szent írásban, mint a' boldogságról. —Az elkárhozandók' állapotjáról azt tanítja az írás:

1) Jézusnak, és a' boldogoknak társaságokból ki lesznek zárva, ellenben a' rossz angyalokkal egyesűlnek.

2) Nagy gyötrelmeket 's kínokat fognak szenvedni, mellyeket bűnös voltok' következéseinek fognak tekinteni Máté 25, 46. Ján. 5, 29. Róm. 2, 8. 9. — De miben fognak állani ezen gyötrelmek, az új testamentom pontosan sehol meg nem határozza.

Hogy a' bűnök' természetes következései is ide tartoznak, mint a' lelkiesméret' mardosása, 's az a' kínzó gondolat, hogy az elérhetett boldogságot eltévesztették, magában is világos. — De azért nem szükség állítanunk, hogy az elkárhoztakban egy soha ki nem alvó kívánság lesz a' bűnhődésre, 's minthogy kívánságaik' kielégítésére megkívántató eszközök hijával lesznek, gyötrettetni fognak. Mert nem gondolható, hogy a' büntetések által kívánságok' helytelenségéről meg nem győzettetnének, és hogy ezen kívánság már magában is, a' mennyiben semmi érzeki ingertől nem tápláltatik, de kiváliképen a' gyötrelmek' érzése által le nem csilapodnék. — De az elkárhozandók' büntetéseik, nem csak természetesek lésznek, a' mint sokan állítják azt az újabb időben, hanem positivusok is. Mert állapotunk nem csak belső tulajdonságaink' míve, hanem függ az külső viszonyainktól is; sőt a' más világba költözött lelkeknek viszonyban kell lenniek a' világi dolgokkal, ha azoknak életet, munkásságot tulajdonítunk. Minthogy már ezen viszonyok között végetlen külömbség lehet, mellyeknek elrendelése csupán csak a' teremtőtől függ; bölcsesége kívánja, hogy ezen új viszonyok lelki mivoltunk szerént határoztassanak meg: következőleg hogy az ő rendeltetésektől eltávozó emberek más összeköttetésbe jöjjenek a' tárgyakkal, mint az azokéi, kik rendeltetéseket szemek elől el nem tévesztték. — De elég ha a' józan okosság a' posi-

tiva büntetések' lehetőségét megengedi; mert az kétség kivűl van, hogy a' szent írás a' jövendő büntetéseket positivumoknak tekinti. — Ez következik nem csak abból, hogy az istentelenek a' boldogoktól elválasztatnak; hanem onnan is, hogy

3) Az ő gyötrelmek' oka az ő külső viszonyoktól húzatik le kiváltképen, a' midőn az elkárhoztak' helye olly képekkel íratik le, mellyek kivülről jövő kínt jelentenek. Az új testamentomban a' γεεννα szóval tétetik ki az elkárhoztak' helye' Márk 9, 45. 47. Máté 5. 22. 29. 10, 28; mellyet a' LXX magyarázó a' הנום גיא kifejezésből=Hinnom völgye 2 Kir. 23, 10. alkotott. — Ez a' Hinnom' völgye, vagy a' Hinnom' fiainak völgye, Jerusálem mellet vonúlt el a' város déli része alatt. — Abban áldoztatának a' moloch bálványnak a' csecsemők. — Jósiás király az embertelen áldozatot eltörlötte, a' gonosztevők' és az állatok' holt testeiket oda hordatta, 's ott az oda gyűlt tisztátalanság' és szemet' elégetésére szüntelen tüzeltetett. — Innen a' γεεννα szó' büntetéshely értelme. — De természetes is volt, hogy maga a' büntetés tűz' képe alatt adattassék elő Mát. 25, 41. a' mennyiben a' tűz a' legkinzóbb fájdalmakat okozza. — 'Sodomának és Gomorának elpusztúlása és a' holt tenger körűl lévő pusztaság szolgáltatott alkalmat a' kénkővel égő tóra; a' Hádes' régi képzete a' setétségtől borított büntetés' helyét Máté 25, 30. Jud. 6. 13 v. némelly ó testamentomi helyek pedig mint Ésa. 66,

24. a' mardosó féreg' képzeletét szülték Márk 9, 44—8. Hogy ezen leírásokat nem kell vennünk tulajdon értelemben, mutatja a' képek' ellenkezése *tűz és sötét*. Voltak mindazonáltal ollyanok, kik a' tüzet tulajdon értelemben vették, mások pedig mint Quenstedt értették ignem spiritualem et heterogeneum. — Abban sem tudtak megegyezni, vallyon az új testamentomi képek alatt, egy különös büntetési hely, vagy inkább állapot értetődik e? a' mi ugyan egyre megy, 's a' dolgon magán nem változtat.

4) Az új testamentom' tanítása szerént a' bűtetéseknek külömböző mértékeik lésznek, a' bűnök' külömböző nagyságához képest. Ez következik az Isten igazságából, mellyel ítélni fog Róm. 2, 5. Csel. 17, 31; az istentelenek külömböző elfogadóságokból a' büntetésekre nézve, és a' szent írás' tanításából, melly azt mondja, hogy gyengébben büntettetnek némellyek Máté 10, 15. 11, 22—24. és hogy Isten kinek-kinek az ő cselekedetei szerént fizet meg Róm. 2, 6. 2 Kor. 5, 10. — Az elkárhozás' okaihoz számlálja az új testamentom.

5) A' megátalkodást az erkölcstelenségben Róm. 2, 6—16. 1 Kor. 6, 9. Gal. 5, 19—21; a' nem hivést a' Krisztusban, ha maga az ember oka hitlenségének Márk 16, 16. Ján. 3, 18. 2 Thess. 1, 8. 2, 12. az isteni igazságok' szántszándékos 's erőszakos elnyomását 2 Pét. 2, 1—3.

§. 295.

2) A' büntetések' örökkévalósága.

Literatura.

Mosheim (J. Laur.) Gedanken über d. Lehre vom Ende der Höllenstrafen. Cob. 1728.

Schubert (J. E.) Vernünftige u. schriftmäszige Gedanken v. d. Ewigkeit d. Höllenstrafen. Jena 1748.

Pfaff (Chph. Matth.) diss. de perpetuitate pœnar. infernalium ex ratione neque refutabili, neque demonstrabili. Tub. 1748.

v. Haller Briefe über einiger noch lebenden Freigeister Einwürfe gegen d. Offenbarung. 2 Th. 4. Brief. magyarúl Óri Filep Gábor által. l. az I Köt. 114-dik lapján.

(Beyer). Ueber die Strafen der Verdammten, und deren Dauer. Lpz. 1782.

Ammon (Chstph. Frid.) Symbolæ theol. et criticæ ad doctrinam de pœnar. divinar. duratione in altera vita. In opusc. theol. Erlangæ 1793.

Pragmatische Abhadlung über die Dauer der Höllenstrafen. Frkf. u. Lpz. 1789.

A' jövendő élet' büntetéseire nézve legnyomadékosb, 'de egyszersmind leghehezebb kérdés ez: tanítja e az írás a' büntetések' örökkévalóságát, és millyen értelemben?

Erre a' régiek igen könnyen feleltek, felhozván, hogy maga az új testamentom az elkárhoztak' büntetéseit örökkévalóknak (αιωνιος) nevezi Máté 25, 41. 46. Márk

9, 44. — De ezen erősség' gyengítésére azt mondják az újabbak, hogy az αιωνιος szó gyakran csak hosszú időt jelent, szintúgy a' múltra, mint a' jövendőre nézve. Így a' LXX Fordítóknál *örökkévaló kapuk* (πυλαι αιωνιοι) Zsolt. 24, 7. 9. *örök szövetség* (διαθηκη αιωνιος) 1 Móz. 17, 7. 13; Ján. 8, 35. következésképen itt-is csak sokáig tartó büntetésekről gondolkodhatunk. — Hozzá teszik azt is, hogy αιωνιος a' zsidó szólás szerént a' Messiás országára is vitettethetik; és így ezen kifejezéseket ζωη, és κρισις αιωνιος vehetjük ebben az értelemben ζωη και κρισις τυ αιωνος μελλοντος azaz, a' Messiás' országában való állapot. — Más részről azt sem tagadhatják, hogy αιωνιος az új testamentomban szünet nélkűlit is jelent, így 1 Móz. 21, 33. Zsolt. 45, 7. 104, 31. Ésa. 40, 28. Ján. 4, 14. 8, 51. 2 Kor. 4, 18; de csak ugyan kérdés marad, millyen értelemben kell vennünk az αιωνιος szót, mikor a' más életbeli büntetésekről van szó. Innen más okokkal igyekeztek megmutatni a' pokolbeli büntetések' örökkévalóságát, ú. m.

1) Márk 9, 43. köv. azt mondja Jézus: *az ő férgek meg nem hal, és tüzök meg nem oltatik.* — Erre a' helyre azt a' jegyzést teszi Döderlein, hogy ebből következik ugyan a' pokolnak, de nem a' büntetéseknek örökkévalósága. Mi pedig azt tudakozzuk Döderleintól, mire való lesz a' büntetés' helyének örökkévalósága, ha a' büntetések megszűnnek; de az αυτων szó is a' σκωληξ

mellett a' büntetéseknek soha félbe nem szakadó összeköttetésére a' megbüntettekkel igazít minket.

2) Júd. 6.-7. verseiben αἴδιος és αιωνιος felcseréltetnek egymással, holott pedig az első örökkévalót jelent. — Erre azt jegyzik meg, hogy Júdás nem az emberekről, és az ítélet' napját követő időről, hanem a' rossz angyalokról, 's az utolsó ítéletet megelőző időkről szól: mert azt mondja, hogy a' rossz angyalok megkötöztetve tartatnak ama nagy napnak ítéletére.

3) Ján. 3, 36. azt mondja Jézus: *a' ki nem hiszen a fiúnak, nem látja az életet, hanem az Istennek haragja marad rajta* (ἡ οργη τȣ θεȣ μενει επ' αυτον. Itt azt mondják, ez a' kifejezés: *marad rajta*, soha félbe nem szakadó tartósságot jelent. — De mások azt mondják: nagy kérdés, valyon Jézus ezen kifejezéssel, nem csupán a' büntetés' bizonyos voltát akará e kifejezni; vagy ha annak tartósságára nézett, nem pusztán sokáig tartós voltát értette e? Az bizonyos, hogy 1 Ján. 4, 12—15. Ján. 14, 16. ez a' szó μενειν csak húzomos összeköttetést jelent, és nem az örökkévalóság' érzékfeletti fogatját.

4) Azt mondja Jézus Máté 26, 24 Júdásról, az elárulóról: *Jaj annak az embernek, a' ki által az embernek fija elárultatik! jobb lett volna annak az embernek, ha nem született volna*; ezek a' szavak előre felteszik (azt mondják), hogy a' bűnös kegyelmet nem reménylhet. — De erre így

szoktak felelni: szó van itt Júdásról, és a' bűn' egy különös neméről, mellyből közönséges következtetést húzni nem lehet. — Azomban ez a' kifejezés nagyítás (hyperbole) mint Jób 3, 3. köv. és így azt sürgetni nem kell, 's csak azon nagy erkölcsi elvetemedést jelenti, melly a' földi életre is méltatlan.

5) Az új testamentom a' kegyesek' boldogságának örökkévalóságát tanítván, több mint hihető, hogy az elkárhoztak' állapotjáról szóló kifejezéseit is épen ollyan értelemben kell vennünk. Ha hozzá teszszük még, hogy az új testamentom sehol sem nyujt reménységet az elkárhoztaknak a' kegyelem' nyeréshez s' megjobbúláshoz, úgy látszik, hogy inkább hihető azoknak értelmek, kik azt sürgetik, hogy az új testamentomban a' büntetések' örökkévalósága taníttatik, mint az ellenkezők' értelme. — Innen némellyek mint Tillotson, és Less úgy vélekedtek, hogy Isten csak megfenyegette az embereket az örök büntetésekkel, hogy őket a' bűnre hanyathomlok rohanástól elrettentené. — De ez az állatás ellenkezik az Isten' igazmondóságával, 's bölcseségét is nagyon lealacsonyítja; minthogy ezen fenyegetéseknek nincs mindenkor kívánt sikerek és minthogy az erény' alapja nem lehet a' félelem a' képzelt büntetésektől.

A' mi már a' büntetések' örökkévalóságát illeti: az háromféle értelemben gondolható: 1) általánosan (absolute) örök-

kévalók, szintúgy az időre, mint mértékekre nézve (extensive és intensive); 2) feltételesen (hypothetice), azaz, ha a' büntetések által meg nem jobbúlnak; vagy 3) csak viszonyosan (relative) örökkévalók, azaz, az időre nézve ugyan örökké megmaradnak a' büntetések, mivel az elkárhoztak az idvezülendőkre, 's a' magok tulajdon rendeltetésekre nézve örökre hátramaradnak; de büntetéseik' mértéke a' szerént kissebbedik, a' mennyire előhaladnak a' javúlásban.

A' keresztyén egyházban az első értelem volt a' közönséges, 's azt értették midőn a' pokolbeli büntetések' örökkévalóságáról volt szó, 's azt a' következendő erősségekkel mutogatták:

1) Isten az örök büntetések által a' maga tökéletességeit, igazságát, igazmondóságát, hatalmát 's dicsőségét akarta bebizonyítani. — De erre azt mondják: ezen végek' elérésére nem szükséges, hogy az ideig tartó bűnök örök büntetésekkel büntettessenek; s az okos valóságok' utolsó czéljok nem lehet a' bűn és 'az örök kárhozat, hanem inkább a' tökéletesség 's boldogság?

2) A' vétek' sulya végetlen lévén, minthogy végetlen Felség sértetett meg, a büntetéseknek is végetleneknek kell lenni. — De ez az erősség kelletinél többet mutat, mert abból következnék, hogy a' megjavultak' bűnei is végetlen büntetéseket érdemelnek. — Azomban a' vétek' sulya' nagyságát való- és nem tárgy illető okokból kell

meghatároznunk; 's ezen okoskodás szerént nem lenne külömbség a' vétkek között, holott pedig ez világos tanítása a' szent írásnak.

3) A' bűnök' természetes büntetései örökkévalók, ha csak csuda által félbe nem szakasztatnak. — De ez az erősség is sokat bizonyít: mert e' szerént Isten még az idvezűltek' bűneit sem bocsáthatná meg. Altaljában, mikor a' pokolbeli büntetések' örökkévalóságáról szólunk, nincs akkor szó a' bűnből eredő belső kárról a bűnösre nézve; hanem csak az Isten által rendeltetett külső viszonyokról. — Minthogy már ebben az életben is látjuk, hogy Isten a' bűn' külső következéseit jóra igazgatja, reménylhetjük, hogy még inkább meg fog ez történni egy egészen új, 's az Istentől különösen felállítandó rendjében a külső viszonyoknak.

4) Isten örök büntetésekkel büntethet; mert a' közép tudás szerént előre tudta, hogy az emberek soha sem szűntek volna meg vétkezni, ha itt e földön örökké éltek volna. — De ez az okoskodás sem állhat meg: mert így nekünk igen sok vétkek tulajdoníttathatnának; szóval, minden gondolható vétkek; holott pedig a' szent írás világosan tanítja, hogy csak elkövetett bűneinkért lakolunk Róm. 2, 6., 2 Kor. 5, 10.

5) A' kegyesek' boldogsága általánosan örökkévaló, és így a' büntetéseknek is általánosan örökkévalóknak kell lenni. — De ezen erősségre azt szokták mondani: a' boldog-

ság örökkévaló a) mivel az az Isten' teremtői tervének megfelel 's oka van rá Istennek, hogy azt megtartsa; b) mivel itt előre feltétetik, hogy a' boldogok szünetlen előhaladnak az értelmi 's erkölcsi tökéletesedésben. — Az örök kárhozat pedig a' közönséges értelem szerént sem lehet az Isten' terve, és csak addig tarthat, míg az ok, t. i. az erkölcsi elvetemedés fennáll; elháríttatván már az ok, kész lesz mindenkor Isten a' büntetések' megszüntetésére.

6) Az örök kárhozat másoknak elrettentésére szolgáló példa lész. — De erre azt mondják: ez a' példa foganat nélkül lett volna az elkárhoztakra nézve; a' megdicsőűlteknek pedig nincs rá szükségek; hanemha úgy gondolkodnánk felőlök, hogy mindenkor fennmarad bennek valamelly titkos bűnre való hajlandóság. — Azomban ekkor az elkárhoztakkal úgy élne Isten, mint puszta eszközökkel, holott pedig az okos valóságokkal soha sem bánhatik úgy Isten, mint puszta eszközökkel.

7) Az örök büntetések igazságosok, sőt szükségesek, mivel az elkárhoztakban fennmarad a' bűnhődési vágy, sőt az bennek időről időre öregbedik. Ezt pedig onnan következtetik: mert ők vétkes készségekkel léptek le földi életek pályájáról, 's a' megjobbúlásra kívántató minden eszközöknek híjával vagynak, 's következőleg meg sem jobbúlhatnak. — De erre a' következendőket jegyzik meg az ellenfelek: a) erről a' szent írás általjában halgat; sőt b) Jézus

reményt nyújt nekünk Luk. 16, 27. 28. hogy az elkárhoztak is megtérhetnek, 's elébbeni magokviseletek' helytelen voltát megesmérhetik; c) ha hijával vagynak a' megjavúlásra szükséges kegyelem' eszközeinek, emlékezhetnek a' földi életbeli tanításokra, azokat hasznokra fordíthatják: sőt a' kegyelem eszközeinek e' földi életre rendeltetett œconomiáján kivűl lehet más is, melly előttünk esmeretlen; d) hogy pedig megvonná tőlök Isten kegyelmét a' javúlásra, azt bebizonyítani nem lehet; ellenkező esetben ha az ő meg nem javúlásoknak oka egyedűl az Istenben volna, akkor kénszerítné őket a' bűnre, oka lenne soha félbe nem szakadó bűnhödéseknek, a' bűnt bűnnel büntetné, a' mi pedig ellenkeznék a' mi képzeletünkel az Isten' igazságáról és jóságáról; e) nem gondolható, hogy az elkárhoztakban, kik a' halál által megmenekedtek minden földi ingerektől, az ezekből eredő kívánságoknak helye lehetne; f) így szinte lehetetlennek kellene lenni minden megjobbúlásnak az öregségben és a' halálos ágyban; g) a' büntetéseknek azon foganatjoknak is kell lenni a' többek között, hogy a' bűn' minden csábításait 's haszталan reményét megsemmisítsék, az istentelenseket esztelenségekről 's méltatlanságokról meggyőzzék, 's bennek azt a' vágyat, vajha soha sem vétkeztek volna! felébreszszék; — ellenkező esetben kénytelenek volnánk azt állítani, hogy vagy egészen okosságok' híjával vagynak, vagy legalább nem

alkalmatosok többé a' gondolkodásra; k) a' rosszban való végetlen haladás, a' mint Reinhárd megjegyzi, az ember' tökéletességeinek 's tehetségeinek végetlen fogyását tenné fel, mellynek, minthogy az emberi természet véges, az elkárhoztaknak általános semmivé létélével, vagy legalább az emberi alakból való kivetkeződéssel kellene végződni. — Innen az újabb theologusok Mórus, Storr, Reinhárd, Döderlein, Junge, Henke, Schott, Wegscheider az elkárhoztak' megjobbúlásának lehető 's hihető voltát állították, 's egyszersmind a' pokolbeli büntetéseknek általános örökkévalóságát a' következendőkkel ostromolták:

1) Az ideig tartó bűnöknek megbüntettetését örök kínokkal nehéz volna összeegyeztetni az Isten' jóságával 's igazságával, kivált ha meggondoljuk, hogy a' mi bűneink gyakran hatalmunkban nem álló külső viszonyoktól függnek.

2) Ez a gondolat, hogy a' velünk egy természetű valóságok, kikkel hajdan közelebbi összeköttetésben voltunk, örök kínokkal büntettetnek, az idvezültek' boldogságát megzavarná.

3) Az Isten' bölcseségével, melly szerént ő soha sem hagyhat fel a' maga czéljaival, nem lehet megegyeztetni, hogy az emberek soha sem érjék el az ő rendeltetéseket; jóllehet arra nekik tehetség adattatott.

4) Istennek az ő bölcsesége és jósága szerént az örök kárhozatra rendelt embereket, vagy létre nem kellett volna hozni,

vagy a' dolgok' folyását úgy kellett volna intézni, hogy korábban haljanak meg, még még ők örök kárhozatot nem érdemeltek.

5) Ha megjobbúlnak az elkárhoztak a' mi lehetséges és hihető, Istennek az ő igazsága szerént meg kell szüntetni a' büntetéseket.

6) Erkölcsi rendelése Istennek a' bűnösök' megjavítása, 's egyetlen egy czélja a' büntetéseknek a' jobbítás. De ez az állítás alaptalan. — (l. I. Köt. 450—1 lapjain.)

7) A' tapasztalás' tanítása szerént, a' félelem a' pokolbeli büntetésektől az Isten iránti tiszta szeretetet gátolja, nyughatatlankodtat 's kétségbe ejt.

8) A' gyehenna, 's büntetései csak a' jövendőt előadó zsidó képek, mellyeket a' keresztyén hittudományba áltvinnünk nem kell.

9) Az ember nem formálhatván képzeletet magának az öröökkévalóságról, a' megjobbúlásra nézve épen azon foganatja van az igen húzomosan tartó büntetésekkel való megfenyegetésnek, mint az öröökkévalókkal.

10) A' Jézus' érdeme úgy tekintetvén, mint mindeneknek idvezítésére elegendő, foganatosnak kell lenni annak az elkárhoztakéra is, ha megjobbúlnak. — De erre jegyezzük meg, hogy a' váltság' œconomiája az új testamentom' tanítása szerént 1 Kor. 15, 24—28. az ítélettel megszűnik.

Ezen okoknál fogva már sok theologusok a' pokolbeli büntetéseknek csak fel-

tételes (hypothetica) örökkévalóságát védelmezték, azaz, addig büntet Isten míg az elkárhoztak meg nem jobbúlnak. És így a' pokolbeli büntetések örökkévalók lesznek a' meg nem jobbúltakra nézve; de a' megjobbúltak a' boldogok viszonyaira mennek által. — Ezen állítás mellett elenyésznek mind azon nehézségek, mellyek a' pokolbeli büntetések' általános örökkévalóságát nyomják; egyezik az új testamentom' tanításával, épen úgy mint Istenről való képzetünkel; de szükségesképen is következik, úgy látszik, azon állításból is, hogy a' boldogságnak 's kárhozatnak lépcsői lesznek. Mert a' kárhozat' legkissebb foka maga után húzza azt a' gondolatot, hogy a' büntetés alá vettettek végtére megjobbúlhatnak, 's boldogok lehetnek.

Ezen véleménynyel össze lehet kötni a' mint Junge és Schott cselekedték a' harmadik állítást, t. i. hogy a' büntetések viszonyosan (relative) örökkévalók, azaz, a' mennyiben még az ott megjobbúltak is olly tökéletesek 's boldogok, mintha már itt is rendeltetéseket szemek előtt tartották volna, visszahozhatatlan lévén az elmúlt idő' vesztesége, nem lehetnek, 's elkövetett bűneik' szomorú következéseit érezni mindenkor kénytelenek. — De ezen véleményt ellen méltán fel lehet hozni, hogy e' szerént az elkárhoztak' állapotja rövid idő múlva a' büntetés' nevét többé nem érdemelné; hogy a' boldogság 's kárhozat nem

állhat az egyiknek a' másikra, több 's kevesebb viszonyában; és hogy a boldogság' alsóbb fokai a' felsőbbek' tekintetében, kárhozatnak neveztethetnének. — A' két utolsó közzűl tehát inkább elfogadható a' büntetések' feltételes örökkévalósága; minthogy általa a' két állapot közötti különbség le nem rontatik; sőt előre feltételtetik, hogy megjobbúlván az elkárhozott, ha boldog lész, a' boldogok' viszonyaiba megy által. — De a' szent írás az illyen nézletekre 's tudós kérdések' vizsgálatára ki nem ereszkedik; úgymint a' mellyeket az együgyűek még nem értenének, vagy a' mi még veszedelmesb, rosszúl értenének. — Maradjunk meg tehát a' szent írás' népszerű előadása mellett, melly az erkölcsiségre is elegendő; tanítván, hogy a' jutalmazás a' legpontosabban mérsékelve lesz kinek-kinek cselekedeteihez, 's bizonyosan megtörténik, hogy egy részről ne nyittassék ajtó a' bűnhödésre, más részről pedig az epekedő szívek a' kétségbe esésre ne vezettessenek.

Hogy minden időben voltak ollyanok, kik a' pokolbeli büntetések' általános megszűnését tanították, esmeretes dolog. Origenes azt állította, hogy egyszer minden gonoszok megjobbúlnak, 's a' rossz angyalokkal együtt boldogok lesznek. — Illyen értelemben voltak a' két, ú. m. társusi és mopsvestiai Theodorusok; de a' melly értelem a' konstántinápolyi egyházi gyűlésben 553-dik esztendőben megvettetett; a'

scholasticusok közzűl Erigena János, sok anabaptisták, 's fanaticusok mint Denk János, Schwenkfeld, Weigel, és mind azok, kik visszaállíttatását minden dolgoknak elébbeni állapotjokra (αποκαταστασις παντων) reménylették; — ez volt a' Schleiermacher' értelme is a' mi időnkben, (l. a' 91-dik lap.) Mások pedig p. o. Arnobius, Justinus mártyr, több sociniánusok Sohner, Whiston úgy vélekedtek, hogy Isten az elkárhoztakat, minekutánna szenyvedések egy darab ideig fog tartani, mindenhatósága által semmivé tészi; vagy a' mi a' Locke, Bourne', 's Walter' véleménye, az elkárhoztak a' büntetések' ereje által apródonként megemésztetnek.

MUTATÓ.

Az *a* az I-ső a' *b* pedig a' II-dik Köt. jelenti.

A' nagyobb hibák' megigazítása.

Az I-ső Kötetben.

lap.	*sor*		*lap.*	*sor.*	
4	16	isteni	157	17	számlálják
6	3	Flügge's	161	9	mellyek
—	13	Schleiermacher	193	25	Márcián
—	17	source	204	14	1535
9	6	sanctitatem	256	32	kijelentéshez, azok
22	14	*επι μισθῳ*			
26	11	superstitem	238	29	*ανθρωπον*
63	24	a) 1 Kor.	254	29	nyerjenek
88	3	elrontattak	301	25	Schröckh
—	17	ezen állatásnak	304	1	idealismusnak
93	21	tizedében	417	4	polytheismus
112	17	innen ez	456	5	ארך אפים
120	4	's ennek	463	23	*ὑπαρξεως*
122	9	*ζωη*	609	28	Ουχι *παντες*
150	28	profétáiknak			

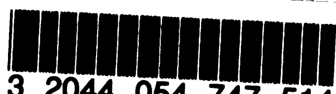
A' II-dik Kötetben.

lap.	*sor.*		*lap.*	*sor.*	
20	15	(peccatum originans)	244	10	azt olvassuk Pred. 17, 15:
124	1	20. 21. 22.	270	19	mellyet
145	11	*τυπος*	275	28	*mi magunktól, valaminek megalapozására, úgy mint magunktól; hanem* 's a' t.
167	11	*εξουσιαι*			
178	3	(*μεσιτης*)			
181	8	Ján. 8, 12. 16			
213	5	*ετελειωσα*	279	24	értelme ez:
—	8	*εμισησεν*	282	15	lelkek' országában
220	21	*εντευξις*			
237	18	pœnitentia	321	6	*κατηχουμενος*

lap.	*sor.*	
332	31	σαρκος
—	32	συνειδησεως
353	24	következtethet-ték
364	7	Ernesti
397	5	ecclesiast.
400	alsó	*kulcsait ;*
402	17	Róm. 8, 33.
408	5	propheticum
—	12	antiquior

sor.	*lap.*	
413	20	's azt mondja
—	28	az az alap
416	6	olly sokszor
422	4	fajairól
426	8	non vero colla-tiva
430	23	az Isten' fijai-nak
432	32	tilalmazni kí-vánák ;

3 2044 054 747 514

